

RAST

An abstract painting in shades of blue, purple, and brown. It depicts several figures, possibly in a forest or a crowd, rendered in a gestural, expressive style. The figures are somewhat indistinct, blending into the background of thick, textured brushstrokes. The overall mood is somber and contemplative.

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XVIII, APRIL 2007, št. 2 (110) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

LITERATURA**Poezija**

Vem, da sem težak	148	Janez KOLENC
V jesenskem mraku		
Oktober	149	
Januarske misli	150	
Sva bila ...	150	
Vse življenje	151	
Želja po večnosti	151	
Prodajalci megle	152	Ivan GREGORČIČ
Za prastarim gričem	153	
Tesnoba v lesu	153	
Potopisni dejavu	154	Mojca RAPO
Ljubljena Ljubljana	154	
Besede letijo v nebo	155	
Vabilo	155	
Kristal soli	156	Milan ŠELJ
Aforizmi		
Aforizmi	158	Jože SIMČIČ
Proza		
Pogrešal te bom	161	Nejc GAZVODA
Slavnostni koncert	166	Stane PEČEK

KULTURA

Prof. dr. Niko Županič	174	Mihaela HUDELJA
Antropolog in znanstveni rasizem	175	Christian PROMITZER
Niko Županič in njegov boj za identiteto Slovencev	183	Veronika ZUPANIČ-KRAI Aleš IGLIČ Veronika KRALJ-IGLIČ
Županič in začetki poučevanja etnologije	194	Rajko MURŠIČ
Muzejsko delo in misel Nika Županiča	200	Jože HUDALES
Antropolog med uvidom in utopijo	206	Miha I. ZADNIKAR
Spomini na dr. Nika Županiča	209	Marija MAKAROVIČ
Večplasten pomen Županičeve osvetlitve slikarja Antona Ažbeta	212	Živa DEU

NAŠ GOST

Hvala, ker z nami delite sanje! – Pogovr s Tatjano Fink, glavno direktorico Trima	222	Jože ZUPAN
Za(s)trta prvinskost	235	Barica SMOLE

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Turistične gozdne poti in njihov pomen za razvoj podeželja	238	Marko KOŠČAK
--	-----	--------------

ODMEVI IN ODZIVI

Marjan Kozina – pisec	249	Zorka SKRABL
Odsevajoča prehodnost v tišini prostora	253	Tatjana PREGL KOBE
Bogdan Borčič: grafike in slike iz cikla Steklenice	255	Jasna KOCUVAN
Komorni orkester Tartini – uveljavitev znanja in navdušenja	256	Rasto BOŽIČ
Spomini	258	Barica SMOLE
Alenka Gerlovič: Okruški mojega življenja	260	Ivan KASTELIC
Pater Lacko – dolenska gimnazijska legenda	262	Branko ŠUŠTAR
Temno zelenje Vinka Rodeta	264	Marica ŠKORJANEC
Zbornik Snovanja 2006	267	Franci ŠALI
Visok nivo domačega jazza	268	Rasto BOŽIČ

GRADIVO ZA POZNAVANJE KONSERVATORSTVA

Zgodovina in razvoj konservatorstva (2)	270	Marinka DRAŽUMERIČ
---	-----	--------------------

KRONIKA

Januar – februar 2007	286	Lidija MARKELJ
-----------------------	-----	----------------

82
RAS

D 2009/575

NASLOVNICA: Lucijan Reščič: Iz cikla ZGODNJI LUČKO, olje na platnu (detajl)

Lucijan Rešič: Iz cikla ZGODNJI LUČKO, olje na platnu

Janez Kolenc VEM, DA SEM TEŽAK

*Vem, da sem težak
in v mislih grenak.
Takega nihče rad ne prenaša,
nad grenkim se vsakdo rad zgraža.*

*Zato se unikam, pred vsemi bežim,
nikogar rad ne morim,
se v soncu meglinem le veselite,
le mene pri miru pustite.*

*Pač gledam po svoje,
sovražnosti, boje
in vidim v objemih
le psovke v pogledih teh nemih.*

*Ne maram, da se po meni ravnete,
pač vidim po svoje travnate trate,
svoj cilj po svoje doženite,
a mene pri miru pustite.*

V JESENSKEM MRAKU

*Vse dozorelo čaka,
kako po razpadu diši.
Gosti se v pripravljeno,
da zaduši.*

*Hrib nad nami je rjav,
pred dnevi še živo zelen.
le tu in tam kak ptič
predre zrak že strupen.*

*Tudi jaz čakam,
kaj? Ne vem, morda
da vse bo minilo,
da bom se prebudil iz sna.*

*Je vse omejeno povsod,
prepoved vnaprej.
Kaj onstran megle je, ne vem,
dan visi pa od vej.*

*Le sonca, luči, ki žile
napolni z radostjo.
Le sonca, luči, ki gube
razcvete z mladostjo.*

OKTOBER

*Odmira oktober,
vesolje megleno,
kot da bi bober
zajezil strupeno.*

*Megla ležeča,
le tu in tam
cvet kje še kot sveča
odmira sam.*

*Se sluzasto plazi
po njem kot gosenica,
gniloba lazi
in išče, zauda,*

*brž ko opazi
še kaj živega,
strašni so obrazi
meglenu mrtvega.*

*Goli se drevje,
kot okostnjak
stoji še vejevje –
z rokami mrtvak.*

*Svetlobo lovi
in jo zaničuje,
z meglo jo duši
in po njej pljuje.*

*Še sonce v zenitu
bledo blesteče,
kot da v granitu
zlato se leskeče.*

*Vse oznanjuje:
vse je prešlo
in vse ti bo tuje,
bilo je in bo ...*

*Na koncu drevesa
svetle se v nekoč,
na grmu očesa,
češ mrtvo bo proč ...*

JANUARSKE MISLI

*Belo leži
začarano v sen.
Sneg prši
v veter meglen.
Kdo naj še živi?*

*Moja zavest
v meglo zbujena
prek mrtvih cest
je želja meglena.
Še v mrtvem živi?*

*Zvonček morda
v svet se že dramí?
Želi ga morda
veter v osami?
Ga slišim le jaz?*

*Iz dalje v mir dalj
bom v belo skopnel?
Med zven iz razdalj
se bom izzvenel?
Mar onstran kdo ve?*

*Rad bi, rad bi
v tej megli skoz led,
kdo kje še živi,
joj, smrtni pogled
zateglo strmi.*

*Na šipi nekdo,
kdo, nihče ne ve,
hladi si oko
z obrisi megle.*

SVA BILA ...

*Sva bila,
ne bila,
kar tako
je prešlo,
da bo senca lahko
najin spomin
po praznem lovila.*

VSE ŽIVLJENJE

*Vse življenje čutim, da sem zaprt,
na desno in levo me drugi pehajo
in se zaletavam
v znano, neznano,
sem mislil, da širim tako si obzorje.*

*Me večkrat vrglo ob sajest je strop,
sem mislil, da dviga tako mi duha.
A včasih me vrglo
ob tla je, takrat pa sem mislil,
da me vase poglablja.*

*Zdaj vem, vsaj zdi se, da vem,
da sem ves čas prhnel,
se manjšal tako,
da zdaj nič več ne vem,
če sploh sem.*

ŽELJA PO VEČNOSTI

*Osamljen gledam z balkona –
iz betona in železa – in vodeno
strmim, kot da ničesar ne vidim
skozi megleno vdano slepoto.
Rahel veter drhti in veje pojo
in na njih jezdi moja samota.
Trave žlobudrajo neko popevko
in moje želje jih v ritem zapletajo.
Ptice lete nekam za obzorje,
izginevajo in se v oblaku spet prikazujejo.
So kot oblak hrepenenja za vonjem
kostanjev, akacij, bezga in lipe.*

*O svet, ko nima v sebi
nobene kupčije, ne izgube in ne dobička.
Vse, kar imam, izročam nekemu
kot samemu sebi, tako se potapljam,
da sem utešen le v toliki meri,
da sem pomirjen.*

*Nekoč bi bil rad davna povest,
beseda, ki bi vse dala, a ne vedela
komu. Rad bi bil velika skrivnost,
ki bi se do zadnjega diha razdala.
Rad bi bil rad; morda roža,
morda celo človek, ali pa veter,
voda, kaj takega, da bi bil
in ostal za vedno, za večno.*

Ivan Gregorčič **PRODAJALCI MEGLE**

*Ste jih videli?
Ste jih slišali,
prodajalce na debelo in drobno?
Meglo so prodajali.
Meglo,
natovorjeno
na nevidne kamione,
zapakirano v bale in balone,
v balčke in balončke,
na tone in
na tončke.*

*Ste jih videli,
ste jih slišali,
kako so
nakladali,
nakladali?*

*So se jim cedile
besede iz ust,
kot da ližejo
saharinaste bonbone?*

*Niste jih videli?
Niste jih slišali?*

*So bili debeli?
So bili vitki?
Imate njihovo ime
morda na vizitki?
So nosili oglas
za svetlobo,
narisano
na megleni,
na medeni obraz?*

*Jih res niste videli?
Jih res niste slišali?*

*So se v meglo zavili?
So se v megli izgubili?
So v megli na tone
utonili?*

*Niste jih videli?
Niste jih slišali?
So vas morda v meglo
na debelo zavili?*

ZA PRASTARIM GRIČEM

Čutil bi,
 kako se pod rokami
 vlaži in razpira roža,
 kako se ježi
 in mravljinči koža,
 kako se napenja
 lok
 in drhti tetiva,
 kako med boki
 zleti ognjena ptica
 in posušena trava zagori
 vsa radoživa,
 da ji visoko plapola
 ognjena griva,
 da zgori
 preorana njiva
 v plamenu,
 ki sam sebe použiva.
 Čutil bi,
 kako nad sladkim pogoriščem
 za prastarim gričem
 dim se dviga
 k jasnini
 in kako nakodrana reka
 iz nič
 igrivo steče po dolini.
 Midva drobna,
 nebogljen,
 skrčena v piki,
 naslonjena vsak
 na svoji lini,
 na svojem bregu,
 polagava prazne roke
 na mrtve, mrzle boke.

TESNOBA V LESU

Stanetu Jarmu

Ostrina,
 rez,
 raza,
 rana,
 brazgotina,
 iz razrezanih letnic
 zaječi gozd dreves,
 zaječi gozd teles,
 iz jam,
 iz globeli
 poletijo ptice,
 glasovi
 iz grl
 deklic,
 poletijo
 angeli.

V lesu
 se zganejo
 leta.

*Menjam mesta kot krila,
mesta spreminjajo barve, spreminjajo me kot letne čase;
Zagreb je bel od oblaka do Kaptola in v tihoti do Mirogoja.*

*Na belem trgu drseči koraki kot po ledu.
Karlovec je zelen, na obalah v zrcalu rek znana žalost.
Ljubljana je plavo srebrna kot sprehajališča v Tivoliju.*

*Kaj bo, kaj se bo zgodilo lepega dne?
Še živimo na sledih preteklosti,
ujeti sodobniki
pred preselitvijo vetra
in vojne na ulicah
in v kletih.*

*V kratkih premorih miru smo se samo delali, da ne vidimo,
vse je vedno potekalo nekje drugje, drugje nekje.*

*Sedaj se mi zdi kot v modri pesmi déjã vu, zdi se mi, kot da smo živi,
življenje pa se prelamlja v nas kot peščena ura, že prešteta.*

LJUBLJENA LJUBLJANA

*V čas ujeta,
vase zapeta,
ko ne vem več, kdo sem,
razpeta, ker pišem v jeziku, ki ga ni
okoli mene.
Samo poslušam odmeve,
odmeve odmevov.
In sence senc gledam.*

Ker daleč je Ljubljana ljubljena.

*Ne obstajam,
razen v bogve čigavem snu.
Izginila bom,
če se ne bom vrnila
v Ljubljano ljubljeno.*

BESEDE LETIJO V NEBO

*Tihe so luknje spomina
in nenavadno zveni ta rima
v igri nadaljevanja.*

*Tako daleč je hiša spomina,
beli breg in zelena dolina.*

*Se bomo vrnilo,
dokler drugi še govorijo,
da živimo?*

*Napisane besede
se utelesijo nekje drugje
ali pa letijo v nebo.
V nebo letijo besede,
besede letijo v nebo.*

VABILO

*Povabljena na vratih upanja
brez povabila
še čakam.*

*Popotnica v kraljestvu pričakovanja
brez potnega lista
čakam,
da se odpre beseda
in geslo sna:
svetloba svetloba svetloba.*

Lucijan Reščič: DOTIK ... BLIŽINA
... DIHANJE ... TOPLINA, risba

Milan Šelj **KRISTAL SOLI**

*Kristal soli skeli na goli
koži tako dolgo, da se
sladko stopi; potem
krvavi v odprto rano*

*Jeklen trušč metroja
na platformi v velemestu;
zaduši ga kričanje ptičev
v tišino zjutraj pred hišo*

*Razdvojeno telo brez osti
zguljenih kosti v zagozdi
časa; in zdaj bi mi radi
ukradli še tele besede*

*Sanjal sem najino hišico
na Krasu; iz rdeče zemlje so
gomazeli lačni upi, pomešani
z betonom in bodečo žico*

*V senco nam lega sitost
nedeljskega piknika na travi;
čakam, kdaj bo vse postano
med nami izbruhnilo na plano*

*Jutri zjutraj bodo nedvomno
prišli; v okopu trepetanja jih
vdano čakam, z iztegnjenim
vratom na žrtvenem tnalu*

*Izzivam neznano in nestrpen
čakam, da me zadene v glavo;
kot počti lobanje žejna posoda
in vpije hvaležno naboj v poljub*

—
*V stiski se skušava izogniti napačni
odločitvi; budna se drživa za roke
in samo najin paničen strah se zdi
preketo resničen tale trenutek*

—
*Razparani trebuh najine
prazne hiše; odmevi hitrih
korakov zgoraj v sobi,
kjer je umrl prijatelj*

—
*To je zdaj zapuščeno domovanje,
zibelka varnih dotikov in strahu
pred tistim, kar mora priti; gledam
v tla, ker ne prenesem silne krivde*

—
*Zadnjič v tej sobi in sploh ne veva,
kje si bova postlala jutri; v spanju
ti šklepetajo zobje, meni predrznost,
ker sem te silil v lahkomiselni korak*

—
*Spodmagnila sva si tla pod nogami;
s tabo drsim po grbini in te lovim,
ko se kotaliva kot dva izkoreninjena
tepčka v prekucnjenost brezdomstva*

—
*Celo hišo sva skrčila v tole sobico,
dva kovčka in nekaj škatel; živiva
kot dva klošarja in občutek lahkote
je skoraj neobvladljivo neznosen*

—
*Pod oknom je zacvetela
magnolija; lažje bo pozabiti
tesnobo skope zime, čakanje
na obrat kolesa v novi obrat*

Jože Simčič **AFORIZMI**

BESEDA

Iz nekaj navadnih besed lahko naredim bombo.

Ena beseda je dovolj, če je prava.

V besednem dvoboju je veliko ranjenih, pohabljenih in mrtvih.

Zadnja beseda ni nikoli izrečena.

PREDNIKI

Jaz, Človek, sem od sive davnine do sem pripotoval. Čemu?

Ko se predniki prebudijo v meni, noben psihiater ne pomaga.

Tu sem, ves iz prednikov, a neskončno sam.

Vsi me poznajo, a nihče mi ne pove, kdo sem.

DUŠA

Nogometaš ima dušo v žogi.

Oko zre, duša ugleda.

Dobra duša je na eno oko slepa.

POD RAZNO

Gostilna je slovenska spovednica in psihiatrični dispanzer.

Nekateri narodi se vojskujejo, Slovenci se pa zapijamo.

Ljudje ubijejo žrtev in morilca.

Kdor hitro živi, kmalu doživi.

Doslednost je omejenost.

Sreča v nesreči je, da je samo nesreča.

Družba ne zmore, kar zmore vsak njen člen: ko je polna dreka, se ne more uvesti na školjko in potegniti vode.

Sociologi družbo razlagajo, spremeniti je ne morejo.

Surova moč je kuhana precej klavrna.

Na deset zavrtih mora biti en nor.

Poštenja je konec, ko te prvič dobijo.

Tržna vrednost poštenja je zelo majhna.

Misli z glavo in čustvij s srcem. Če počneš obratno, boš povzročil škodo sebi in drugim.

Zmaga, kdor pretvarja negativno energijo v pozitivno.

VERA

Bog ljubi verne.

Vera te drži pokonci, če si močan.

Če veruješ v boga in si pomagaš sam, sta že dva.

Od vernosti do lahkovernosti je le lahen korak.

Bog se uresničuje v človeku. A vedno tudi njemu ne uspe.

AKTUALNO

Izjemna gospodarska rast sedaj pomeni, da prihajajo leta suhih krav.

Slovenski tajkuni ne ubijajo, a se okoli vsake oblasti ovijajo.

Vsi smo za socialno državo, ko nam daje, in proti, ko nam jemlje.

Lepo je biti socialist s poldrugo milijardo tolarjev premoženja.

Poklicali so ga za rešitelja firme. On je poklical svetovalce iz tujine. Šlo je za nov prijem: kako odreti kupcem kožo, da bodo pri tem uživali.

Lepo in donosno je biti pridigar na državne stroške.

Iz tolarja v evro, iz listnice v drobižnico.

Zdaj ko imamo evro, bomo imeli domačo blagajno kar v hranilniku.

Slovenska politika je kot otroška igra v peskovniku. Za njo ne ostane nič trdnega in trajnega. Vse, kar na hitro zgradi, tudi hitro zruši.

MEDIJI

Mediji se najbolj spoznajo na reciklažo. Vsako zgodbo po desetkrat premeljejo.

Ko te mediji enkrat zagrabijo, te požro s kostmi vred.

ŽENSKE

Ženska, ki sveti kot luna, ne greje kot sonce.

Lepa ženska močno sveti, a slabo greje.

Slabo nasajena ženska je nataknjena.

Lucijan Reščič: TAM ROKA PARKE
SVOJE VOLJO PIŠE, ilustracija
pesniške zbirke Talisman Zvezdane
Majhen, perorisba s tušem, 2002

POGREŠAL TE BOM**Kratka zgodba**

A se spomniš, kako sva se spoznala?

Pa saj ni dolgo tega, potrudi se, no. Okej, ti bom pomagal. Ne, ne bom ti. Spomni se sama. Zakaj? Ker mi je pomembno, da se sama spomniš. Vedno sem govoril, da so take stvari več vredne. Tako kot darila, ki jih sam narediš. Za božič, recimo.

Imaš lepe spomine na božič? Nimaš jih? Jaz jih pa imam. Spomnim se, ko je bila še mama pri hiši. Pa ko smo imeli največje jelke v vasi, take, da so se krivile pod stropom, ko jih je stari naposled privlekel v hišo. Zakaj? Ker jih je na črno posekal v gozdu. Včasih je samo odbil vrh kakšni res veliki jelki in mi razlagal, da naj tega nikoli nikomur ne povem, če ne bom videl svojega hudiča.

Ti božiči, ko je bila še mama pri hiši, so bili super. Pa ni bilo daril pa tega, samo tako toplo je bilo pa fajn smo se imeli. Pa za božič nisem nikdar videl hudiča, a štekaš. To je bilo rezervirano za dni po božiču, ko je fotr mel mačka. Samo mama ga je znala ustavit pravi čas, da ni šlo vse tako »kot skala po hribu dol«, kot je rad rekel fotr. Ker takrat, ti povem ... Najlepši božič pa je bil tisti, ko sem dejansko nekaj dobil. Zavito je bilo v nek rjav papir, zelo grdo, stlačeno pod jelko, ampak gor je bil velik bel listek, na katerem je pisalo moje ime. Bil sem še majhen in komaj sem premaknil tisto velikansko gmoto, potil sem se, ko sem jo vlekel izpod jelke. Kar raztrgal sem papir, tako sem bil neučakan. Fotr in mama sta me gledala in se smehljala, fotr je bil nenavadno trezen, mama pa je malo manj kašljala kot ponavadi. Res je bil lep božič. Ja, no. Darilo. Ko sem končno raztrgal ves tisti grdi rjavi papir, sem prišel do – motorke. Ne se smejat. Res, ne se smejat. Ti ne veš, koliko mi je to pomenilo. Že takrat, ko sem bil majhen, sem točno vedel, da to ni zame, da je za fotra. Ampak bilo je na MOJE ime, a štekaš. In fotr je vedno, preden je šel v gozd, vprašal MENE za dovoljenje. Ja, moj fotr. Vem, da ne deluje tak človek, da bi spraševal kogarkoli, ampak najbrž se mu je zdelo zabavno. Seveda sem mu vedno dovolil. Ampak pod pogojem, da prinese motorko nazaj v mojo sobo. Imel sem jo pod posteljo, da je preganjala duhove. V naši hiši jih je bilo vedno polno, saj veš. Zato sva se tudi spoznala, a ne. Midva sva se spoznala ravno na božič. Zaradi duhov.

Peljal sem se domov iz mesta, bil sem v nakupih. Fotrovo darilo, pa to. Vsako leto sem mu kupil isto – eno flašo žganega, ki jo nisem dal pod jelko, ampak kar v omaro v kuhinji, kjer je imel alkohol. Mama je bila že par let globoko pod rušo. Na njenem pogrebu smo vsi malo kašljali, v njen spomin. Jaz sem kašljal najdlje, tudi ko so že vsi nehali in fotr me je udaril po glavi in rekel, naj se neham zajebavati. Samo jaz se nisem nič zajebaval, hotel sem samo najbolj kašljati – zaradi mame, a štekaš. Da bi me RES slišala. Na sedmini se ga je foter napil in potem je ponoči prišel v mojo sobo in takrat sem videl hudiča. Ampak sem zdržal. Zaradi motorke pod posteljo. Edine stvari, ki sem jo kdajkoli v življenju dobil. Od staršev, ja, vem. Ti si mi dala še lepše darilo.

Ko sem te pobral... štopala si na robu mesta v MINICI. Še zdaj ne vem, kaj ti je bilo. Sneg je padal, vse je zmrzovalo, pa pijana si bila, takoj sem te zavohal, ko si se skobalila v avto. In ko sem te vprašal, kam greš, si rekla: »Kamor greš ti.«

Ja, no. Točno tak glas si imela. Piskajoč, kot kakšna miš. Ampak hkrati raskav od vseh cigaret, ki si jih v življenju porauhala. Kadila si celo pot do hiše in nisi rekla niti besede. Lahko bi zapeljal v gozd in te posilil. Lahko bi te napadel kar v avtu. A te nisem. Seveda ne. Ker nisem tak. Pa že takrat sem se zagledal vate. V tvoje rjave lase, spete v čop. Pa tiste prašičje ustnice. Ja, če so pa res. To mislim kot kompliment. Take, sočne. Pa tiste oči... vedno si jih mazala na debelo, ampak brez maskare so bile še lepše. Iz profila si pa sploh bila... boginja. Enkrat sem te videl, enkrat pa ne – odvisno, če sva se peljala pod cestno svetilko. Ampak ko te nisem videl, sem se te lahko predstavljal. Kar je bilo po svoje še lepše.

Ko sva končno prišla do hiše, sem nekaj časa kar sedel v avtu in te gledal. Ti si pokadila do konca in me končno pogledala, mogoče prvič po celi poti. In sem te vprašal – zakaj? Zakaj si sploh šla z mano? In ti si rekla – ker imam doma v hiši strahove. In se zarežala, pijanka mala. Jaz pa sem se samo prestrašeno nasmehnil, ker ti nisem hotel povedat, da jih imamo tudi mi – sicer ne strahove, ampak duhove. Isto sranje, drugo pakovanje. A greva?, si vprašala. Jaz pa sem sedel v avtu in se nisem premaknil. Veš, ti takrat še nisi vedela, kako je pri nas. Pa tudi če bi vedela, ne bi *zares* vedela, a štekaš? Nikoli nisi čisto zares videla hudiča, tako kot sem ga jaz. Glej, ne zanima me, govorim o tem, ker mi pomaga. Sem ti že povedal. Ti misliš, da mi škodi. Pa mi ne. Spomni se me takrat, ko sem bil tiho v avtomobilu. Če bi takrat govoril, bi morda bilo vse drugače. Samo ti si me pustila, da sem bil tiho. Saj ti ne zamerim, da ne bo pomote. Nisi mogla vedeti. Meni pa tudi ni bilo do pogovora, ko sem gledal proti hiši, v edino razsvetljeno okno dnevne sobe, na katerem so se nabrale ledene niti, kot bi jih kak posebno pedanten pajek spletel. Fotra ni bilo na spregled, ampak vedel sem, da je notri. Najprej bova imela večerjo, potem pa bom videl hudiča. Kot vsak božič, odkar je mama umrla.

Samo... ta je bil drugačen, a ne? Ja, zaradi tebe. Ker... ko sem te povabil na večerjo, si preprosto rekla – ja. Takrat me ni zanimalo, zakaj. Samo vesel sem bil, da boš ti ob meni. Ker sem bil zaljubljen vate. Ja, tako hitro. Ne govori, da to ni mogoče. Ker je. Stalno nas učijo, da je za ljubezen potreben čas. Da najprej pride naklonjenost, potem zaljubljenost, potem imaš nekoga rad... ali nekako tako. Samo to je vse eno navadno sranje. Jaz nimam časa, a štekaš?

Nikoli ga nisem imel.

Celo življenje sem skrbel za mamo in sanjal o njenem pokašljevanju, hkrati pa se izogibal fotru, ki je vsako leto bolj rad kazal hudiča. V šolo nisem hodil, če pa že, sem se samo stepel in šel domov. Noben se ni upal priti k nam, v to malo hišo, čisto na koncu malega mesta, ki je stala tam kot spomenik vsemu, pred čemer si je vredno zatiskati oči. Nobeden nas ni nikoli motil, mi nismo nikogar motili. Mogoče je kak sosed kdaj slišal, kako kričim, ampak nobeden ni prišel pogledat, ker potem bi foter pokazal hudiča *njim*. In tako je življenje kar brzelo mimo mene, kot čreda podivjanih bikov, a štekaš? Ti pa si vstopila vanj in nisi rekla *nič*. Vem, da sem ti prej očital, da bi morala kaj reči. Samo če pomislim zdaj... je bilo to najbolje. Ker zato sem se zaljubil. Znala si ustaviti čas. Vem, bedno se sliši. Samo... tistih nekaj sekund v avtomobilu, pred hišo, ko sva bila samo midva in ko si rekla, da greš, ja, da greš na večerjo... takrat sem se najbrž odločil. Ne vem, mogoče bi v vsakem primeru to naredil. Mogoče pa ne. Je bilo pa vredno. Zaradi tebe.

Se spomniš večerje? Seveda se, kdo bi mogel to pozabiti. Fotr te je stalno gledal, kot da si njegovo jebeno darilo. Sploh ni vprašal, kdo si, ko sva vstopila. Samo šel je v kuhinjo po še en krožnik, jaz pa sem ti dal pol mojega zrezka. Pizda, vroči so bili kot prasica, direktno iz mikrovalovke, ki si jo je fotr kupil isti dan, ko je mama umrla. Nekaj časa je še sedel pri njej na postelji, nato pa šel iz hiše. Jaz se v sobo nisem upal, ampak sem stal med vrati in gledal notri in upal, da to ni res, da mama diha in da bo vse v najlepšem redu. Mislil sem, da dejansko vidim rjuho, kako se premika na njenih prsih, gor in dol, a štekaš? Samo se ni. In ni bilo več tistega kašljanja. Čista tišina je bila. Pizda, grozno je bilo. Nikoli si nisem mislil, da bom dejansko pogrešal to kašljanje. Fotr je prišel nazaj čez kako uro, pijan in z mikrovalovko pod pazduho. Pomagal sem mu, da jo je priklopil, nato pa sva šla v sobo, kjer sem videl hudiča. Takrat so tudi nazadnje prišli duhovi, veš. Takrat – in za ta božič, najin božič. Kako te je fotr gledal... ne morem pozabiti. To me je jezilo. Ker sem te jaz našel, a štekaš? Ja, saj vem, nisi od nikogar lastnina.

Priznam pa, da sem se te malo lastil. Že takrat.

In vsak njegov pogled proti tvoji minici me je malo bolj razpizdil. In smo lepo pojedli in nekaj časa sedeli v tišini. Jelke ni bilo, fotr je v gozdu odsekal samo eno vejo, ki jo je vrgel kar sredi sobe na tla. Da bo vsaj malo vzdušja, je rekel. No in potem je fotr odprl prvo flašo žganja. Pa drugo. Pila sta samo vidva. In nisem mogel verjeti, kakšna pivka si bila. Nascala si mojega fotra, pijanca številka ena na vasi! Na vsak njegov kozarec si spila dva. In kar naenkrat, ko je bila druga flaša že skoraj prazna, si zdrknila na tla, čisto počasi, prav simpatično. Nisi padla... samo zlezla si, a štekaš? Fotr se je nasmehnil in rekel, naj grem v sobo. Nisem hotel iti, pa je vrgel vame flašo, a me na srečo ni zadel. »Spizdi,« je rekel. »Spizdi«.

»Kaj boš naredil?« sem ga vprašal. Ampak sem vedel odgovor, veš. Samo nisem hotel reči na glas. Nisem hotel niti pomisliti na to. On pa je takoj odgovoril. »Hudiča bo videla, kaj pa drugega,« je rekel. Jaz pa sem se pobral v sobo.

Legel sem na posteljo in mislil, da bom jokal. Ker nisem hotel, da bi videla hudiča, veš. Tega nisem privoščil nikomur, še posebej tebi ne. Potem pa... nisem jokal. Mislim... kar naenkrat mi je postalo vse jasno. Kot da bi mi film počil, kot pravijo. Naenkrat ni nič več bolelo.

Takrat so prišli duhovi.

Pri mami so prišli, ker sem bil žalosten. Pri fotru, ker sem bil jezen. Tokrat pa... ker mi je bilo vseeno. Ali pa ker so vedeli, kaj bom naredil. Saj jih nisem videl... nikoli jih nisem videl. Samo začutil sem jih. Kot neko pomoč, ali kaj jaz vem. Pa saj so butasti, ti duhovi. Vse, kar delajo, je to, da tresejo omare. Pa posteljo. Pa mizo. In to so delali tudi takrat, ko sem ležal na postelji in mi je bilo vseeno. Cela soba se je tresla, pizda. Fotr je to slišal. Samo zavpil je iz spodnjega nadstropja, da naj ne jebem s temi svojimi duhovi. Pa so nehali. Ali sem jaz nehal. Po pravici – ne vem. Vem pa, kaj sem naredil naslednje. Skobalil sem se iz postelje, se sklonil in pobral motorko. Mojo motorko.

Ko sem prišel v kuhinjo, te je fotr že slekel. Sploh te ni premaknil, točno tam si bila, kamor si zlezla med večerjo. Slekel pa te je samo do spodnjega perila. Si je vzel čas, bi se temu reklo. Kot takrat, ko je bila mama še živa in je iskal najlepšo jelko za božič. In po dolgih letih jo je končno dobil, v obliki tebe. Ampak ti si bila moja, a štekaš?

Jaz sem te spoznal. In se vate zaljubil. Te gledal pod lučmi ceste, kako si se prikazovala in izginjala, kot moji duhovi. Tako blizu si mi bila... kot še noben človek doslej.

Pognal sem motorko. Fotra je kar izstrelilo pokonci, vendar je bil pijan in se je opotekel in padel čez tebe, direktno na mizo, kot na kak jebeni oltar. Tako da si mi po svoje pomagala. Potem sem samo še zamahnil in ga prežagal na pol, z mizo vred, katere polovici sta lepo zložili fotra v črko V. Bil je videti skoraj normalen, razen krvi, ki je tekla v potokih. Prijel sem te za roke in te odvlekel malce stran, da se ne bi umazala. Motorko sem pustil kar prižgano, tako da je tiho rohnela zraven fotrove glave. Začel sem te božati in ti prigovarjati, ampak nisi se odzvala. Nato sem naslonil glavo na tvoj prsni koš... pa ni bilo nič. Nič dihanja. Kot takrat pri mami. Samo da sem zdaj bil čisto blizu. Ampak veš... ni me bilo strah. Nisem vedel, zakaj si... ali te je fotr ali te je alkohol, kaj jaz vem.

Do konca sem te slekel, nato pa te odnesel v kopalno kad, natočil vodo in te umil. Zame si bila še vedno ista. Tiha. Moja. Pokadil sem cigareto namesto tebe, nato pa ti opral lase.

Tisti trije dnevi so bili najlepši dnevi mojega življenja. Samo ti in jaz. Ponoči sem te dal ven, v sneg, zgodaj zjutraj sem te prišel iskat in te obrisal, nato pa te ovil v brisačo in dal na sedežno ter legel poleg tebe. In se pogovarjal. Povedal sem ti vse, se spomniš? O tem, kako pogrešam mamo. In kako sem vesel, da fotra ni več. Kuhinjo sem po dogodku kar zaprl in sploh nisem stopil notri. Po svoje me je bilo še vedno strah. Ampak dosti manj, ker si bila ti tukaj. Ob meni. Prvič sem se pogovarjal z nekom, pizda. Tako... *res* pogovarjal. In ti si mi počasi začela tudi odgovarjati, veš. Nekaj časa si sicer potrebovala, ampak kmalu sem zaslišal tvoj glas. In nič drugega ni bilo več pomembno. Lahko sem ti rekel karkoli sem hotel. In sem tudi ti. O tem, kako je bilo, ko sem videl hudiča. In o tem, kako sem z mamo hodil na sprehode, ko je bila še pri močeh. Držala me je za roko in nič ni govorila, samo hodila sva. Jaz pa sem čeblljal in čebijal in se s svojimi malimi nogami trudil loviti njene dolge korake. Najbrž me ni poslušala... a bilo mi je vseeno. Vidiš, zato mi je bilo s tabo tako lepo, a štekaš? Ker... sva bila nekje drugje... ko sva se pogovarjala. In lasje so ti dišali čisto tako, kot nekoč mamini, ko me je kdaj vzela v naročje, v tistih drugih časih, ko je bilo manj hudiča... in več božiča. Heh.

Povedal sem ti vse, veš? Nič več ti nimam za reči. Kaj bo naprej, ne vem. Najbrž bom najebal. Vsaj tako so rekli, že takrat, ko so prišli pome. Vseeno mi je. Naj si mislijo, kar si hočejo. Dobro, da je bila vsaj tista gospa tako prijazna, ki se je pogovarjala z mano. Hotela je vedeti vse, vse tisto, kar sem povedal tebi. Saj vem, da je to njen posel. Ampak ona je vrtala vame, a štekaš? Zato ji nisem nič povedal. Govoril sem samo, da bi te rad še zadnjič videl, preden me odpeljejo stran. Pa mi je dovolila. V zameno, da bom povedal, kaj se je zgodilo. In zdaj sem tukaj... sva tukaj, v tej mrzli sobi mrtvih. Tukaj sem, da ti povem, da te bom pogrešal. Ko bom stopil iz te sobe, ne bom nikoli v življenju več spregovoril. Ker sem ti vse povedal.

Aja... ko sem čakal, da me spustijo k tebi, sem razmišljal o fotru. Kot... da bi mi bilo žal, a štekaš? Ja, saj vem, kaj je delal z mano. Ampak... a ni čudno, da na koncu *res* najbolj žarijo tisti najlepši spomini? Z največjo jelko in najdaljšimi sprehodi? Kot... skoraj... ne vem, no. Rekel bi, da sem mu oprostil. Samo... ne bom se

Nejc Gazvoda
POGREŠAL TE BOM

pogovarjal z njim. To pa ne. Nikoli. Samo s tabo. Res te bom pogrešal. Upam, da mi nič ne zameriš. Ja, saj sem vedel, da boš to rekla. Pa tudi če mi – mogoče si me pa le kdaj pogledala med vožnjo. Ko je mene cestna razsvetljava enkrat odkrila pa zakrila. In če si samo enkrat, samo enkrat samkrat pomislila nekaj podobnega, kot sem pomislil jaz... no, potem vem, da mi ne boš zamerila.

Zdaj pa res moram iti. A veš, da so v celici spet prišli duhovi? Zato so me dali na samo. Ker se me drugi bojijo. No... še boljše je tako. Daj, pridi me kdaj pogledat. Saj vem, da sem rekel, da ne bom več govoril. Ampak zate bom naredil izjemo. Ker že zdaj vem, kako te bom pogrešal.

Lucijan Reščič: POVODNI MOŽ V BLEJSKEM JEZERU in POVODNI MOŽ IN BOGOMILA, ilustracija knjige S pravljico na izlet Polonce Kovač, akvarelizirana perorisba, 2001

LITERATURA
Rast 2 / 2007

Stane Peček **SLAVNOSTNI KONCERT**

Sploh ne vem, zakaj sem zgodbo zapisal. Nobenega sporočila nima, še duhovita ni. Zdi se celo, da je sama v sebi sprta, kot bi iz glasbenih stavkov različnih skladateljev zlepil novo partituro. In to ne gre! Edino, kar lahko povem v zagovor, je, da je zgodba resnična. Toda le komu je dandanes še do resničnih zgodb!

Pa vendar!

Večer je in žabe so prevzele skrb za intonacijo, ki pa ne doseže ušes svetnikov krajevne skupnosti, zatopljenih v partituro dnevnega reda.

“Morate razumeti, da na vrhunsko umetnico ne morete več gledati lokalistično,” je suvereno, kot kakšen dirigent Bolšoj teatra, usmerjal občinski. “Že res, da je rojena v vašem kraju, vendar samo to! Njen umetniški razvoj, ki ga je omogočil naš demokratični sistem ...”

“Še socialistični, če smo natančni!”

“... če mi ne skačeš v besedo! ... jo je popeljal v širni svet in tako lahko danes s ponosom rečemo, da je last vsega naroda.”

“Slovenskega!” je z ribiškim navdušenjem, kot bi muharil, pritaknil krajevni.

“Pravzaprav evropskega. Kultura ne pozna meja, ne lokalnih ne državnih.”

Pri državnih je občinski malo obstal, kajti na razširjeni seji Sveta krajevne skupnosti mogoče le ne gre razpravljati o stvareh, ki prestopajo državno mejo.

“Saj ravno zato,” je svetnik iz kmečkih vrst urno zgrabil misel za biček, čeprav še ni natančno vedel, kako jo bo predstavil. Imel je izreden posluš za pravi trenutek, vendar se mu je potem priložnost vedno izpulila kot martinček, da mu je v roki ostal samo repek. Če bi bilo vsaj malo drugače, bi gotovo že delal družbo občinskim belim ovratnikom. “Mislim, da naša priznana umetnica za svoj življenjski jubilej zasluži koncert v domači vasi. Že to, da se ni rodila v porodnišnici, je bil velik namig usode. Na njeno rojstno hišo bomo nekoč lahko vzdali ploščo, za kar bodo v porodnišnicah rojeni umetniki prikrajšani. Kar pomislite, če bi začeli na porodnišnice postavljati plošče!”

“Če bi, bog te nima rad!, pustil razne namige usode in se držal dnevnega reda!”

“Hotel sem povedati, da je našo slavno umetnico Slavico rodila mati Angela čisto sama. Še babice ni bilo zraven. Umetnica je nekoč sama povedala, da samo zaradi tega ni nikoli v karieri nastopila z razgaljenim trebuhom, ker ima preveč ljubiteljsko zavezan popek.”

“O, Bog! Ljubiteljski popek!” je z robom glasilk, kot kakšen baročni kontratenorist, zahreščal krščansko usmerjeni in dal jasno vedeti, da lahko sejo tudi zapusti.

“Saj, saj! Hotel sem le potegniti paralelo med njenim razvojem in razvojem našega kraja, kajti ravno tako, kot se je iz njenih skromnih korenin razvilo svetovno zvoneče grlo, se je iz dvaindvajsetih hišk takratnega zaselka razvila vas s preko dvesto gospodinjestev, popolno osemletko, zdravstvenim domom, pošto ...”

“Če mi takrat ne bi pripeljali državnih zaporov, bi bil to še vedno zaselek!” je nostalgичno podučil socialdemokrati.

“Do tega trenutka sem mislil, da so zaporji državna zadeva!” je

izstrelil slovensko nacionalni. Iz rafala se ni dalo razbrati, ali misli na zdajšnjo ali na prejšnjo državo. Zato so se vsi čutili kot tarče in zdelo se je, da bo vzdušje že pri naslednji nestrpni besedi ušlo v neželjeno smer. Seveda so vsi vedeli, da je bila kaznilnica kraju vsiljena. Nočemo barab! je takrat močno brbotalo po dolini. Naj jih imajo, kjer jih hočejo, morilce, lopove, izmečke. Še najboljše, da jih postrelijo. In tako naprej in navzgor, dokler niso prevečni moški v dolini začeli dobivati brezplačne uniforme, stanovanja v novih blokih in plače, ki so se preko kreditov zlahka prelivale v mope, fičke, traktorje in hiške.

“Kakorkoli že,” je pohitel krajevni in grdo pogledal svojo ekipo, ki je pozabila na dogovor, da bodo na sestanku kot velikonočna butarica: raznih barv, vendar vsi na eni palici, “naša vas Solza je v tem času doživela tak napredek, da se ga niti tako vrhunska umetnica ne more sramovati!”

“Bogtenimarad!” je malce zarohnel občinski, “kdo pa se sramuje svojega rojstnega kraja! Kvečjemu kak izmeček iz prejšnjega režima! Gre za to, da se ne moremo blamirati in jo povabiti v tak hlev, kot je vaša dvorana!”

“Ampak,” je krajevni previdno zastavil lok na struno, “če bi jo prebelili, obesili prave zavese, vgradili centralno, nabavili nove stole ...”

Občinski se je s kimanjem in dvignjenim kazalcem vključil v ritem naštevanja, nato zajedljivo zasinkopiral: “Kaj ne bi postavili kar Cankarjev domček!”

“Ne! Samo nekaj podobnega, kot ste vi v občinskem središču!”

Nepričakovana reakcija krajevnega je prostor napolnila z visoko napetostjo, ki je iskala konico, da bi se sprostila. Vsi so vedeli: lahko tudi v nepopravljivo škodo.

“Kaj pa, če bi dogodek pripravili v ...”

“Tega pa ne boste dočakali! Saj se tudi v naši vasi lahko zgodi občinski dogodek, a ne?”

Krajevni je še kar vztrajal, vendar že precej bolj gospodarno, skoraj gospodinjsko, kot bi valjal testo za potico in čakal na rozine.

“Nič ne rečem. Toda prepozno ste se spomnili. Letošnji proračun je že sprejet!”

“Rebalans pa še ne! Pravzaprav se samo kurbam plača vnaprej!”

Vrhunska domisljica jih je v trenutku postavila na znan teren, uravnotežila vzdušje in razprava se je ustvarjalno razhodila.

“Kaj bi komplicirali! Nekaj pomembnih gospodov povabimo v častni odbor, pa bo!”

“Ti časi so minili!”

“Ne bodi naiven.”

“No, ja! Bomo poizkusili, če se da kaj narediti,” je občinski pustil priškrnjena vrata.

Na to iztočnico je že ves čas disciplinirano čakala nestrankarska učiteljica glasbe, ki je v odboru predstavljala stroko. Vse je dobro premislila in v strahu, da ne bi kaj bistvenega pozabila, tudi zapisala na štiri in pol straneh, z uvodom, jedrom in zaključkom. Sicer ji je bilo žal, ker v uvodu ni upala citirati misli o tem, kako je bila slovenskemu narodu pesem vedno orožje v boju za obstoj, čeprav je bila prepričana, da nihče med prisotnimi misli ne bi pripisal Kardelju, saj se v lokalni samoupravi niso ukvarjali s tako obrobniimi stvarmi, ne prej, ne zdaj. Ampak učiteljica za to ni imela jajc, kot se temu reče.

Zato pa se je toliko bolj potrudila pri sklepnem delu zapisa, ki je vseboval nekaj strokovnih stavkov o klavirju in o tem, kako je ta inštrument nepogrešljiv pri pouku glasbe, ter da je človek, ki ima glasbeno vzgojo, podprto s klavirjem, kasneje tudi dober državljan, in je torej klavir nepogrešljiv za zdravo družbo. In misli ona, predmetna učiteljica glasbenega pouka, da je koncert slavne rojakinje idealna priložnost, da s pomočjo državnih sredstev kraj pride do klavirja. In ko se je že odkašljala, da bi izdelek predstavila, jo je mimo njene dvignjene roke prehitela kolegica, učiteljica z iste šole, skoraj prijateljica, in zagostelela kot vrbova piščal:

“Kaj pa klavir? Če se kaj razumem na te reči, umetnice navadno spremljajo pianisti!”

Občinskemu se je skoraj zaletelo.

“Gospod občinski!” mu piščal ni dala, da bi se izkašljal. “Pripravljalni odbor mora že takoj danes vedeti za vse podrobnosti, ki jih zahteva tak koncert. To ni šolska proslava ali gasilska veselica! Klavir sem omenila zato, ker edini v tej dolini stoji v moji dnevni sobi. Še šola ga nima. Seveda sem ga z veseljem pripravljena posoditi za ta slavnostni dogodek.”

Omizje je zaploskalo, glasbenici pa se je sesula kadenca, čeprav je bila po vseh zakonitostih časa zgrajena na čvrsti dominantni in bi se moral samo še vodilni ton rutinsko sprostiti navzgor v popolno tonično sozvočje.

Žal, trenutek zamujen, ne vrne se noben! To je vedela tudi učiteljica glasbenega pouka.

* * *

Priprave so stekle z obilo ustvarjalne nervoze. Dvorana je bila kmalu prebeljena, obešene so bile prave zavesе, zasvetilo je nekaj reflektorjev, kupljeni so bili novi stoli in sanitarije so dobile keramični predpasnik. Natiskani so bili plakati, osebnežem s posebnega seznama, ki so ga sestavili na občinskem svetu po ustreznem barvnem vzorcu, pa poslana osebna vabila.

Natanko tri dni pred jubilejnim koncertom so komunalci v prenovljeno dvorano pripeljali klavir. Postavili so ga na sredino odra. Gospodična glasbenica je lastnoročno pristavila stol, vzdignila pokrov in njeni prsti so zdivjali po tipkah kot iz hleva spuščena žrebeta. Vendar niti za motivček! Gospodična glasbenica je pred vsemi komunalci, ki so z napetimi obrazi pričakovali trenutek, da se jim bo črna trinožna pošast oddolžila za nategnjene roke, doživela skoraj orgazem: klavir je bil do amena razglašen, dve tipki v četrti oktavi nista ubogali, fis strune v veliki oktavi sploh ni bilo in desni pedal je suval v prazno. Kako lepo! In to tri dni pred koncertom!

Komunalci, ki niso vedeli, kakšne vrste gon se je razvnel v glasbenici, so hitro izginili v kamionček in odropotali. Na umetnost se res niso kaj dosti spoznali, toda če manjka klavirju tipka, verjetno ne more biti kaj dosti drugače, kot če frajtonarci manjka knof. In to res ni dobro!

Gospodična glasbenica je s sanjavimi koraki zakrožila okoli klavirja, enkrat, dvakrat, štirikrat, in se ustavila na robu odra. Levo roko je položila na srce, desno iztegnila proti klavirju. Njen glas je bil nabit s prepričanjem Galilea, ko je dahnila:

“In vendar bodo kupili novega!”

Novico je takoj sporočila predsedniku pripravjalnega odbora. Ta

je nekaj zaklel in poklical gospoda ravnatelja. Tudi gospod ravnatelj je nekaj zaklel, vendar šele potem, ko je predsednik odložil slušalko. Nato je poklical tajnico in ji naročil, naj se glasbenica še isti hip, če ne že malo prej, nariše v njegovi pisarni.

“Po strokovni plati ste vi zadolženi za klavir!” je brez uvoda napadel ravnatelj.

“Naj kar takoj povem, če bi takrat uspela s svojim predlogom, bi danes imeli nov pianino, a sedaj se je priložnost ...”

“Povrh vsega ste še nesramni!”

Vendar je bilo pod krilom glasbenice preveč vzgonskega vetra, da bi se prizemljila.

“Na vabilih je med člani odbora napisano vaše ime. Mojega ni!”

Telefon je zazvonil v najbolj pravem trenutku.

“Slišim, da so problemi s klavirjem?”

“O, gospod upravnik,” je ravnatelj kljub razburjenosti prepoznal glas. Prekleta baba, če bi vsaj njemu najprej povedala! Tako ga bodo za začetek vsi oglodali, nato bo sklican sestanek, prišli bodo še občinski in hudič, hudič, in jeseni misli ponovno kandidirati za ravnatelja!

“Na prestajanju kazni imamo uglaševalca,” je primomljal iz slušalke in ravnatelj ni bil prepričan, ali je prav slišal.

“Kako pravite?”

“Pravi, da imajo med zaporniki uglaševalca klavirjev,” je pohitela učiteljica glasbenega pouka, še preden je ravnatelj do konca postavil vprašanje, kajti pri vsej privoščljivosti se ji je vseeno zazdelo, da se utegne kak kos odgovornosti obesiti tudi nanjo. Že po tisti zakonitosti, da vrana vrani oči ne izkljuje.

Uglaševalca so pripeljali čez sedemindvajset minut. Iz modre marice je najprej izstopil oborožen paznik v temnomodri uniformi, nato neoborožen uglaševalec v nemodri uniformi in spet oborožen paznik v temnomodri uniformi. V osebni modrem vozilu je voznik Tone v modrem jopiču pripeljal upravnika z modro samoveznicco. Ravnatelj, neskončno kratkovidno bitje, umetnih zob, z značajsko okvaro v hrbtnici in v čevljih z visokimi podplati, s katerimi je teptal manjvrednostni kompleks, jih je sprejel pred vhodom v dvorano. Zelo se je potrudil, vendar se je njegov besedni izliv iztočil mimo, saj mu je upravnik, kljub rokovanju, brez ovinkov pokazal, da je zadevo vzel v svoje roke. Ravnatelj je bil zato še bolj zaskrbljen in njegove oči so postale še bolj žalostne, kot bi se jim zameglila prihodnost.

“Sranje!” je rekel uglaševalec.

“Obnašajte se spodobno!”

“En teden spodobnega dela, če že govorimo o spodobnosti, gospod upravnik!”

“Koncert je v petek zvečer,” je zivilo ravnatelja. Slišala ga je samo učiteljica glasbenega pouka. Še ta le na pol, drugo mu je privoščila.

Upravnik je široko pokazal z zlatom okronano zobovje:

“Penko! In vi se hvalite, da ste umetnik?!”

“Seveda sem umetnik. Nisem pa čarovnik! Če bi bil, ne bi bil zaprt!”

“Takole se domeniva. S tega mesta vas bodo odpeljali domov po orodje in vse, kar še zraven potrebujete. V petek dopoldne bo klavir nared. Lahko vam obljubim nabojnik prostih izhodov, več ni v moji pristojnosti.”

Uglaševalec Penko je enkrat, nato še enkrat zakrožil okoli klavirja

in s prstom vlekel po pokrovu. Sled je spominjala na lectarski okrasek.

“In če ne pristanem?”

“Bomo kupili nov pianino.”

Če bi takrat kdo utegnil pogledati učiteljico glasbenega pouka, bi gotovo opazil, da je njeno dihanje postalo sunkovito, da je v sekundi vsaj štirikrat zamencala s kolena, in iz lic ji je posesalo vso barvo.

“Tudi nov instrument je potrebno uglasiti,” je uglaševalec spet začel lectariti.

Le za trenutek je upravnika preplaval topel spomin na leta, ko je v podobnih zastojih z enim ali malo več zamahi naravnal tok v pravo smer. Sedaj so drugačni časi. Barabo ne moreš kar po gobcu, čeprav zasluži, kajti če se hudič pritoži, je lahko zelo narobe. Uglaševalec Penko bi se pritožil, to mu je pisalo med obrvmi. Z njim je treba drugače.

“Vam kaj pomeni, če povem, da vas je priporočila sama jublantka?”

“To pa rad verjamem,” se je zarežal uglaševalec in pomežiknil učiteljici glasbe, da je zardela in upravniku se je zazdelo, da je začel drseti z vrha. Če ne bo hitro kaj storil, bo pristal na začetku.

“Penko! Ne pozabite, da ste na prestajanju kazni!”

Penko je spet začel vleči črto po klavirju. Nekaj časa ravno, potem se je ustavil in naredil krogec. Vanj je postavil oči in navzgor ukrivljena usta.

„Si lahko mislite, gospodična, mene so zaprli zaradi domnevne utaje davkov, tiste, ki so pokradli cele tovarne, pa ...”

“Penko! Tukaj smo zaradi drugih stvari!”

“Gospodična pa že mora vedeti, da nisem kakšen posiljevalec, ampak pošten človek!”

* * *

Uglaševalec Penko je vse tri, oba paznika in voznika, pripeljal pred kaznilnico šele proti jutru. Izstopil je iz vozila in vstopil v vratarnico. Iz hudih sanj je moral rešiti dežurnega, da ga je začel objemati kot odrešenika, ali pa je bila hvaležnost izraz dejstva, ker ga ni zbudil kak zvezdicami okovan uniformiranec, kar bi pomenilo denarni manko ob koncu meseca in besedni višek v delovni karakteristiki.

“Kaj ni to službeni kombi?” se je paznik naposled umiril in pokazal skozi stekleno steno na dohodno pot, kjer je Penko parkiral avto.

“Ja, res,” je hitro potrdil, da dežurnega paznika ne bi razočaral. “Pripeljal sem voznika in oba paznika.”

“Ste pripeljali?”

“Ni šlo hitreje, že nekaj časa nisem vozil.”

“Kdo je vozil?”

“Jaz.”

“Vi ste vendar obsojenec!” je otrpnil dežurni paznik. Nenadoma, kot bi ga oplazil kak člen iz pravilnika o opravljanju službe, je zgrabil za tok pištole, jo po nekaj poizkusih odprl, izvlekel orožje in začel v visokih legah ukazovati: “Roke kvišku! Noge narazen! Na-ra-zen! Če ne, streljam! Streljam! Streljam!”

In je res ustrelil.

Obrambni sistem državnih zaporov je planil. V nastajajoče jutro je zatulila sirena, zasekala so povelja, zalajali službeni psi.

Upravniku (prekleti telefon!) se je ponudila prava hičkokovska scena. Vratarnica pri glavnem vhodu je bila obkoljena. Pazniki so

ležali in z avtomatskim orožjem merili proti vratarnici, kjer se je skozi veliko stekleno steno projektirala silhueta dvonožca v značilni strelski drži. V sredini, med vratarnico in zasedo, je stal službeni kombi. Motne šipe pogledu niso dovolile v notranjost.

Upravnik je vidno nejevoljno poslušal komandirja straže, ki mu je z rahlim vonjem po tropinovcu poročal, da je ob nula štiri in sedemnajst minut počil v vratarnici strel, da so takoj ukrepali po predpisih, da pa niso še ugotovili identitete postave, ki v vratarnici očitno nekoga drži na merku. Ravno tako še niso ugotovili, kdo so osebe v avtomobilu. Domnevajo, da so obsojenci na begu, ki jih je zadržal nepredviden zaplet v vratarnici. Ekipa paznikov trenutno preverja, kdo od zapornikov manjka.

Upravniku se je začela v ustih nabirati kislina neznanega okusa, le vedno bolj se mu je zdelo, da liže klavirske tipke. Odrinil je komandirja, prestopil obroč paznikov in se približal avtomobilu. Previdno je pogledal skozi šipo in potem odprl vrata. Pred noge se mu je počasi zlil voznik Tone. Prepustil ga je drugim, sam pa odločno zakoračil proti vratarnici. Prizor, ki se mu je razgalil ob vstopu, je bil naravnost kiparski: okamneli paznik je s pištolo meril na ležečega zapornika Penka, tudi okamelega.

“Paznik Jože,” je očetovsko zagružil upravnik, “to sem jaz, upravnik. Me slišite, paznik Jože? Prihajam k vam. Ne obračajte se. Samo mirno. Kar meni dajte pištolo.”

“Še je Bog!” se je tedaj oglasilo s tal. “Ta bedak bi me res lahko počil. Ljudem s preveč bujno fantazijo ne bi smeli zaupati orožja.”

“Bi mi hoteli povedati, kaj se dogaja?” je ostro zaplaval upravnik, da bi našel otoček za svoj položaj.

“Se ne bi preselila kam drugam?” je Penko namignil na skupino paznikov, ki se je nagneta za upravnikovim hrbtom in ni skrivala želje, da bi planila.

“Komandir!”

“Izvolite, gospod upravnik!”

“Uredite, da bodo vse prizadete odpeljali domov. In nobene besede izven te hiše!”

“Ni kaj povedati,” je v pisarni rekel Penko. “Fantje niso vajeni pijače!”

Upravnik je ponorel. Celó to mu je ušlo iz spomina, da mora obsojenca vikati.

“Samo tega ne reci, Penko, samo tega ne, da niso vajeni pijače! Vsak paznik ga v enem letu več požre, kot si ga ti v življenju povohal!”

Penko, ki se je ob upravnikovem izbruhu mrzlično spraševal, kje je storil napako, se je vidno oddahnil.

“Bom bolj natančen. Pazniki niso vajeni aristokratske pijače! Res pa je, da so imeli na izbiro albanski konjak, rusko vodko, angleški viski, grško mastiko, bosansko slivovko, avstralski rum, dalmatinski maraskino, francoski šampanjec in še kakih dvajset arhivskih vin.”

Upravnika je naštevanje pomirilo. Zleknil se je v naslanjač in pustil, da mu je občutek oblasti polnil baterije. Dosedanji potek zgodbe mu ni bil najbolj naklonjen, nekako ga bo moral speljati sebi v prid. Na obsojenca seveda ne more računati. Ali pa? Pravzaprav je Penko sedaj njegov glavni adut!

“Kako pa, da ste vi trezni?”

“Nekdo me je moral pripeljati nazaj, če še vedno drži, da moram do jutri usposobiti klavir?”

“Seveda, seveda!” je pohitel upravnik. “Vseeno pa je čudno.”
“Preveč drugih skrbi sem imel.”

“Jaz pa zdaj!” je ušlo upravniku. Najprej bo moral zaslišati šoferja, oba paznika in dežurnega v vratarnici. Vse bi bilo enostavno, če ta norec ne bi streljal. Verjetno je spal in se prestrašil, ko ga je obsojenec začel buditi. Sicer pa lahko vse skupaj malo počaka. Sedaj je najbolj pomembno, da bo klavir pripravljen za koncert. Po koncertu bo banket in tam bo že našel prave poslušalce, ki se bodo od srca smejali tem peripetijam in poskrbeli, da bo zgodbica v zabavnih notah priskakljala v ušesa njegovim šefom in vse skupaj se bo končalo z običajnim poročilom in s kakšnim ukorom za udeležence.

* * *

Ravnatelj šole je avto z uglaševalcem pričakal kot darilo ob birmi. Takoj je ponudil svoje usluge.

“To je intelektualno delo”, se je zahvalil uglaševalec in skromno dodal, da bi mu zelo prav prišla učiteljica glasbe. Potem se je takoj lotil dela. Najprej je postavil pred vrata oba paznika. Razumela sta, saj obsojenec res ne more biti zbran, če mu pooblaščene uradne osebe gledajo pod prste. Razumela sta tudi, da mojster potrebuje strokovno pomoč, ko je prišla glasbenica.

Proti večeru so prišli na ogled krajevni, občinski in poslanec državnega zbora, ki je bil izbran za slavnostnega govornika, kajti kakšen pa bi bil jubilejni koncert brez slavnostnega govornika! Krajevni je hitel razlagati, kako je bilo za malo denarja ogromno narejenega, kako bo sedaj ta hram kulture res lahko služil ljudstvu. S posebnim poudarkom je tudi razložil svoj trud, da bodo pred koncertom lahko odkrili spominsko ploščo, na kateri so vklesana imena najzaslužnejših mož za to pridobitev.

“Tudi moje?”

Vprašanje mojstra Penka, izrečeno v trebuh klavirja, je na valovih prebujenih strun zaplavalo po dvorani in oblilo delegacijo z začudenjem ter se ob naslednjem valu: “Pardon, imena barab vklešeš kvečjemu na nagrobnik!” strdilo v kopje, ki je prebadalo od vrha navzdol: državnozborski ga ja zapičil v župana, župan v krajevnega, krajevni v upravnika zaporov, ta v šolskega ravnatelja, ravnatelj v glasbenico, ki pa se je samo smehljala.

Proti jutru sta paznika Peter in Pavel na drugi strani vrat zaslišala nekaj sumljivega. Razni šumi in zvoki ju niso zanimali, pozorna sta postala na hlipanje, stokanje, zajemanje sape. Takoj jima je bilo jasno, da zvoke proizvaja ženski organ.

Kot da mu primanjkuje zraka!

Kot bi žensko kdo davil!

Paznik Peter je hotel takoj planiti na oder in je že izvlekel orožje, vendar ga je paznik Pavel zadržal. Prav počasi je pritisnil na kljuko in odškrnil vrata. Prizor je bil filmski. Sredi odra se je v snopu reflektorja svetil črn klavir. Iz teme pod klavirjem pa so skakali v svetlobni stožec posamezni človeški udi in se spet umikali v temo. Zdajci se je pokazalo belo žensko koleno, naredilo osmico in potonilo. Planila je roka, nekajkrat hlastnila s prsti in umrla. Naslonjeno na kocinasto možko zadnjico je prikolcalo drobceno stopalo, ali pa se je samo zdelo, da kolca, ker je zadnjica migotala kot pokrovka na vrelem loncu.

“Seksata!” se je oddahnil paznik Peter.

“Fukata!” je prevedel paznik Pavel.

Stane Peček
SLAVNOSTNI KONCERT

Zaprta sta vrata in jih odprla šele, ko je z odra pridirjala klavirska glasba. Učiteljica glasbenega pouka je zanosno udrihala po tipkah, mojster Penko pa je redoljubno pospravljajl orodje. Ko je med vrati zagledal oba paznika, se je priklonil in z glasom dramskega prvaka sporočil:

“Gospoda, slavnostni koncert se lahko začne!”

Lucijan Rešič: Iz cikla ZGODNJI LUČKO, olje na platno

Mihaela Hudelja

PROF. DR. NIKO ŽUPANIČ (1876 – 1961)

Belokranjski rojak, znanstvenik in svetovljan

Spomenik dr. Nika Županiča, delo Borisa Kalina, pred Belokranjskim muzejem v Metliki. (Foto: M. Marčelj)

Spominska plošča dr. Niku Županiču na njegovi rojstni hiši v Gribljah št. 35. Na sliki prof. Jože Dular. (Foto: J. Bogataj, fotoarhiv Dolenjskega muzeja)

Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je 1. decembra 2006 potekal enodnevni mednarodni znanstveni simpozij, ki je bil posvečen 130. obletnici rojstva prof. dr. Nika Županiča. Na simpoziju je sodelovalo osem domačih strokovnjakov in trije iz tujine. Ob tej priložnosti je bila v avli Oddelka postavljena skromna razstava s fotografijami in Županičevimi knjigami ter separatnimi natisi njegovih člankov. Za dodatno popestritev simpozija je bila predstavljena tudi sveže izdana publikacija Niko Županič: Izbrana dela iz historične etnologije in antropologije. Ob 130. obletnici avtorjevega rojstva. Izbor gradiva, ki zajema čas od leta 1908 do 1961, sta opravila Županičeva vnukinja dr. Veronika Kralj Igljč z možem dr. Alešem Igljčem.

V svojih prispevkih so avtorji z različnimi strokovnimi pogledi predstavili in osvetlili znanstveno delo in številna področja raziskovanj, na primer etnologije, antropologije, arheologije, kulturne zgodovine in muzeologije, svetovno priznanega strokovnjaka za različne, a sorodne znanstvene vede ter tako v svetu kot na domačih tleh uveljavljenega znanstvenika dr. Nika Županiča. Poleg izredno plodnega znanstvenega opusa pa je treba poudariti njegovo osebnost kot prvega profesorja in utemeljitelja kulturne antropologije oziroma etnologije na Univerzi v Ljubljani ter ustanovitelja oziroma prvega ravnatelja Slovenskega etnografskega muzeja. Vsekakor ni odveč omeniti, da je oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo izdajatelj znanstvene knjižne zbirke, ki se imenuje Županičeva knjižnica. Njegovo delovanje pa ni bilo samo na znanstvenem, temveč tudi na političnem področju.

Ker gre za belokranjskega rojaka, ki je bil od leta 1972, ko mu je Belokranjsko muzejsko društvo iz Metlike v spomin pripravilo odkritje spominske plošče na njegovi rojstni hiši v Gribljah, kar »nekako pozabljen«, smo nekaj člankov v dogovoru z avtorji pripravili za objavo v reviji Rast, da se ne pozabi na »bogato življenje, ki je zapustilo sledove!« in » naj bo s tem ohranjen spomin na tega velikega Belokranjca!«, kot je zapisal Jože Dular v knjižici Dr. Niko Županič ob odkritju njegove spominske plošče v Gribljah v Beli krajini leta 1972.

ANTROPOLOG IN ZNANSTVENI RASIZEM

**Korespondenca Nika Županiča med obema svetovnima
vojnama**

I Avtorja tega članka so kritizirali, ker naj bi bil napisal "da je bila Županičeva vloga v delegaciji kraljevine SHS na mirovni konferenci bolj dekorativna", pri čemer se avtor ni skliceval na noben originalni dokument (Iglič in Kralj-Iglič, 2006: 11). Res sem napisal, da "se vsiljuje sum ... , da je bila njegova vloga v diplomatskem boju za severno mejo bolj dekorativna." (Promitzer, 2001, 19) Poleg tega Županič ni bil član uradne jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci, bil je samo član Etnografsko-zgodovinske sekcije, ki na konferenci ni imela uradnega statusa. Dejstvo je, da nisem videl arhivskih gradiv v beograjskem arhivu, v glavnem sem se opiral na dela srbskih zgodovinarjev Andreja Mitroviča (1969) in Ljubinke Trgovčević (1986). Naj pripomnim, da je tisto, kar se dobro skriva v arhivih, zelo težko dokazati. Za svojo disertacijo o slovenski manjšini na avstrijskem Štajerskem sem raziskal arhiv o severni slovenski meji, ki je na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Prebral sem številne elaborate in dopise v zvezi s pariško mirovno konferenco, vendar se ne spomnim, da sem pri tem naletel na ime Nika Županiča, ki je bil, kot je zapisal sam, predsednik podsekcije za slovensko-nemško mejo, za Prekmurje in za čehoslovaško-jugoslovanski koridor (Podsekcija jugoslovanske Etnografske sekcije, 1928).

2 Kolegi, s katerimi si je Županič dopisoval: – v Sloveniji: Franjo Baš, Lambert Ehrlich, Ivan Koštial, Anton Mrkun, Fran Ramovš, Balduin Saria, France Stele, Ivan Feliks Šašelj, Henrik Tuma; – drugje po Jugoslaviji: Borivoje Drobnjaković, Stanoje Stanojevič (Beograd), Ivo Franič, Viktor Hoffiller, Fran Ilešič, Grga Novak, Mičun Mikaša Pavičević, Petar Skok, Ferdo Šišić (Zagreb), Ljubo Karaman (Split), Milenko Filipović, Tatomir Vukanović (Skoplje); – v inozemstvu: Viktor Geramb (Avstrija), Jaroslav Bidlo, Josef Pekař (Čehoslovaška), Lajos Bartucz, Avgust Pavel (Madžarska), Ernest Kornemann (Nemčija), Jozef Kostrzewski (Poljska) (Arhiv muzeja 1927–1939).

V Sloveniji je Niko Županič (1876–1961) znan kot prvi direktor Kraljevega etnografskega muzeja v Ljubljani (sedaj je to Slovenski etnografski muzej) in kot prvi profesor etnologije na ljubljanski univerzi, v Srbiji pa kot eden prvih Slovencev, ki so na začetku dvajsetega stoletja skušali v Beogradu narediti znanstveno kariero. V Avstro-Ogrski je v času prve svetovne vojne zabeležen v tiralicah: oblasti so ga iskale kot odpadnika, ker je kot član Jugoslovanskega odbora v tujini v Franciji, Veliki Britaniji in ZDA agitiral proti habsburški ječi narodov (Völckerkerker). Prav zaradi tega velja za enega od ustanoviteljev prve Jugoslavije, čeprav njegova tedanja vloga ni povsem nesporna. To velja zlasti za njegovo dejavnost v Etnografski zgodovinski sekciji, kjer je bil eden od njenih dvaindvajsetih članov, vodil pa jo je znameniti srbski geograf Jovan Cvijić (1865–1927). Ta sekcija je bila posvetovalno telo uradne delegacije Kraljevine SHS na pariški mirovni konferenci leta 1919.¹

Županič je očitno skušal instrumentalizirati znanost v politične namene predvsem zato, ker je bil globoko prepričan, da samo integralno jugoslovanstvo pod čvrsto oblastjo srbske dinastije, četudi to pomeni diktaturo, lahko jamči obstoj Srbov, Hrvatov in Slovencev. S takim skrajnim prepričanjem, ki ga niso odobraval niti integralni slovenski liberalci, pa tudi s svojo samozaverovanostjo si je Županič pridobil mnogo nasprotnikov. Poleg tega so mu njegovi slovenski kolegi zavidali naklonjenost kralja Aleksandra I. Karadordeviča in Nika Pašiča (1845–1926), tedanjega predsednika vladajoče Ljudske radikalne stranke in dolgoletnega predsednika vlade v Beogradu (Promitzer, 2001).

Nekateri sodobniki so poleg tega menili, da je njegovo osredotočenje na fizično antropologijo preveč ekscentrično. Res pa je, da se v Sloveniji tedaj razen mladega Boža Škerlja (1904–1961), ki je študiral antropologijo v Pragi in ki se je zavzemal za empiričen pristop, nihče ni ukvarjal s fizično antropologijo (Slavec Gradišnik 2000: 115–118). To je morda eden od razlogov, da je Županičev sicer pomemben prispevek v razvoju slovenske antropologije in etnografije, ki ga je ustvaril kot direktor etnografskega muzeja in kot založnik časopisa Etnolog (Promitzer, 2003a) do danes premalo cenjen. Nepoznani so ostali tudi njegovi stiki z etnologi, muzealci in drugimi znanstveniki v Sloveniji, po Jugoslaviji in v tujini.²

Kljub vsemu temu pa se bomo tu posvetili Županičevi vlogi na področju fizične antropologije. Najprej zaradi tega, ker je vedenju o različnih človeških "rasah" in njihovi zgodovini posvetil pomembno mesto pri pojasnjevanju porekla Južnih Slovanov in vseh prebivalcev Balkanskega polotoka nasploh: potem zato, ker je znanstvena misel o človeških "rasah", tako imenovani *znanstveni rasizem* vse od druge polovice devetnajstega stoletja, posebno pa od konca prve svetovne vojne v Evropi odigral pomembno vlogo pri razvoju in v praksi fašističnih in avtoritarnih gibanj in režimov (Mosse, 2005, Turda,

200/1). V zvezi s tem je vsekakor pomembno ugotoviti, kakšen vpliv je imel ta znanstveni rasizem na delo Nika Županiča.

“Arijski mit” Nika Županiča

V resnici lahko v nekaterih Županičevih delih, na primer v študiji Sistem zgodovinske antropologije balkanskih narodov, natisnjeni v srbskem antropološkem časopisu *Starinar* leta 1907 in v članku Etnogeneza Jugoslovanov, objavljenem leta 1920 v Radu Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, prepoznamo sledove zloglasnega *arijskega mita*. V teh člankih je Županič razvil ideologijo, ki bi jo lahko imenovali *biologistični in rasni jugoslovanizem*. V njih je ostro napadel arogantnost nemških znanstvenikov do Slovanov (Županič, 1907a: 45), vendar se prav v njegovem pisanju lahko najde arogantnost do drugih balkanskih narodov, na primer Grkov in Albancev. Prvi naj bi v razdobju od starega veka izgubili svojo prvobitno dolihokefalno, to je dolgoglavo nordijsko in arijsko zunanost, drugi, Albanci, pa naj bi bili potomci nearijskega, brahikefalnega, to je prvobitnega prebivalstva Balkanskega polotoka. Južni Slovani naj bi se po svojem prihodu na Balkan mešali s tem prvobitnim prebivalstvom in na ta način izgubili svoj “nordijski” videz in postali brahikefalni (Županič, 1908: 1-2, 9, 65 – 68). Vendar naj bi ostajala pomembna razlika: “Čeprav imajo Južni Slovani pomemben odstotek arijske (...), pa tudi nekaj hamitske krvi (...), so vendarle telesno in duševno bolj Arijski kot npr. Grki, Italijani, Španci, Južni Francozi, Južni Nemci in Romuni (Županič, 1920, 142). Arijska kri, ki je Helenom dajala moško moč in moralno čvrstost, je zvođenela in njen ostanek je v glavnem etnični amalgam mongolsko-hamitskega, pri čemer prevladuje zadnji rasni element. Egejski Grki so danes fizično-etnološki kis, nastal iz soka plemenite trte. To vino se je pokvarilo, zavrelo je, malo zaradi starosti, malo pa zato, ker se je okužilo z določenimi fermenti etične narave. (...) Usoda je na mesto starih Helenov poklicala Jugoslovane, mlado človeštvo, svežega telesa in duha, da bi preporodili bizantinski svet, kot je to storila konec srednjega veka mlada gotska kri v Italiji.” (Županič, 1920, 143, 144).

Iz teh citatov je razvidno, kako je Županič uporabil arijski mit kot osnovo za jugoslovanski nacionalizem z namenom, da bi dokazal, kako je enotnost južnih Slovanov izraz zgodovinske usode in antropološko dejstvo. Znano je, da je v času svojega dunajskega študija na prelomu 19. in 20. stoletja afirmativno citiral Houstona Stewarta Chamberlaina (1855–1927), ki je bil tedaj najbolj znan zagovornik arijskega mita in nemškega rasizma (Županič, 1907b: 486–487). Arijski mit v tistem času ni bil podlaga samo nemškega, ampak tudi angleškega in francoskega rasizma (Mosse, 2005), Županič ga je samo prvi uporabil za utemeljitev integralnega jugoslovanstva. Pri tem za razliko od Chamberlaina in vrste drugih predstavnikov nemškega rasizma Županič ni bil zagovornik “rasne čistosti”. Celo nasprotno: uvidel je, da so južni Slovani rasno mešani in je zaradi tega poudaril naslednji princip: “Glede na svoj položaj Balkan v preteklosti ni bil in tudi danes v rasnem pogledu ni povsem arijski, pa tudi povsem hamitski ali mongolski ne. Rasna mešanica njegovega prebivalstva predstavlja leguro, ki je pretežno arijska, vendar ima značilne in pomembne primesi melanobrahikefalnega in melanodolihokefalnega. Pa saj tudi dragoceno zlato ni najlepše in najbolj uporabno, če je čisto; takšno je preveč blede in premehko in zaradi tega mu v kovnicah

denarja dodajajo baker in druge manj dragocene kovine; tako pridobi čvrstost, bolj živo barvo in lepši sijaj” (Županič, 1920, 143).

To je bila Županičeva objava boja proti določeni rasni hierarhiji, na vrhu katere je stala čista nordijska rasa. Takšno hierarhijo so zastopali mnogi tedanji nemški in avstrijski znanstveniki, ki so sčasoma postali nacisti. Županič se tudi nikoli ni mogel sprijazniti z dejstvom, da so južni Slovani izgubili svoj prvobitni nordijski značaj in bili podvrženi procesu brahikefalizacije in dinarizacije. Ravno to je bil morda eden najpomembnejših razlogov za to, da je dolga leta raziskoval poreklo in etnogenezo raznovrstnih balkanskih etničnih skupin.

Niko Županič in domača antropologija

Prikazali smo ideološko ozadje Županičevih znanstvenih interesov in njegov osebni pristop k sočasnemu znanstvenemu rasizmu, zdaj pa sledi prikaz njegovih odnosov s tistimi kolegi v Jugoslaviji in tujini, ki so delovali na istem znanstvenem terenu. Pri tem bomo uporabili arhivsko gradivo Slovenskega etnografskega muzeja, četudi je fragmentarno. Kljub temu nam omogoča uvid v znanstveno korespondenco Nika Županiča v času, ko je bil direktor te ustanove, to je od leta 1923 do 1940. To so hkrati približno tudi leta prve Jugoslavije in predstavljajo vrhunec Županičeve ustvarjalne moči. Samo v tem času je lahko dolgoročno načrtoval svojo znanstveno strategijo, čeprav se je njegova želja, da bi postal prvi profesor etnologije na ljubljanski univerzi, uresničila šele na koncu tega obdobja.

Ne bomo obravnavali zvez, vezanih na Županičev položaj direktorja muzeja, in stikov na področju etnografije ter drugih znanstvenih področij, ampak samo stike, povezane s fizično in rasno antropologijo. Zanimivo je, da je imel samo redke stike z nekim drugim fizičnim antropologom v Ljubljani, z Božom Škerljem. Ohranil je samo dve Škerljevi pismi. V enem, iz leta 1937, ga Škerlj vabi, da bi postal član Sekcije za antropologijo, genealogijo in evgeniko Prirodoslovnega društva Ljubljana (Arhiv muzeja 1937, št. 230/1937). Pismo je pomembno zato, ker kaže, da so tudi v Sloveniji obstajale težnje po organizirani dejavnosti na področju evgenike (rasne higijene), kar v tedanji Evropi ni bilo nič nenavadnega (Mazower 1999: 92 – 105; Turda/Weindling 2007). Poleg tega pismo namiguje na to, da Županič ni bil začetnik te dejavnosti, saj ga je Škerlj o tem obvestil šele nekaj mesecev po ustanovitvi te sekcije.

Ohranjeno je tudi pismo antropologa Branimirja Maleša (1897) iz leta 1933. Maleš je bil docent na beograjski univerzi in vodja Oddelka za antropologijo in rasno fiziologijo Centralnega higienskega zavoda v Beogradu. Bil je avtor nekaj knjig in brošur o rasni pripadnosti Srbov in južnih Slovanov. Županič je očitno iskal nek Malešev članek o rasnih značilnostih Črnogorcev. V svojem odgovoru na Županičevo vprašanje se Maleš pritožuje nad Jovanom Erdeljanovičem (1874 – 1944), profesorjem etnologije na beograjski univerzi, ki je bil v tistem času najpomembnejši v tej znanosti v Srbiji: “Erdeljanović pravi, da sem amater, da ne poznam zgodovinske antropologije, da napak razumem rase, da nimam dovolj kvalifikacij ... Najbolj me boli, da se tu vprašanje antropologije jemlje kot domena interesa gospoda profesorja Erdeljanovića, ne pa kot biološka znanost in zaradi tega menijo, da je vse moje delo amatersko” (Arhiv muzeja, 1932 – 1933, št. 155/1933). Te vrstice so morale biti za Županiča še posebej pomembne, saj je Erdeljanović v dvajsetih letih prejšnjega stoletja pogosto

preprečil, da bi bil Županič imenovan za profesorja etnologije na Univerzi Ljubljana (Promitzer, 2001: 19–22). To očitno sovražstvo je povzročilo tudi, da je Županič ob sestavljanju mednarodnega imenika antropologov (International Directory of Anthropologists) v nekem pismu Narodnemu raziskovalnemu centru v Washingtonu ni prav nič lepo pisal o Erdeljanoviču: “who has a great ambition but is more a compiler” (Arhiv muzeja, 1939, št. 248/1939).

Mednarodni stiki

Županič je bil zelo dejaven tudi na mednarodnem področju. Leta 1921 je postal član Mednarodnega antropološkega inštituta v Parizu. Imel je namen ustanoviti jugoslovanski antropološki inštitut, ki bi bil oddelek mednarodnega, a s tem ni bilo nič. Nastopal je na prvih treh kongresih inštituta v Parizu, Pragi in Amsterdamu (Tretja skupščina Mednarodnega inštituta za antropologijo v Amsterdamu, 1928, Arhiv muzeja, 1927–1928, št. 80/1927, 116/1927–1929–1930, št. 58/1929, 190/1930). Švicarski antropolog Eugene Pittard (1867–1926), ki je med prvo svetovno vojno objavil knjigo o fizični antropologiji balkanskih narodov (Pittard, 1917) in ameriški antropolog Henry Field (1902–1986) sta bila tudi na teh kongresih in sta si kasneje dopisovala z Županičem (Arhiv muzeja 1927–1928, št. 137/1927, 163/1927). Županič je navezal tudi stik s turškim antropologom Sevketom Azizom Kansujem (1903–1983). Sredi tridesetih let mu je pisal, kako ceni turškega predsednika Mustafu Kemala Atatürka (1881–1938) in upa, da bodo Jugoslovani in Turki sedaj tako iskreni prijatelji na znanstvenem in političnem področju, kot so bili v preteklosti iskreni in plemeniti nasprotniki (Arhiv muzeja 1935, št. 126/1935). Vendar so bila potovanja v znanstvene namene vse težja: nastala je svetovna ekonomska kriza in Županiču prosvetno ministrstvo iz svojega proračuna ni moglo več kriti potovanj. Na mednarodnem kongresu antropoloških in etnoloških študijev v Londonu leta 1934, ki ga je organiziral Velikobritanski Kraljevi antropološki inštitut, bi moral Županič postati član stalnega sveta tega združenja. Zaradi tega je vztrajal, da ga prosvetno ministrstvo uradno imenuje vanj: “Vsekakor bi bilo dobro, da je eden naših član tako eminentne družbe, tudi zaradi tega, da bi nadziral, kaj pišejo Nemci, Italijani, Bolgari in prijatelji Arnautov. V antropološkem društvu je namreč tudi mnogo politikov, ki tudi skozi znanost širijo svoje politične nazore” (Arhiv muzeja, 1934, št. 129/1934).

Ampak denar, potreben za to, je prispel prepozno in Županič se kongresa ni mogel udeležiti. Povsem drugačni pa so bili razlogi za to, da ni odpotoval na osmi kongres mednarodnega antropološkega inštituta v Istanbulu, ki bi moral biti septembra leta 1939: Nemčija je z napadom na Poljsko začela drugo svetovno vojno. Podobno je bilo tudi s sodelovanjem za francosko enciklopedijo o Balkanu, katere založnik je bil Leon Savadijan (1890 -). Ker se je začela vojna, drugi del enciklopedije, kjer bi moral biti objavljen Županičev prispevek o antropologiji Balkana, ni nikoli izšel (Arhiv muzeja, 1936, št. 235/1936).

Slovanska vzajemnost

Na tem mestu lahko naredimo le pregled Županičevih stikov z znanstveniki iz drugih slovanskih dežel. Potekali so v okviru “slovanske vzajemnosti” in so pomenili protiutež tedaj dominirajoči nemški znanosti. Še iz časov politične emigracije je Županič poznal Tomasa

Masaryka (1850–1937), poleg tega pa je bil tudi član jugoslovansko-čehoslovaške in jugoslovansko-bolgarske lige (Arhiv muzeja, 1931, št. 21/1931; 1935, št. 6/1936; 1936, št. 72/1936). Imel je stike s češkima antropologoma Jindrichom Matieghkom (1926–1941) in Jiržijem Malyjem (1899–1950), (Arhiv muzeja, 1934, št. 336/1934) ter poljskima antropologoma Kazimierzom Stolywo (1880–1966) in Janom Czekanowskim (1882 – 1965), (Arhiv muzeja, 1936, št. 216/1936, 315/1936, 317/1936, 326/ 1936, 329/1936, 340/1936, 1937, št. 74/1937 in 169/1937).

Leta 1930 je na tretjem kongresu slovenskih geografov in etnografov v Jugoslaviji Županič organiziral sekcijo Etnografija, folklor, sociologija, antropologija in demografija. Vendar so ga že vnaprej kritizirali češki udeleženci, češ da je diletant (Arhiv muzeja, 1929–1930, št. 119/1930, 130/1930). Bolgari pa se kongresa sploh niso udeležili, ker je bila ena njegovih sej v Skopju, kar so imeli za provokacijo; menili so, da mesto pripada Bolgariji in da so ga jugoslovanske oblasti po krivici zavzele (Bolgarski znanstveniki in Jugoslavija, 1930).

Stiki s fašistično Italijo in tretjim rajhom

Kakšen je bil Županičev odnos do fašistične Italije? Leta 1931 je na mednarodnem kongresu za preučevanje prebivalstva, ki je bil v Rimu, imel predavanje K fizio-etnični metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovane. Gre za že omenjeno mučno vprašanje brahikefalizacije Južnih Slovanov (Županič, 1934). Tedaj je navezal stik z organizatorjem kongresa in predsednikom italijanskega komiteja za raziskovanje problematike prebivalstva Corradom Ginijem (1884–1965). Gini je bil v fašistični Italiji vpliven človek. On je bil tisti, ki je dal glavne smernice za nacionalno demografsko politiko (Federici 2000). V začetku leta 1939, ko je Mussolini anektiral Albanijo, je Gini pisal Županiču, da raziskuje proces asimilacije albanskih etničnih enklav v južni Italiji. Hotel je, da mu pošlje svoj članek o rasni sestavi Albancev, in poudaril, da bo v italijanski javnosti gotovo vzbudil veliko zanimanja. Županič pa ni hotel, da bi ga italijanski imperializem zlorabil, in je zahtevo zavrnil (Arhiv muzeja, 1939, št. 144/1939, 177/1939, 178/1939).

Kakšni pa so bili Županičevi odnosi z nemškimi kolegi? Češkemu antropologu Jiržiju Malyju je leta 1936 pisal, da morajo Jugoslovani in Čehi “biti vedno na enotni fronti in na straži pred skupnim sovražnikom, ki nam grozi tako fizično kot moralno. Ves čas se trudijo, da bi dokazali, kaj vse smo Čehi in Slovenci prejeli od Nemcev, kot da nimamo lastne kulture. Delati moramo vzajemno in ustvariti moramo trdno obrambo proti dednemu sovražniku!” (Arhiv muzeja, 1936, št. 277/1936).

Izkazalo se je, da Županič ni bil tako pogumen, kot se je hotel prikazati. Po drugi svetovni vojni je pripovedoval, da je leta 1935 na drugem mednarodnem kongresu za demografsko znanost v Berlinu kritiziral nemškega notranjega ministra Wilhelma Fricka (1877-1946) zaradi nürnberških rasnih zakonov, ki so bili v pripravi in s katerimi je vodstvo tretjega rajha prepovedalo zakon in spolne odnose med arijci in nearijskimi Judi (Vlahović, 1964: 8). Županič je svojo kritiko natisnil v svojem časopisu Etnolog v slovenski inačici (Županič, 193a). V izvirnem, nemškem besedilu, ki je bilo tudi natisnjeno v istem časopisu in v zborniku referatov s kongresa o tej kritiki ni sledu

(Vlahović, 1964: 8). Poleg tega so v arhivu Slovenskega etnografskega muzeja ohranjeni samo pozitivni odzivi nemške javnosti na Županičevo poročanje na kongresu o "rasni estetiki jugoslovanskega vaškega prebivalstva" (Arhiv muzeja, 1936, št. 15/1936; Odmevi na predavanju dr. N. Županiča 1936). Gotovo da je Županič kot zagovornik "rasnega mešanja" zavrnil nemško rasno politiko, ni pa si drznil odkrito izraziti svoje kritike v samem centru tretjega rajha, kot je to storil eden od francoskih udeležencev kongresa, komunist in ginekolog Jean Dalsace (1893–1970), (Dalsace, 1936). Na berlinskem kongresu je Županič spoznal tudi Clementa Serpeilla de Gobineauja, ki mu je bil poslal knjigo o svojem dedu, zloglasnem grofu Arturju de Gobineauju, ki je sredi 19. stoletja pravzaprav osnoval mit o prednosti bele arijske rase (Arhiv muzeja 1935, št. 345/1935).

Leta 1937 si je Županič dopisoval z nemško antropologinjo Ilse Schwidetzky (1907–1997), ki je celo obiskala Etnografski muzej zaradi raziskav o rasni pripadnosti starih Slovanov (Arhiv muzeja, 1937, št. 15/1937). Schwidetzkyjeva je bila asistentka Egona von Eickstedta (1892–1965), vodje antropološkega instituta v Breslauu. Oba sta bila ne le zagovornika uradne rasne znanosti, Eickstedt se je celo potrudil, da je bilo vse videti bolj znanstveno (Lüddecke, 2000). V nekem pismu je Županič zapisal, da zelo ceni Eickstedtove poglede o nordijski rasi in je Schwidetzkyjevo prosil, naj mu sporoči pozdrave (Arhiv muzeja, 1937, št. 301/1937). Županič sicer ni bil sodelavec Eickstedtovega Zeitschrift für Rassenkunde kakor na primer Božo Škerlj, vendar se je vseeno zanimal za nemški časopis Rasa (Rasse), ki je širil nemško rasistično pangermansko mitologijo in objavljal recenzije njegovih del ... (Arhiv, 1938, št. 206/1938, 203/1938, 208/1938, 242/1938, 336/1938).

O poreklu Županičevih teorij

Naj zaključim: rasna antropologija je v delu Nika Županiča odigrala pomembno vlogo. Uporabil jo je za to, da bi dokazal zgodovinsko nujnost skupne jugoslovanske države. S tem je celo ustvaril svojevrsten arijski mit o južnih Slovanih, tako kot so to drugi naredili za nemško, francosko in angleško nacijo. Zaradi takega pristopa Niko Županič ni bil nikakršna izjema med nacionalistično usmerjenimi intelektualci svoje dobe. V tem smislu je bil rasist. Bil je desničar, naklonjen avtoritarnemu režimu šestojanuarske diktature, hkrati pa je bil nasprotnik nemškega fašizma. Lahko bi rekli, da je bil zagovornik določene fleksibilnosti; to mu je pomagalo, da je preživel leta okupacije, da se je leta 1943 pridružil Osvobodilni fronti in se po drugi svetovni vojni prilagodil komunističnemu režimu.

Da bi lahko razumeli njegov ideološki pristop, je potrebno poiskati njegovo poreklo. Videti je, da so njegove teorije nastale kot reakcija na dominantno zahodno in srednjeevropsko mišljenje o Balkanu, kot se je razvijalo po berlinskem kongresu. Na njem so se zarisali specifični mentalni zemljevidi, pa tudi orientalizmi o Balkanu, ki da je bil vedno povzročitelj nemira, ki da je vedno imel nizko stopnjo kulture. S temi orientalizmi se je srečavala mlada generacija jugoslovansko usmerjenih intelektualcev, ki so študirali v Avstriji in Nemčiji in med katerimi je bil tudi Niko Županič, ki je študiral na Dunaju. Ta generacija je skušala te stereotipe oslabiti tako, da je ustvarila lastno simbolno geografijo. Županič je to delal tako, da je južne Slovane umestil na isto raven, kot je bila nordijska rasa, in jih proglasil za prevladujoč

narod na Balkanu, posebno v primerjavi z Grki in Albanci (Promitzer, 2003b). Njegova znanstvena korespondenca iz medvojnega obdobja kaže na fleksibilno aplikacijo tega ideološkega jedra. Niko Županič je tako hvaležen primer razširjenega ideološkega kompleksa, ki ga je Milica Bakić-Hayden imenovala "reprodukcija orientalizma/ nesting orientalism" (Bakić-Hayden, 2001).

BIBLIOGRAFIJA:

Arhiv muzeja

1927–1928 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leti 1927-28»

1929–1930 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leti 1929-30»

1931 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leto 1931»

1932-33 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leti 1932-33»

1934 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leto 1934»

1935 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leto 1935»

1936 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leto 1936»

1937 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leto 1937»

1938 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leto 1938»

1939 Arhiv Slovenskega etnografskega muzeja; fascikel «akti za leto 1939»

Bakić-Hayden

2001 Reprodukcijska orijentalizma: slučaj bivše Jugoslavije. *libra. liberA. Književnost. na liniji* 8

< http://www.attack.hr/libera/br8/milica_orient.htm >

Balgarski učeni i Jugoslavija

1930 Balgarski učeni i Jugoslavija. *Makedonski pregled* 6/1: 151-152.

Dalsace, Jean

1936 A propos de la Stérilisation. *Bevölkerungsfragen. Bericht des Internationalen Kongresses für Bevölkerungswissenschaft. Berlin, 26. August – 1. September 1935. Hans Harmsen i Franz Lohse (ur.). München: J. F. Lehmanns Verlag, str. 706-712.*

Frederici, Nora

2000 Gini, Corrado. *Dizionario Biografico degli Italiani, t. 25. Rim: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, str. 18-21*

Iglič, Aleš in Kralj-Iglič, Veronika

2006 Življenjepis avtorja. Niko Županič. *Izbrana dela iz historične etnologije in antropologije. Ob 130. obletnici avtorjevega rojstva. Aleš Iglič i Veronika Kralj-Iglič (ur.). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, str. 7-13.*

Lüddecke, Andreas

2000 *Rassen, Schädel und Gelehrte. Zur politischen Funktionalität der anthropologischen Forschung und Lehre in der Tradition Egon von Eickstedts. Frankfurt am Main et al.: Peter Lang.*

Mazower, Mark

1999 *Dark Continent: Europe's Twentieth Century. London: Penguin Books.*

Mitrović, Andrej

1969 *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.*

Mosse, George Lachmann

2005 *Istorija rasizma u Evropi. Beograd: Službeni glasnik.*

Odmevi na predavanja dr. N. Županiča

1936 *Odmevi na predavanja dr. N. Županiča »O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovanih«.* *Etnolog* 8-9: 119-120.

Pittard, Eugene

1917 *Les peuples des Balkans. Esquisses anthropologiques. Paris: Attinger.*

Christian Promitzer
ANTROPOLOG
IN ZNANSTVENI RASIZEM

Podsekcija jugoslovanske Etnografske sekcije

1928 Podsekcija jugoslovanske Etnografske sekcije na mirovni konferenci v Parizu 1919 za slovensko-nemško mejo, za Prekmurje in čehoslovaško-jugoslovanski koridor. *Etnolog* 2: 86-89.

Promitzer, Christian

2001 Niko Županič 2002 in vprašanje jugoslovanstva; med politiko in antropologijo (1901-1941). *Prispevki za novejšo zgodovino* 41/1: 7-30.

2003a Niko Županič kot slovenski etnolog. Njegovo ravnateljstvo v Etnografskem muzeju v Ljubljani (1923-1940). *Etnolog* 13 (64): 287-347.

2003b Die Kette des Seins und die Konstruktion Jugoslawiens. U: Habsburg postcolonial. Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis. Johannes Feichtinger, Ursula Prutsch i Moritz Csáky (ur.). Innsbruck et al.: Studien Verlag, str. 289-301.

Slavec Gradišnik, Ingrid

2000 Etnologija na Slovenskem. Med čermi narodopisja in antropologije. Ljubljana, Založba ZRC.

Tretja skupščina internacionalnega inštituta za antropologijo v Amsterdamu

1928 Tretja skupščina internacionalnega inštituta za antropologijo v Amsterdamu, *Etnolog* 2: 83-85.

Trgovčević, Ljubinka

1986 Naučnici Srbije i stvaranje jugoslovenske države 1914-1920. Beograd: Narodna knjiga – Srpska književna zadruga.

Turda, Marius

2004 The idea of national superiority in Central Europe 1880 – 1918. Lewiston: Edwin Mellen Press.

Turda, Marius i Weindling, Paul J.

2007 Blood and Homeland. Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe 1900-1940. Marius Turda i Paul J. Weindling (ur.). Budapest – New York: CEU Press.

Vlahović, Petar

1964 In memoriam Dr. Niko Županič, *Glasnik antropološkog društva Jugoslavije* 1: 7-8.

Županič, Niko

1907a Sistem istorijske antropologije balkanskih naroda I, *Starinar. Organ Srpskog arheološkog društva. Nova serija* 2: 167-189.

1907b Ilirija, *Ljubljanski zvon* 27: 486-492, 554-557, 615-620.

1908 Sistem istorijske antropologije balkanskih naroda II, *Starinar. Organ Srpskog arheološkog društva. Nova serija* 3: 1-70.

1920 Etnogeneza Jugoslavena, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 222: 137-193.

1934 Zur physio-ethnischen Metamorphose der Völker mit besonderer Rücksicht auf die Südslawen, *Atti del Congresso Internazionale per gli Studi sulla Popolazione* (Roma, 7-10 Settembre 1931), t. 10. Corrado Gini (ur.). Rim: Instituto Poligrafico dello Stato, str. 167-176.

1936a O rasni estetiki ljudstev pri Jugoslovanih, *Etnolog* 8-9: 62-81

1936b Zur anthropologischen Ästhetik der jugoslawischen Landbevölkerung. U: *Bevölkerungsfragen. Bericht des Internationalen Kongresses für Bevölkerungswissenschaft*. Berlin, 26. August – 1. September 1935. Hans Harmsen i Franz Lohse (ur.). München: J. F. Lehmanns Verlag, str. 480-485.

**Veronika
Zupanič-Kralj
Aleš Iglič
Veronika
Kralj-Iglič**

NIKO ZUPANIČ IN NJEGOV BOJ ZA IDENTITETO SLOVENCEV

Uvod

Identiteto Slovencev lahko pojmuje kot stanje zavesti polja neke skupnosti, ki je zaradi so-bivanja in skupne kulture v sedanjosti ali pa v preteklosti med seboj povezana. Vprašanje, ki se pojavlja pri oblikovanju identitete Slovencev, je, kakšen je položaj Slovencev glede na druge skupnosti. Iz življenja in dela Nika Zupaniča* je razvidno, da se je zavzemal za rešitev, v kateri bi bili Slovenci čimbolj svobodni in čimmanj podrejeni. Po soočenju s položajem Slovencev v širšem evropskem prostoru (kar je doživel med študijem na Dunaju in kasneje med svojim znanstvenim in političnim delovanjem) je bilo njegovo delo usmerjeno k temu, da bi prikazal pomen bivanja in kulture Slovencev v svetu in pomagal, da bi se Slovenci uveljavili v mednarodnem prostoru. Pri uresničevanju tega cilja je videl rešitev v povezovanju s skupnostmi Balkanskega polotoka. Prizadevanje za identiteto Slovencev priča njegovo politično delovanje pri nastajanju kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, pa tudi objavljena dela iz različnih področij humanistike, v katerih je predstavil svoje rezultate preučevanja izvora in lastnosti skupnosti, ki so prebivale na Balkanskem polotoku, in njihove kulture.

V tem prispevku predstavljamo bežen, a celovit pogled na Zupaničevo življenje in delo. Na osnovi njegove zapuščine in osebnih izkušenj** menimo, da je bila rdeča nit Zupaničevega delovanja in ustvarjanja iskanje identitete Slovencev v okviru možnosti, ki so bile na voljo v času in prostoru njegovega bivanja.

* V tem delu pri opisu življenja in dela osebnosti uporabljamo priimek Zupanič, kot je navedeno v vseh nam znanih osebnih dokumentih, in priimek Županič, ko gre za citate del, ki jih je pod tem priimkom objavil v znanstveni literaturi.

** Veronika Zupanič-Kralj je hči N. Zupaniča.

Naslovná slika iz Zupaničeve knjige *Ave Illyria*, Pariz 1919.

KULTURA
Rast 2 / 2007

Niko Zupanič kot član akademskega društva Sava. Po sliki Ivana Vavpotiča.

Boj za izboljšanje položaja Slovencev v Avstro-Ogrski ter zmaga in poraz ob nastanku Države Srbov, Hrvatov in Slovencev

Po maturi leta 1897 je Niko Zupanič kot prostovoljec v enem letu odslužil vojaški rok pri konjenici na Dunaju. Potem je začel študirati pravo na dunajski univerzi. Že v drugem semestru študija pa se je prepisal na filozofsko fakulteto, kjer je študiral zgodovino, prazgodovinsko arheologijo, geografijo, etnologijo in antropologijo. Mogoče je, da je bila njegova odločitev povezana z nezadovoljstvom ob soočenju s položajem Slovencev in drugih slovanskih narodov v evropskem prostoru. Leta 1911 je Zupanič zapisal (Županič, 1911):

Slovenska zemlja predstavlja ozadje Tržaškega zaliva in preko nje peljejo velike prometne arterije iz srednje Evrope k Sredozemskemu morju. In to srednjevropsko ozemlje je v rokah silne nemške mase, ki se bi rasprostirala od Hamburga do Trsta, samo če bi je ne ločili Slovenci od Tržaškega zaliva. Odtodi pak izvira ono silno sovraštvo celokupnega Nemštva do Slovencev; vsled tega pobirajo po celi Nemčiji in nemški Avstriji prostovoljne prispevke Schulverein in Südmarko, ki imata namen ponemčiti zlasti Slovence.

Mnogo slabi narodno moč Slovencev dejstvo, da so razdeljeni na troje držav, kar ovira skupno delo in politični napredek. Na severu

jih potiskajo mogočni Nemci, na vzhodu Madžari in na zahodu Italijani. Samoobramba je tem težja, ker podpira narodne nasprotnike Slovencev tudi državna avstrijska politika. Na Koroškem je zatrto slovensko šolstvo in uradovanje, in na Štajerskem težko dobijo službo slovenski uradniki. Če pa kateri slovenski sin ostane doma, ta mora postati na pol renegat ali pa je izločen šikanam nemške in nemčurske birokracije, ki ji daje potuho centralna vlada na Dunaju.

Iz zgoraj navedenega je razvidno, da je Zupanič (upravičeno) menil, da je bila identiteta Slovencev v začetku 20. stoletja ogrožena. Zavzel se je za izboljšanje njihovega položaja. Cilj svojega delovanja je usmeril k temu, da bi prikazal pomen bivanja in kulture Slovencev v svetu in pomagal, da bi se Slovenci uveljavili v mednarodnem prostoru kot enakopravni. Pri tem se mu je zdela najmočnejše sredstvo kulturna in znanstvena uveljavitev, kar je utemeljeval tudi z izkušnjami iz zgodovine. Znanja iz zgodovine, etnologije, antropologije in umetnostne zgodovine so bila za namen promocije in uveljavitve Slovencev primernejša od znanj, ki bi jih pridobil kot pravnik, saj je svoja prizadevanja lahko podprl z znanstveno utemeljitvijo pomena in vrednosti Slovencev. Njegov pristop je bil celovit na področjih dediščine, kulture in političnega položaja, uporabljal pa je tudi različna znanja, ki jih je pridobil pri študiju.

Zupanič je menil, da je razdružitev s skupnostjo germanskega izvora pomembna za razvoj svobodne misli na Slovenskem. Iz del, ki jih je objavil v času pred prvo svetovno vojno, in njegovega diplomatskega in političnega delovanja, ki je temeljilo na osebnih stikih s političnimi in kulturnimi osebnostmi v evropskem prostoru in Združenih državah Amerike, je razvidno, da je Zupanič spoznal nevarnost v želji nemških in avsto-ogrskih oblasti, da bi izničile slovensko identiteto. Že takrat, ko se je spričo ogromne premoči tedanje ureditve zmaga zdela praktično nemogoča, je razmišljal in z vsemi razpoložljivimi sredstvi deloval za osvoboditev Slovencev izpod germanske prevlade. Naslonitev na dejstva, ki jih je spoznal pri svojem znanstvenem delu in ki pričajo o tem, da se je med Slovenci skozi vso zgodovino vendarle ohranil svobodni duh, in na osebno izkušnjo, ko je v rodni Beli krajini preživel otroštvo v uspešnem sožitju skupnosti različnih izvorov balkanskih narodov, mu je nakazala rešitev problema, ki se mu je posvečal, v povezovanju s skupnostmi Balkanskega polotoka. Tako je že leta 1900 ob stoletnici rojstva največjega slovenskega pesnika dr. Franceta Prešerna s pomočjo akademskega društva Slovenija ter čeških, ruskih in poljskih študentov na Dunaju organiziral skupno slovansko proslavo, ki je nakazovala zametke njegove kasnejšega političnega delovanja. Preučevanje etnogeneze balkanskih narodov je bilo eno od njegovih orožij v boju proti germanski agresiji in pri iskanju identitete Slovencev.

Leta 1903 je doktoriral z delom *Die Ankunft der Slowenen in dem Süden* in opravil izpit za gimnazijskega profesorja z nalogo *Die Bevölkerung illyrischer Länder vom Altertum bis zur Gegenwart*, potem pa je odšel izpopolnjevati svoje znanje na antropološke inštitute v München, Zürich in Basel. Postal je privatni docent za etnografijo in starožitnost. V letu 1907 se je odzval vabilu dr. Jovana Cvijića in odpotoval v Beograd, kjer je deloval najprej kot kustos zgodovinsko-umetnostnega muzeja, leta 1914 pa je bil imenovan za kustosa v etnografskem muzeju. Županičeva beograjska leta so bila zelo plodovita, saj je v tem času objavil več pomembnih znan-

stvenih del antropologije, paleontologije, prazgodovine in fizioetnologije, deloval pa je tudi na področju politike. Leta 1914 je med svojim polletnim bivanjem v Rimu sodeloval pri pripravah na ustanovitev Jugoslovanskega odbora (30. aprila 1915 v Parizu). Nato je odpotoval na predstavništvo Jugoslovanskega odbora v London, kjer je s prekinitvami ostal do začetka leta 1919. Leta 1915 se je zavzel, da je 12. maja Jugoslovanski odbor sprejel manifest, ki je kritiziral takrat sprejeti londonski pakt, v katerem je antanta Italiji med drugim obljubila Gorico, Trst in Istro. V manifestu sta omenjeni tudi (takrat) slovenski pokrajini Koroška in spodnja Štajerska. V tem času je objavil tudi več informativnih člankov o slovenskih in jugoslovanskih stališčih do avstrijsko-slovenske meje. Med drugim je leta 1917 skupaj z dr. Bogumilom Vošnjakom (kasnejši minister in veleposlanik Kraljevine SHS) v Londonu izdal knjižico z naslovom *A Chapter of the Old Slovenian Democracy*, ki opisuje zgodovino Karantanije in kasnejše Koroške. Zavzemal se je za pripojitev slovenske Koroške k bodoči skupni državi SHS. Ta stališča so podana v njegovi knjigi z naslovom *Ave Illyria*, ki je izšla v Parizu (v francoščini na 164 straneh) v času pariške mirovne konference. Knjiga vsebuje v Dodatku tudi memorandum dr. Antona Korošca o italijansko-jugoslovanski meji, sestavka dr. G. Gregorina in dr. O. Rybara o problemu Trsta ter sestavek L. d'Orfera o antislovenskih izpadih v Trstu.

Ker je Zupanič deloval proti interesom avstro-ogrske monarhije, se njegovo delovanje ni skladalo z načeli uradne slovenske politike, ki je bila integrirana v njeno delovanje. Pomanjkanje podpore iz Slovenije je bilo neugodno tudi pri diplomatskem delovanju in pri ustvarjanju položaja Slovencev v okviru nastajajoče nove skupnosti. Povzemamo nekaj njegovih spominov na delo v okviru Jugoslovanskega odbora (Smolej, ~ 1945):

Jugoslovanski odbor je delal za zedinjenje avstro-ogrskih Slovencev, Hrvatov in Srbov s Srbi v Kraljevini Srbiji in Črni gori. Za avstro-ogrske Srbe je pred zavezniki govorila kraljevina Srbija in kraljevina Črna gora, ki sta edini imeli tudi bajonete. Za Slovence in Hrvate pa ni bilo nikogar, ki bi se zavzel zanje. Le njih majhen, a zato tem častnejši del se je v jugoslovanskih dobrovoljskih divizijah boril za njih osvobodjenje. To je v izvestni meri podprlo naše delo, zlasti, ker so večinoma vsi dobrovoljci odhajali na solunsko fronto skozi Anglijo, tako da so se mogli Angleži na lastne oči prepričati, da odhajajo na zavezniško bojišče.

Spočetka jugoslovanski odbor ni mogel samostojno nastopati na diplomatskem polju, ampak je njegove težnje pred tujo diplomacijo zastopala kraljevina Srbija. Prišlo je večkrat do sporov, ker so nekateri srbski vodilni politiki mislili na ustvaritev velike Srbije in ne Jugoslavije. Pozneje smo si polagoma po osebnih poznanstvih pridobili zveze z zavezniškimi krogi. Ker nismo imeli zaslombe doma - namreč v tisti javnosti, ki je uradno predstavljala naše narode, to je v politikih in njih organizacijah - smo prenesli našo propagando med ameriške Jugoslovane. Rekli smo, da so to tisti svobodni ljudje, ki edino lahko govore v imenu stare domovine, katera zaradi tujčevega pritiska ne more govoriti, kakor bi hotela. V prvi svetovni vojni nismo imeli nobene opore v domovini, ampak nas je nasprotno vsaka izjava politikov v domovini samo hotela postaviti na laž pred velikimi zavezniki.

Veronika Zupanič-Kralj
Aleš Igljič
Veronika Kralj-Igljič
NIKO ZUPANIČ IN NJEGOV BOJ
ZA IDENTITETO SLOVENCEV

The Serb Settlement in the Macedonian Town of
Srbčiste in the VIIth century and the Ethnological
and Sociological Moment in the Report of Con-
stantinus Porphyrogenetes concerning the Advent
of Serbs and Croats.

By
dr. Niko Zupanič.

(Reprinted from „Etnolog II“, Bulletin of the Royal Ethnographical
Museum in Ljubljana 1928.)

TO MY FRIEND

MICHEL PUPIN

PROFESSOR
AT THE COLUMBIA UNIVERSITY
NEW YORK

Ljubljana.
1928.

Posvetilo Nika Zupaniča prijatelju
Mihajlu Pupinu v članku, ki ga je
objavil leta 1928 v reviji Etnolog.

Danes ni nikjer majske deklaracije, ki bi svetu govorila, da hočejo Slovani Avstro-Ogrske ostati v okviru Avstro-Ogrske, kakor je to bilo l. 1917, pa bodisi, da je bila tista izjava o avstro-ogrskem okviru mišljena iskreno, ali pa gre samo na račun pritiska Dunaja in Habsburgov. Za zunanji svet je tista klavzula o avstro-ogrskem okvirju pomenila pri našem delu najresnejšo oviro. Clemenceau je ob koncu mirovnih pogajanj neki naši delegaciji, ki je predstavljala avstro-ogrške Jugoslovane, izjavil, da so se avstro-ogrski Hrvati in Slovenci dobro borili – proti zavezniku ...

Zupaničevi interesi, ki so se politično odražali v delovanju za priključitev Slovenije balkanski skupnosti, so se ujemali z interesi velikih sil, ki so po zmagi v prvi svetovni vojni odločale o prerazdelitvi ozemelj in moči v Evropi. Če bi ozemlja, ki so kasneje postala del Kraljevine SHS, takrat ostala pod germanskim vplivom, bi to okrepilo geopolitični položaj germanske skupnosti, kar ne bi bilo v interesu zmagovalcev. Obenem pa bi to lahko postalo usodno za Slovence. Zupaničeva naloga je bila torej v iskanju argumentov, na podlagi katerih bi se Slovenci lahko razdružili od Germanov. V letu 1916 je tako prebil pol leta v Združenih državah Amerike, da bi tamkajšnje slovenske izseljence navdušil za združitev avstro-ogrskih Slovanov v enotni in demokratični državi. V zvezi s svojim poslanstvom in zaradi povezave s češko akcijo v Ameriki se je pred odhodom v Hampsteadu srečal z bodočim češkim predsednikom T. Masarykom, v avdienco pa ga je sprejel tudi srbski regent in prestolonaslednik Aleksander, ki mu je predal pozdrave za ameriške Slovence. Zupanič je podprl predsedniško kampanijo Woodrowa Wilsona, saj so bila njegova stališča o samoodločbi narodov v skladu s cilji Jugoslovanskega odbora. Navezal pa je tudi prijateljske stike z izumiteljem srbskega rodu Mihajlom Pupinom, profesorjem na univerzi Columbia v New Yorku, ki je imel glede reševanja narodnega vprašanja avstro-ogrskih Slovencev, Hrvatov in Srbov podobna stališča kot Zupanič (Čizmić, 1974). Oboje mu je prišlo zelo prav leta 1919, ko je v času mirovne konference v Parizu Mihajlo Pupin na Zupaničevo prošnjo posredoval pri ameriškem predsedniku Wilsonu, ki se je zavzel, da je Bled z okolico pripadel Kraljevini SHS. Po prvi svetovni vojni je Zupanič predsedoval etnografsko-geografski podsekciji za določitev severne in severovzhodne meje Kraljevine SHS ter češkoslovaško-jugoslovanski koridor na mirovni konferenci v Parizu.

V svojem celovitem boju za identiteto Slovencev, ki je obsegal politično in diplomatsko delovanje v tujini, je Zupanič doživel uresničenje svojih teženj z nastankom Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS). Slovenci, ki so po prvi svetovni vojni pristali v mejah novonastale države, so ohranili svojo narodno (slovensko) identiteto. Za to so imeli bistveno boljše pogoje kot v obdobju Avstro-Ogrske, saj je potekal v Kraljevini SHS pouk v osnovnem in srednjem šolstvu v celoti v slovenščini, ustanovljena je bila prva popolna univerza s slovenskim učnim jezikom, napisi ulic in krajev so bili slovenski, slovenščina pa je bila tudi jezik v uradih v Dravski banovini, to je na območju, kjer so živeli Slovenci. Na drugi strani je velika večina Slovencev, ki je po prvi svetovni vojni ostala v mejah Republike Avstrije, izgubila svojo narodno identiteto in znanje slovenskega jezika ter so postali nemško govoreči Avstrijci.

Kraljevina SHS je bila med drugim tudi v zgodovini prva medna-

rodno priznana država, ki je v svojem imenu vsebovala narodno ime Slovenci. Slovenski zgodovinar dr. Milko Kos (1892–1972) je zapisal, da je ustanovitev Države SHS 29. oktobra leta 1918 največje dejanje v zadnjem tisočletju slovenske zgodovine, pomembno tako kot samo še pokristanjenje Slovencev in pa prva slovenska knjiga v času reformacije (Debeljak, 1972). Menimo, da je k osamosvojitvi Slovenije v letih 1990–1991 bistveno prispevala ustanovitev Države SHS 29. oktobra leta 1918, kasneje, 1. decembra 1918, pa še mednarodno priznana Kraljevina SHS. V okviru te države so Slovenci ohranili in razvijali svojo narodno identiteto in dosegli tudi precejšen gospodarski napredek. Pomemben prispevek je bila tudi odločitev avstro-ogrškega feldmaršala srbskega rodu, barona Svetozara Borjevića (1856–1920), da je v času prve svetovne vojne s svojo armado sprejel borbo na Soči in ne na Savi ter jo tudi zelo učinkovito vodil. Če bi bila obrambna črta na Savi, bi italijanska vojska prevladala levo od Save, Ljubljana pa bi bila v istem položaju kot Gorica, kar bi otežilo možnosti za nastanek Države SHS.

V Kraljevini SHS (kasneje preimenovani v Kraljevino Jugoslavijo) je Zupanič kratek čas poklicno deloval kot politik, a pri tem ni bil uspešen. Nove države ni doživel kot politične tvorbe, ki bi uresničila njegove ideje in interese. Konec leta 1922 je sicer sprejel mesto ministra v Pašičevi vladi, po porazu na volitvah leta 1923 pa je odstopil kot minister in bil imenovan za ministra na razpolago, kar je ostal do sredine leta 1925. Razvoj identitete naroda ni odvisen le od njegovega položaja v mednarodni skupnosti, ampak izhaja tudi iz lastnih vrednot in načina življenja. Zupanič je ta pogled na identiteto Slovencev napačno ocenil. Njegovo delovanje je temeljilo na razvijanju neke ideje in ne na prilagajanju sistemu, kar bi mu omogočilo politično kariero.

Niko Zupanič z Darkom leta 1922.

Utrjevanje identitete balkanskih narodov skozi znanstveno delo med obema svetovnjima vojnama

Smislu Zupaničevega dotedanjega delovanja je bil tako zadan hud udarec. Kljub razočaranju je deloval naprej, zdaj zgolj kot znanstvenik. Stroke, ki se jih je na svoji poti izučil, so mu omogočile eksistenco (zaposlil se je kot direktor novoustanovljenega Etnografskega inštituta v Ljubljani) in do neke mere vzdrževale duhovni razmah, ki ga je bil vajen iz dni intenzivnega boja. Leta 1927 je začel izdajati prvo slovensko etnološko glasilo *Etnolog* in uredil njegovih prvih 13 letnikov. V tem obdobju je objavljial predvsem dela s tematično izvora in lastnosti balkanskih narodov.

V osebnem življenju si je Zupanič leta 1921 ustvaril družino. V zakonu z Jeleno, roj. Papp, je imel sina Darka in hčerko Veroniko. Zupanič si je s poroko pridobil materialne pogoje za udobno življenje. Družina Zupanič je stanovala v drugem nadstropju Filipovega dvorca na Cankarjevem nabrežju, poletja pa je preživljala na novopridobljenem posestvu v Beli krajini, ki je obsegalo hišo v Podzemlju, gozdove, njive in vinograde. Jelena in Niko Zupanič sta v tem času tudi pridobila bogato zbirko umetniških slik, predvsem priznanih domačih avtorjev. Udeleževala sta se družabnega življenja v Ljubljani, Zupanič pa je gojil tudi stike s priseljeno inteligenco ter sodelavci iz drugih držav. Tako je imel družabne stike z zgodovinarjem prof. Radojčićem, prof. Stojičevićem, policijskim zdravnikom dr. Avramovićem, književnikom Lazarjem Dimitrijevićem,

Veronika Zupanič-Kralj
Aleš Igljič
Veronika Kralj-Igljič
NIKO ZUPANIČ IN NJEGOV BOJ
ZA IDENTITETO SLOVENCEV

Veronika Zupanič leta 1928.

Črnogorcem Mićunom Pavičevićem, Bolgarom Kazasovim, literarnim in umetnostnim zgodovinarjem dr. Jankom Lavrinom, dr. Zormanom, arhitektom Kostaperario, umetnostnim zgodovinarjem dr. Moletom, enim glavnih nosilcev kulture v Ljubljani dr. Vindišerjem ter s krogom intelektualcev iz Rusije, med njimi prof. Preobraženskim, umetniki Ivanom in Brunom Vavpotičem, Maksimom Gasparijem, Rihardom Jakopičem, Matejem Sternenom, zdravniki dr. Dergancem, dr. Göstlom in dr. Šerkom in drugimi. S soprogo sta ustvarjala svetovljansko vzdušje, v katerem so se gostje prijetno počutili. Na zajtrke je zahajal v kavarno Emona, kjer se je družil s Franom Kidričem in Franom Ramovšem, pod Skalco pa se je med drugimi sestajal s prof. Francetom Steletom. Leta 1927 sta se Jelena in Niko Zupanič iz osebnih razlogov razšla. Po razpadu družine je Zupanič stanoval v Ljubljani v stanovanjih v Dravljah, v Rožni dolini, na Prešernovi cesti, Tržaški cesti, Ruski ulici in nazadnje v sobi na Gradišču, ob prostih dnevih pa je odhajal v Belo krajino.

Obstoj identitete Slovencev je bil z ustanovitvijo državne tvorbe, v kateri so jo lahko razvijali, rešen, še vedno pa je obstojal problem narodne identitete v odnosu z narodi germanskega izvora, ki je dosegel vrh s pojavom nacizma. Zupanič je bil predstavnik rasne teorije glede razlik med rasami, kar je razvidno iz del, ki jih je v okviru te tematike objavil v strokovni periodiki, ideji o neenaki vrednosti ras pa je nasprotoval. To je izkazal v svojem predavanju O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovenih na Internacionalnem kongresu za znanstveno proučevanje ljudskih problemov v Berlinu 29. avgusta 1935. Predavanje, ki je sledilo predavanjema dr. Wilhelma Fricka in dr. Arthurja Güttta, je kasneje objavil tudi v reviji Etnolog (Zupanič, 1936) v slovenskem in v nemškem jeziku. Obe verziji se sicer nekoliko razlikujeta. Slovenska ima dodan uvodni odstavek, v katerem je poudarjeno Zupaničevo nasprotovanje manipuliranju z rasno higieno nasploh.

Uvodno naj mi bo dovoljeno, spoštovani gospodje kolegi, mala pripomba k zanimivima govoroma častnega predsednika kongresa, g. notranjega ministra Nemške države, dr. Viljema Frick-a, in g. ministerijalnega direktorja dr. Arturja Gütt-a, ki sta v glavnih linijah podala nalogo znanstva in politike za izboljšanje ljudstva na biološki in socialni osnovi. Gotovo bodo mnogi nasveti iznešeni v tema dvema govoroma upoštevani in bodo nekateri verjetno postali celo državni zakoni doma na Nemškem kakor drugje v inozemstvu, ali proti izvestnim predlogom g. Gütt-a, ki oznanjaja prepoved ženitve med polnokrvnimi Arijci in Ne-arijci ter proti nasvetu nemškimi staršem, naj može svoje hčere samo z nemškokrvnimi (deutschblütigen) mladeniči, imam močne pomisleke in zelo sumim, da bi se ti predlogi mogli kdaj praktično izvesti. Dovoljenje zakonske združitve med Arijci in Ne-arijci le na osnovi predhodne sterilizacije se mi pa zdi nesodobno, preveč poniževalno in preveč naperjeno proti elementarnemu pravu človeka in vsakega naroda. Cenjeni predavatelj se je ozrl na vse mogoče faktorje biološkega in socialnega značaja, ki pridejo v poštev pri osnovanju rodbine, vendar je prezrl izbor (izbiro), ki je prvovrstne važnosti pri združitvi moškega z žensko. Ta združitev počiva na medsebojnem dopadanju, simpatiji in je v glavnem estetske narave. Simpatija pa rodi ljubav, ki vse premaga: Venus victrix. Lepo se o tem izraža hrvatski narod, ko pravi: Oj, težko je umrijeti kad ništa ne boli, još teže je ljubiti, šta srce ne voli. Tu ne pomorejo nikake teo-

retske učenosti niti državne zakonske prepovedi.

Kaj pa smatra jugoslovensko ljudstvo za rasno lepo, kaj je njegov rasni ideal, in kakšno vlogo imajo komponente rasnih tipov pri izboru v ljubavi in pri sklepanju ženitev, o tem Vam hočem, častiti kolegi, v kratkem nekaj povedati. Predno pa preidem na stvar samo, bodi omenjeno, da se s tem predavanjem uvaja v znanstvo etnologije nova veja, rasna estetika (antropološka estetika); in to na osnovi življenja in umetnosti jugoslovenskega ljudstva, v prvi vrsti na osnovi narodne poezije z dragocenimi dokazilnimi pripomočki.

Začetek nemške verzije objavljenega predavanja O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovenih na Internacionalnem kongresu za znanstveno proučevanje ljudskih problemov v Berlinu 29. avgusta 1935.

Zur Rassen-Ästhetik der jugoslavischen Landbevölkerung.

Vortrag, gehalten von Dr. Niko Zupanič, Minister a. D. und Direktor des Ethnographischen Museums in Ljubljana anlässlich des Internationalen Kongresses für Bevölkerungswissenschaft in Berlin am 29. August 1935.

Durch diesen Vortrag soll, werthe Herrn Kollegen, ein neuer Zweig der Ethnologie, die Rassenästhetik, in die Wissenschaft eingeführt und auf Grund des Materials aus Jugoslavien, wo das Volksleben und die Volkskunst, in erster Linie die enorm reiche Volkspoesie wertvolle Anhaltspunkte dafür bietet, in Kürze besprochen werden.

Man liebt schöne oder nützliche Sachen und man schätzt sie. Der Preis und die Bewunderung richten sich nach dem Grade der Seltenheit: omnia praeclara rara. Das gilt aber nicht nur

Iz vsebine članka je razvidno, da avtor predstavlja idejo o izbiri partnerja na osnovi ljubezni in estetike, ki se pri različnih skupinah ljudi razlikuje kot izvor spontane rasne higijene. Ta ideja je v svojem bistvu nasprotna ideji, ki se je izoblikovala v okviru nacistične ideologije, po kateri bi s kontrolirano rasno higieno na podlagi razumsko izbranih lastnosti rase dosegli, da bi se človekove lastnosti približale Božjim, in ki sta jo v svojih prispevkih na konferenci zastopala dr. Frick in dr. Gütt. Glede tega je tudi brez dodanega odstavka jasno, da je Zupanič močno in v temelju nasprotoval nacističnim idejam in manipuliranju z rasno teorijo. Vseeno ostaja vprašanje, zakaj ima slovenska verzija dodan odstavek, odprto, posebej, ker je Zupanič v isti reviji dal na vpogled obe verziji. Menimo, da je možen izvor razlik dejstvo, da je Zupanič referat v pisni obliki pripravil, še preden je slišal predavanji dr. Fricka in dr. Gütt, in je uvodni odstavek dodal na predavanju; dodani odstavek je potem objavil v slovenski verziji, medtem ko je nemška verzija ostala enaka originalni, tisti, ki jo je objavil v konferenčnem zborniku. V tistem času je bila namreč priprava rokopisa bolj zamudna, kot je v današnjem, in ni verjetno, da bi lahko v času med konferenco pripravil nov rokopis. Odkrito nasprotovanje idejam nacizma na pohodu je bilo še eno njegovih pogumnih dejanj, s katerim se je takrat šestdesetletni Zupanič zavzel za lastno identiteto, identiteto Slovencev in drugih zapostavljenih narodov.

Leta 1939 je postal član Srbske kraljevske akademije znanosti in umetnosti, leta 1940 pa je končno dobil redno profesuro na ljubljanski univerzi in zasedel novoustanovljeno katedro za etnologijo.

Druga svetovna vojna in čas socializma

Po izbruhu druge svetovne vojne in okupaciji leta 1941 je bilo zaradi novih pravil, ki jih je vpeljala okupacijska vojska, prehanjanje

med Ljubljano in Belo krajino močno oteženo. Veronika Zupanič, ki se je leta 1940 vpisala v prvi letnik medicinske fakultete, se je že pred izbruhom vojne kot neodvisna in narodno zavedna Slovenka vključila v protifašistično gibanje, ki je z demonstracijami izkazalo svoj odpor osi Rim-Berlin. Takoj po organiziranju Osvobodilne fronte je postala članica odpora in delovala na območju Ljubljane, kar sta idejno podpirala tudi njena starša. Leta 1941 se je nastanila v Domu visokošolk v Gradišču, kjer je po naključju imel sobo tudi Zupanič. Delala je kot prostovoljka na kirurškem oddelku Državne bolnišnice v Ljubljani. Leta 1942 se je vrnila v Belo krajino, kjer sta z mamo stanovali v najemniškem stanovanju pri Tomčevih. Podzemeljski nadučitelj Ljubič je v konspiraciji sporočil Veroniki Zupanič, da je zaradi ovadbe na seznamu za internacijo, zato se je leta 1943 vrnila v Ljubljano. Tam se ji je po kapitulaciji Italije pridružila tudi Jelena Zupanič.

Niko Zupanič se je po izbruhu vojne umaknil v Belo krajino. Glavni štab NOV na osvobojenem ozemlju je imel svoje prostore v bivši gostilni Lužar, nasproti hiše, kjer je stanoval Zupanič, a do povezave med njim in člani štaba dolgo ni prišlo, čeprav je bil Zupanič antifašist. Leta 1944 pa je v Partizanskem zdravstvenem vestniku (št. 8) izšla notica s sporočilom, da je bil ustanovljen Rdeči križ Slovenije, Zupanič pa izvoljen v njegov glavni odbor. Ta objava, ki prikazuje Zupaniča kot nasprotnika okupacijskih oblasti, je imela za posledico tudi izdajo odloka o zaplembi Zupaničeve imovine. Umetniške slike, ki jih je hranil v sobi na Gradišču, sta na prošnjo Veronike Zupanič shranili in tako rešili družini Dobnik in Brodnik, ostalo imovino pa je kot svojo potrdila Jelena Zupanič. Niko Zupanič je bil tik pred osvoboditvijo skupaj z ranjenci z osvobojenega ozemlja prepeljan v Bari, odtod pa se je po osvoboditvi vrnil v Slovenijo.

Ko so oblast v Sloveniji prevzeli komunisti, je imel že preko 70 let. Bil je med tistimi profesorji, katerih delovanje in razmišljanje je bilo postavljeno pod vprašaj. Zavedal se je dvoličnosti oblastnikov, a se njihovemu delovanju ni javno uprl. Tako si je ohranil predstojništvo katedre za etnologijo na ljubljanski univerzi in možnost znanstvenega dela do pozne starosti. Nadaljeval je s predavanji do leta 1957, ko se je upokojil. V poznih letih je več pozornosti namenil etnološkim študijam Bele krajine, ukvarjal pa se je tudi z bizantinologijo.

Po drugi svetovni vojni se je Zupanič poročil z Jožico Žlebnik, učiteljico iz Podzemlja. V zakonu se jima je rodil sin Nenad. Družina je stanovala v hiši v Podzemlju, medtem ko je Niko Zupanič, ki je bil še vedno aktiven, ob delovnih dneh stanoval na Gradišču. S soprogo sta si prizadevala pridobiti stanovanje v Ljubljani, kar jima je tudi uspelo, a tega Zupanič žal ni dočakal.

Sklepi

Odmevnost Zupaničevih del in vsebina, povezana z ustreznimi citati, umešča njegovo delo v razmerju do strok, katerim se je posvečal. Zupaničeva znanstvena, predvsem zgodovinska dela, še vedno citirajo v mednarodnem znanstvenem prostoru. Mogoče pa je, da bi bila dela bolj odmevna, če bi bila raziskovalcem lažje dostopna, saj jih je večina objavljena v slovenščini in srbsščini. Ker je v časih, ko je Zupanič raziskoval, o balkanskih narodih mednarodna skupnost vedela mnogo manj kot danes, bi izdaja njegovih del, na primer v

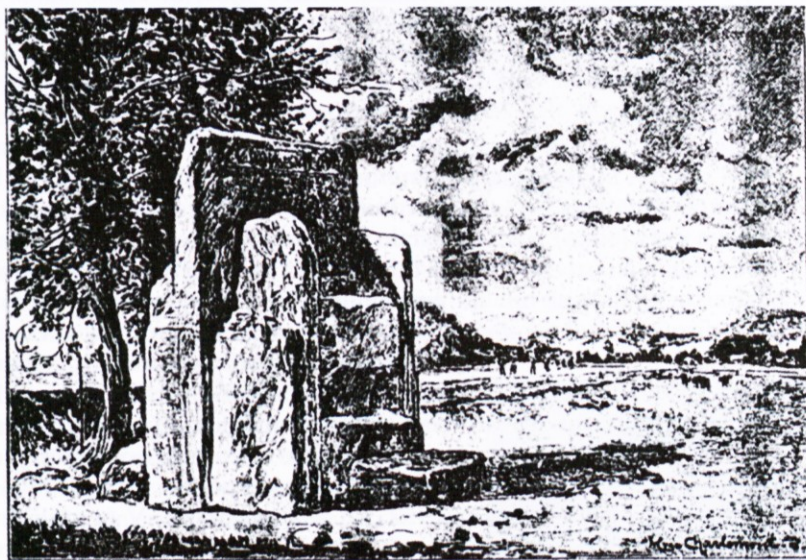

Nenad Zupanič leta 1977.

angleščini, lahko še vedno posredovala nekatera zanimiva opažanja in poglede in tako prispevala k sodobnemu vedenju o balkanskih narodih.

Niko Zupanič, član prostozidarske lože in antikomunist, ni bil niti pred drugo svetovno vojno niti po njej blizu slovenski vladajoči politični eliti. Zaradi neujemanja Zupaničevih nazorov z interesi oblastnikov tako njegovi prispevki pri nastajanju Kraljevine SHS ter pri borbi za slovenske meje z Italijo, Avstrijo in Madžarsko v slovenskih zgodovinskih delih niso zadovoljivo predstavljeni, saj je v večini del, ki obravnavajo omenjena vprašanja, kot vir navedena zgolj predhodno objavljena slovenska literatura med obema svetovnimima vojnama in po drugi svetovni vojni, v kateri je Zupaničev prispevek iz zgoraj omenjenih razlogov nezadostno prikazan. Tako na primer le na podlagi teh del avstrijski zgodovinar C. Promitzer navaja (Promitzer, 2001), da je bila Zupaničeva vloga v delegaciji Kraljevine SHS na mirovni konferenci v Parizu bolj dekorativna, pri čemer se ne sklicuje na originalne dokumente iz arhivov. Zupaničeve publikacije, ki jih je izdal v tujini med prvo svetovno

Naslovnica Vošnjakove in Zupaničeve knjižice *A chapter of the old Slovenian democracy*, London 1917.

THE THRONE OF SLOVENIAN RULERS ON GOSPOSVETSKO POLJE. IN CARINTHIA.
THE OLDEST PRESERVED THRONE IN EUROPE.

vojno in po njej, kažejo na velike napore, ki jih je vložil v informiranje tuje javnosti o pravičnih slovenskih narodnostnih mejah. Prav tako je pomembno njegovo odločno nasprotovanje določilom londonskega pakta ter zavzemanje za odcepitev Slovencev od habsburške monarhije v času italijanske zasedbe ozemlja ob zahodni slovenski meji, ko so bili vodilni možje Vseslovenske ljudske stranke na Kranjskem pripravljene opustiti predvojne teritorialistične načrte, pristati na centralistične zahteve vojaškega vrha Avstro-Ogrske ter celo sprejeti nemščino kot vsedržavni jezik (Vodopivec, 2006).

Bolj kot ti posamezni prispevki pa je za Slovence pomembna ideja o identiteti Slovencev, ki je predstavljala rdečo nit njegovega vsestranskega delovanja v začetnem obdobju. Položaj Slovencev v mednarodni skupnosti se je v zadnjih sto letih v nekaterih parametrih bistveno spremenil na bolje, vendar pa je iskanje naše identitete še

Grb kneza Svetega rimskega cesarstva Friderika II. Celjskega (A), grb vojvodine Kranjske (B), grb Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (C) ter grb Republike Slovenije (D). Slovenski del grba Kraljevine SHS združuje zvezde celjskih in zasukani "ilirski" polmeseč (Debeljak, 1972), ki pa ga lahko imamo po drugi strani tudi za del grba vojvodine Kranjske, to je prsno predpono na orlu.

vedno aktualen problem. Ta problem je v sedanjosti povezan s samopodobo, ki izhaja iz vrednot in načina življenja. Zdi se, da je v ospredju zapuščina več desetletij totalitarne oblasti, ki favorizira submisivnost in se boji svobodne misli in zaupanja v druge. Submisivnost sicer omogoča stabilnost hierarhičnih odnosov, preprečuje pa razvoj ustvarjalnega zagona, ki je nujno potreben za razcvet skupnosti. Pogled na Zupaničevo delo in zapise nas poveže z dejstvom, da je bil skozi vso zgodovino na tem prostoru prisoten boj za lastno identiteto in identiteto Slovencev, ki je, če ni šlo drugače, potekal (in še vedno poteka) mimo uradne oblasti ali pa njej navkljub. Obenem nas spomin za nosilce tega boja, med katerimi je bil tudi Zupanič, zavezuje, da tudi sami prispevamo po svojih najboljših močeh k tej pomembni stvari.

LITERATURA:

- Cahill, T.: *How the Irish saved civilization*, Anchor Books, New York 1995.
- Čizmič, I.: *Jugoslavenski iseljenički pokret u S.A.D. i stvaranje jugoslavenske države 1918*, Sveučilište u Zagrebu - Institut za hrvatsku povijest, Zagreb 1974.
- Debeljak, T.: *Slovenski narod in simboli njegove državnosti*, Zbornik svobodne Slovenije, Buenos Aires 1971-1972.
- Grafenauer, B.: *Zgodovina slovenskega naroda*, DZS, Ljubljana 1978.
- Grafenauer, B.: *Karantanija - izbrane razprave in članki*, Slovenska matica, Ljubljana 2000.
- Grdina, I.: *Pismo, podoba duše*, v: *Dokumenti slovenstva*, Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 95-100, 1994a.
- Grdina, I.: *Srednjeveška slovenska besedila*, v: *Dokumenti slovenstva*, Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 95-100, 1994b.
- Kos, M.: *Srednjeveška zgodovina Slovencev*, Slovenska matica, Ljubljana 1985.
- Promitzer, C.: *Niko Županič in vprašanje jugoslovanstva; med politiko in antropologijo*, *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLI: 7-29, 2001.
- Smolej, V.: *Stari politiki in javni delavci o Osvobodilni fronti, o jugoslovanskem osvobodilnem gibanju in o Titu*. Razgovori z dr. Brecljem, inž. Dušanom Sernecem, Engeibertom Ganglom in dr. Nikom Zupaničem, pp. 20-27. Uredništvo Slovenskega poročevalca, letnica ni natisnjena na objavi ~ 1945.
- Vodopivec, P.: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, Modrijan, Ljubljana 2006.
- Vošnjak, B., Županič, N.: *A chapter of the old Slovenian democracy*, John Murray, London 1917.
- Županič, N.: *Sistem istorijske antropologije balkanskih naroda*. *Starinar* II-III/1908, IV + 92 str.
- Županič, N.: *Slovensko časnikarstvo*. — *Jugoslavenska štampa*, Beograd 1911, str.257-293.
- Županič, N.: *Ave Illyria*, Société générale d'imprimerie et d'édition levé, Paris 1919.
- Županič, N.: *The Srb Settlement in the Macedonian Town of Srbište in the VIIth century and the Ethnological and Sociological Moment in the Report of Constantinus Porphyrogenetes concerning the Advent of Serbs and Croats*. - *Etnolog* II/1928, str. 26-35.
- Županič, N.: *Zur anthropologischen Aesthetik der jugoslavischen Landbevölkerung*. - *Bevölkerungsfragen. Bericht des Internationalen Kongresses Mr Bevölkerungswissenschaft*. Berlin 28. VIII. do I. IX. 1935. München 1936, str. 480-485.
- Županič, N.: *O rasni estetiki ljudstva pri Jugoslovenih*. - *Etnolog* VIII-IX 1936, str. 62-81.

ŽUPANIČ IN ZAČETKI POUČEVANJA ETNOLOGIJE

O začetkih poučevanja etnologije oziroma kulturne antropologije na ljubljanski univerzi pod Nikom Županičem in nekaj marginalij o akademski »kulturi«

Etnologija je veda o ljudstvih v vseh ozirih, proučuje njihovo materialno, duševno in socialno kulturo ter se ukvarja tudi z njihovimi rasno-teoretičnimi problemi.

Niko Županič, 1946

Začetki znanstvenih ved so povezani z njihovo umestitvijo v intelektualno okolje nekega kulturnega okolja, torej z ustanovitvijo posameznih institucij in z nosilci njihovega razvoja. Korenine institucionalne vzpostavitve etnologije oziroma kulturne antropologije kot znanstvene (akademske) vede so vraščene v dvajsetletni spor glede zapolnitve prve stolice za etnologijo na Slovenskem. Stolico za »etnografijo« (narodopisje v smislu preučevanja domačega ljudstva) in/ oziroma »etnologijo« (narodoslovje v smislu komparativne vede o ljudstvih) so načrtovali že ob sami konstituciji ljubljanske univerze in njene filozofske fakultete v letu 1919. Če bi to stolico zasedel nekdo drug, ne prof. Niko Županič,¹ bi bila zgodovina etnologije oziroma kulturne antropologije na Slovenskem gotovo drugačna. Kot v drugih zgodovinskih dogajanjih se tudi v tej zgodbi mešajo objektivne okoliščine in subjektivne zmožnosti, ki temeljijo na individualni tvornosti. Prav nastavitev Nika Županiča kot prvega predavatelja etnologije na ljubljanski univerzi je vodila k uveljavitvi široko, lahko rečemo kar antropološko pojmovane in zasnovane etnologije v Sloveniji. To nam izpričujejo najave predavanj v času, ko je program pripravljaval in vodil prof. Županič.

Ohranjeni dokumenti² o študijskem programu, ki ga je v študijskem letu 1940/41 zasnoval Niko Županič, pričajo o zelo širokem komparativnem obsegu študija, njegovih neizglednih antropoloških vsebinah in multidisciplinarnosti. Že sam naziv študijskega programa in »seminarja«, iz katerega je nastal današnji Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, to je etnologija z etnografijo, izpričuje epistemološko pozicijo nosilnega profesorja, ki je svoje široko polje zanimanja učinkovito prenesel v pedagoško prakso.

Županičev predmetnik je vključeval fizično antropologijo, splošno etnologijo, geografsko-komparativne prikaze narodov in njihovih kultur, jezikoslovje in jezike, arheologijo, zgodovino, muzeologijo, pedagogiko in (antropo)geografijo. Čeprav se pri zasnovi predmetnika, kolikor nam je znano, Niko Županič ni zgedoval po ameriški štirinogi antropologiji, je zasnoval predmetnik, ki je že na prvi pogled videti antropološki v zlahtnem pomenu besede.

Zmago Šmitek in Božidar Jezernik sta pred desetletjem in pol ugotavljala, da na Slovenskem obstajata samorasli tradiciji etnologije in kulturne/socialne antropologije, ki sta bili skozi čas sicer večinoma ločeni, toda v nekaterih primerih tudi prepleteni (Šmitek in Jezernik 1992; 1995). Namesto na ločnice, ki so jih poudarjali predvsem tisti etnologi in etnologinje, ki v kulturni/socialni antropologiji vidijo nekaj povsem drugega od etnologije, bom na tem mestu razpravljal o

¹ Prof. Niko Županič se je v strokovnem tisku pojavljal kot Županič, medtem ko je v zasebnem življenju uporabljal priimek Županič. Domnevamo lahko, da je dobil strešico nad z-jem v Beogradu. Ker ga v stroki poznamo pod priimkom Županič, uporabljam tak zapis priimka tudi v pričujočem članku.

² Uporabljal sem dokumente, ki jih je v arhivih fakultete in univerze poskalo dokumentalistka Mihaela Hudelja. Kolegici Hudelja se zahvaljujem tudi za pripombe in nasvete pri pravi pričujočega besedila.

inherentni prepletenosti in vrašččnosti teh dveh vej preučevanja načinov življenja.

Življenjski dosežki Nika Županiča in z njim povezan razvoj etnologije in kulturne/socialne antropologije bodo odličen primer ne le neprekinjene prepletenosti, temveč organske povezave med različnimi področji preučevanja načinov življenja. Pri tem posebej opozarjam na dejstvo, da si je Niko Županič zamišljal etnologijo precej širše od narodopisja, kar potrjujejo tako prvi naziv študijskega programa in prve organizacijske enote našega oddelka kot tudi predmetniki pod njegovim vodstvom.

Čeprav o metodoloških dilemah Niko Županič posebej ni pisal, si upam sklepati, da je pojmoval etnologijo podobno kot Claude Lévi-Strauss, ko so ga v petdesetih letih pri Unescu poprosili, naj malo razkadi meglo okoli poimenovanja ved, ki jih zanima življenje (v) človeških skupnosti(h). Lévi-Strauss je poudarjal, da ni mogoče govoriti o ločenih vedah, temveč le o tipih raziskovanja: etnografije, etnologije in kulturne/socialne antropologije ni mogoče ločevati med seboj, pomemben pa je poudarek, ki ga v nekem trenutku namenimo enemu izmed tipov raziskovanja. Pri tem mu pomeni etnologija primerjalno raziskovanje v historični, prostorski in sistemski smeri (Lévi-Strauss, 1989). Prav komparativni vidik etnologije je zagovarjal tudi Niko Županič.

Iz virov, ki jih imam na voljo, ne morem sklepati, če so si snovalci Univerze v Ljubljani in njene temeljne, torej filozofske fakultete prizadevali za izvajanje študija narodoslovja (etnologije) ali narodopisja (etnologije) – verjamem, da jih je bilo med slavisti in drugimi učenjaki tistega časa več, ki bi prej pritrdili študiju narodopisja kot pa narodoslovja. Ker pa se Matija Murko, ki bi bil bržkone prvi kandidat za zasedbo stolice za narodopisje (ali narodoslovje), ni odločil priti v Ljubljano, ampak je nadaljeval svojo akademsko pot na Češkem, je bil edini kandidat za zasedbo te stolice Niko Županič. Čeprav drži, da ga je v tistem času bolj zanimala usoda zahodne slovenske meje in konstitucija nove države, za kar si je prizadeval že skoraj dve desetletji, je vendarle zelo nenavadno, da je moral čakati na habilitacijo celih dvajset let. Niko Županič je vložil prošnjo za habilitacijo (pridobitev naziva univerzitetnega učitelja) leta 1920, profesor pa je postal šele leta 1940.

Razlogi za njegovo neizvolitev so bili različni, med njimi tudi osebne zamere, ki še kako krojijo akademsko kulturo v majhnih svetovih. Postopek izvolitve se je ustavil, tako da se je po skoraj treh letih pojavil nepodpisani članek v časniku Jutranje novosti, ki je bil blizu Niku Županiču oziroma njegovi (radikalni) stranki. Glede na pisanje v tem daljšem članku iz leta 1923 je mogoče ugotoviti, da je Niko Županič pridobil pozitivno mnenje treh beograjskih profesorjev (Tihomirja Djordjevića, Jovana Radojčića in Pavla Vujevića), ki se jim je pridružilo še četrto (Ivana Grjića), vendar je »prof. I. P.« (Ivan Prijatelj) potegnil iz rokava aduta: negativno pismo Jovana Erdeljanovića, s katerim se je Niko Županič sporekel že leta 1912 v Beogradu (Nepodpisani članek, 1923). Značilna slovenska zgodba! Zadeva se je potem začela vleči in vleči ...

Novembra 1924 so obravnavali problematiko »stolice za etnografijo«. Glede na zapisnik seje fakultetnega sveta naj bi po mnenju nekaterih Županič več delal na področju antropologije (ki so jo takrat enačili s fizično antropologijo) kot etnografije, tako da je Milovan

Gavazzi predlagal, da naj ga potem imenujejo za »rednega profesorja antropologije«. Komisija je pregledovala le njegova etnološka (takrat so jo pojmovali kot komparativno vedo o različnih kulturah) in etnografska dela (tj. narodopisna, dela o svojem ljudstvu) in celo o etnografskih delih dala pozitivno mnenje, tako da bi po njenem mnenju lahko postal izredni profesor »etnografije«. Senat oziroma fakultetni svet se ni mogel poenotiti glede področja Županičeve habilitacije, prav tako pa so propadli tudi vsi poskusi, da bi razširili imenovanje tudi na področje antropologije. Z devetimi glasovi proti šestim je svet fakultete zavrnil kandidaturo – kljub pozitivnemu mnenju dveh komisij.

Zadeva se je nadaljevala na drugi redni seji fakultetnega sveta Filozofske fakultete 16. decembra 1924. Tam so najprej obnovili zgodbo, skupaj z zgoraj omenjeno afero in pismom, ki ga je Županič poslal Ivanu Prijatelju. Takrat so začeli razpravljati o tem, če je stolica za etnografijo – nekateri so omenjali etnologijo – sploh potrebna. Ko so o potrebi po zasedbi etnografske/etnološke stolice vprašali »geografa«³ Milovana Gavazzija, je ta izjavil, »da ne ve, ali ne bo v kratkem morebiti kaka druga stolica še bolj potrebna – misli pa, da je antropologija in prav tako tudi etnografija v Sloveniji skrajno potrebna« (Zapisnik, 1924). Na isti seji je prišel do besede tudi Ivan Prijatelj, ki je razumel članek, objavljen v Jutranjih novostih, kot napad nanj. Fran Ramovš je omenjal »bizantinsko« pisanje članka v času, ko je bil Županič minister. Na podlagi nadaljnje razprave na seji sveta fakultete naj bi imel spor med njima že zelo dolgo brado, saj naj bi se začel že v njunih dijaških časih. Ni pa pozabil omeniti, da naj bi bila slabega mnenja o Županičevem delu še dva profesorja, in sicer Jagić in Cvijić, vendar tudi slednje naj ne bi bilo povsem res, ker sta se prav takrat s Cvijićem razšla glede nekaterih pogledov na samo znanost, do takrat pa je Cvijić podpiral Županičevo delo.

Po razpravi je bilo bolj ali manj jasno, da je imel Županič v svetu preveč nasprotnikov, da bi lahko uspel s kandidaturo, saj so očitno iskali vse mogoče razloge, da ga ne bi imenovali za profesorja. Na koncu so se odločili za novo komisijo, tokrat sestavljeno iz slovenskih znanstvenikov, med katerimi seveda ni bilo nikogar, ki bi bil vsaj blizu raziskovalnemu področju etnologije (Zapisnik, 1924).

Pol leta kasneje komisija še vedno ni pripravila svojega poročila, a je zadeva spet prišla na dnevni red. Fran Ramovš je ugotavljal, da zadeva nima več le razsežnosti preverjanja znanstvene podlage za potrditev naziva in zasedbo stolice, temveč moralne in druge razsežnosti, ki jih je sprožilo Prijateljevo pismo oziroma njegov nastop na seji. Prof. Radojčić je bil proti temu, kot piše v zapisniku, »da se raziskuje moralna kvalifikacija, ker se s tem lahko ubije človeka za celo življenje, ne more pa to dovajati do praktičnih rezultatov« (Zapisnik, 1925a). Maja 1925 se je zadeva na svetu fakultete nadaljevala z dolgim nastopom Ivana Prijatelja, ki očitno ni bil zadovoljen z izsledki »moralne komisije«, ker ni dovolj podprla njegove interpretacije spora, ki jo je takrat razlagal na dveh ravneh. Najprej s tem, da naj bi bila pisma rednih profesorjev proti Županiču iz leta 1921 dovolj za zavrnitev njegove habilitacije, potem pa še članek iz Jutranjih novosti, ki naj bi razkrinkal njegove manipulacije. Prijatelj je pričakoval javno opravičilo, sicer se ne bo udeleževal več sej sveta fakultete oziroma v zvezi s tem, kot se je izrazil, »ravnal pasivno«. Svet se je salomonsko odkrižal zadeve tako, da je potrdil

³ Kasneje se je vpisal v zgodovino kot eden utemeljiteljev hrvaške etnologije.

poročilo moralne komisije in ponovno dal v predal dejanski povod vse zadeve, torej Županičevo profesuro (Zapisnik, 1925b).

Zadeva je takrat že dobila precej širše razsežnosti in je samo na podlagi zapisov v zapisnikih sveta fakultete ni več mogoče razumeti, saj so se v javnosti začele tudi druge debate in pisma. Jasno je bilo le nekaj: Županiča ni nihče eksplicitno podpiral (razen Jovana Radojčiča), nekateri pa so bili odkrito proti.

Tako je bilo na primer štiri leta kasneje, na četrti izredni seji fakultetnega sveta Filozofske fakultete v Ljubljani 21. maja 1928, govora o težavah pri izvedbi predavanj iz geografije, ker ni bila zasedena stolica »za etnologijo in etnografijo«, ki so jo na kratko imenovali tudi »etnografska stolica«. Tudi leta 1930 je bila kot 15. sistemizirana izredna stolica ali docentura za »etnologijo in etnografijo«. Končno je bil Niko Županič 1. junija leta 1940 – po dveh desetletjih – na seji senata oziroma fakultetnega sveta izbran in potrjen za »rednega profesorja za etnologijo in etnografijo« (Arhiv dekanata, 1924-1966). Organizacijski enoti so po nastavitvi Nika Županiča skrajšano rekli »etnološki seminar«. Jeseni leta 1940 so se končno začela predavanja.

Po osvoboditvi je Niko Županič očitno takoj začel z delom in v prvem letu zasnoval aktivističen program, v katerem najdemo na primer predmet »Primorsko in Primorci«. Junija 1948 je fakultetni svet odobril nastavitev asistenta Vilka Novaka, tako da se je seminar za etnologijo (oz. stolica za etnologijo z etnografijo) lahko spremenil v pravi oddelek. Najprej je leta 1949 postala deseti od trinajstih odsekov »humanističnega oddelka filozofske fakultete«, potem pa oddelek. Najkasneje leta 1952 je že bilo govora o »oddelku za etnologijo«. Istega leta je predavanja iz etnološke muzeologije prevzel Franjo Baš. Leta 1954 je bil Vilko Novak izvoljen v naziv docenta, leta 1957 pa je šel prof. Niko Županič v pokoj.

Predmetnik v letu 1940 in 1941 je obsegal Županičeva predavanja na smeri »etnologija z etnografijo« pod naslovom Začetki Slovanov in slovanskih narodov (najverjetneje v obeh semestrih) in seminarske vaje. V seznamu diplomskih izpitov za tisto leto najdemo v tako imenovanem antropogeografski skupini geografijo, etnologijo z etnografijo ali občo zgodovino ter narodno zgodovino s sociologijo, v tako imenovani etnološki skupini pa etnologijo z etnografijo in izbirni predmet slovenski (ali srbohrvaški) jezik, zgodovino južnoslovanske književnosti, občo zgodovino, klasična jezika s svojima književnostima, narodno zgodovino ali geografijo ter v primeru, da omenjenih predmetov niso poslušali pri drugi smeri, še geografijo ali slovenski jezik, zgodovino južnoslovanske književnosti, klasičen jezik, klasično arheologijo ali bizantologijo (Seznam predavanj, 1940-41).

Naslednje leto je oziroma naj bi Niko Županič predaval slovanske starožitnosti 1 in 2, narod in raso 1 in 2 ter vodil seminarske vaje. Kljub najavi (istih) predavanj za leto 1942-43 je videti, da Niko Županič teh predavanj skoraj gotovo ni izpeljal.

Takoj po vojni so se začela okrnjena predavanja v takrat prebudniško-aktivističnem duhu: Kurz etnologije in etnografije; Primorsko in Primorci; Seminarske vaje. V letu 1946-47 so študentje poslušali predavanja iz metodike etnologije, materialne kulture slovenskega ljudstva in obiskovali seminarske vaje. Leto kasneje so predavanja že postavili na noge, tako da so se približala dokaj moderni zasnovi študija etnologije/kulturne antropologije: nekoliko važnih vprašanj

iz splošnega narodoznanstva in narodopisja; materialna kultura slovenskega ljudstva (nadaljevanje); seminarske vaje; elementi ljudske kulture; novejša naziranja o postanku rodbine in plemena. Od tega obdobja lahko govorimo o povsem normalnem študiju etnologije/kulturne antropologije, ki se je pod Nikom Županičem nagibal v izrazito komparativno antropološko smer. Tako je bilo mogoče v najavah predavanj med letoma 1948 in 1952, ko je začel voditi vaje in seminarske vaje Vilko Novak, najti tudi predmete, kot so folklor in umetnost, materialna kultura slovenskega ljudstva, tehnološka etnologija, očrt slovenske folklore, šege, običaji; etnološke metode, ergologija in psihologija, pravni običaji in pravne starine slovenskega ljudskega slovstva, miselnost kmeta, uvod v etnologijo, etnografija Afrike; splošna etnologija, etnografija Hrvatov, tradicionalno slovstvo Slovencev, Hrvatov in Srbov, oris fizetnologije in izbrana poglavja iz antropogeografije (Ilešič).

Od leta 1952-1953 so se predavanja vse bolj prevešala v prikaze slovenske ljudske kulture, čeprav so do določene mere ohranjala komparativne vidike. Zunajevropske tematike je v petdesetih letih občasno predaval (poleg fizične antropologije) Božo Škerlj, potem pa Milovan Gavazzi. S prihodom novega asistenta Slavka Kremenška se je končala kristalizacija tistega jedra oddelka, ki ga je zanimala samo ali predvsem slovenska tematika, čeprav je Slavko Kremenšek predaval občo etnologijo in neevropske etnologije.

Temelj predmetnika so do odhoda Nika Županiča v pokoj sestavljali etnologija z etnografijo, predzgodovinska in slovenska arheologija, etnološka muzeologija, antropologija in antropogeografija. Med temami, ki jih – v različnih sklopih in s prenovljenimi imeni – še danes najdemo na seznamu predavanj Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo, so na primer materialna kultura slovenskega ljudstva, etnološka geografija, družina, družba, religija, magija; etnološke teorije in metode, splošna etnologija, o izviru rodbine, plemena in države ...

Zasnova in razvoj predavanj bi se lahko zasukala tudi drugače, če bi antropologa Niko Županič in Božo Škerlj, ki sta umrla v trenutku, ko prav na področju, ki ga danes prepoznavamo kot komparativno in generalizirajoče preučevanje načinov življenja, torej kulturnoantropološko in socialnoantropološko, vzgojila svoje naslednike, ki bi takrat prevzeli štafeto njunega dela. Nihče ni nikoli zanikal, da je zanimanje etnologije široko, komparativno, analitično in tudi generalizirajoče, torej tudi v tem smislu antropološko, da teži k razumevanju »splošne zakonitosti razvoja človeške kulture« (Novak, 1958: 3), le da sta Županičeva naslednika, Vilko Novak in Slavko Kremenšek, empirično preučevala le Slovence. H komparativnosti in analitičnosti, ki meri na razumevanje celotnega človeštva, smo se vrnili šele po določenih prelomih – in spopadih – v osemdesetih in devetdesetih letih (Šmitek in Jezernik, 1995; Brumen, 2000; Muršič, 1995). Prav gotovo pa je mogoče trditi, da naša današnja etnologija/kulturna antropologija ne bi bila to, kar je, če je ne bi kot takšne (opisne, komparativne in generalizirajoče) gojili že od Nika Županiča naprej. V tem smislu se brez zadržkov prepoznavamo kot Županičevi nasledniki.

VIRI IN LITERATURA

Arhiv dekanata

1924-1966 'Arhiv dekanata Filozofske fakultete.' Izpiski iz gradiv. Izbrala in pripravila Mihaela Hudelja. Hrani Dokumentacija OEKA.

Brumen, Borut

2001 "'Refolucija" slovenske etnologije in kulturne antropologije.' *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 41(1-2): 8-16.

Lévi-Strauss, Claude

1989 (1985) 'Mjesto antropologije u društvenim znanostima i problemi koje postavlja njezina nastava.' V: isti, *Strukturalna antropologija*. Zagreb: Stvarnost, str. 333-368.

Muršič, Rajko

1995 'Oddaljeni pogled na preplete etnološke samorefleksije: etnološki raziskovalni programi.' V: *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Zbornik prispevkov s kongresa. Ljubljana, Cankarjev dom, 24.-27. oktober 1995. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, str. 147-154.

Nepodpisani članek

1923 'Plemenito maščevanje.' *Jutranje novosti* 9, 8. 2. 1923, str. 2.

Novak, Vilko

1958 'Struktura slovenske ljudske kulture.' *Razprave* 4: 3-27.

Predmetniki

1940-1972 'Predmetniki študija etnologije po letih.' Izpisala Mihaela Hudelja. Hrani Dokumentacija OEKA.

Seznam predavanj

1940-41 'Seznam predavanj na Univerzi Kralja Aleksandra I v Ljubljani, za zimski semester 1940-41 Kopije hrani Dokumentacija OEKA.

1941-42 'Seznam predavanj za zimski semester 1941/42-XX/Programmi dei corsi per il semestre invernale 1941/42-XX.' Kr. Univerza v Ljubljani/R. universit  di Lubiana. Kopije hrani Dokumentacija OEKA.

Šmitek, Zmago in Božidar Jezernik

1992 'Antropološka tradicija na Slovenskem.' *Etnolog* 2(53): 259-274.

1995 'The Anthropological Tradition in Slovenia.' V: *Fieldwork and Footnotes: Studies in the History of European Anthropology*. Han F. Vermeulen in Arturo Alvarez Rold n (ur.). London in New York: Routledge, str. 171-183.

Zapisnik

1924 'Zapisnik II. redne seje filozofskega fakultetnega sveta v Ljubljani dne 16. decembra 1924.' Arhiv Univerze v Ljubljani.

1925a 'Zapisnik III. redne seje filozofskega fakultetnega sveta v Ljubljani dne 24. marca 1925.' Arhiv Univerze v Ljubljani.

1925b 'Zapisnik IV. redne seje filozofskega fakultetnega sveta v Ljubljani dne 18. maja 1925.' Arhiv Univerze v Ljubljani.

Županič, Niko

1946 'Svetu filozofske fakultete univerze v Ljubljani.' (Predlog za mesto asistenta.) Dopis hrani arhiv Univerze v Ljubljani.

MUZEJSKO DELO IN MISEL NIKA ŽUPANIČA

Niko Županič je v slovenski etnologiji dolga leta veljal za nepriljubljeno, vsekakor pa obrobno figuro, ki po svojem znanstvenem delu, prizadevanjih in dosežkih ne sodi čisto v etnološko srenjo. In čeprav je bil ustanovitelj in prvi ravnatelj etnografskega muzeja, je bilo tudi njegovo muzejsko delo podcenjeno. Že France Kotnik je v prvem pregledu razvoja slovenske etnologije pod naslovom Narodopisci v Ljubljani obširno poročal o Županičevih neposrednih predhodnikih: Walterju Schmidu, Josipu Mantuaniju in Josipu Malu. Schmid je začel »smotrno zbirati in pridobivati za muzej narodopisni material«, in z njegovimi tremi prispevki o panjskih končnicah, izvoru kranjske noše in o preslicah naj bi bil celo »načrtno položen temelj našega narodopisja«. Njegov naslednik Josip Mantuani (hkrati ravnatelj narodnega muzeja) je močno izpopolnil zbirko, »kot urednik Carniole in Glasnika je izdatno upošteval narodopisno vedo ... in tudi s peresom prispeval k slovenski etnografiji«. Tudi pod Mantuanijevim naslednikom, Josipom Malom, »etnografija ni bila pastorka v muzeju« (Kotnik 1944: 41-42). Niku Županiču pa France Kotnik namenja le nekaj stavkov, ki povedo, da je Županič muzej osamosvojil in bil njegov ravnatelj skoraj dve desetletji. Leta 1926 je ustanovil in nato petnajst let urejal »strokovni list« Etnolog, pri katerem »že ime pove, da mu je odmeril širše obzorje« in odmik od »provincialnega narodopisja«, a hkrati odkrito obžaluje, da je »urednik tudi v listu ostal zvest svoji priljubljeni stroki antropologiji« (Kotnik 1944: 42).

Podobno velja tudi za kasnejše mnogo obsežnejše preglede razvoja slovenske etnologije; Vilko Novak je o svojem neposrednem predhodniku (in predstojniku) na Filozofski fakulteti ljubljanske univerze v svojem obsežnem delu o raziskovalcih slovenske kulture navedel le suhoparna dejstva; Niko Županič - pisec »(fizično) antropoloških in etnogenetičnih zgodovinskih razprav« - je bil »prvi slovenski antropolog« (Novak 1986: 297), prvi ravnatelj na njegovo pobudo ustanovljenega Etnografskega instituta in nato še samostojnega Kraljevskega etnografskega muzeja, ustanovitelj in prvi urednik revije Etnolog, leta 1940 pa je postal prvi profesor na stolici za etnologijo z etnografijo (Novak 1986: 291). In vendar mu kljub vsem omenjenim prvenstvom med vsemi etnografi in etnologi prve polovice 20. stoletja odmerja najskromnejše mesto; podatke o njem in vse njegove številne članke in razprave pa navede na pičlih dveh straneh teksta. Nekaj najbrž zato, ker je Županič »iz slovenske etnologije ... obravnaval le Belo krajino« (Novak 1986: 297-299), deloma pa tudi zato, ker je le nekaj strani naprej – ob opisovanju nedvomnih zaslug Županičevega asistenta Stanka Vurnika – zapisal tudi: »Brez zagotovljenega Vurnikovega sodelovanja N. Županič gotovo ne bi mogel ustanoviti strokovnega časopisa, ki bi ne prinašal nič slovenskih prispevkov« (Novak 1986: 311).

To daje slutiti, da je Vilko Novak vendarle imel kar nekaj znanstveno-strokovnih pomislekov do Nika Županiča. Nekatero svoje osebne neprijetne izkušnje z Županičem je omenjal Novak v svojem prispevku o Županičevem asistentu Stanku Vurniku (Novak 1984: 128), še podrobneje in ostreje pa celo vrsto Županičevih znanstvenih in člo-

veških napak navaja v svojem prispevku ob oživitvi Etnologa leta 1992. Pri tem izstopata zlasti očitka, da Županič ni imel prav nobenega razmerja do slovenskega terena »in ni imel kaj početi z dvorano predmetov s Kranjskega v narodnem muzeju« (Novak 1992: 299), predvsem pa mu očita strokovno in duševno razklanost: »ni spremljal strokovne literature (zato se ni brigal za teoretski razvoj etnologije)«, in v svojih zadnjih člankih je zašel v polemike, v katerih je potegnil krajši konec (Novak 1992: 300). Leto kasneje je Novak v polemiki s Šmitkom in Jezernikom zanikal še trditev, da bi bil Niko Županič »prvi slovenski akademski antropolog« in nakazal njegovo znanstveno in učiteljsko nekompetentnost za področje splošne in neevropske etnologije in antropologije, ker je »bral študentom kot svoje predavanje« razpravo Boža Škerlja *Človek* in članek Lamberta Ehrlicha o etnologiji (Novak 1993: 264-265).

Seveda pa poznamo tudi bolj uravnotežene in korektne prikaze Županičevega dela; Slavko Kremenšek v svojem pregledu razvoja slovenske etnologije posebej poudarja, da sta bila tako »osamosvojitev muzeja kot njegovo glasilno ... v prvi vrsti plod osebnega prizadevanja ravnatelja in urednika Nika Županiča« (Kremenšek 1980: 38). Podobno uravnotežen pogled najdemo tudi v obsežnem delu Ingrid Slavec Gradišnik o Etnologiji med čermi narodopisja in etnologije.

Nekaj več veljave je Županič dobil od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje, ko je začel Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete obujati tudi slovenske »antropološke tradicije« in sta Zmago Šmitek in Božidar Jezernik označila Nika Županiča za »prvega slovenskega akademskega antropologa« z izredno obsežnim znanstvenim opusom s področja lingvistike, fizične antropologije in etnične zgodovine Balkanskega polotoka (Šmitek, Jezernik 1992: 266). Zagotovo pa sem sodi tudi dejstvo, da je leta 1999 Oddelek EIKA po nekaj neuspešnih poskusih vendarle po njem poimenoval Županičevo knjižnico, novo knjižno zbirko Oddelka, v kateri je doslej izšlo kar 18 različnih zbornikov in monografij. Tudi v etnografskem muzeju so ob ocenjevanju Županičevega strokovnega in znanstvenega dela povzemali Županiču bolj naklonjene ocene, kot je tale: »Etnolog je tesno povezan z Županičevim imenom, on ga je priklical k življenju in potem urejeval skozi vsa leta, on ga je propagiral in on mu je pridobil vse sotrudnike.« (cit. Kos po Smerdel 1991: 10), a je vendar obveljalo tisto, kar je odnosu med direktorjem Županičem in njegovim asistentom Stankom Vurnikom »domislil Novak« (Smerdel 1991: 10). Bojana Rogelj Škafar pa povzema Dularjevo mnenje o Niku Županiču kot človeku »izjemne znanstvene širine« in o njegovi pionirski vlogi pri »odpiranju do tedaj še neraziskanih znanstvenih tem« (Rogelj Škafar 1995: 215), a hkrati upošteva težo Novakovih sodb in zaključí: »Ob vsem tem pa se zdi, da je glavno strokovno in znanstveno delo v muzeju prepuščal umetnostnemu zgodovinarju Stanku Vurniku.« (Rogelj Škafar 1985: 215).

Tako je obveljala ocena, da so bila sicer široka (antropološka, etnološka in etnografska) znanstvena obzorja, ki jih je nedvomno razpiral Županič, odlika in kvaliteta tako muzeja kot revije Etnolog, a da je bila pri obeh projektih ključna vloga njegovega asistenta. Prav tako je sicer Županič opravil obsežno antropološko znanstveno in strokovno delo, s katerim je doživljal pomembne mednarodne uspehe in odmeve, in vendar je na drugi strani znanstveno delo s področja antropologije Županiču pri oceni njegovega dela škodovalo in za mar-

sikoga je bila prav ta širina obžalovanja vredna.

Prelom v pogledih na Nika Županiča pa zagotovo pomenita dva članka Christiana Promitzerja, ki sta na novo osvetlila politično vlogo Nika Županiča, in s tem povezano pojmovanje etnologije kot vede ter njegovo kritično držo do narodopisja in etnologije. V članku iz leta 2004 pa je Promitzer prvič podrobno in na osnovi arhivskih in drugih virov osvetlil pomen in vlogo Nika Županiča pri nastajanju in razvoju današnjega Slovenskega etnografskega muzeja od ustanovitve do leta 1940, ko mu je ravnateljaval. Izsledki Promitzerjevih raziskav nedvomno kažejo, da je bila Županičeva vloga v dotedanjih pregledih razvoja slovenske etnologije podcenjena. Njegov asistent Stanko Vurnik je bil sicer res spiritus agens določenega dela muzejskih aktivnosti in pisec pomembnih člankov in razprav, a v strateških premislekih in načrtovanju razvoja muzeja je bil Županičev vpliv vsekakor odločilen.

Približno v istem času sem tudi sam v še neobjavljeni analizi dela slovenskega etnografskega muzeja kritično ugotavljal (zagotovo tudi pod vtisom prevladujočih mnenj o Županičevi inferiorni vlogi v primerjavi z Vurnikom) predvsem to, da je Vurnikova vloga v muzeju precenjena (Hudales 2004: 93), saj nekaj desetletij stara Orlova analiza muzejskega dela v prvih letih po osamosvojitvi muzeja kaže silno površno in malomarno muzejsko delo, ki je očitno šlo predvsem na Vurnikov rovaš in je bilo po njegovi smrti precej boljše (Orel, 1948).

Niko Županič, prvi ravnatelj etnografskega muzeja, sicer razvitega koncepta muzeja ni zapustil, čeprav je iz nekaterih njegovih objavljenih kratkih prispevkov ali pa iz arhivskega gradiva, ki ga hrani Slovenski etnografski muzej, vendarle razvidno, da njegova »muzejska vloga« ni bila tako marginalna, kot bi lahko sodili po tem, da Županič ni bil niti avtor muzejskih poročil v Etnologu. Vilko Novak meni, da tako »vsebina in slog, kakor tudi od njih zelo različna kasnejša poročila« kažejo Vurnikovo avtorstvo (Novak 1986: 308). Vendar pa je prav Županič zagotovo namenil Etnografskemu muzeju pomembno nalogo: "da pospešuje narodopisje, antropologijo in zgodovino ljudske umetnosti, da zbira tozadevni material, ga proučuje in hrani v svojih razstavnih zbirkah. V prvi vrsti ima muzej nalogo, da obdela slovensko narodopisje, najprej domači, nam najbližji material, ki se hrani po deželi, ali je v lasti zasebnih zbirateljcev." Poleg tega pa se je Županič tudi dobro zavedal skromnosti in pomanjkljivosti »narodopisne zbirke«, ki jo je muzej v Ljubljani prevzel po bivšem deželnem muzeju. Kritično je npr. ugotavljal, da etnografski muzej od narodnega muzeja »etnografske strokovne knjižnice ni prevzel nobene, modelov hiš in fotografij nobenih, nobene keramične zbirke, nobene zbirke plastike, nobene ljudske melodije, nobenih znanstvenih študij in ekscerptov« (Županič 1930: 2). Po njegovem mnenju je bila zbirka tudi zato izrazito nepopolna: »ne vsebuje niti vseh tipov narodnih noš, ljudskega pohištva in orodja...« (Županič 1939: 1) in jo je nujno treba dopolniti. In nazadnje: tudi v času intenzivnega Vurnikovega raziskovanja kmečke hiše je očitno velik del terenskega dela in raziskav, zlasti v Beli krajini, opravil Županič; marsikdaj tudi sam – brez Vurnika (Promitzer 2003: 287-317).

Morda je mogoče Županiču bolj zameriti, da ni pokazal več zanimanja za zbirke muzeja, ki bi danes vsekakor sodile na področje antropologije, čeprav je bil naš prvi profesionalni antropolog. Tako so bile etnografske zbirke severnoameriških, azijskih in afriških plemen, ki so v 19. stoletju predstavljale najpomembnejši del etnografskih zbirk

Kranjskega deželnega muzeja, v novem etnografskem muzeju zane-marjene in nihče jim ni posvečal posebne pozornosti. Razstavljeni so bili le maloštevilni predmeti v hodniški vitrini: »Predmeti z raznih kontinentov so bili razstavljeni vse bolj glede na njihovo privlačno eksotičnost, kakor z določenega etnografskega vidika.« (Orel cit. Slavec Gradišnik 2000: 85-6). Zagotovo pa je muzej predvsem na Županičevo pobudo v prvih letih obstoja muzeja vsako leto odkupoval precej gradiva iz različnih predelov Jugoslavije; predvsem dele »narodnih noš«.

Županič je ob koncu svojega službovanja v muzeju, ko je želel slovensko javnost seznaniti s težavami, s katerimi se je soočal etnografski muzej, najbolj podrobno in sodobno opredelil funkcijo etnografskega(ih) muzeja(jev), ki sodijo med najpomembnejše kulturne ustanove, ki so s svojimi pridobitvami temelj za razvoj narodne kulture, posebej zato, ker zbirajo dokaze, ki »jih hrani narod, ker zbira legitimacije naroda ter njegovega življenja - lahko bi rekli, da ima propagandni pomen.« Trdil je, da se je javnost zanj premalo zanimala, prav tako pa je prejemal (pre)skromna sredstva od države. Poročal je o prostorski stiski v muzeju in zahteval dovolj veliko poslopje za »smotrno razvrstitev gradiva, tako da bi lahko imela vsaka slovenska pokrajina svoj oddelek. Muzej bi moral imeti dovolj narodopisnega blaga drugih narodov.« Poleg tega pa je izrazil tudi željo po muzeju z večjim parkom, v katerem bi lahko uredili muzej na prostem – vanj pa »postavili slovenske hiše raznih tipov ter pokazali značilnosti kulturnega življenja najbolj učinkovito« (cit. Slavec Gradišnik 2000: 83-6).

To Županičevo – skoraj prezrto muzeološko pobudo za opuščanje kolekcijskega načina prikazovanja, ki je do tedaj prevladovalo, na bolj uravnotežen in vsebinsko zaokrožen pokrajinski koncept, predvsem pa za ustanovitev muzeja na prostem, bi lahko označili za Županičev največji domet v muzeološkem delu etnografskega muzeja, pri čemer seveda ne smemo mimo dejstva, da je bil prav on najbolj zaslužen za nastanek institucije leta 1923.

Ob koncu naj kot dodatne argumente za »rehabilitacijo« Županičevega muzejskega in znanstvenega dela omenim, da so bila nekatera starejša mnenja o Niku Županiču bistveno bolj prizanesljiva in predvsem pohvalna. Ob izidu jubilejnega Etnologa, ki je bil posvečen vstopu revije v drugo desetletje in ob 60-letnici njegovega urednika je na primer Boris Orel zapisal v Slovincu:

/Etnolog/ ni bil zgolj tolmač slovenskega narodoslovja, nego v veliki meri srbohrvatskega in ostalega slovanskega narodoslovnega sveta. Etnolog je slovensko-slovanska narodoslovna revija, ki je v prvi vrsti antropološko in filološko-etnološko usmerjena, v drugi vrsti šele v ljudsko umetnost ter v versko-duhovno narodoslovje. Etnolog je v svojem bistvu podoba njegovega urednika dr. N. Županiča. Slovan in etnolog-antropolog.« (Orel 1939: 8).

Šele zatem Orel omenja, da je prvim letnikom dal svojstven pečat še Stanko Vurnik. Ob tem samo kot zanimivost omenimo, da je prav Orel na tem mestu začrtal še nekatere druge naloge slovenskega narodoslovja – sintezo vseh dotedanjih raziskovanj v »trdno, znanstveno utemeljeno enoto, knjigo z naslovom »Slovensko narodoslovje«, v katerem bodo začrtane »bistvo, pota in naloge slov. narodoslovja, zgodovina, razni problemi itd.« (Orel 1939: 8).

Zelo verjetno pa je tudi Vilko Novak – kasnejši glavni kritik Nika

Županiča, kdaj o svojem učitelju Županiču sodil drugače. Skoraj zagotovo je bil Novak pisec članka, ki ga je ob Županičevi sedemdesetletnici leta 1946 objavil neki V.N. v Slovenskem poročevalcu. V njem piše o imenitnem predstavniku »narodoslovne vede pri Slovencih«, ki se je »prvi med Slovenci posvetil etnološki in antropološki znanosti in si razširil obzorje z mnogimi potovanji« (Novak 1946). Drugo področje njegovega delovanja pa je bil Etnografski muzej, kjer je »Županič razširil njegovo področje na vso Slovenijo, vodil smotrno zbiranje in raziskovanje in leto za letom dopovedoval, kakšnega pomena je razširitev te ustanove in vsestranska srb za njen razvoj.« (V. N. 1.12.1946) Glavno področje Županičevega delovanja pa je bilo po tej oceni več kot štiridesetletno znanstveno delovanje, v okviru katerega je raziskoval:

...ljudstva in narode balkanskega polotoka od paleolitika dalje. Raziskoval je njih usodo v zgodovinskem, etnološkem in antropološkem pogledu v dolgi vrsti razprav in člankov doma in v tujini. Njegova dognanja so s priznanjem sprejemali na znanje strokovnjaki na mednarodnih znanstvenih kongresih in v strokovnem slovstvu» (V. N. 1946). Posebej pomembno se je avtorju članka leta 1946 zdelo tudi njegovo tesno sodelovanje s sovjetskimi učenjaki – zlasti akademikom N. Deržavinom. In nazadnje: Županič je leta 1926 začel izdajati in plodonosno urejevati trinajst letnikov revije Etnolog, ki tudi pričajo njegovem »znanstveno, organizacijskem delu«. Vurnikova odločilna pomoč je torej zasenčila Županiča šele dve desetletji po njegovi smrti.

Zdi se torej, da se Novakova kasnejša kritika Nika Županiča kaže kot odsev Novakovih lastnih asistentskih izkušenj pri Županiču od leta 1948 dalje. Vilko Novak, ki je bil sicer Županičev študent, je tedaj spoznaval Županiča kot že zelo postaranega (skoraj osemdesetletnega) univerzitetnega profesorja, ki mu je v neskončnost lamentiral o svojem znanstvenem delu (»premalo sem naredil«), o njegovi »splendid isolation« iz časov ko ni uspeval (več!) spremljati znanstvenih izsledkov na svojih področjih in je kot svoja predavanja bral tuja. Ob tem pa je treba povedati, da so Županičevi študentje iz tistega časa imeli na ostarelega profesorja bistveno lepše spomine.

Samo mimogrede naj tu omenim še spomine Joela in Barbare Halpern, ki sta leta 1954 obiskala prof. Županiča v njegovem kabinetu na univerzi in se želela z njim pogovoriti o možnostih znanstvenega sodelovanja. Mlada ameriška antropologa sta med svojim več kot leto dni trajajočem terenskem delu v nekdanji Jugoslaviji leta 1953 organizirala vrsto srečanj z nekaterimi slovenskimi etnologi in antropologi. Med zapisi o njunih srečanjih je ohranjen tudi zapis obiska pri Niku Županiču, »fantastičnem starem možu«, ki je bil tedaj že blizu osemdeset let star in predstojnik »two-man department of ethnology« Sicer pa je Niko Županič na zakonca Halpern pustil vtis zelo simpatičnega, še vedno prisebnega in še vedno zelo ambicioznega moža, ki je rad govoril predvsem o svojih znanstvenih dosežkih, pa tudi o svojem »dragem prijatelju Jovanu Cvijiču in Mihajlu Pupinu« (Barbara in Joel Halpern 1954: 349). Vendar je starost napravila svoje (»old people can't last for ever, and he is one who refuse to admit it.«); med dolgotrajnim srečanjem sta mladostno neučakana Halperna morala preposlušati vse, kar je stari mož imel povedati, in opazovala, kako se je skoraj ves čas obiska trudil skuhati turško kavo na majhnem kuhalniku v njegovem kabinetu. Ko je bila kava vendarle skuhana, sta lahko odšla (Joel in Barba Halpern 1953: 350).

Skratka, zdi se, da je bila v mnogočem obrobnost Nika Županiča v slovenski etnologiji predvsem posledica dejstva, da so nekateri avtorji pri ocenjevanju njegovih zaslug imeli pred očmi že nekoliko senilnega starca blizu osemdesetih, v zadnjem obdobju njegovega delovanja in njegovo tedanje delo. Navsezadnje je vsaj deloma to priznal tudi Vilko Novak, ko je v enem od svojih poslednjih člankov zapisal, da Županičevo delo »še ni objektivno in v celoti pravično niti predstavljeno, niti ovrednoteno, ker – priznam – nismo vsi skupaj dorasli temu delu, niti nihče v Zagrebu, niti v Beogradu ali kje drugod, ker nismo v tej smeri bili šolani, kot je to bil s svojo klasično in zgodovinsko izobrazbo šolan na dunajski univerzi, v Švici in z lastnim poglobljanjem v antične avtorje in poznejše zgodovinarje – dr. Niko Županič« (Novak 2002: 230).

REFERENCE

Baš, Franjo

1932, 'Nekrolog. Dr. Stanko Vurnik.' *ČZN* 27: 47-49.

Kotnik, France

1944 'Pregled slovenskega narodopisja.' V: *Narodopisje Slovencev*. 1. del. Rajko Ložar ur. Ljubljana: Znanstvena knjižnica.

Halpern, Joel Martin in Barbara Halpern

1953 'Field notes 1953-1954.' Halpernova zbirka: JMH Archive, raziskovalni dnevnik z dne 22. 9. 1953.. Ljubljana: Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete.

Hudales, Jože

2004

2005 - halpern

Kremenšek, Slavko

1980 'Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli.' V: *Pogledi na etnologijo*, ur. Angelos Baš in Slavko Kremenšek. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Novak, Vilko

1984 'Predavanje Stanka Vurnika o ljudski umetnosti.' *Traditiones* 13: 127-135.

1986 *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

1993 'Pripombe k »antropološki tradiciji na Slovenskem.«' *Etnolog* 3: 264-266

2002 'Nova razprava o dr. Niku Županiču iz tujine.' *Traditiones* 31/1: 227-230.

Rogelj Škafar, Bojana

1995 'Slovenski etnografski muzej od ustanovitve do danes.' V:

Inja Smerdelj

1991 'Etnolog je spet Etnolog (Uvodna beseda).' *Etnolog* 1(52): 8-28.

Šmitek, Zmago in Božidar Jezernik

1992 'Antropološka tradicija na Slovenskem.' *Etnolog* 2(2): 259-266.

Orel, B.

1939 'Jubilejna številka »Etnologa.«' *Slovenec* 29.8. 1939, str. 8.

Promitzer, Christian

2001 'Niko Županič in vprašanje jugoslovanstva; med politiko in antropologijo(1901-1941). *Prispevki za novejšo zgodovino* 41/1: 7-29.

2004 'Niko Županič kot slovenski etnolog.' *Etnolog*

ANTROPOLOG MED UVIDOM IN UTOPIJO

Niko Županič med biologističnim jugoslovenstvom in humanističnim unitarizmom

Z zgledom Županičeve kariere polihistorja in politika se nam slej ko prej odstirajo tudi prenekatera temeljna vprašanja iz antropološke epistemologije. Niko Županič je živel izjemno bogato in raznoliko življenje. Takšen je bil zaradi svoje delovnosti, svojega angažmaja, takšen je bil tudi spričo tistih »objektivnih okoliščin« prve polovice 20. stoletja, ki jih gre prepoznavati skozi historične premene državnih tvorb, trk ideologemov, množične vojne, ekonomije časa. Kako se akademik-antropolog obnaša v situaciji, ko imperiji-države-narodietnije-skupnosti-prebivalstvo-individuumi hitro menjajo svoje zunanje, a najprepoznavnejše in zelo bistvene, usodne attribute: obsege, razsežnosti, identitete, meje? Kako antropolog v vrvežu teh silnih premen zre v svoje lastno poznavanje etničnih zgodovin – kako z njimi upravlja, kam krmari stroko, svoj vsakdan? Ga to poznavanje obvaruje pred ideološko zaslepljenostjo, pred zgodovinsko odgovornostjo? Je želja po politični spremembi upravičen znak antropološke odprtosti? Kdaj je bil Niko Županič kot političen subjekt tudi političen antropolog? Mar je meja antropološke vede pravzaprav meja v ambiciji, ki zadeva etično vprašanje, kdo in kdaj lahko drugemu določa meje? Kdo so Županičevi »Srbohrvati«, kdo »Slovenci« za njegovega življenja in poprej? Ali ima, navsezadnje, antropolog »Balkanec« na Balkanskem polotoku že a priori prav poseben status in mu kompleksno védenje o kompleksnih pojavih morda podeljuje kakšne »posebne naloge«?

Sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja sem na Bledu videl, da mi prihaja naproti znana figura. Predvsem njen nos je bil nezgredljiv. Bil je zamišljeni Koča Popović, tedaj že umaknjeni funkcionar, a še vedno ena izmed redkih avtoritet z izjemno moralno vertikalno v jugoslovanskem in mednarodnem komunizmu in delavskem gibanju. Nisem si mogel kaj, da ga nisem pobaral. Direktno: »Komandante, šta vi Srbi od kralja do beogradske šminke i seljaka pa čak i vi sami vidite na tom Bledu?« Preden sem doživel ob kavi enega izmed najiskrivejših pogovorov v svojem življenju, se je Popovićev odgovor glasil takole: »Ja zapravo odmaram i uživam; za kralja, beogradsku šminku i seljaka ne znam. A šta radite ovde vi, Slovenci?«

V današnjem (1. decembra 2006) časniku *Delo* beremo v redni rubriki Na današnji dan med drugim naslednje:

1918 - Srbski regent Aleksandar Karadorđević je pred delegacijo narodnega sveta in zastopniki srbske vlade in skupščine razglasil ustanovitev Kraljvine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

1989 - Slovenske oblasti so prepovedale velikosrbski miting v Ljubljani.

Sic transit gloria mundi bi rekli z vidika, ki danes kroji uraden pogled na slovensko zgodovino. Seveda pa za tema informacijama stoji precej gradiva, konkretne neizogibne zgodovine in konkretnih človeških usod, ki so navsezadnje oblikovale našo etnologijo in antropologijo, in so še danes ključne zanjo. Ti časopisni informaciji nam v stroki tukaj in zdaj povesta vse in nič obenem.

V *Delu* pa seveda ne piše, da se je na današnji dan leta 1876 rodil Niko Županič. Česa takšnega seveda tudi ni bilo pričakovati. Županič v tem trenutku ni le neprimeren za šolski pouk in politično povsem neustrezen, da ne rečem zastarel, pač pa je tudi strokovno iz nekega napačnega časa. Da ne rečem, vedno znova preslabo obdelan, morda – tudi po nedavni zaslugi zgodovinarja jugovzhodne Evrope Christiana Promitzerja iz Gradca – še najbolje z muzejskega vidika. Vilko Novak mu je očital, da mu ni bilo mar za teren, tudi k njegovemu vodenju muzeja in urednikovanju *Etnologa* so padale pripombe. Drugače pa je z nekim posebnim zgodovinskim spominom, z neko vznemirljivostjo, ki jo sproža Županičeva oseba, in tudi zaradi tega smo se najbrž zbrali tukaj in zdaj.

Tole je očitno prispevek k epistemologiji etnološke in antropološke vede. Epistemologija teh ved je še posebej občutljiva za reči, kakršne navaja rubrika Na današnji dan. So namreč del njenega predmeta, jo dobesedno omogočajo, so pogoj za financiranje, zanimanje, pripoznanje, umeščenost. So pa tudi precej več: enkratna priložnost za opazovanje, beleženje in študije spremembe mentalitet, meja, obenem pa tudi priložnost za akademsko ignoranco – premikanje meja, oblikovanje državnih tvorb, vojne, razpadi in nacionalne delitve so komaj majhen del obzorja, do katerega seže etnološki oziroma antropološki pogled. Lahko bi celo rekli, da v vsej širini preučevanja delujejo nezavedno. Kot korektiv. A tudi kot surovo znamenje časa, ki spreminja navade in obnašanja v strokovnih postopkih. Pomaga ustvarjati teorijo, če hočete. Če smo nazornejši: Tisto, s čimer se je ukvarjal Niko Županič pred sto leti, je sicer še vedno del stroke, a se ji obenem izmika. Poseg tako daleč v zgodovino človeštva je kot tako imenovana etnogeneza, paleoantropologija ali metageografija še mogoč in zaželen, a ne more biti seveda nikdar več opravljen na isti ravni, z istim slogom, niti ne z istimi referencami in aparatom.

Kot znanost torej zgublamo dvoje: čas in prostor. Kot znanost pa tudi ohranjamo dvoje: okvir in obzorje. Če smo aktualni – večina med vami ima v tem času gotovo pred očmi imaginarnega vrhovnega antropologa, ki je z globokim uvidom in poznavanjem kultur in mentalitet, starega in novega materiala nekje med Romi in vaškimi stražami. In je katalizator. In razreši stvar. Pa to seveda ne gre tako preprosto. Razlogov je več in niso najmanj povezani tudi s posebnim prezirom in ponosom. Epistemološka tragika etnologije in antropologije je namreč, da sta hkrati tako zelo blizu in tako zelo daleč. Teh reči se lahko naučimo pri Županiču. Med ponovnim branjem njegovih študij danes pade v oko zlasti izjemna eleganca, lahko bi rekli kar notranja zgradba – zgodba vede. Zgledov je kar nekaj: kadar koli primerja Bele in Črne Kranjce, je na dlani, da pri slednjih sožitje ni tako enostavno, zgodovinsko pogojena reč kot pri prvih, a tega nikdar ne eksplicira. Ko v spisu o simboliki rdeče barve pri Hrvatih ugotavlja hude zmote pri Vatroslavu Jagiću, ima med razpravo na koncu jezika očitek, da je »hrvaški nacionalist«, a tega ne izreče. Ko v Rimu in Berlinu predava s področja fizične antropologije, najprej pred fašističnimi in nacističnimi politikami podvomi o njihovih usmeritvah, kar zadeva vedenje o rasah, zatem pa jim postreže z estetiko in gre k folklori rasnega šarma med jugoslovanskimi narodi.

Ta diplomacija kot boj za epistemologijo vede je akademsko iskrena in predana, vsebuje pa še patriotizem, zgodovinski pogled, politično izkušnjo in trenuten uvid. Teza je, da jo lahko razumemo samo v

kontekstu Županičevega časa in skozi eminenten položaj polihistorja. Županičev napor se namreč zdi napor nekoga, ki sta mu sožitje in sprememba dobesedno samoumevna. Zgodovinski pogled, ki objame toliko stoletij množičnih selitev, prihodov, razhajanj, osvajanj, zlivanja, prelivanja, plasti ... tak pogled seže nad politiko, je nadpolitičen. Kolikor upošteva družbe nekoč in danes in njihove ureditve, je tudi politična antropologija. Misliti na primer liberalno jugoslovenstvo skozi Županičeva očala je radikalno drugače, kot določati meje iz interesa, nacionalizma, maščevanja, prilagajanja velesilam ali iz obupa. Županičev interes je en sam, in ta je *par excellence* antropološki, čeprav bi uradna zgodovina na Slovenskem danes to izvajanje gotovo videla kot jugonostalgijo – sožitje je možno zato in prav zato, ker je čas za spremembo, natančneje: ker vedno znova prihaja čas za spremembo. Ker smo bližnji vedno živeli spremembo. V današnjem jeziku bi kritično rekli: tranzicija je nenehna in ne more biti časovno omejena. Ideologija pa je seveda muhasta – podobno kot s tranzicijo dela tudi z globalizacijo. Tudi ta namreč ni od včeraj.

Niko Županič je ustvarjal v obdobju, ki mu lahko rečemo »zgodnja globalizacija«. Od leta 1815 do 1894 je svet živel večidel v konservativnem miru. Nekje v osemdesetih letih 19. stoletja pa se zamaje – kolonialistične sile so zbegane, imperiji nervozni in hlastavi, množiti se začnejo atentati na visoke osebnosti in vojne. Prvič v zgodovini pa so možne tudi transglobalne koordinacije. Vzemimo primer iz izjemne nove knjige Benedicta Andersona *Under Three Flags: Domala simultana poslednja nacionalistična vstaja v Novem svetu* (Kuba, 1895) in prva v Aziji (Filipini, 1896) nista naključje. Kubanci (družno s Portoričani in Dominikanci), nativci zadnjega pomembnega preostanka razvpitega španskega globalnega imperija, in Filipinci niso le brali drugi o drugih, pač pa so poznali bistvene osebne navezave in v skrajni fazi skoordimirali svoje akcije.

Leta 1903 je Theodore Roosevelt samemu sebi krog Zemlje poslal brzojavko, ki ga je dosegla v devetih minutah. Ustanovitev Universal Postal Union leta 1876 je hitro pospešila zanesljivost gibanja pisem, revij, časnikov, fotografij in knjig po svetu. Tudi Županič, potomec premožnejšega Belokranjca, je zaživel v tak globaliziran svet. Študirani ljudje so si dopisovali in pošiljali gradivo. Pisali so v kopijah in s peresom na odličen papir, za katerega se zdi, da bo še dolgo ostal neuničljiv. Arhivi v Združenih državah Amerike, denimo, danes ne sprejemajo ničesar na kseroksu ali v elektronski obliki – čez dvajset let bo to zginilo ali pa bo težko dosegljivo in predrago za študijsko rabo in pregled. Akribija Županičevega obdobja ima drugo težo, ki se je danes težko zavedamo, vsekakor pa je treba nanjo opozoriti. Ni le del zgodovine, stroke, pač pa celotnega relativizma v njeni epistemologiji. Z zavestjo, da pisana beseda ostane, je imela tudi znanstvena razprava drug pomen. Njena umeščenost je dajala resnost tudi političnemu angažmaju – aktivacija zanimanja ni šla mimo niti v znanosti niti v politiki. S tem laže razumemo, od kod tako vihrava razmerja med stroko in politiko pri Županiču, kako to, da gre učenjak v razdobju nekaj let na nekaj mirovnih konferenc, je hkrati aktivist za novo politično stvar, ohranja stik z vsem svetom in domačimi, prenaša, da je v stari domovini v odsotnosti obsojen na smrt, se vojskuje, preučuje zajete vojake, benti nad vsiljeno germanizacijo mlade avstrijske republike, piše razprave, je pozoren na zgodovino in sočasnost širšega območja, se ubada z njegovo ustno kulturo in celo služi denar.

Niko Županič se je svojčas zavedal, da živi na posebnem območju, tako kar zadeva geografijo kakor v akademskem smislu. Balkanologije še ni bilo, obstajala je kvečjemu kot parcialno zahodno zanimanje, je pa bil s prijateljem Cvijičem zagotovo med tistimi, ki so zgodaj pripomogli k njenemu razvoju in detabuizaciji. Užitek v odmaknjenosti in šele prihajajočemu zanimanju je dajal posebno prednost – podobno kakor so metastaze v otomanskem imperiju omogočale mešanje kultur in produktivne sinkretizme, tako je kazalo to izkoristiti tudi v novem času, ko sta razpadla oba imperija – habsburški in osmanski. Zdi se, da je življenje na mejah tako različnih imperijev, doživljanje razpadov, slutnja novosti in temeljito poznavanje tipa »od kod smo prišli in kam gremo« Županičeva prednost. Kot otrok prve globalizacije je prepoznaval moč gibljivosti – skozi zgodovino, trenutek, skozi osebno življenje.

Vsekakor lahko Županiču kot Balkancu v najboljšem pomenu izraza pripišemo tisto znano in osnovno »samozavest domorodske kompetence«, ki pa jo je za uspešen epistemološki preboj kot znanstvenik oplenitil z željo po sožitju, spremembi in gibljivosti. Prava škoda je edino, da moramo v njegovem delu tako moderen koncept razbirati med vrsticami in ta nenehen vtis jukstaponirati s politično aktivnostjo. Niko Županič ni podal eksplicitnih teoretskih izhodišč, a imamo s tem toliko več priložnosti, da epistemološka vprašanja izvajamo z interpretacijo njegovih raznolikih nagibov, namigov in plasti.

**Marija
Makarovič**

SPOMINI NA PROF. DR. NIKA ŽUPANIČA

V mojem spominu, ki ni obdarjen z bogznan kakšno sposobnostjo pomnenja preteklosti, pa se je vendarle ohranilo nekaj spominskih utrinkov na profesorja Županiča.

Na oddelek za etnologijo sem se – samo zaradi meni tako neljube matematike – že po dveh tednih prepisala z Gozdarske fakultete jeseni 1949 in diplomirala v pozni spomladi leta 1953. Starejši študent etnologije Jernej Šušteršič je bruce že prve dni poučil, da je profesor Županič tiste vrste pedagog, ki ni »tečen na izpitihi«. Kasneje sem se o tem tudi sama prepričala. Predvsem pa je tedaj oddelek za etnologijo slovel kot oddelek, kjer je malo predavanj, in sploh kot fakulteta, ki ne terjaja prevelikih študijskih naporov. Nenezadnje pa tudi fakulteta, kjer bi število vpisanih – vsaj sredi 20. stoletja – skorajda preštel na prste obeh rok.

Maloštevilnim slušateljem oziroma slušateljicam je profesor Županič predaval v prvem in drugem semestru v študijskem letu 1949/50 le nekaj ur na teden, na primer: uvod v etnologijo, miselnost kmeta, pravni običaji in starine slovenskega ljudstva, etnografija Afrike. Ko je v prvih urah predavanja izrekel definicijo etnologije, češ da je »Etnologija znanstvo o ljudstvih v vseh ozirih«, se mi je zdela dokaj nenavadna. Jedrnato definicijo sem v vseh njenih pomenih doumela šele mnogo kasneje, ko so etnologi ponudili še drugačne definicije etnologije.

Profesor je redno predaval in večinoma prihajal na predavanja, ko se je iztekla akademska četrt. Ko sem ga nekega dne dohitela in skušala prehiteti na stopnicah, mi je na zadihani pozdrav odgovoril z vprašanjem: »Kaj hitite kot kakšna branjevka, saj je mašnik še na poti.«

Leta 1951 je profesor obhajal svoj 75. rojstni dan. V prijetnem vzdušju ga je praznoval skupaj z nami študenti v gostilni Pod skalco. Ko smo ob čestitanju precej glasno poudarili, da mu želimo vse dobro za 75. rojstni dan, nas je, vsaj jaz sem tako občutila, po izrečeni čestitki nekoliko poparil s podobnimi besedami, češ da je on res že dočakal 75 let, za nas pa se ne ve, če jih bomo dočakali.

V šalah, ki so tedaj krožile med študenti na Županičev račun, sem si najbolj zapomnila eno izmed različic, da je v Beogradu kot politik sodeloval pri nastajanju zemljevida nove Jugoslavije in dal napisati poleg Ljubljane in še nekaterih večjih mest z enako velikimi črkami tudi njegovo rojstno vas Griblje. Naj je bilo tako ali drugače, profesor ni skrival, da je zelo navezan na svojo rojstno vas Griblje in Podzemelj, kjer je živel po drugi svetovni vojni, in tudi na tamkajšnje ljudi. V zasebnejših razgovorih jih je rad omenjal z vsemi njihovimi radostmi in skrbmi, tudi kot ljudi, ki so ohranjali njemu tako dragocene teme za raziskovanje šeg, prastarih motivov in družabnega življenja. Ob neki priložnosti, ko mi je razlagal pomen plesa za druženje mladih tako s slovenske kot s hrvaške strani Kolpe, je hudomušno povedal, kako so plesali kolo, kako je tamkajšnja mladina kolala neke lepe nedelje. Med plesalci je bil tudi stasiti Miko, ki je med petjem, medtem ko je trdno držal za roko Katico na levi in Barico na desni, samozavestno brundal: »Ovi dvi, do min, ove noči j ...«.

Tudi naše edino spoznavanje z delom na terenu, če temu lahko tako rečem, je prav tako veljalo le njegovemu rodnemu okolišu.

Če smo že pri terenskem delu, vem, da ga je zelo mučilo vprašanje, s katere strani in čez katero dolino se je prebijal vodja hrvaških kmečkih puntarjev Ilija Gregorič s svojo puntarsko vojsko. Iz njegovih monologov, ki sem jih rada poslušala in resnici na ljubo bolj malo doumela, sem povzela, da dvomi v dosedanje ugotovitve zgodovinarjev. In da bo šel po njegovih vojaških sledeh in skušal ugotoviti, po kateri poti je Gregorič v resnici vodil upornike. Navrgel je še, da pa nima nikogar, ki bi ga spremljal in njegove ugotovitve sproti zapisal. Ponudila sem se mu za pomoč in potem sva ves dan pešačila po sledeh, za katere je profesor domneval, da se je tamkaj premikala Gregoričeva vojska, dokler se nisva na večer dokončno zbita znašla na železniški postaji v Mariji Bistrici. Žal tega prispevka o Gregoričevem vojaškem gibanju ni objavil, tako kot ne mnogo drugih, ker je, tako je tudi sam poudarjal, zelo težko pisal.

Prav zato sta ostali začetni in nikoli dokončani vsaj dve njegovi razpravi, ki jih je pisal že v zadnjih letih svojega življenja, to je o lapotu ali ubijanju starcev in prastarih simbolih sklepanja zakonske zveze pri Belokranjcih. Vem, da je bil zelo vesel, ko sem mu v Beli krajini zbrala nekaj zadevnih pričevanj.

Ne spominjam pa se, za katero izmed obeh načrtovanih razprav je predvideval, da bo našel podobno pričevanje tudi v gruzinskem izročilu. Nekega dne, ko sem se oglasila v njegovi delovni sobi, je iz kupa knjig izvlekel knjigo gruzinskega ljudskega izročila in potarnal, da bi gruzinsko še nekako razumel, vendar nima volje, da bi se naučil brati gruzinske tiskane črke. Moj predlog, da se jaz naučim brati namesto njega, je sprejel z velikim veseljem. Orientalist in brat Vladislav

Jagodić mi je izposodil gruzinsko slovnico in v nekaj dneh sem se naučila brati tiskane črke. Potem sem profesorju brala tisto knjigo, ne da bi razumela kaj berem, on pa me je zbrano poslušal, dokler ni naletel na pričakovani podatek.

Po izročilu, ki je prav tako krožilo med študenti, je bil Županič med najlepšimi študenti na Dunaju in tudi, da so ga tamkajšnje ženske zelo oblegale. Ne vem, kako je bilo v resnici. Vem pa, da je v zvezi s starostnim razmerjem med moškim in žensko rad povedal, da se je glede tega najbolje ravnati po formuli: iks polovic plus sedem. Na vprašanje, kaj to pomeni, je pol za šalo pol zares razložil: iks so moška leta, ki jih je treba deliti z dvema letoma. Torej, če je moški star 70 let, jih ima po delitvi s številom dva 35 in če moškim letom prištejemo še sedem let, je primerna starost njegove žene 42 let.

Kot znanstvenik velikega formata, ki se je rad prebijal do globlin nekaterih znanstvenih vprašanj s svojim vsestranskim zgodovinskim, etnološkim, antropološkim in drugim znanjem ter predvsem z nenavadno intuicijo, si ni mogel kaj, da ne bi bolj ali manj zviška – upam si trditi, da ne vedno tudi upravičeno – ocenjeval prizadevanja takratnih kolegov, zlasti etnologov, ki jim je očital, da ne vedo, kaj je resnična znanost. Svoje mnenje je še podkrepil z besedami, češ da pišejo svoje prispevke po sistemu: Ena rasa ima dve nogi, štiri race imajo osem nog.

S takšnim odnosom do strokovnih kolegov si profesor Županič ni pridobival prijateljev. Verjetno ni niti želel, da bi jih imel. Kolikor vem, se je rad družil – vsaj v gostilni Pod skalco – s profesorjem Karlom Oštirjem. Nekoč me je povabil v njuno družbo in me prej opozoril, da se Oštir rad ponorčuje iz naličenih – po Oštirjevo – maskiranih žensk. Vabilu sem se skušala vljudno izogniti, češ, kaj pa bom delala ves večer ob njunih učenih pogovorih, pa me je profesor nekako opogumil z besedami: »Boste vsaj enkrat v družbi s pravim učenjakom.« S povedanim pa je nedvomno izrazil tudi svoje spoštovanje do nenadkriljivega Oštirjevega jezikoslovnega znanja. Ob njunem učenem pogovoru skorajda ves večer nisem črhnila besede, če že, potem sem zagotovo zinila kakšno neumnost, ki sta jo – vsaj tako se mi je zdelo – hote preslišala.

V zadnjem letu svoje življenjske poti me je tu in tam presenetil s kakšnim nenavadnim vprašanjem, na primer: »Vi prav gotovo mislite, da nisem veren. Naj vam povem, da večkrat razmišljam: O Bog, če si, daj da te spoznam.« Nisem vedela, kaj naj bi mu odgovorila. Obšlo me je le spoznanje, da stoji pred menoj človek, ki morda skuša najti izgubljeno vero svojega otroštva in zlasti vero svoje matere, o kateri je vedno govoril z velikim spoštovanjem.

Naj teh nekaj spominskih utrinkov na profesorja dr. Nika Županiča zaključim z besedami: Že med študijem na oddelku za etnologijo, ko sem brala njegove iskrive razprave, in kasneje, ko sem se občasno srečevala s profesorjem Županičem, sem vedno znova prihajala do precej nelagodnega spoznanja, da se je nemogoče približati, kaj šele doseči raven njegovega vsestranskega humanističnega znanja in njegovega lucidnega znanstvenega razmišljanja.

Ljubljana, 9. oktobra 2006

VEČPLASTEN POMEN ŽUPANIČEVE OSVETLITVE SLIKARJA ANTONA AŽBETA

(tudi kot izhodišče za prenovu slikarjeve rojstne hiše)

Povzetek

V zavedanju stopnjevanja za okolje uničujočega razvoja bo moral človek, kot ugotavlja prof. dr. Anton Trstenjak, ne samo pospešeno razmišljati o preživetju vrste, ki se imenuje homo sapiens, ampak bo moral to tudi vedno bolj biti. Tudi v oblikovanju grajenih struktur. To pa pomeni, da bo morala arhitekturna veda v načrtovanju lastnega umetnostnega in znanstvenega razvoja, s ciljem ustvarjanja boljših bivalnih razmer od današnjih, ponovno izpostaviti človeka. Njegovo merilo in široko paleto vzporednih zahtev, s katerimi bo omogočeno preživetje vrste in bo dosežena visoka kakovost bivanja.

Nov izziv, ki od arhitektov zahteva, poleg že utečenega interdisciplinarnega dela, tudi upoštevanje določenih spoznanj drugih strokovnjakov: od arheologov, antropologov, etnologov, ekologov, psihologov, sociologov in tako dalje. Naslonitev na raziskave antropologov in etnologov je še posebej pomembna pri arhitekturnem oblikovanju stavb, ki imajo za narod in narodovo kulturo posebno vrednost. Med stavbe s tako vrednostjo sodi tudi rojstna hiša slikarja Antona Ažbeta, ki je bila nedavno prenovljena z namenom udržitve spomina in védenj o delu za slovensko umetnost pomembnega moža. Izpeljava arhitekture, ki v prostoru oznanja slikarjev dom, z delno restavracijo, sanacijo in dodanim novim, ni bila mogoča brez poznavanja ne samo slikarjevih del, ampak tudi njegove podobe, ki jo je v teoretskem spisu z naslovom Spomini na slikarja Antona Ažbeta (Županič, 1959) dragoceno predstavil dr. Niko Županič.

Uvod – arhitektura po meri človeka in za človeka

Nestor slovenske filozofije in psihologije, prof. dr. Anton Trstenjak, je v filozofsko-psiholoških razmišljanjih z naslovom Za človeka gre zapisal: »Ne gre za Boga, za človeka gre. Ne gre za božjo eksistenco, ta ni v nevarnosti. Gre za človekovo eksistenco, za njegov obstoj. ... Le-ta je ogrožena, prav zaradi enostransko stopnjevane civilizacije in zgrešenega pojmovanja človekove podobe ... Ta model človeka – stroja, človeka programiranega robota, pri katerem je vse samo input in output, ta nas vznemirja« (Trstenjak, Anton: Za človeka gre. Maribor: Založba Obzorja, 1991, str. 7). In nadalje: »S prekoračenjem meja dosedanj človek postopno zmeraj bolj drvi v nihilizem in samomor; zato bo prihodnji moral pospešeno razmišljati o preživetju vrste, ki se imenuje homo sapiens, in bo moral to tudi vedno bolj biti« (Trstenjak, Anton: Mladi izziv časa, čas izziv mladim. Trstenjak, Anton: Za človeka gre. Maribor: Založba Obzorja, 1991, str. 435).

In v strokovnih krogih je vedno več ozaveščenih raziskovalcev, ki opozarjajo, da je človek tudi v novem oblikovanju arhitekture in urbane prostora prekoračil meje svoje vrste. Oblikovalci grajenih struktur zaslepljenimi s pohlepom v iskanju novega in drugačnega in s podporo skokovitega tehničnega napredka, oblikujejo in razvijajo likovno atraktivno in tehnično dovršeno arhitekturo, ki z izbranimi, v večini primerov energetsko potratnimi gradivi in energetsko potratno izvedbo uničuje naravne vire in izključuje zdravo in kakovostno bivanje. V podporo zapisanemu navajam citat iz sestavka Urbane pokrajine, pokrajine urbanosti, ki ga je napisal profesor geografije na

Niko Županič, prvi profesor etnologije na Univerzi v Ljubljani, je v času študija o ljudskih rasah in prazgodovinski antropologiji na Antropološkem inštitutu v bavarski prestolnici leta 1904 prijateljeval s slikarjem Antonom Ažbetom (na sliki), v tistem času osrednjo osebnostjo umetnjakarske boeme v Münchnu.

Sorbonski univerzi v Parizu, Jean-Robert Pitte. Primere gradnje, ki je zanemarila vsa za kakovost bivanja potrebna merila, »poznamo v Franciji v približno dvesto velikih naseljih. V večno srečo sodobnikov so jih v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja gradili arhitekti, ki so Le Corbusiera pojmovali kot novega Vitruvija in njegovo Atensko listino kot evangelij. Vendar pa dobra vera in dobri nameni ničesar ne opravičujejo: pot v pekel je tlakovana z njimi« (Pitte, Jean-Robert: *Urbane pokrajine, pokrajine urbanosti*. Arthus-Bertrand, Yann: *Zemlja – pogled z neba*. Ljubljana: Rocus, 2002, str. 93).

V zavedanju stanja v arhitekturi in urbanizmu in s ciljem, da bo moral človek tudi tu postati bolj homo sapiens, dr. Anton Trstenjak ugotavlja, da bo le tako preživel, je mednarodna skupnost v osemdesetih letih oblikovala številne zaveze in usmeritve drugačnega, okolju prijaznega, trajnostnega razvoja grajenih struktur (Agenda 21, Agenda za spremembo, Agenda Habitat, Carigrajska deklaracija, Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav).

In tu lahko zatrdimo, da je skupina strokovnjakov, ki je izpeljala prenovo rojstne hiše Antona Ažbete, udeležila domače in mednarodne zaveze trajnostnega, to je okolju in človeku prijaznega urbanega in arhitekturnega razvoja. Na ostalinah obstoječega je izvedla novooblikovano v funkcionalno, tehnično kakovostno, okoljsko kar najmanj obremenjujoče in v umetnostno dovršeno arhitekturo. Za dosego opisane, večplastno kakovostne arhitekture po meri človeka in za človeka ter arhitekture s posebno spominsko vrednostjo so bila v delo arhitekta vključena tudi znanja in izkušnje potrebnih drugih področij, predvsem zgodovine, umetnostne zgodovine, etnologije in antropologije.

Izvirno in izvorno v prenovi rojstne hiše slikarja Antona Ažbete

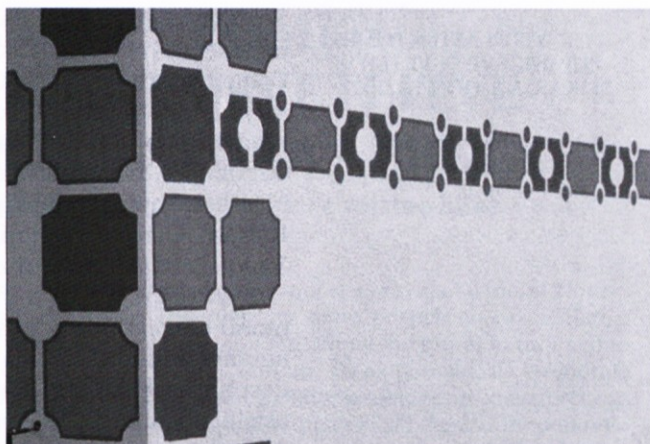
V manjšem naselju Dolenčice nad Poljanami, ki ga oznanja baročno poslikana cerkva sv. Tilna in še nekatere identitetno oblikovane domačije, ki budno motrijo svet pod seboj, se je leta 1862 rodil slikar, umetnik in umetnostni učitelj, Anton Ažbe. Njegova domačija, ki je bila od njegovega časa nešteto krat prezidana in spremenjena, je kljub negativnim stavbnim posegom v drugi polovici prejšnjega stoletja ohranila nekaj detajlov, ki kažejo na gospodarsko in kulturno moč lastnikov ter pričajo, kot je v predstavitveno zgibanko domačije zapisal umetnostni zgodovinar Andrej Smrekar: »o njenih spoštljivih letih in veljavi doma pravih kmečkih baronov v poljanskih hribih«.

Umetnik, ki je začel svojo slikarsko pot pri slikarju Janezu Wolfu v Ljubljani in končal v Münchnu kot umetnostni učitelj na lastni slikarski šoli, je postal pojem s kar evropskim prizvokom. V njegovi šoli so se namreč zbirali učenci vseh mogočih narodnosti in družbenih slojev. Zato so se njegovi potomci odločili, da njegovi rojstni hiši s celovito prenovo povrnejo izgubljeno arhitekturno vrednost.

Prenova stavbe je bila posebej zahtevna, saj je od izvirne Ažbetove domačije ostala ohranjena le klet, prostori v novi nadgradnji pa so bili namenjeni spravi strojev in vozil. Z upoštevanjem vrednot in značilnosti v prostoru Poljanske doline identitetnega stavbarstva je bila z delno porušitvijo obstoječega in dodanimi novimi volumni oblikovana nova celota. Dosežena harmonija razmerij med posameznimi stavbnimi deli, značilna za prostor loške kulturne krajine, je v zunanji podobi nadgrajena še s stavbnimi podrobnostmi, v katere je vpet tudi slikan okras v barvi. Ta enostavno mogočnost prenovljene Ažbetove

Rojstna hiša slikarja Antona Ažbete pred likovno prenovo.

Ovojo prenovljeno Ažbetovo domačije z doseženo harmonijo razmerij med posameznimi stavbnimi deli, značilno za prostor loške kulturne krajine, je v sozvočju z opisano slikarjevo podobo likovno poudarjen z vidno močnim okrasjem v barvi. Tako, da hiša učinkuje kanček »bahaško« in kot taka priteguje pozornost v sestavi domačije, naselja in širšega okolja.

rojstne hiše poživlja, jo vidno poudarja, tako da hiša učinkuje kanček »bahaško« in kot taka priteguje pozornost v sestavi domačije, naselja in širšega okolja.

Analiza pisnih virov, izhodišče likovni prenovi stavbe

Odločitev za slikarski okras – v projektu za izvedbo je bila hiša likovno poudarjena z baročno obrobo zidnih vogalov v ometu – je bila podprta s študijem osebnosti Antona Ažbeta, s študijem njegovega dela, s podrobno analizo ostalin obstoječe hiše in analizo likovnega izraza v prostoru obstoječih in identitetnih grajenih struktur.

Analiza slikarjeve osebnosti

Med pregledom številnih zapisov o svetovno znanem učitelju slikarstva (F. Stele, R. Jakopič, F. Vesel, L. Kuba, I. Grabar in tako dalje) sem se kot arhitekt z določeno nalogo posebej oprla na opis slikarjeve osebnosti, ki ga je v sestavku obsežnega teoretskega spisa z naslovom Spomini na slikarja Antona Ažbeta (Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v., letnik V/VI, 1959) podal dr. Niko Županič. In če smo v uvodu, pri opisu izhodišča za arhitekturno prenavo, dr. Antona Trstenjaka imenovali nestorja slovenske filozofije, psihologije in teologije, potem lahko zagotovo zapišemo, da je bil nestor slovenske etnologije in antropologije, čeprav po osnovni izobrazbi zgodovinar in geograf, dr. Niko Županič.

Prvi profesor etnologije na Univerzi v Ljubljani je s slikarjem Ažbetom prijateljeval v času študija o ljudskih rasah in prazgodovinski antropologiji na Antropološkem inštitutu v Münchnu leta 1904. K slikarju se je mladi znanstvenik na priporočilo Slovencev na Dunaju podal takoj po prihodu v bavarsko prestolnico in se z njim bolj ali manj redno dobival ves čas študija v tem mestu. V uvodu že imenovanega teoretskega spisa je zapisal: »Z mojstrom sem prijateljsko občeval skoraj eno leto in marsikaj spoznal iz njegovega okolja; prisluhnil sem njegovemu pripovedovanju in opazoval njegovo življenje, delovanje in obnašanje v družbi« (Županič, 1959: 603).

V spisu je dr. Niko Županič – razprava je nastala več kot petdeset let po avtorjevem izpopolnjevanju na Antropološkem inštitutu v Münchnu – v poglavju z naslovom Osebnost Antona Ažbeta predstavil slikarjevo podobo, odlično razčlenjeno na vidno (somatološko) in duhovno. Tako, kot to lahko analitično vidi in predstavi le antropolog in etnolog. »Ažbetova telesna višina je bila zelo majhna, skoraj

pritikava. Imel je kratke in slabe noge in med rameni za spoznanje ukrivljen hrbet. Glava je bila normalno razvita s prostrano možgansko posodo (sedež velikih možganov in močnega duševnega življenja), širokim čelom, a spodnji del obraza je bil znatno zožen. Oči so bile modre kakor safir, lasje kostanjevi in barva dolgih ter košatih brk svetlorjava z lahnim bakrenim leskom. Navadno je nosil obleko črne barve, posebno pozimi, namesto kratkega suknjiča žaket iz najboljšega blaga in dolgo vrhnjo suknjo, ki mu je segala do gležnjev, glavo mu je pokrival v poletju črn klobuk s širokimi krajci, pozimi pa visoka črna kučma. V levi gumbnici suknjiča se je bleščal bel cvet, robovi robčka so koketno moleli iz naprsnega žepa, ... Taka človeška figura je na cesti vzbujala pozornost...« (Županič, 1959:603).

Brezhibna urejenost, izbrana obleka, Franc-Jožefovo odlikovanje za kulturno delovanje, ki ga je vedno nosil na desni strani fraka, so bili načini, s katerimi je slikar pritegoval vidno pozornost.

Na osnovi antropološkega védenja, da vidna podoba človeka nastane kot rezultat osebne simbolizacije, je dr. Niko Županič v spisu odstrl tudi slikarjevo notranjo podobo, ki je bila izza vidne. S posebej urejeno in drugačno zunanostjo Anton Ažbe ni želel prekriti samo svoje majhnosti, ampak tudi zbujati pozornost. Tu se ni zadovoljil samo z duhovnimi vrednotami, od življenjske neresnosti, humanizma, rodoljubja, odličnega govorništva in tako dalje. Ne, v želji, da bi bil opažen in občudovan, je oblikoval tudi lastno, posebej opazno vidno podobo. Skratka, iskal je načine, dr. Niko Županič je zapisal, da je hlepel tudi po odlikovanjih in raznovrstnih priznanjih, s katerimi je želel pritegniti pozornost.

Analiza zapisov o Ažbetovi slikarski šoli

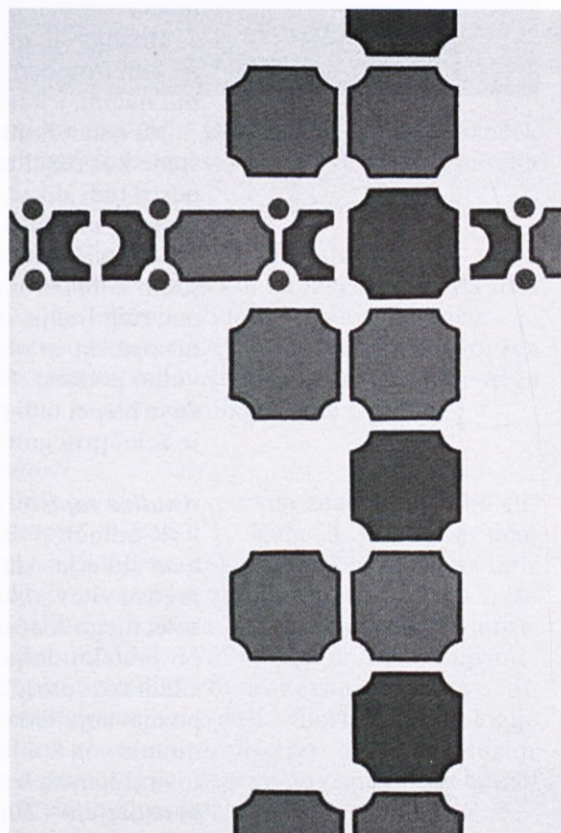
K odločitvi za slikarski likovni poudarek fasadnih ploskev rojstne hiše slikarja Antona Ažbeta moramo dodati tudi analizo opisov in predstavitev slikarjevega dela, ki so jo podali obiskovalci njegove šole, njegovi učenci in umetnostni zgodovinarji. Znano je, da je Ažbe po preteku dolgoletnega študija slikarstva v Münchnu odprl lastno slikarsko šolo. Zaradi izjemne pedagoške nadarjenosti in suverenega poznavanja tedanje moderne slikarske tehnike, slikarskega komponiranja – in kot je zapisal v poglavju taistega zapisa z naslovom Ažbetova slikarska šola dr. Niko Županič: »kako je bil vsestransko globok in nadarjen« (Županič, 1959:620) – je razumljivo, »da je bila njegova šola slavna, veljal je za genialnega učitelja. Bolj nadarjeni mladi ljudje so zapuščali akademijo, da bi študirali pod njegovim vodstvom. Iz vseh evropskih dežel so prihajali učenci umetnosti k njem« (Županič, 1959: 618).

Županiču je Ažbe razkazal prostore svoje šole takoj po njegovem prihodu v München, oktobra 1904. Ko je mladi študent antropologije šolo obiskal tretjič, ga je prijatelj (kot ga je Županič sam imenoval) Ažbe povabil, da je prisostvoval pri korekturah in metodi njegovega pouka v risanju in slikanju. Pri delu je posebej poudarjal barvo kot končni cilj slikarstva. Po njegovem mnenju je bil razvit čut za barvo pri mladem umetniku osnovni dokaz sposobnosti za slikanje. »Govoril je, da ima vsak predmet, ki ga umetnik oblikuje, določeno obliko in da je to obliko v slikarstvu treba podajati s slikarskimi sredstvi, z barvo« (Stele, Franc. Anton Ažbe – učitelj. Anton Ažbe in njegova šola. Narodna galerija, Ljubljana, 1992. Str. 8). Ažbe je torej pojmoval slikarstvo kot umetnost barve, zanesljivo obvladavanje oblik po risbi

pa za pogoj uspešnega slikarja. Zato je torej imel Ažbe pri pouku risanja za najvažnejše plastičnost risbe in razvijanje čuta za ton, pri slikanju pa tanek čut za barvitost.

Analiza Ažbetovega nauka o slikanju

Odločitvi za slikarski okras fasadnih ploskev prenovljene Ažbetove rojstne hiše je sledilo oblikovanje okrasnega vzorca in določitev barv. Tudi dilemo ali okras sestaviti z izdelanimi replikami v okolju stavbe še ohranjenih in splošno poznanih baročnih motivov ali oblikovati novega, izvirnega je bila razrešena s pomočjo študije opisov Ažbe-

Izvirno oblikovan slikarski okras je simbolni izraz slikarjeve metode učenja risanja po principu krogle. Ažbe je vsakemu učencu zabičal, da mora risati modele po principu krogle. Vse plastično je oblo in je podrejeno zakonom plastičnega upodabljanja idealnega oblega predmeta – krogle « (Županič, 1959: 618).

tovega umetnostnega delovanja in v njegovi šoli razvitega nauka o slikanju.

Poleg karizme, slikarskih in pedagoških sposobnosti je k uspehu slikarjeve šole pripomoglo usmerjanje učencev k novi, moderni umetnosti in izvirno razvita metoda poučevanja: »Ažbe je vsakemu učencu zabičal, da mora risati modele po principu krogle in polagati barve po načinu kristalizacije barv« (Županič, 1959: 618). Princip je Županič s pomočjo opisov njegovih učencev predstavil takole: »Vsaka stvar v prostoru, ki se plastično uveljavlja, se da izvajati iz krogle. Vse plastično je oblo in je podrejeno zakonom plastičnega upodabljanja idealnega oblega predmeta – krogle. Zato so se učenci morali najprej naučiti slikati kroglo. Potem je učenec lahko naslikal glavo, akt, drevo, lonec, draperijo ali pa tudi oglati predmet.

Slikanje po principu kristalizacije barv je bilo v nasprotju z dotedanjo akademsko maniro mešanja barv« (Županič, 1959:620). Na

platno so morali učenci nanašati čiste barve spektra, brez mešanja, drugo poleg drug. Lise čistih barv so se šele v očesu združile v tonske enote. Na ta način je bila dosežena migetajoča igra barv, ki jo je Ažbe pogosto imenoval tudi diamantni učinek.

Analiza materialnih virov, izhodišče likovni prenovi stavbe

V odmaknjenem hribovitem svetu, ki ga razpoznavno zaznamujeta reki Poljanska in Selška Sora ter ob njunem sotočju razvito starodavno mesto Škofja Loka, vidno izstopajo sakralni objekti in v sestavi redkih naselij in samotnih kmetij velike, nadstropne stanovanjske stavbe, ki se obračajo za soncem in pripovedujejo o postopni in na osnovi izkušenj razviti izvrstni prilagoditvi strmemu zemljišču.

Zaradi poudarjene višine in čistega, svetlega ostenja stavbe učinkujejo monolitno in veličastno, likovna lepota pa je dosežena z oblikovano harmonijo razmerij med posameznimi stavbnimi deli, posebej z značilno oblikovanimi razmerji med mogočnimi ostenji in relativno majhnimi okenskimi odprtini, ki so po fasadnih ploskvah razpostavljene v ritmično urejenih nizih. Z upoštevanjem pravih razmerij in simetrije pa je likovno lepo nadgrajeno še s posebno očarljivostjo, z okrasjem v barvi.

V stoletjih zadnjega razvoja so v škofjeloški svet, svojevrstno razpet med Primorsko in Gorenjsko, prihajali, odhajali, pa tudi ostajali vsemogoči ljudje, ljudje z različnimi izkušnjami in znanji. In gotovo je prav ta preplet raznolikosti vzrok oblikovanju močne in v slovenskem prostoru opazne likovne kulture. Posebej slikarji so s svojo izvirnostjo in samozavestjo vzbudili zanimanje že v 16. stoletju s slikarsko delavnico Jerneja in to tradicijo nadaljevali v naš čas z dinastijo Šubicev, Ažbetom in Groharjem.

Močan likovni utrip in stoletja dolga ustvarjalnost loških slikarjev se je v 18. stoletju, to je v času oblikovanja identitetne in prostorsko razpoznavne arhitekture, v sestavi katere je bila tudi Ažbetova domačija, iz cerkva, gradov, palač in loških mestnih hiš prenesla tudi v večinsko stavbarstvo. Obstoječa barvna enovitost stavbnih lupin, izdelanih iz naravnih gradiv in zaščitenih z ometom in zadnjim okrasnim slojem, barvami v pretanjenih odtenkih bele, sive in okre, je bila z živahno slikarsko dejavnostjo, ki so jo podpirala tudi baročno osvojena merila lepega, prekinjena. Zelena plastična okrašenost stavbnega ovoja je bila tu v stičišču razširjenega delovanja priznanih slikarskih delavnic, kjer je veselje nad razodetjem barv in ornamentov postala tudi srčika ljudske ustvarjalne volje, ustvarjena z risbo in barvo.

Slikarski mojstri so z razgibanimi okrasnimi poslikavami, sestavljenimi iz geometrijskih in cvetličnih vzorcev, enkrat poudarili posamezne stavbne člene, drugič pa so z risbo in barvo na enovito pobarvanih stenah ustvarili iluzije kamnitih hišnih vogalov (naslikani pravokotniški oziroma kvadratni klesanci), kamnitih okenskih in vratnih okvirjev ter v ometu poudarjenih podstrešnih in nadstropnih vencev. Zanimivo je, da si je precej raznoliko okrasje vendar med seboj podobno, kar kaže, da mojstri niso samo živel v skupnem ozračju, ampak da so se drug od drugega tudi učili in izmenjavali svoja mnenja in moči.

Okrasni motivi so naslikani v umirjenih, toplih in bledih tonih barv, v beli, črni, modri, rdeči, rumeni, oranžni, rjavi in zeleni. Raziskovalci so ugotovili, da so umirjeni in mehki toni, ki dajejo stavbam nevsiljivo lepoto, posledica uporabe naravnih barvil. Dokazali so, da se naravne

barve (naravna veziva in naravni pigmenti) starajo tako, da z leti postanejo še bolj privlačne.

Pogosto so preprostem okrasju v barvi dodane tudi zahtevne stenske poslikave, upodobitve svetnikov in prizori in krščanske veroizpovedi. Slike so imele simbolno vrednost, saj so sosedom in mimo-idočim razglašale gospodarjeve vrline, bile pa so tudi statusni simbol.

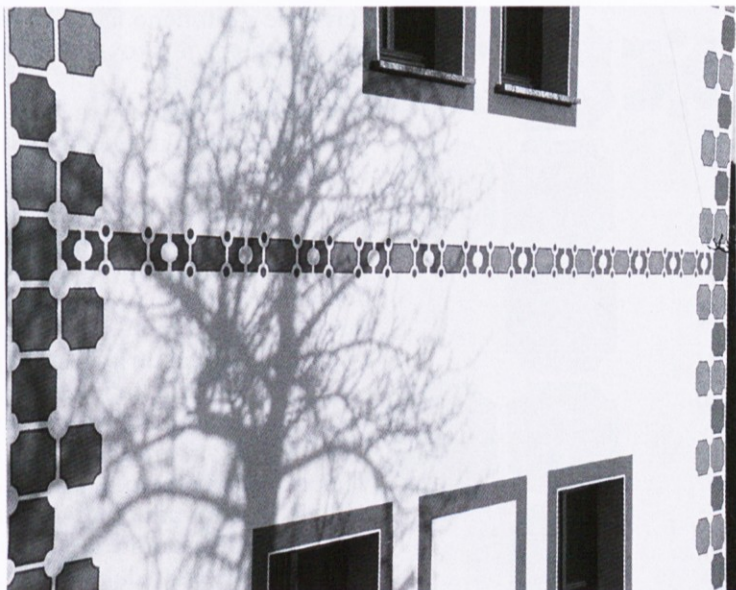
Slikarski okras, izviren element likovne prenovе

Zamisel slikanega likovnega poudarka

Na zamisel in na izvedbo bolj opaznega ter bolj pozornost vzbujajočega likovnega poudarka slikarjeve rojstne hiše – ki naj bi bila, če se opremo na v uvodu podano filozofsko izhodišče arhitekturnega oblikovanja, tudi zrcalo pomembnega moža, torej več kot le simbolna oznaka kraja rojstva – me je navedla v materialnem viru, spisu dr. Nika Županiča podana ugotovitev, da je bil Anton Ažbe kljub majhni zunanosti in močni duhovnosti nečimrn mož.

Zamorka in izbrane barve okrasnega motiva. Barvna tona slikarskega motiva se približa ostri barvni ostalini na materialnem viru in sta razpoložensko zmehčana – simbolni odsev barv na njegovih redkih, a zato toliko bolj dragocenih slikah.

Poleg spoznanja slikarjeve podobe je na preoblikovanje likovne podobe njegove rojstne hiše vplivala tudi sinteza pregledanih materialnih virov, grajenih struktur. Slikarski okras namreč še razpoznavno in identitetno zaznamuje značilne grajene strukture ne samo v naselju Dolenčice, slikarjevi rojstni vasi, ampak tudi v širšem okolju – Poljanski in Sorški dolini. »Ni kaj – če govorimo o slovenskem slikarstvu, je tod eden naših najrodovitnejših krajev; usoda loškega slikarstva je usoda slovenske umetnosti, samosvoja samota na večnem preprihu«, je orisal pomen in vrednost slikarske dediščine tega okolja v Zakladih Slovenije Matjaž Kmecl.

Tako je bil na lastno pobudo in v soglasju s poznavalci Ažbetovega dela in investitorji, slikarjevimi potomci, v likovnem izrazu stavbe manj opazen okras v ometu, ki je bil podan v projektu za izvedbo, zamenjan z vidno močnejšim okrasjem v barvi, ki objekt v prostoru poudarja, ga dela opaznega in pozornost vzbujajočega.

Odločitev za slikarski okras je bila podprta tudi z najdenimi barvnimi ostalinami na ovoju starega kletnega ostenja. Po odstranitvi

zadnjih barvnih nanosov se je odstrla barva in slikarski okras, ki je v času slikarjevega ustvarjalnega dela oblikoval likovno podobo njegovega doma. Izdelana je bila rekonstrukcija kletne poslikave: kletno ostenje, edini original slikarjeve hiše, je tako pobarvano v izvornem rdečem barvnem tonu, fasadne odprtine pa krasi s črno črto zaključena barvna obroba v sivo zeleni barvi.

Oblikovanje okrasnega vzorca in določitev barv

V izdelanem, izvorno oblikovanem vzorcu, izvornost oblike je bila enako kot odločitev za okras v barvi potrjena z oceno slikarjevega kulturno umetnostnega poslanstva, ki se je kazalo predvsem v pedagoškem delu, v katerem je s svojo metodo poučevanja učencem odpiral pota k novemu, naprednejšemu realizmu in k naprednejšemu uveljavljanju vloge barve v sliki.

»Čeprav se Ažbe sam ni nikoli odločal za pravi impresionizem, je bilo njegovo zanimanje za moderna stremjenja splošno znano« (Pacovsky, E. Ažbe slikar in učitelj. Zbornik umetnostne zgodovine 1924, IV, 1, str. 9).

V ploskovno oblikovanem vzorčnem motivu, ki krasi hišne vogale in oznanja mesta stropnih konstrukcij, je posebej poudarjen krog kot simbolni izraz slikarjeve metode učenja risanja po principu krogle. Barvi, ki se na eni strni približata odstrtim barvnim tonom na ostalinah stavbe iz Ažbetovega časa, sta razpoložensko zmehčani in se kot takšni na drugi strani približata barvam podob njegovih redkih, a zato toliko bolj dragocenih slik.

Sklepna misel

Anton Ažbe je bil do svoje smrti osrednja osebnost umetnjakarske boeme v Münchenu. V Simplu, umetnjakarski krčmi, ki je bila nedaleč od četrti Belgraderstrasse, v kateri je stanoval dr. Niko Županič leta 1904 v času svojega bivanja in študija v bavarski prestolnici je Ažbe imel svoj prestol tamkajšnje boeme. »Ker je Ažbe navadno tukaj večerjal je spadal med prve večerne goste. Ko je dospel do svoje mize, se je » gospod profesor« usedel na stol pod svojim avtoportretom. Po večerji si je prižgal avstrijsko viržinko, ki mu je neprestano ugašala med meditiranjem o barvah njegovih bodočih slik, pa jo je ponovno in ponovno prižgal. Ko je tako zadovoljil svojim fiziološkim potreba, je začel zadovoljno opazovati bližnjo okolico in odzdravljati številnim prijaznim pozdravom prišlecev. Tukaj na svojem prestolu, kakor je sam imenoval njegov stol, je bil videti impozanten in marcijalističen, čisto drugačen, kot če je hodil. Nihče ne bi bil mislil, da je to oni mali možic – Anton Ažbe.

V čem tiči skrivnost te morfološke metamorfoze, sem se vprašal? Nalašč sem prišel podnevi v gostilno, ko »prestol« še ni bil zaseden in sem videl, da je bil čisto drugače grajen in izoblikovan kot drugi stoli. Gospodinja je namreč postavila stol na nekoliko viško podlogo in ga dala tako narediti, da je skoraj pritlikavi mojster bil videti v sedečem položaju tako velik kot normalno visoki možje. Zato se je kolikor mogoče vzdrževal hoje na stranišče samo, da ga gostje ne bi videli v pritlikavi izdaji.

Ko je mojster popil prve čaše terlanca in je bil že truden od meditiranja o barvnih efektih na njegovih bodočih slikah, je vzkliknil: »Jutri pa začnem, veš ...« (Županič, 1956: 623, 624).

Brez analize dela dr. Nika Županiča, v katerem je odlično in več-

Živa Deu
VEČPLASTEN POMEN
ŽUPANIČEVE OSVETLITVE
SLIKARJA ANTONA AŽBETA

VIRI

Beting, Hans. Antropologija podobe. Studia humanitatis, Ljubljana 2004.

Deu, Živa. Pri slikarju Ažbetu doma. Likovna prenova rojstne hiše slikarja Antona Ažbeta. Revija Hiše, št. 38, 2006.

Kmecl, Matjaž. Zakladi Slovenije. Cankarjeva založba, 1979.

Pacovsky, Emil. Anton Ažbe, slikar in učitelj. (Zbornik za umetnostno zgodovino, n.v., letnik VI, 1924)

Pitte, Jean Robert. Urbane pokrajine, pokrajine urbanosti. Arthus – Bertrand, Yann: Zemlja – pogled z neba. Ljubljana: Rocus, 2002.

Trstenjak, Anton: Za človeka gre. Maribor: Založba Obzorja, 1991.

Županič, Niko. Spomini na slikarja Antona Ažbeta. Zbornik za umetnostno zgodovino, n.v., letnik V/VI, 1959

Več avtorjev. Ažbe in njegova sola. Narodna galerija Ljubljana 1962.

plastno predstavil slikarjevo podobo in osvetlil njegovo delo, slikarjeva rojstna hiša danes ne bi bila takšna, kot je, ne bi bila poslikana in ne bi bila Ažbetova. V likovno podobo košate loške stavbe ujet razpoložensko zmeččan slikarski okras namreč simbolno oznanja dom moža, svetovljana in slikarja, poznanega po odličnem risarskem in slikarskem znanju, slikarja, ki je v svoji slikarski šoli daleč od doma poučeval in okrog sebe zbiral tudi slovenske umetnike: Vesela, Groharja, Jakopiča in Jamo, ki so poleg slikarskega nauka sprejeli tudi njegovo slovensko samozavest. Poznana je njegova prerokba: svet bo nekoč strmel, kaj Slovenci zmoremo. Prepričan je namreč bil, da lahko s potjo, ki zahteva dajanje iz sebe in ne iz izposojenega, Slovenci dosežemo umetnostno izvirnost, ki bo tudi tujemu svetu zanimanje.

Stalna razstava v kleti rojstne hiše. Likovna postavitve: Miljenko Licul.

V Simplu, umetnjakarski krčmi, ki je bila nedaleč od četrti Belgraderstrasse, v kateri je stanoval dr. Niko Županič v času študija o ljudskih rasah in prazgodovinski antropologiji na Antropološkem inštitutu v bavarski prestolnici leta 1904, je Ažbe imel svoj stalni stol. Ko je mojster popil prve čase terlanca in je bil že truden od meditiranja o barvnih efektih na njegovih bodočih slikah, je vzkliknil: »Jutri pa začnem, veš, Niko...« (Županič, 1956: 623, 624).

Lucijan Rešič: Iz cikla ZGODNJI LUČKO, olje na platnu.

Jože Zupan

HVALA, KER Z NAMI DELITE SANJE!

Pogovor s Tatjano Fink, glavno direktorico Trima

Tatjana Fink

Tatjana Fink, MBA, glavna direktorica Trima, prva dama slovenskega gospodarstva, je nosilka številnih laskavih priznanj – samo v minulem letu je dodala tri: znova je bila izbrana za najvplivnejšo žensko v poslovnem svetu in znova so jo počastili z naslovom največje vzornice prihodnjih generacij, dobila pa je tudi plaketo Občine Trebnje. Že v januarju 2007 se je pridružilo novo priznanje: častni naziv ambasadorica učeče se družbe – za posebno prizadevnost na področju širjenja koncepta učeče se organizacije. V sebi združuje odločnost, nadpovprečno bistrost, delavnost, kreativnost, odličnost in čut do sočloveka; nikoli ne pozabi na tiste, ki so bili pred njo. Ima razvit čut do socialne problematike in žlahten odnos do kulture; to se je pokazalo že ob počastitvi 40-letnice Trima in še posebej ob lanskem praznovanju 45-letnice, ko je tudi ob slavnostnem govorniku, predsedniku SAZU dr. Boštjanu Žekšu, iskala vzporednice svojemu videnju in prizadevanjem svojih kolegov. Znova se je izkazala kot kreatorka, ki pa ima korenine trdno zasidrane v Trimu. Njeno življenjsko vodilo, povezano s Trimom, je: *Prihodnost si moramo izmisliti. Sanje moramo živeti.*

Bila je med prvimi, ki je začutila, kako je potrebno zaščititi zamisli dr. Janeza Gabrijelčiča, očeta Rastoče knjige, da je kultura bistvena razpoznavnost Slovencev. Postala je prva predsednica društva Rastoča knjiga; logično nadaljevanje teh prizadevanj pa je tudi prva stalna razstava Rastoče knjige v Trebnjem.

Spomin nanjo sega daleč nazaj – v čas, ko je bila predsednica Občinske izobraževalne skupnosti – prav na začetku svojega vzpona, bi lahko danes rekel. Bila je drugačna; v svojih pogledih odločna, nepopustljiva – mi pa smo jo gledali, češ, ta mlada ekonomistka nam že ne bo solila pameti in bo šolstvo primerjala z gospodarstvom! Tako smo bili večkrat na dveh bregovih – in če bi mi kdo takrat rekel, da bom Tatjano Fink še čez dvajset let nadvse spoštoval, bi se lahko samo nasmehnil.

Lepo se je motiti!

Odstirajmo tančice njene življenjske poti:

- Vaš rojstni kraj je v neposredni bližini osrednjega delovnega mesta Trima – Dolenje Ponikve; bi nam predstavili rod, iz katerega izhajate?

Izhajam iz družine Zupančič, v kateri smo bili trije otroci; sama sem najstarejša, imam še sestro in brata. Sicer pa je širša družina Zupančič bila in je še danes znana po tem, da je bilo kar nekaj inovatorjev; največ patentov je registriral tako v Sloveniji kot v tujini stric Viktor.

Jože Zupan
HVALA, KER Z NAMI DELITE
SANJE!
Pogovor s Tatjano Fink

Oče Alojz, mama Ana, brat Slavko in sestra Cvetka.

Ob kulturnem prazniku v OŠ Dolenji Nemška vas v študentskih letih.

- Po kom, menite, ste podedovali svoje najbolj značilne lastnosti?

Sem bolj kot ne samosvoj človek – nekaj je bilo vsekakor podedovanega, a človeka naredi sama družba, v kateri deluješ, se spreminjaš in oblikuješ. Skozi različna obdobja človek postaja tudi druga oseba, saj se izpopolnjuješ in nadgrajuješ. V različnih obdobjih si ena oseba, različno deluješ, postajaš bolj kompetenten, več znaš, več izkušenj imaš. Vsekakor okolje oblikuje človeka.

- Sta se Vas dotaknili šoli v Dolenji Nemški vasi (tja je hodil tudi Severin Šali) in Trebnjem (da omenim le tri slavne obiskovalce šole: dr. Alojzij Šuštar, Vilma Bukovec in Iva Zupančič)?

Prav gotovo; šole v Dolenji Nemški vasi se zelo dobro spominjam, predvsem ravnatelja – učitelja Pavleta Japlja in še posebej njegove žene – učiteljice Darinke Japelj, ki je bila tudi moja prva razredničarka; z njo sem bila vseskozi povezana – praktično do njene smrti. Ta topli odnos se je iz prvega razreda nadaljeval in je bil skozi vse življenje, ves čas je spremljala mojo kariero, tudi s sošolci smo ostali povezani. Tudi drugih učiteljev se dobro spominjam, vendar je učiteljica Darinka dala tako osebni pečat – in tudi kasneje, ko smo se srečevali, je nismo gledali samo kot dobro učiteljico, ampak kot mamo – bili smo kot njeni piščančki, na katere je skrbno gledala, da se ne bi kdo izgubil.

- Predvidevam, da se Vam šola v Trebnjem ni tako vtisnila v spomin, ker je bila večja?

Ne, tudi Trebnjega se spominjam, čeprav je bila večja povezava prej, ker nas je bilo malo – tu pa je bil za vsak predmet drug učitelj. Moram reči, da je tudi ta šola prinesla svoj čar. Moja razredničarka je bila Milena Fornazaričeva, spominjam se Tončke Grandovec, slovenščino pa me je učila Marija Velikonja; ker je bil kasneje njen mož Stane Velikonja direktor v Trimu, ki sem ga nasledila, sva tudi z Marijo poglobili stike.

- Je bilo že takrat v navadi, da se je večina učencev odločala za V. stopnjo srednje šole in je potem tudi pretežni del generacije nadaljeval izobraževanje na univerzi?

Glede srednje šole je bilo kar navadno tako, da se je zanjo odločala večina učencev, vsekakor pa prehod na visoko šolo ni bil tako velik, kot je to danes.

- Obudiva že omenjeno vodenje Občinske izobraževalne skupnosti. Vaš pogled je bil izrazito uprt v prihodnost, mi pa smo se borili za vsak dinar in se nam je zdelo nemogoče – znova poudarjam – da bi nam solila pamet mlada ekonomistka iz gospodarstva. Vendar pa je bilo obdobje SIS za šole dokaj uspešno; večkrat se je nabralo nekaj viškov; to je bil tudi čas, ko so šole dobile sedanjo božičnico, če že ne trinajste plače. Kako ste Vi doživljali tiste čase?

Zame je bilo sodelovanje v Občinski izobraževalni skupnosti kar precejšen kulturni šok. Na eni strani je bil poslovni sektor, ki je bil vpet v mednarodno dogajanje in je razumel tekoče dogajanje, na drugi strani pa – po moji oceni – zelo okorel šolski sistem, ki je stal na drugem bregu – to so bili časi, ko smo tudi ostali vsak na svojem bregu – zaverovani vsak vase; učitelji so bili ujeti v egoistične ambicije, namesto da bi sledili skupnim ciljem, potrebam izobraževalnega

Jože Zupan
HVALA, KER Z NAMI DELITE
SANJE!
Pogovor s Tatjano Fink

V vlogi mame.

sistema, ki ga je potrebovalo gospodarstvo in druge institucije. Vseeno pa je bila to zame velika izkušnja, kako dejansko so razumevanja daleč drugo od drugega. Zdaj je seveda že obdobje, ko se več pogovarjamo, tudi učitelji spoznavajo, da niso vse, tudi konkurenca je večja – celo mednarodna – in tako je nujno, da tudi učitelji prisluhnejo svojim uporabnikom ali kupcem – včasih pa se je zdelo nemogoče, da bi kdo koga poslušal, ker se je zdelo, da je učiteljska srenja brez ugovora najbolj pametna in vse ve.

- Pokukajva v poklicno pot. Trimu je za Vas kraj srečnega imena. Že na začetku poti je o Vas šel glas, da ste vidni: polni svežih idej, povsod prisotni, vse življenje izstopajoči. Kako se je začelo?

Zdi se mi, da sem tudi sama Trimu prinesla srečo – pravijo, da prinašam srečo, ker jo želim prinašati, ker želim ljudem dobro. In zdi se mi, da sem jo tudi res prinesla.

Začetek službovanja v Trimu.

Jože Zupan
HVALA, KER Z NAMI DELITE
SANJE!
Pogovor s Tatjano Fink

Portret.

- *In potem je to toliko bolj obojestransko ...*

Srečo moraš čutiti, kreirati. Sreča se ne naredi sama od sebe; moraš jo nositi v sebi, da jo lahko ponudiš drugemu. Če si le sam s sabo, ne moreš osrečevati drugih.

- *Kdaj se je oblikovala potreba po nenehnem izpopolnjevanju? Morda že iz obdobja samoupravnih interesnih skupnosti, ko ste imeli pred seboj veliko učiteljev z vrlinami in s pomanjkljivostmi – ali pa se Vam je potreba oblikovala ob delu?*

Po moje se je ta potreba oblikovala že v zibelki. Kreativni naboj sem nekje ves čas nosila v sebi – mogoče ni bil tako prepoznaven, vendar sem vedno nekaj ustvarjala, karkoli je že to bilo.

- *Ker ste bili najstarejši, se niste mogli tako učiti od brata in sestre, pač pa lahko le narobe?*

Vedno se učimo drug od drugega, vsestransko se učimo.

- *Bili ste med prvimi, ki ste si pridobili naziv MBA; četudi je zdaj že več takih s podobnim nazivom, bi Vas prosil, da bi nam izpopolnjevanje podrobneje predstavili in hkrati naziv umestili med druge strokovne nazive.*

To je bil podiplomski študij iz menedžmenta, s tem študijem se usposobiš in pridobiš znanja za vodenje podjetij in sistemov. Tako praktično spoznaš vsa področja delovanja nekega podjetja – od financ, prodaje, promocije ... To daje celovit pogled na vodenje.

- *In kam bi uvrstili naziv med druge strokovne nazive?*

Zakonsko so opredeljeni magisteriju – angleško je: Master of business administration – mislim, da ni treba prevajati.

Družina v Dubrovniku.

- Vi ste bili med prvimi s tem nazivom?

Da, leta 1991 je bil to prvi študij v Sloveniji – v centru Brdo, imeli pa smo večino tujih profesorjev – tako iz Evrope kot Amerike; bila sem izredno vesela spoznati te nove pristope in modele v svetu, obiskali smo veliko konkretnih tovarn in inštitucij po vsej Evropi, predvsem pa smo bili v številnih firmah na Švedskem, v Nemčiji in Italiji, obiskali smo tudi poslovne šole v tujini. Velika prednost je bila, ker smo spoznavali teoretična znanja ter velike primere v praksi.

Sošolci iz MBA študija.

Sodelovali smo v delavnicah s timskim delom; vanj smo bili vključeni ljudje iz različnih držav in različnih kulturnih področij. Zame je bila izredno pomembna medsebojna komunikacija iz različnih kultur, iz katerih smo prihajali, različno razumevanje, razmišljanje o različnih pogledih, različnih poklicev in vse to me je izredno obogatilo.

- Že v začetku osamosvojitve je bil pogled uprt v Evropsko skupnost? Res je.

- Povrniva se v Trimo; kaj ste povzeli od svojih predhodnikov?

Tisto, kar me druži s predhodnikoma Ivanom Goletom in Stanetom Velikonjo, je bilo spoznanje, da smo vsi vzdržali tudi v najhujših trenutkih in peljali firmo naprej. Tako vodstvo kot delavci.

- So bili trenutki, ko je bilo potrebno sprejeti tudi nepriljubljene odločitve – je bilo potrebno kdaj delavce tudi odpuščati?

K sreči ni bilo odpuščanj – tudi takrat ne, ko so bila najtežja obdobja; skupaj smo iskali priložnosti, da smo pridobivali posle in razširjali dejavnosti.

- Ali je bila kakšna odločitev takšna, da bi se danes – s svojimi bogatimi izkušnjami in z znanjem – drugače odločili?

Vsaka odločitev je bila vezana na obdobje, v katerem je bila sprejeta. Vsako obdobje je različno od tistega, ki prihaja. Je tudi različen pogled – in nemogoče bi bilo, da bi odločitve določenega obdobja umeščali v novo obdobje. O vseh najbolj pomembnih odločitvah smo se vedno pogovorili z najožjimi sodelavci – včasih tudi širše – prav zato, da ni prihajalo do večjih napak. Da so bile odločitve vseskozi pravilno sprejete, se kaže tudi v stalni rasti firme.

Jože Zupan
HVALA, KER Z NAMI DELITE
SANJE!
Pogovor s Tatjano Fink

- Bili ste predhodnica timskega dela?

Moj osnovni pristop, ki smo ga tudi promovirali v Sloveniji, je bil sprememba organizacijske strukture, tako da smo vključili v sodelovanje vse zaposlene sodelavce; sodelovali so v timih – takrat sem organizirala nekaj stalnih in nekaj začasnih timov – in strokovni svet. To je bila naša ideja, ki smo jo predstavili tudi drugim, vključili smo zaposlene iz različnih delov - proizvodnje, razvojni oddelek, projekta, prodaja, marketing ... Bili smo ljudje z različnimi profili in poklici, iskali smo skupne rešitve in to je zelo obogatilo naše delo.

- Obdobje odcepitve od jugoslovanskega trga je bilo verjetno življenjska preizkušnja, koliko je človek zmožen pogledati 'čez'.

To je bilo gotovo zame in za vse zaposlene najtežje obdobje. Izgubili smo trge bivše Jugoslavije in tudi številne druge trge – tudi v zahodni Evropi, ker smo bili takrat razumljeni kot rizično območje. Tudi v Sloveniji je silno težko prihajalo do poslov. Lahko pa rečem, da smo že takrat z nekaterimi našimi kupci vzpostavili zelo dobre človeške odnose – ti so nam pomagali to težavno obdobje premostiti – in naj povem, da je pred kratkim eden izmed nekdanjih poslovnih partnerjev praznoval sedemdesetletnico in sem mu napisala pismo s spomini na to obdobje, ko nam je pomagal in zaupal; milo se mu je storilo, ko je spoznal, da se tega še danes spominjamo.

- Prestrukturiranje gospodarstva na začetku novega tisočletja je bilo verjetno preizkušnja, ki ste jo zmogli samo zato, ker ste znali svoje neuničljive ideje deliti z drugimi. Kako je to potekalo?

Na začetku novega tisočletja je Trimo že pridobil veliko visoko izobraženih kadrov; ta dodatna osnova znanja je pomagala, da smo lahko kreirali nove ideje. Ko kreiramo nove ideje, je seveda prvi človek vključen, vsekakor pa, če ni kreiranja idej na drugih nivojih, je ta razvoj upočasnen. Naša ideja je, da v timu vsi sodelujemo; zato imamo tudi različne koncepte in pristope, tudi natečaj za najbolj noro idejo; zelo važno je, da so ljudje vključeni in imajo priložnost sodelovati. V osnovni človeški biti ljudje želimo biti spoštovani in vidni, želimo potrditve za svoje uspehe. Največja motivacija je, če

Razgovor s švedskim kraljem Karlom XVI. Gustavom.

NAŠ GOST
Rast 2 / 2007

veš, da si uspešen, da si sposoben – to priložnost smo ljudem dali in to je motor razvoja.

- Kdaj se je oblikovala temeljna vrednota, da so vse stvari uresničljive, če jih več sede za isto mizo – danes lahko dosegaajo uspehe samo tisti, ki znajo timsko uresničevati zamisli, kjer je vsak član pomemben kot kamen v mozaiku celote?

To se je začelo takrat, ko smo spoznali, da smo edino premoženje zaposleni in naše znanje – in to je bil edini potencial, iz katerega smo kasneje črpali vse naše pogovore.

Prejemnica priznanja manager leta 1999.

- Priznanja so stalnica Vašega zadnjega desetletja. Nikoli ne pozabite omeniti, da je vsako Vaše priznanje tudi za Trimo. Vem, da je vsako priznanje rezultat garanja – pa vendar: se Vas je katero od številnih priznanj posebej dotaknilo?

Vsako priznanje je rezultat srčnega ustvarjanja, srčnega naboja, ki je v nas, in z veseljem delamo. Brez srčnosti ne moreš dosegati vrhunskih rezultatov – pa naj bo na katerem koli področju – umetnostnem ali gospodarskem. Ta srčnost daje stalno vznemirjenje.

- Potem bi morali vsa priznanja združiti: Za srčnost? Menda res.

- Velikokrat je povprečnežem težje dojeti, kako je mogoče, da je ženska na čelu izrazito moškega kolektiva. Je lahko odgovor tudi v tem, da ženska – tudi kot mati – več zmore kot moški?

Zdaj je v ospredju svet ženskega vodenja – ne samo na področju gospodarstva, pač pa tudi politike – na primer nemška kanclerka Angela Merkel in ameriška državna sekretarka Condoleezza Rice – težko si je predstavljati še pred desetimi leti dve ženski s tako suverenostjo in zdaj še Hillary Clinton kot kandidatka za ameriško predsednico. Občutek za druge in iskanje poti za doseganje ciljev, v katerih bo treba nekaj narediti – in zdaj je čas, da bodo voditeljice zaželeno tudi v prihodnje!

Jože Zupan
HVALA, KER Z NAMI DELITE
SANJE!
Pogovor s Tatjano Fink

Nagrada GZS za izjemne gospodarske
in podjetniške dosežke za leto 2000.

Rating leta 2001.

Priznanje RS za poslovno odličnost za
leto 2002

NAŠ GOST
Rast 2 / 2007

Tatjana Fink – po izboru bralcev Revije Manager – prvo mesto za najvplivnejšo in najbolj spoštovano v poslovnem svetu – 2006 (enako priznanje je prejela v letu 2004 in 2005).

- Verjetno je bilo za laično javnost najbolj razburljivo obdobje prevzem Trima – Vi pa ste vzbujali videz, da je to do potankosti razgrajena odločitev. Je danes pogled še vedno tak, kot je bil ob prevzemu?

Zaenkrat je lastniška struktura konsolidirana, lastniki so zadovoljni s poslovanjem Trima, zato je bila to za Trimo dobra poteza. Prišlo je v roke tistim, ki želijo, da Trimo še naprej napreduje. To niso samo interesi delničarjev, pač pa tudi interesi zaposlenih.

- Velikokrat so bila namigovanja, da bi lahko prevzeli kakšno politično funkcijo – od ministrice za gospodarstvo do predsednice države. Gospodarstvo je nehotе povezano s politiko, Vi pa vztrajate, da še niste rekli zadnje besede v gospodarstvu. To Vam radi verjamemo – tudi zato, ker imate potrjen mandat do leta 2010 – torej izzivov še ne bo zmanjkalo! Kakšno je Vaše videnje Trima ob koncu tega mandata?

Vsekakor bo Trimo še bolj institucionalizirano podjetje, čeprav že danes delamo v 50 državah, načrtujemo pa postavitev in odprtje še nekaj novih firm in tovarn. Trimo bo še bolj prepoznaven kot danes, uvedli bomo še nekaj novih produktov in storitev. To bomo dosegli z visoko motiviranimi in izobraženimi kadri, tako da ne bomo samo trimovci, pač pa tudi Trebanjci razpoznavni v Evropi in širšem svetu.

- Ste članica Foruma 21, ki naj bi bil predvsem posvetovalno telo. Se za politične stranke ne piše najbolje, so ljudje siti obljub, prihaja obdobje nestranskega povezovanja? Kaj lahko storijo udeleženci, zbrani v Forumu 21?

Forum 21 je civilna inštitucija, takšna, kot so značilne vsepovsod po svetu – v Sloveniji je teh civilnih združenj premalo, hkrati pa so tudi premalo prepoznavna. V združenjih so različni ljudje – kulturniki, pisatelji, filozofi, gospodarstveniki, kratka, ljudje z različnih področij: izmenjava mnenj, sodelovanje z evropskimi in svetovnimi misleci – pogovarjamo se o različnih aktualnih problemih – zadnje je bilo vprašanje trajnostnega razvoja v svetu, klimatske razmere, raba vzporednih virov energije, sončna energija; gost srečanja je bil predsednik OECD.

- Trimo ima tudi po Vaši zaslugi nadpovprečno strokovno zaseđenost. Spodbujate izobraževanje, zato vsako leto razpišete nagrade za dosežke na različnih stopnjah izobraževanja. Znani ste, kot sva že omenila, po razpisu za natečaj za najbolj nore ideje. Veliko stavite tudi na mlade, ker so neobremenjeni z raznimi kalupi. Kako unovčite ideje, pridobljene na razpisu, v življenje?

Znova poudarjam: investicija v kader je najboljša investicija. Bistvo je, da ideje pretvarjamo v dokončne rešitve – cilj nam ostaja: vsepovsod še izboljšati. Imamo tudi lasten razvojni inštitut.

- Že leta organizirate ekološki dan v Trimu, kjer združite športne dejavnosti s kulturo in z druženjem. Vaša darežljivost je v zadnjih letih ob ekološkem dnevu prerasla v donacije, s katerimi mnogim zanete veselje, ker ste jih opazili.

Okolju že dolgo časa posvečamo posebno pozornost – k odličnosti vsekakor spada tudi skrb za zdravo okolje; ker je okoljski dan združen tudi z rekreativno dejavnostjo, večkrat tako združujemo prijetno s koristnim. Donacije pa samo pripomorejo k dodatni sreči – saj radi podpremo, kjer čutimo pripravljenost za delo, hkrati pa pomagamo večjemu številu ljudi.

- *Samo mimogrede: Trebnje v vseh letih ni zmoglo priti do dostojne dvorane za kulturne dejavnosti; očitki letijo tudi na gospodarstvo; drži, da bi podprli zamisel, če bi se le našel kdo, ki bi celovito zastavil program?*

Seveda, če bi kdo predstavil celovit program, da bi začutili, kako bo kultura živela skozi vse leto, bi bili prav gotovo zraven.

- *Vaša vsestranskost se kaže v različnih obveznostih; ne morem mimo tega, da ste bili prva predsednica društva Rastoča knjiga.*

To je izjemen projekt, spomenik znanosti in kulturi – je tako drugačen od drugih, da ima resnično Slovenija veliko priložnosti predstaviti se. Simboličen preskok v novo tisočletje – ob tisočletnici Brižinskih spomenikov, 450-letnici prve slovenske knjige, ob dvestoletnici Prešernovega in Slomškovega rojstva – je dal nove energije, nove poti, ki so tudi Trebnjemu prinesle prvo stalno razstavo Rastoča knjiga. V tem obdobju so se odkrili številni znanstveniki in kulturniki, številni pomembni Trebanjci, ki so uspeli – ne samo v svojem okolju, pač pa tudi širše: v Sloveniji in po svetu; vplivali so na razvoj Slovencev in Slovenije z različnih področij. Zdi se mi, da je vse to izjemno pomembno, ker nam daje dodatno samozavest. Trebanjci – tu vedno mislim na nekdanjo občino Trebnje – imamo dobre osnove za uspešen razvoj tega področja v prihodnje – na področju kulture, gospodarstva, športa – želimo pa si tudi na področju znanosti.

- *Je ob obilici dela kdaj možno tudi prijateljsko druženje – ali so le poslovni stiki?*

Za vse ima dan 24 ur, od nas pa je odvisno, kako ta čas izkoristimo. Važno je, kaj čutimo v določenem obdobju kot našo prednost – brez prijateljskega druženja kar nekako ne gre.

- *Kako se ob vsem tem delu polnite?*

Vse stvari je treba narediti čimbolj enostavne – kondicijo je vsekakor treba nabirati – z različnimi dejavnostmi. Tudi pozitivna čustva veliko pripomorejo k dobremu počutju in vzdržljivosti.

- *Nedavno je bila priložnost, ko smo se sami predstavili; Vi ste to takole naredili: "Sem človek, ki ga stalno vznemirjajo nove stvari,*

Evropska fundacija za poslovno odličnost - EFQM – Priznanje za odličnost za leto 2004 – Tatjana Fink s sodelavci.

Jože Zupan
HVALA, KER Z NAMI DELITE
SANJE!
Pogovor s Tatjano Fink

neodkrita področja, pa naj si bo to na strokovnem področju ali drugod. Lahko delam več stvari hkrati, pa me to ne moti. Največ časa sem v življenju posvečala svoji družini in službi. Poleg tega sem delovala na področjih, povezanih z znanostjo, s kulturo in športom. Humanitarna dejavnost mi ni bila nikoli tuja. Navdušujejo me ljudje, ki so pripravljeni narediti kaj več kot le zase. Ne le v finančnem pogledu, pač pa tudi strokovno ali kaj za svojega prijatelja, znanca ali nekoga, ki rabi našo pomoč. Imam veliko srečo, ker srečujem ljudi, ki bogatijo moje življenje strokovno in duhovno ter skrbijo za to, da mi doslej še nikoli ni bilo dolgčas. In to zelo cenim." Bi še kaj dodali?

Ker še ni dolgo, odkar sem to izjavila, naj bo zaenkrat kar tako.

Proslava TRIMO 45 v ljubljanskih
Križankah (september 2006).

Proslava TRIMO 45 v ljubljanskih
Križankah (september 2006).

NAŠ GOST
Rast 2 / 2007

- *Da bi Vas umestil še v Trimo, prislunhiva delu Vaše novoletne poslanice.*

"Čas gre z vsakim drugače, z nekom v korak, z nekom v zaostanku, z nekom v teku in z nekom stoji," je rekel Shakespeare. Mi smo šli v korak s časom. Naše cilje za to leto smo presegli, ker smo znali hitro reagirati na odlične pogoje, ki nam jih je ponujal trg. Dosegli smo številne rekorde na različnih področjih. Med dosežki velja omeniti vpeljavo informacijskega sistema SAP, ki nas uči še večje discipline, kot smo je bili doslej vajeni. Med druge najpomembnejše presežke v letu 2006 štejem še presežene rezultate pri realizaciji prodaje, visoko regalno skladišče za gotove proizvode, poslovno zgradbo za razvoj, CBS inštitut, informatiko in kakovost, začetek gradnje nove tovarne v Srbiji in nove linije za strehe in fasade v Rusiji. Zdaj se nam postavlja vprašanje, kje smo lahko še boljši. Pomembno je predvsem, da bomo skrbeli za nadgradnjo znanja in kompetenc in da bomo še naprej gradili podjetje, v katerem smo vsi povezani s tokom misli in z utripom srca. Da bomo ostali srčno podjetje z jasno vizijo in da bomo še naprej držali korak s časom."

- *Pravijo, da za vsakim uspešnim moškim stoji uspešna ženska. Lahko rečemo tudi narobe? Ali ni razumevanje Vašega moža za Vašo uspešno rast tudi potrditev tega razmišljanja?*

Mož ne stoji samo za mano, pač pa mi daje tudi dobre navdihe za to, kar delam.

- *Po kakšni poti hodita Vaši hčerki?*

Moji hčerki sta že obe diplomirali – ena je dokončala ekonomijo, druga pa pravo. Hodita pa po svoji poti – tako kot vsak človek – poslanstvo vsakega človeka je unikatno. Vsak človek je nenadomestljiv in vsak človek si mora izbrati svojo pot, svoj način uresničitve svojih ciljev, ki vsekakor ne morejo biti enaki, kot so bili cilji staršev.

- *Ob 45-letnici Trima je dr. Boštjan Žekš poudaril: "V znanosti in gospodarstvu potrebujemo vizijo z ambicioznimi cilji: nadpovprečnost, vrhunskost, evropske in svetovne ambicije. Potrebujemo kolektiv, ki jemlje te skupne cilje za svoje, vlaga v delo dušo in srce in je zadovoljen s svojim delom in svojimi uspehi." Imejte zadnjo besedo!*

Želim, da bo tako Trimo kot področje Trebnjega z ambicioznimi koraki stopilo v prihodnost, da bi skupaj iskali družbo prijaznih, uspešnih in srčnih ljudi!

Prejemnica naziva Ambasadorica učence se družbe (USP, januar 2007).

Lucijan Reščič: Iz cikla ZGODNJI LUČKO, olje na platnu.

Ob dveh razstavah zgodnjih slik, olj na platnu Lucijana Reščiča

V tej zimi so bila v Baragovi galeriji Trebnjem in v Kosovelovem domu v Sežani na ogled postavljena olja na platnu Lucijana Reščiča. Obe razstavi sta bili pospremljeni s katalogoma.

Javnosti je bil Lucijan poznan predvsem kot ilustrator, z ilustracijami je opremil več kot 30 knjig, imel je 19 samostojnih in 17 skupinskih razstav ... Med drugim je z vinjetami opremil tudi mojo knjigo Igra za deset prstov. Saj ne da bi to hotela, prosila sem ga zgolj za nasvet za opremo knjige. Pa je kar prijel za delo, me povezal s tiskarjem, in ko sem prvič odprla knjigo, sem v njej zagledala njegove risbe.

Nekaj časa sva bila sodelavca na šoli, spremljala pa sem tudi predvsem njegovo umetniško pot. V majhnem kraju je priložnosti za druženja in pogovore o in ob umetnosti malo, pa sva ob redkih srečanjih rekla kakšno na to temo. Zato sem za njegova olja na platnu, shranjena v najeti garaži, vedela. Nič me niso presenetila, kot so presenetila tiste, ki so vse do njegove smrti poznali zgolj njegove ilustracije: lirične da so, so pisali in govorili o njih, in nežne ... Že mogoče, a jaz sem že v njegovih ilustracijah knjige Kako je nastala manioka začutila nekaj, kar je tlelo pod pepelom, mogoče zato, ker je malce divjosti v Indijancih, ki so gojili to rastlino, in ker je v njej za kapljo eksotičnosti ... Ta knjiga, zdi se mi, da je izšla v zbirki Čebelica, mi je od njegovih najljubša.

Nisem strokovnjak, ki slike ocenjuje in tehta z izostrenim, šolanim očesom, ki lahko piše o tehniki, tematiki, barvah, odtenkih, slogih, simboliki, vrednosti ... O tem je bilo in gotovo še bo kaj napisanega. Jaz sem skušala bistvo Lucijanovih slik dojeti z metodo eliminacije – odstranila sem vse, kar se mi ne zdi pomembno, in skušala z nekaj izrazi zajeti tisto, kar se mi zdi, da slike govorijo. Po prvem občutku, ki me skoraj nikoli ne prevara, je ostalo nekaj besed: bes, jeza, celo gnev.

Seveda je dobro vedeti za nekaj življenjskih okoliščin, v katerih so olja nastajala, vendar je to pomembno samo toliko, kolikor se, precejeno skozi plasti ustvarjalne energije, izraža na njih, toliko, kolikor pripoveduje o razvoju ustvarjalčeve samodeterminacije: slikal jih je najbrž v letih, ko je bil skoraj brez sredstev, v majhni, zanikrni sobici (domišljam si, da vem, da je upodobljena na sliki, katere reprodukcija je na zadnji strani sežanskega kataloga). Najbrž je bil to zanj čas, ko je mlad in lep sanjal o prav taki prihodnosti, čas, ko je bil svež spomin na očetov samomor in je potem prišla še smrt njegovega prvorojenca.

Potem menda ni bilo priložnosti za študij, ki bi mu ustrejal, in morda je pre zgodaj prišla družina ... In so potem na kuhinjski ali pisalni mizi nastajale ilustracije ... Mogoče je bilo tudi okolje tisto, ki ga je premalo podprlo, ampak to je pogosta in nič kaj vesela zgodba, ki je ni vredno pogrevati. Bistveno je, da so slike, nastale v obdobju 1964 do 1966 (z izjemo ene, ki je nastala 1967. leta) žive. Njihove poteze so odločne, včasih grobe, morda pogumne. Barve so temne, a silovite, ko da prinašajo na površje zloslutne globine nezavednega. Nanosi so plastoviti, včasih vijugajo, se sekajo, drugič spet so hrapavi,

kakor da so naključni. Pod njimi in med njimi včasih uzremo ženski akt ali okostnjaka, preplet erosa in tanatosa, nasilje osvobajanja, ki ima morda katarzično funkcijo, zato kakor da so krik. Vzbujajo mi občutek raztrganosti, prvinskosti, drznosti in neposrednosti.

Olja so tako drugačna od njegovih ilustracij, da presunejo, da se vprašam, katera dva pola sta živela v Lucijanu. Eden je bil morda tisti, ki bi se bil ob prijaznejši usodi ali večji odločnosti umetniško razvil v povsem drugačnega človeka – umetnika, kot se nam je dal videti. Nepravično bi bilo do njegovih dosežkov na področju ilustracije, če bi rekla, da je resnični Lucijan ta, ki je delal olja. Mogoče je za uklanjanje nekakšnim normam “meščanskega” življenja in estetskosti, pripovednosti, za to, da se prilagodiš, potrebno več moči kot za predajanje notranjim spodbudam, posebno če so te viharne in ni videti, da bi bile sprejete in celo cenjene in ovrednotene. Sploh pa: kaj danes lahko vemo o človeku, se je vprašal že Sartre. Zagotovo pa je eno: zlasti te, šele po njegovi smrti razstavljene slike, pričajo o njegovi prvinskosti, o notranji silovitosti, zamejeni morda kdaj tudi s konturami agresivnosti, mogoče celo s kančkom narejene dekadence, vsekakor pa o razburkani duši, ki je doživela marsikaj hudega. Pričajo o temperamentu, pristnosti, polni intimnega doživljanja. Njihove zgodbe so se morale izluščiti iz temačnih globin, ki smo jih tisti, ki smo ga poznali kasneje, samo slutili. V njih sta kozmos prizadete, a kljub temu odprte in radožive osebnosti ter kaos, izvirajoč iz nasprotij teh svetov. S pretežno kratkimi potezami čopiča ali lopatice sporočajo o silovitem gibanju, o čudežih in čudih umetnosti, ženske, o smrti, bolečini in jezi, o čutenju in čudenju.

Težko najdem pravi izraz za bolečino, ki jo vidim v njih; če bi ga imeli (pa ne mislim, da je zaradi tega naš jezik revnejši, imamo npr. tudi “bol” in morda še kakšno in veliko drugih biserov), bi mogoče lahko povedala, kakšno bol je slikal Lucijan. Spremljali so jo iskanje, burno izražanje, velika, a hkrati dinamična in uravnotežena napetost, prikazana tako, da življenjske sile komaj slutečih ženskih teles in svetlobe postavi nasproti razdiralnim silam, ki uničujejo življenje in se razkrivajo tudi v temačnosti barvne palete in motivike okostnjakov in krst.

Silovitost njegovih olj ni takšna, da bi “krasila” zid dnevne sobe, kot je zapisal Stane Peček v lucidnem eseju v katalogu ob razstavah. Boli ta silovitost, ta prvinskost, zatrta in zastrta. Kot spomin na njegov cinični smehljaj, če sem ga povprašala o teh slikah, o katerih mi je govoril, a jih ni dal na ogled javnosti. Gotovo mi ne bi pripovedoval o njih, če ne bi mislil nanje. Mogoče je samo dvomil o sebi, ki so ga cenili kot ilustratorja, niso pa ga poznali kot slikarja olj, mogoče jih niti ni hotel videti, teh prič svojih žalosti, globin in iskanj.

Kirgiški pisatelj Čingiz Ajtmatov, eden mojih najljubših, je zapisal, da je resnična opredelitev umetnosti ta, da večno pripoveduje človeku o zapletenosti in lepoti življenja. In tudi vedno obstaja vprašanje interpretacije sveta: kako v njem bivati in biti, kako ga razložiti. Umetnost je samo eden od načinov te razlage, pronicanja pod vrhnjo, vidno plast, v svetove, ki ne živijo le na površini, ki so pogojeni z iracionalnim, podzavestnim, skrivnostnim in včasih temačnim in bolečim. Lucijan se je temu s svojimi zgodnjimi olji močno približal.

Lucijan Reščič: Iz cikla ZGODNJI LUČKO, olje na platnu.

Marko Koščak

TURISTIČNE GOZDNE POTI IN NJIHOV POMEN ZA RAZVOJ PODEŽELJA

Povzetek

Pričujoči prispevek ima namen predstaviti nekaj izhodišč in pomen turističnih gozdnih poti kot enega od možnih segmentov turističnega razvoja na podeželju. Kot je znano, sega pojem „*trajnostni razvoj*“ – kamor lahko prištevamo tudi aktivnosti, povezane z gozdnimi učnimi potmi oziroma prostorom, v katerem jih lahko ponujamo – v 19. stoletje in se je najprej pojavil na področju gozdarstva.

Prva znamenja ekološko usmerjene miselnosti v turizmu segajo v šestdeseta leta prejšnjega stoletja. Nastal je ekološki turizem, ki je bil razumljen kot oblika potovanja, sprejemljiva v okoljskem in socialnem oziru. „*Ekoturizem pomeni potovanje v naravna območja, ki odgovorno varuje naravo in spodbuja blaginjo lokalnega prebivalstva.*“

Gozdne učne poti predstavljajo primerno možnost za obogatitev ponudbe podeželskih turističnih proizvodov. Lahko jih tržimo samostojno, vendar je večja možnost njihove vključitve v ponudbo, če so del širše oziroma celostne ponudbe določenega prostora. Prav gotovo pa je ključno vključevanje lokalnega prebivalstva, kamor lahko štejemo tudi strokovne institucije kot tudi tiste, ki lahko kvalitetno pripravijo vsebinski del ponudbe. Nenazadnje je osnovni namen spodbujanja tovrstne ponudbe ekonomski, socialni in okoljski razvoj določenega okolja, v katerem se ponudba razvija. Pri tem pa je pomembno sodelovanje vseh treh segmentov vsake bodisi lokalne bodisi širše skupnosti, torej tako javnega, zasebnega kot nevladnega sektorja. Pri tem je kvaliteta sodelovanja med njimi ponavadi tudi merilo uspeha in uveljavitve ponudbe na poti in ob njej kot tudi uspešnost trženja drugih turističnih proizvodov v okolju nasploh.

Ključne besede: gozdne učne poti, razvoj podeželja, partnerstvo, trajnostni razvoj, turistični proizvod.

Zgodovinski razvoj in definicije

Od turizma, zavezanega naravi ...

Prvega turista, ki je živel v harmoničnem odnosu z naravo, odkrijemo pred več kot 2000 leti v starogrški družbi: to je bil Herodot, ki je na svojih dolgih potovanjih plul po Črnem in Egejskem morju ter obiskal Egipt in Italijo. Njegova dela pričajo o tem, da se je zanimal za geografske in naravoslovne vede in ne le za zgodovino. V daljne dežele so pogosto potovali tudi drugi filozofi, eden od njih je bil tudi Aristotel, ter raziskovali naravo. Marco Polo in številni drugi udeleženci ekspedicij so svetu zapustili žive opise „*novoodkritih*“ dežel. Prav tako so tudi raziskovalci novejšega časa, na primer Georg Forster, Alexander von Humboldt, James Cook ali pa Charles Darwin, potovali v te daljne dežele in opisovali tamkajšnjo naravo in kulturo. Popotniki so bili neobičajne osebnosti in so izstopali iz svojega okolja. Nara-

voslovne odprave so kmalu začele postajati priljubljena oblika preživljanja prostega časa, pravi razvoj pa so doživele šele konec 19. stoletja, ko je prišlo do prvega razmaha množičnih potovanj (Ceballos-Lascurain, 1996).

Svetovna potovanja niso bila več izključni privilegij elitnih premožnejših slojev šele od srede 20. stoletja. Danes je tehnološka revolucija v prometu in množični komunikaciji tista prvina, ki vedno večjemu številu ljudi omogoča, da iz najrazličnejših koncev sveta potujejo v oddaljene in nekdanj nedosegljive kraje.

... do ekoturizma

Prva znamenja ekološko usmerjene miselnosti v turizmu segajo v šestdeseta leta prejšnjega stoletja. Nastal je ekološki turizem, ki je bil razumljen kot oblika potovanja, sprejemljiva v okoljskem in socialnem oziru. *"Ekoturizem pomeni potovanje v naravna območja, ki odgovorno varuje naravo in spodbuja blaginjo lokalnega prebivalstva."* (Ties, 1991).

Nekako od leta 1990 dalje so tovrstni tematiki začeli namenjati več pozornosti tudi v nemškem jezikovnem prostoru. Spremembe v družbi so zahtevale večjo okoljsko osveščenost, v turizmu pa so poskrbele za pravi razmah ekologije. Skovana so bila nova poimenovanja – alternativni, zeleni, „low impact“ ali podeželski (agro) turizem, ki se sicer uporabljajo namesto pojma ekoturizem, se pa niso uveljavila v enaki meri.

V pripravah na mednarodno leto ekoturizma je enotno definicijo ekoturizma pripravila tudi Svetovna turistična organizacija (World Tourism Organisation – WTO):

Enotne definicije ekoturizma sicer ni, vendar pa je mogoče njegove splošne značilnosti povzeti v naslednjih točkah:

- pomeni vse sonaravne oblike turizma, pri katerih je glavna motivacija turistov opazovanje in uživanje tako narave kakor tudi tradicionalnih kultur zlasti v naravnih okoljih,
- vključuje vzgojno-izobraževalne in predstavitvene dejavnosti,
- ekoturistične izlete in potovanja v glavnem, ni pa to pravilo, organizirajo za manjše skupine turistov specializirana, manjša turistična podjetja na lokalni ravni, lahko pa jih v glavnem za majhne skupine prirejajo, vodijo in/ ali tržijo tudi tuja turistična podjetja različnih velikosti,
- zmanjšuje negativne vplive na naravno in socialno-kulturno okolje,
- podpira varstvo naravnega okolja z:
 - ustvarjanjem gospodarskih koristi za lokalne skupnosti, organizacije in upravne organe, ki upravljajo z naravnimi območji in jih ohranjajo,
 - ustvarjanjem dodatnih možnosti zaposlovanja, s tem pa zaslužka za lokalne skupnosti,
 - oblikovanjem zavesti o ohranjanju naravnih in kulturnih dobrin tako pri domačem prebivalstvu kot pri turistih.

Sklepna ugotovitev razprave o opredelitvi novih pojmov je spoznanje, da je vsaka celina razvila svojo interpretacijo ekoturizma. V Evropi ta pojem obsega poleg redke, prave naravne tudi (tradicionalno) kulturno krajino. To pa pomeni, da lahko v to kategorijo štejemo celoten gozdni prostor, ki je v Sloveniji izjemno širok in pester in ponuja izjemne priložnosti za razvoj novih turističnih proizvodov.

... in trajnosti v turizmu

Kot je znano, sega pojem *trajnostni razvoj* v 19. stoletje. Najprej se je pojavil na področju gozdarstva. Komisija Združenih narodov za okolje in razvoj je leta 1987 v tako imenovanem Brundtlandovem (glej: Prim. Gro Harlem Brundtland, predsednica vlade: Report. Our Common Future) poročilu z angleškim izrazom *sustainable development* definirala in sprejela idejo trajnostnega razvoja: „Trajnostni razvoj omogoča zadovoljevanje potreb sedanjih generacij, ne da bi pri tem ogrozil možnosti prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb.“

Razvojnna zasnova, ki jo vsebuje gornja definicija, je leta 1992 na konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju (UNCED) v Rio de Janeiru postala zavezujoča usmeritev na poti k uresničevanju splošnega ekološkega, socialnega in gospodarskega razvoja za več kot 170 držav. Kasneje so jo s poudarkom na različnih osrednjih temah sprejele tudi številne organizacije, ki delujejo na področju turistične politike.

V dokumentu, v katerem so predstavljena stališča nemških okoljskih in razvojnih organizacij (CSD Nemčija) in je bil predložen leta 1999 na 7. konferenci Komisije Združenih narodov za trajnostni razvoj (CSD) v New Yorku, lahko preberemo naslednjo definicijo, ki izhaja iz Agende 21: „Trajnostni turizem sledi načelom Deklaracije iz Ria o okolju in razvoju ter priporočilom Agende 21. Uresničevati ga je treba skladno z zahtevami pomembnejših mednarodnih sporazumov in izjav. Izpolnjevati mora kriterije o socialni, kulturni, ekološki in gospodarski ustreznosti. Trajnostni turizem je dolgoročno naravnano ter glede na današnje in prihodnje generacije etično in socialno primeren ter kulturno prilagojen, ekološko nosilno sposoben kakor tudi ekonomsko smiseln in donosen.“

Ali se bodo trajnostni pristopi, kot smo jih zasnovali danes, resnično izkazali za „trajnostno koristne“ tudi čez 25 let, še ni mogoče reči. Problem obstaja prav v spoznanju, da moramo definirati nekaj, kar se bo pokazalo šele v prihodnosti. Prav gotovo gre za zelo obetaven pristop, ki pri načrtovanju sedanje turistične dejavnosti, ki naj bi bila okoljsko in socialno primerna ter gospodarsko donosna, upošteva tudi bodoče generacije. Po drugi strani pa je *trajnostni razvoj* realno le težko določljiv dejavnik in ga je enoznačno težko doumeti. V večji meri gre prej za v prihodnost usmerjena prizadevanja kot pa za trden načrt. Vsebinsko bo treba občasno opredeliti na novo in futurologi se bodo morali naučiti, da je treba upoštevati nepredvidljive dejavnike.

Seveda je jasno, da ‚ekoturizem‘ sam po sebi še ni v nikakršni povezavi s trajnostnim razvojem. Zasnova ekološkega turizma se vse preveč osredotoča na naravne prostore, premalo pozornosti namenja ljudem, prebivalstvu in premalo upošteva energijo prometa in s tem povezane uničujoče učinke na podnebje. Zato je treba tudi razumeti in podpirati zahteve po ‚sonaravnem ekoturizmu‘, ki so prisotne v različnih točkah političnih razprav.

Oblikovanje turističnih proizvodov na podeželju

Ob analizi različnih razvojnih programov lokalnega razvoja v Sloveniji lahko ugotovimo, da je skoraj pri vsaki posamezni razvojni strategiji eden od ključnih razvojnih dejavnikov (ki so ga tudi lokalni prebivalci navedli kot enega izmed prioriteten) ravno razvoj turizma na podeželju. Seveda lahko turizem pripomore k regeneraciji pode-

želskega in obmejnega prostora obravnavanega območja, vendar je pri tem potrebno imeti pred seboj določeno razumevanje možnosti in realnosti razvoja te panoge, ki pa je v tesni povezavi z drugimi dejavnostmi v prostoru.

Gledano z vidika zadovoljevanja osnovnih funkcij, »živeti v skupnosti«, »stanovati«, »delati«, »se oskrbovati«, »se izobraževati« in »preživljati prosti čas«, lahko razvoj na podeželju in vzporedno s tem razvoj dopolnilnih dejavnosti v tem prostoru razumemo kot zadovoljevanje nekaterih od zgoraj naštetih funkcij. S stališča kmeta oziroma ponudnika gre za zadovoljevanje funkcije »delati«, ki neposredno vpliva na funkcije »stanovati« (in s tem povezano »živeti v skupnosti«), »se oskrbovati« in se »izobraževati«, saj z ekonomskega vidika materialno zagotavlja uresničevanje teh funkcij. Če gremo še korak dalje, potem gre tudi za zadovoljevanje funkcije »preživljati prosti čas«, saj lahko uspešno udejanjanje funkcije »delati« zagotavlja tudi uresničevanje funkcije »preživljati prosti čas«. Po drugi strani pa s stališča povpraševanja oziroma koristnika te ponudbe lahko govorimo o zadovoljevanju funkcije »preživljanje prostega časa« in v posrednem smislu tudi funkcije »se izobraževati«. Lahko ugotavljamo, da to velja bolj za individualnega ponudnika in koristnika te ponudbe.

Oblikovanje posameznih »proizvodov« oziroma lokalnih območij, primernih za zadovoljevanje funkcije »preživljanje prostega časa«, predstavlja zelo zahteven proces. To velja še posebej zato, ker gre za prebivalstvo na podeželju, kjer razen redkih izjem ni tradicije, znanja in izkušenj za izvedbo tako zahtevnih razvojnih procesov. Zato je osnovna izkušnja, ki je bila pridobljena tako iz analize tujih primerov kot tudi terenskega proučevanja, ta, da se posamezna lokalna skupnost (če vzamemo kot izhodišče, da je v našem primeru lokalna skupnost enota občine) zelo težko »spopade« z vsemi izzivi, ki jih zahteva sodobno načrtovanje turizma na podeželju. Elementi, ki so potrebni za učinkovit razvoj, marketing in promocijo lokalnega turističnega proizvoda na podeželju ali kjerkoli drugje, so namreč izredno zahtevni, tako strokovno kot tudi organizacijsko in finančno. Ponavadi nam še uspe razviti posamezen turistični proizvod, ko pa ga želimo predstaviti tržišču, nam zmanjka znanja, zadovoljivega vodenja in upravljanja ter tudi sredstev. **Tako se je pokazalo, da je edina smiselna rešitev v povezovanju posameznih lokalnih proizvodov v širši regijski turistični proizvod, ki ga je na tržišču možno ustrezno promovirati in tržiti. Oblikovanje ustreznega združenja oziroma partnerstva pri upravljanju in vodenju strategije razvoja takega regionalnega turističnega proizvoda je ključna in odločilna faza takega projekta.** Če ni pripravljenosti za sodelovanje, potem še tako dobro definiran in pripravljen turistični proizvod ne bo doživel ustreznega ekonomskega učinka v lokalni skupnosti, kar pa je osnova in ključ za ohranjanje poseljenosti podeželskega prostora ter dvig kvalitete življenja lokalnega prebivalstva.

Po drugi strani pa se moramo zavedati, da primarni dejavnosti, **to sta kmetijstvo in gozdarstvo, še vedno ostajata najpomembnejša aktivnost podeželskega prostora. Le ob uspešnem razvoju tako kmetijstva kot tudi gozdarstva se lahko uspešno razvijajo druge dopolnilne dejavnosti, kot so turizem, drobna obrt, podjetništvo in drugi členi gospodarskega razvoja podeželskega in obmejnega prostora.** Turizem bo še posebej tesno povezan s kmetijstvom in z

vlogo, ki jo ta gospodarski sektor trenutno ima in to bo imel tudi v prihodnje. Ne glede na to, da proizvodna funkcija kmetijstva nezadržno upada in izgublja pomen in se bodo razmere na tem področju v luči približevanja EU še bolj drastično zaostrele, pa ima kmetijstvo pomembno vlogo pri varovanju in oblikovanju kulturne krajine. Brez ljudi, kmetovalcev, pa naj gre za čisto ali polkmečko strukturo, ne bo več možno varovati in ustvarjati pogojev za privlačno kulturno krajino, ki je osnovni element turistične ponudbe podeželja. Zato je ključno, da v fazi tranzicije razvojni procesi, ki vplivajo na preobrazbo slovenskega podeželja (v našem primeru pa še dodaten negativen vpliv novonastale državne meje), potekajo v smeri ohranjanja poseljenosti podeželskega prostora in še posebej obmejnega. To pa pomeni zagotovitev takih pogojev, ki bodo privlačni za lokalne prebivalce, da bodo ostali v tem prostoru, opravljali svoje delovne in druge življenjske dejavnosti tako, da bo omogočal razvoj in uvajanje novih dejavnosti v prostor, pri čemer lahko turizem igra eno od pomembnejših vlog. Ena ključnih ugotovitev za slovensko podeželje je tudi, da je bilo leto tradicionalno vezano na različne možnosti in vrste dohodka. Tako nikoli ni bilo povsem odvisno samo od kmetijstva, ampak se je lokalno prebivalstvo ukvarjalo z različnimi vrstami dopolnilnih dejavnosti, ki so tako ali drugače zagotavljale primerno življenjsko raven. Tako tudi v sklopu razvojnih procesov in preobrazbe slovenskega podeželja velja, da ima lokalno prebivalstvo sicer relativno nizko izobrazbeno strukturo, če jo gledamo skozi prizmo formalne šolske izobrazbe, vendar še vedno zelo »široke« in večfunkcijske prilagoditvene sposobnosti za opravljanje najrazličnejših dopolnilnih dejavnosti. Ob primernem dodatnem izobraževanju in prestrukturiranju lahko današnji uslužbenci in delavci – polkmečka struktura – postanejo kvalitetna delovna sila tudi za potrebe turistične dejavnosti na kmetiji ter za izvajanje aktivnosti, ki so s tem povezane (lokalni vodiči, animatorji, izvajalci gostinsko-servisnih aktivnosti itd.).

Seveda pa mora biti razvoj turističnih aktivnosti usklajen in načrtovan skladno z realnimi možnostmi in sprejemljivostjo fizičnih, ekonomskih in socialnih elementov okolja, v katerem se preobrazba oziroma uvajanje novih gospodarskih dejavnosti dogaja. Pri tem je predvsem pomembno, da je razvoj uravnotežen, saj le tako zagotavlja dolgoročno izkoriščanje in uporabo lokalnih potencialov in pri tem njihovo varovanje za prihodnje generacije. Da pa bo razvoj uravnotežen, je potrebno upoštevati tudi mejne zmogljivosti v okolju; te se lahko kažejo v obliki fizično-ekoloških, socio-demografskih in politično-ekonomskih parametrov. Proces, ki te parametre uporablja, imenujemo koncept presoje sprejemljivosti okolja in ga je potrebno uporabiti pri načrtovanju razvoja kateregakoli območja, še posebej pa takega, kot je obravnavano, ki je po eni strani izredno bogato za naravno in kulturno dediščino, po drugi strani pa izredno ranljivo.

Ta koncept je uporabljan kot ena glavnih tehnik za načrtovanje turizma, rekreacije in menedžmenta. Njen osnovni namen je določitev zgornjih limitov razvoja, to je optimalne uporabe resursov za turistični namen. V praksi obstaja veliko primerov, kjer presoje sprejemljivosti okolja niso izvedli, posledice pa so seveda zelo očitne v obliki degradacije okolja, naravnih in kulturnih atrakcij in s tem oslabitve turističnega trga gostitelja. Zelo jasno je tudi, da neomejeno prosto načrtovanje negativno vpliva na okolje in direktno na zanimanje turističnega trga za določene destinacije.

Vključevanje presoje sprejemljivosti okolja (PSO) v turistično načrtovanje in njegov menedžment je torej postalo nuja in eden od ključnih kriterijev za oblikovanje turističnih načrtov na vseh ravneh. Pozitivne učinke tega načrtovanja bosta občutila oba družbena sektorja, tako javni kot tudi privatni.

a) Parametri presoje spremenljivosti okolja (vir: WTO, 1993)

- **Fizično-ekološki parametri** se nanašajo na vse statične in dinamične komponente naravnega okolja kot tudi infrastrukturnih sistemov, ki so najtesneje povezani z naravnimi resursi. Statični členi so tako na primer ekološka sprejemljivost, sprejemljivost naravne in kulturne dediščine, dolžina obale, klima ipd. Fleksibilne komponente se primarno nanašajo na infrastrukturne sisteme, kot so vodovod, kanalizacija, elektro oskrba in oskrba s plinom, promet (predvsem število cestnega prometa), javni in privatni sektor (pošta, telefon, zdravstvo, banke, trgovine in druge servisne dejavnosti). Gre v bistvu za zagotovitev primerne infrastrukture, servisnih dejavnosti in drugih pogojev za razvoj dejavnosti v prostoru.

- **Socio-demografski parametri** se nanašajo na vse elemente v zvezi s socialnim delom okolja kakor tudi na medsebojne relacije med lokalnim prebivalstvom in obiskovalci. Demografski elementi, ki so lažje določljivi in merljivi (delovna sila, izobrazbena struktura zaposlenih) kot socio-kulturni elementi (kulturna identiteta lokalnega prebivalstva, njihove izkušnje v turizmu itd.), igrajo enako pomembno vlogo pri vrednotenju.

- **Politično-ekonomski parametri** se nanašajo predvsem na anticipirano investiranje in ekonomske ukrepe za turistični razvoj. Ti parametri se lahko vrednotijo, kjer je to možno, predvsem z manjšim ponderanjem nasproti drugim parametrom. Če je na primer izgradnja vodovodnega omrežja ključna ovira za razvoj turističnih aktivnosti in če je država pripravljena investirati v to brez obremenitve potencialnih investitorjev v turizem, potem je treba v smislu presoje sprejemljivosti računati s stanjem po izgradnji tega infrastrukturnega segmenta. Čeprav so na nek način politično-ekonomski parametri korekcijski dejavniki fizično-ekonomskih in sociodemografskih, lahko v nekaterih primerih predstavljajo ključni element presoje sprejemljivosti okolja. Ti parametri so tudi pomembni za popolno razumevanje razmer v lokalnem okolju in o tem, kako le-to funkcionira.

Turistične gozdne poti kot turistični proizvod ekoturizma – pogoji za njihov trajnostni razvoj in trženje

Naslednji trije vidiki nekako opisujejo to področje ponudbe:

- kot **koncept**, ki temelji na »**aspiracijskih načelih**«, ki turistične proizvode ekoturizma izpostavljajo kot ideal oziroma težnjo/cilj za njegovo doseglo kot segmenta turističnega trga

- kot **tržni segment**, ki je povezan z naravo in doživljajskim/avanturnim turizmom. Gre za tržno nišo, relativno majhno, večino povezano z malimi in srednjevelikimi operaterji in skupinami. O njem obstaja malo statističnih podatkov, prav tako tovrstni produkti niso »v stanju biti« del globalnih ekonomskih in političnih sistemov, ki pogosto vodijo v dohodkovne in kapacitetne pasti množičnega turizma.

- kot **praktični laboratorij** za generiranje pionirskih idej in aplikacij, ki so potencialno uporabne v širšem turističnem smislu. Lahko ga v tem smislu imenujemo tudi kot »šola idej in razmišljanj«.

Dejstva

V razvitih državah so »turistični produkti ekoturizma« ena od oblik gospodarske dejavnosti (to je vsaj temeljno načelo, če že v praksi ni vedno tako), ki je manj destruktivna od drugih gospodarskih panog ter istočasno priložnost za zaposlovanje lokalnega prebivalstva in finančni vir za upravljanje varovanih območij. Dejstvo je, da je nasploh, seveda ob upoštevanju pravih okoliščin, ekoturizem dokazal, da je eden od najbolj učinkovitih mehanizmov za zagotavljanje finančnih virov za vzdrževanje varovanih območij. To se je pokazalo predvsem v manj razvitih državah in v tistih z najbogatejšimi resursi s področja biodiverzitete.

V nekaterih državah njihovo biološko in kulturno raznolikost »uporabljajo« kot pomemben turistični potencial. Slovenija ima prav gotovo še veliko neizkoriščenih priložnosti, ravno tukaj in predvsem na tem področju. Istočasno pa se pokaže, da je v mnogih državah, ki imajo zelo učinkovite strategije na področju razvoja turizma, v letih malo oziroma nič usmeritev s področja ekoturizma.

Miti

Turistični proizvodi ekoturizma niso pretirano pridobitna dejavnost, in to se najbrž v bližnji prihodnosti ne bo spremenilo. Vsekakor se ne more primerjati z drugimi zvrstmi turizma v tem pogledu vsaj še nekaj časa.

Zaradi teh in drugih razlogov glavne in kapitalske turistične korporacije niso zainteresirane za znatne investicije v ta del ponudbe, kar mogoče niti ni tako slabo. Na ta način ni bojazni (v tem trenutku) za svetovni »stampedo ekoturistov«. Unescovih 250 lokacij svetovne dediščine je glede števila obiskovalcev še zmeraj precej pod kritično ravniyo nosilne sposobnosti. Projekcije 20-odstotnega letnega porasta povpraševanja po produktih ekoturizma se še niso uresničile (to bi pomenilo 3- do 5-odstotno rast celotnega turističnega prometa v svetu, kar bi v letu 2001 predstavljalo 25-odstotni delež oziroma 165 milijonov »ekoturistov«) in se verjetno tudi ne bodo. Seveda pa ostajajo riziki na posameznih, še posebej občutljivih lokacijah.

Da bi zagotovili kar največje učinke od tovrstnih turističnih proizvodov in istočasno minimalizirali negativne učinke na okolje in lokalno skupnost, je WTO predlagala kar nekaj usmeritev in priporočil, ki veljajo tudi za delo naših institucij, pri razvoju tovrstnih turističnih proizvodov. Nekaj teh usmeritev je naslednjih:

- turistična ponudba mora prispevati v varovanju in izboljšanju območij naravnega okolja ter k trajnostnem razvoju širšega območja in v njih živečih ljudi,
- turistična ponudba zahteva posebno pozornost in njemu prilagojene specifične usmeritve, strategije ter programe na nacionalnih in regionalnih/lokalnih ravneh,
- turistični proizvod potrebuje praktične in učinkovite sisteme koordinacije med vsemi vpletenimi akterji, vključno z vlado in resornimi ministrstvi, zasebnimi podjetniki in lokalno skupnostjo oziroma v njih živečimi ljudmi,
- njegovo načrtovanje mora vključevati jasne in striktne kriterije prostorskega coniranja, vključno z rezervati najstrožjega režima, nizko in srednje dovoljeno obremenjenimi območji itd.,
- prostorsko načrtovanje in kreiranje celotne infrastrukture mora biti v duhu minimiziranja vseh negativnih vplivov na naravno in kul-

turno okolje, v katerem se izvaja,

- vzpostavljeni morajo biti primerni institucionalni in legalni mehanizmi, ki zagotavljajo učinkovito participacijo lokalnih skupnosti in to na področju in v fazah nastajanja usmeritev, načrtovanja, upravljanja in nadzora,

- v povezavi z zgornjo alinejo morajo institucionalni, finančni, fiskalni ter drugi mehanizmi in ukrepi zagotavljati, da določen delež dohodka, ki se ustvari s trženjem turističnih proizvodov, ostane v lokalni skupnosti oziroma je namenjen izvajanju varovalnih ukrepov,

- pomembno je, da ustvarjanje »proizvodov ekoturizma« spodbudi lokalno podjetništvo, da se vključuje s svojo ponudbo in s tem zaokrožuje celovito ponudbo območja,

- vsi partnerji, vključeni v procese trženja, se morajo zavedati in sprejeti ustrezne ukrepe, ki bodo zagotavljali, da stroške za sanacijo morebitnih negativnih učinkov že od samega začetka načrtujejo v finančnem načrtu delovanja partnerstva,

- v primerjavi s »splošnim turizmom« mora biti regulativa za izvajanje in trženje »produktov ekoturizma« strožja in striktnjša,

- uvesti se mora sistem certificiranja in nadzora akterjev oziroma partnerjev, ki nudijo svoje usluge v obliki »proizvodov ekoturizma«,

- izobraževanje in usposabljanje sta predpogoj za trajnostni razvoj »proizvodov ekoturizma« in njegovo uspešno upravljanje,

- tisti, ki »konzumirajo proizvode ekoturizma« morajo biti in potrebujejo detajlne informacije pred potovanjem in med njim (najsibo v obliki, brošur, vodnikov, zloženk, načrtov, interpretacijskih centrov, muzejev, označenih poti ...),

- promocijski material, ki nudi proizvode »ekoturizma«, mora (naj bi) vsebovati dovolj informacij o vseh potencialnih vsebinah, ki bi obiskovalca zanimalo, vključno z detajli o flori in favni, geologiji in ekosistemu nasploh. Prav tako je pomembna resnična in realna informacija o možnosti prenočevanja in prehranjevanja kakor tudi to kar je zaželeno ali pa prepovedano na destinaciji obiska. To je potrebno zaradi kredibilnosti organizatorja, ki ponuja »proizvode ekoturizma«, in da bi se izognili zlorabam tistih, ki želijo preprosto ponuditi nekaj »trendovskega«,

- tako marketinški kot promocijski ukrepi za »proizvode ekoturizma« naj bodo skladni z zvrstjo turistične ponudbe, ki jo ekoturizem predstavlja.

Izzivi za delovanje vseh, ki si prizadevajo za razvoj ekoturizma

Glavni izzivi za delo vseh nosilcev turistične ponudbe in tudi turističnih društev kot akterjev na lokalni ravni v prihodnje na tem področju so:

- omogočiti prenos tehnologije in izkušenj (mobilnost, spodbujanje razvoja SME's, javna/zasebna partnerstva, koncesije, upravljanje v varovanih območjih, participativno načrtovanje, marketing) na področju ekoturizma v druga območja, kjer so šele na začetku razvoja tovrstnih produktov,

- spodbujati in omogočiti razvoj in trženje lokalno vodenega ekoturizma oziroma njegovih proizvodov skozi učinkovit marketing in sistem rezervacij ter dvigovanje kvalitete in standarda produkta,

- koordinirano usmerjati investicije v ekoturizem, izdelati usmeritve za vodenje projektov ter izognitev pastem in problemom (študije upravičenosti vlaganja, raziskave tržišča, podjetniške kapacitete, iskati

vire zasebnega kapitala za zapiranje finančnih konstrukcij),

- oblikovati in izvajati standarde poslovanja in kakovosti, kar naj vodi k sistemu certificiranja in akreditiranja,

- prenašati »primere dobre prakse« v ostala okolja, še posebej na področju načrtovanja rabe tal, načrtovanje in nadzora posegov v prostor itd.,

- izboljšati učinkovitost in s tem dohodek na lokalni ravni z izgradnjo (usposabljanjem in izobraževanjem) kadrov ter

- prepričati prostovoljce, da postanejo profesionalci ...

Skupaj z drugimi institucijami in posamezniki v lokalnih okoljih velja delovati v naslednjih okvirih in področjih **za boljše in učinkovitejše trženje tovrstnih turističnih proizvodov:**

- razvijati oziroma sodelovati pri razvoju proizvodov, ki omogočajo bivanje oziroma spoznavanje narave (na primer različni vodeni izleti v naravo, trekinci, foto-izleti),

- ponuditi možnosti za spoznavanje ekoloških, kulturnih in zgodovinskih zanimivosti določenega okolja (npr. z nudenjem skupinskih vstopnic kot "paketa" za ogled teh zanimivosti, z organizacijo primer- nih prevozov,

- pripraviti pakete ponudbe za prenočevanje z ogledi "proizvodov ekoturizma" v tem okolju (npr. na turističnih kmetijah, hotelih, ki nudijo "koncept produktov ekoturizma" itd.),

- paziti, da proizvodi, ki jih nudijo kot "ekoturizem", spoštujejo kvaliteto okolja, v katerem jih nudimo, da zagotavljajo socialno kom- patibilnost tega okolja (npr. da obiskovalci ne motijo domačinov itd), da zagotavljajo ekonomsko kompatibilnost, da so kulturno senzibilni, da obiskovalce motivirajo k odgovornosti za tisto, kar počnejo v oko- lju gostiteljev, in da so usklajeni z nosilno zmogljivostjo naravnega okolja,

- prizadevati si, da usmeritve na lokalni ravni postanejo del širših, regionalno usmerjenih konceptov,

- pripraviti ponudbo za ciljno tržišče (po raziskavah gre za skupine, ki so v starosti med 30 in 60 let, imajo višjo izobrazbeno raven in redni dohodek, živijo v urbanih okoljih oziroma večjih mestih, prefe- rirajo rekreacijo in aktivni oddih, želijo spoznati in izkusiti nove des- tinacije in kulturno krajino (naravno in kulturno dediščino le-te), bežijo od skomercializiranih ali preveč obljudenih turističnih destina- cij, niso preveliki potrošniki, izberejo počitnice v ne predragem cenov- nem razredu, cenijo manjša mesta in podeželje ter ponavadi bivajo na območju od sedmih do štirinajstih dni),

- ponuditi pravočasne in realne informacije ciljnim skupinam o tem, kaj lahko "dobijo in doživijo na izbrani destinaciji", kar vključuje dober informacijsko-servisni center, ki je primerno kadrovsko zaseden in na primerni strokovni ravni (dajanje informacij v več jezikih),

- spodbujati nastajanje in razvoj projektov od "spodaj navzgor", pri čemer TD in njihovi člani delujejo kot nosilci in motivatorji,

- v svojem okolju sodelovati in animirati za organizacijo izobraže- vanja in usposabljanja vseh akterjev, ki že delujejo na področju eko- turizma in k temu privabiti nove zainteresirane ponudnike,

- ponuditi lokalno izdelane in pripravljene proizvode, ki so razviti iz lokalnih znanj in spretnosti, iz lokalne tradicije, običajev, načinov dela in življenja tamkajšnjih ljudi.

Sklep

Velja usmeritev in prepričanje, da gre za dolgoročni in trajnostni koncept, ki lahko, predvsem v sodelovanju med posameznimi partnerji javnega, zasebnega in nevladnega sektorja, pomeni priložnost za oblikovanje širših, regijskih konceptov in njihove prepoznavnosti kot "eko-regije" oziroma "eko-destinacije". Za doseg tovrstnih ciljev si velja prizadevati tudi v Sloveniji, saj je z vidika biotske raznolikosti, ohranjenosti kulturne krajine, naravne in kulturne dediščine itd. prav gotovo ena od dežel z velikim potencialom za razvoj "proizvodov ekoturizma", katerih pomemben element so tudi gozdne učne poti.

*Pravi popotnik je tisti, ki idoč skozi prostor,
neopazen in tih
ne dvigne niti delčka prahu*
(kitajski pregovor)

VIRI IN LITERATURA:

1. Quebeška deklaracija o ekoturizmu; Kanada 2002
2. CEBALLOS-LASCURAIN: Od turizma zavezanega naravi ... do ekoturizma, 1996
3. Turizem in okolje: Slovenija – turistična dežela; Svet za varstvo okolja RS; Ljubljana 2001
4. Ramsarska konvencija in slovenska mokrišča; Nacionalni odbor RS za Ramsarsko konvencijo pri Ministrstvu za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo narave; Ljubljana 1999
5. Ministrstvo za gospodarstvo RS; Strategija slovenskega turizma 2002–2006; Ljubljana 2002
6. M. Koščak: Ekoturizem in turistična društva pri njegovem uresničevanju; Škocjanske jame 2002
7. M. Koščak: Preobrazba podeželja ob slovensko-hrvaški meji, doktorska disertacija, Ljubljana 1999
8. V. Čuček: Ekološka turistična kmetija – možna oblika specializirane ponudbe, posvet Čatež na Savi 2002
9. Turistična zveza Slovenije: Aktivnosti TZS pri uresničevanju ciljev in smotrov mednarodnega leta ekoturizma 2002; Ljubljana 2002
10. Urad RS za makroekonomske analize in razvoj: Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU; Ljubljana 2001
11. Tomaž Vrhovec: Trajnostni razvoj gorskega turizma; Planinski vestnik, 2002
12. Peter MacNulty: Rural tourism in Europe: experiences and perspectives; Beograd, junij 2002
13. Državni svet Republike Slovenije in Turistična zveza Slovenije: Naravne vrednote, kulturna dediščina – vrednote turističnega razvoja; Ljubljana, junij 2002
14. A. Lah: Ekoturizem in leto gora 2002; Ljubljana 2002
15. Višja šola za gostinstvo in turizem Bled: Kaj je ekoturizem; Bled 2002
16. Gospodarska zbornica Slovenije – združenje za turizem in gostinstvo: uresničevanje ciljev ekoturizma; Ljubljana 2002
17. Logar: Predlogi zaključkov ob mednarodnem letu ekoturizma
18. M. Drole: Ekoturizem v luči nekaterih okoljskih procesov; Most na Soči 2002
19. M. Pretner: Triglavski narodni park – izziv in priložnost za razvoj; TNP 2002
20. F. Šauperl: Celostni pristop spodbujanja in uveljavljanja ekoturizma
21. J. Plešej: Deset zapovedi o ekoturizmu, 2002
22. WTO: Parametri presoje spremenljivosti okolja, 1993
23. Mednarodno leto ekoturizma in slovenski turizem
24. Deset zapovedi o ekoturizmu
25. Mednarodno leto ekoturizma in dejavnosti Turistične zveze Slovenije
26. 2002 – mednarodno leto ekoturizma
27. Predlog zaključkov ob mednarodnem letu ekoturizma in slovenskem turizmu
28. Okrogla miza »Ekoturizem«, Most na Soči 2002
29. Poudarki in aktivnosti ob mednarodnem letu ekoturizma 2002

Lucijan Reščič: Iz cikla ZGODNJI LUČKO, olje na platnu.

Zorka Skrabl

MARJAN KOZINA – PISEC

Letos mineva sto let od rojstva in enainštirideset let od smrti doljenjskega rojaka Marjana Kozine, znanega skladatelja, glasbenega pedagoga in pisca filmske glasbe.

Z njim so se do zdaj vsi ukvarjali predvsem kot z glasbenikom oziroma z njegovim glasbenim ustvarjanjem. Nihče pa se ni, kakor je meni znano, do zdaj kaj posebno ukvarjal z njim kot piscem proze in prevajalcem. Res je, da je večino svojega življenja posvetil komponiranju in le manjši del literarnemu ustvarjanju, zato so seveda njegova glasbena dela bolj znana in pomembnejša od njegovega pisanja. Tu je najpomembnejši njegov delež na področju glasbenega pisateljstva. Njegov slog je poln domislje, metafor in samosvojega pogleda na življenje.

Kozinova življenjska pot je bila zelo pestra. Rodil se je v Novem mestu leta 1907. Nekaj otroških let je preživel v Vipavi, kamor se je družina preselila zaradi očetovega službovanja. Oče je namreč postal predstojnik tamkajšnjega okrajnega sodišča. Leta 1916 se je družina vrnila v Novo mesto. Tu je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo, kjer je med drugim zelo vzljudil latinščino, saj sam pravi v svoji biografiji: «... naš razred je bil zadnji, ki je še delal vsaj na pol klasično gimnazijo: ostrigli so nam grščino in namesto nje uvedli francoščino, pač je ostala latinščina (poleg matematike in zgodovine) zares še glavni predmet ... Govoriti o latinščini kot šolskem predmetu je pravzaprav odveč: kdor jo pozna in ljubi, je ipso facto humanist; kdor pa jo ne zna ceniti, je sicer morda vsega spoštovanja vreden mož, ki pa mu nekaj manjka. Tak se mi zdi kot človek, ki bi prišel na bal sicer v novi večerni obleki, toda kravato bi pozabil doma' ... kdor zna latinško, so mu na stežaj odprta vrata v italijanski, španski in francoski svet, zelo mu je olajšana

pot v Britanijo in Švabijo, celo pri slovanskih jezikih je koristna. Da sploh ne računamo direktne pomoči medicincem, tehnikom in juristom. Zato resno svetujem vsakomur, ki ima namen naučiti se več kot še enega jezika, naj se vsaj tri leta pošteno guli latinsko». ¹

Sicer pa je med drugim priznal, da je v začetku od vseh šolskih predmetov tudi sam podcenjeval jezike in zgodovino in da se jih je naučil spoštovati veliko pozneje. Ves čas pa sta mu bila ljuba matematika, glasba in šah.

Sam je govoril pet jezikov, »za silo pa jih razumem in berem še kakih 3 ali 4«² Menil je, da se mu je z znanjem latinščine odprl »pogled na čarobno lepi antični svet«. ³ Po njegovem »latinskih verzov skoraj ni mogoče komponirati, razen izjem, prav tako pa tudi ne kakršnega koli teksta v prozi«. ⁵ Za našega največjega pesnika Prešerna je bil mnenja, da nima prav veliko pesmi, ki jih je mogoče komponirati, razen nekaj izjem, kot so Mornar, Nezakonska mati, Zdravljica, ki pa so jih »že komponirali Vilhar in nekateri drugi tako lepo, da bi jih jaz ne znal boljše in se jih zato niti v sanjah nisem lotil. Večji del Prešernove poezije pa ni prikladen za komponiranje že zato, ker je ta poezija že sama po sebi tako popolna in je misli tako dokončno in vseobsegajoče prelila v besedo, da stoji komponist pred temi umetninami nebogljen...«⁶

Glede Cankarjeve poezije pa meni, da je »precej nebogljen, pač pa je veliko muzike v njegovi prozi. Komponiral sem nekaj stavkov iz Kurenta; pravilno naj bi se (skoraj da tako) glasilo: »Domovina«, odlomek iz »Kurenta«, Ivan Cankar. Besede si je izmislil in tudi muziko je dal Ivan Cankar, melodije pa je zapisal in obdelal Marjan Kozina«. ⁷

Pesmi Otona Župančiča so po

¹⁻¹⁰ ZAL, NME 192, a.e.8

Marjan Kozina s svojim "prijateljem" Martinom Spakom. (ZAL, NME 192, a.e. 374)

Marjan Kozina in Božidar Jakac leta 1944 na osvobojenem ozemlju. (ZAL, NME 192, a.e.372)

Marjan Kozina in Fran Zwitter pri Sahiranju. (ZAL, NME 192, a.e. 374)

njegovem skoraj idealne za komponiranje. »Komponiral sem nekaj njegovih pesmi – ne razumem, zakaj – niti ena se mi ni posrečila, tako, da bi bil sam s sabo zadovoljen. Še najbolj so mi všeč drobčkene »Uganke«.»⁸

Največ je komponiral pesmi Lili Novy, s katero sta bila tudi velika prijatelja.

Po končani gimnaziji se je vpisal na študij matematike, kasneje pa je ljubezen do glasbe prevladala in vpisal se je na glasbeno akademijo, ki jo je tudi končal.

Druga svetovna vojna ga je ujela v Beogradu, v času ko je služboval na glasbeni akademiji. »V šoli je bilo mučno: posedali smo pri knjižničarki, gospej Bosi, pili črno kavo in se izgubljali v neskončnih, brezplodnih debatah. Predavanja smo odbijali brez volje, začenjali smo jih

vsaj pet minut prepozno in končevali najmanj pet minut prezgodaj. Tudi med študenti je bilo vzdušje nenavadno napeto ... V nedeljo 27. marca se je mučna negotovost umaknila prekipevajočemu veselju »Bolje rat nego Pakt ...

Razmišljal sem: prvi na udaru bo seveda Beograd, in ta bo strašno trpel. Zato sem, dokler je bil še čas, pospremil ženo in otroka domov v Slovenijo ... Sam sem se tri dni pred bombardiranjem vrnil v Beograd. Še danes mi je uganka, zakaj sem napravil to neumnost.«⁹

Po kapitulaciji Italije leta 1943 je le nekaj mesecev pred internacijo žene in otrok v Nemčijo odšel v partizane, kjer je delal na kulturnem področju, saj za borca, kot je sam rekel, ni bil pripraven. Organiziral je pevske tečaje, ustanavljal je vojaške godbe, komponiral, prevajal in pisal

razne članke. Ob koncu vojne je prišel z IX. armado v Trst, kjer je po nalogu štaba s še enim soborcem prevzel upravo Radijske postaje.¹⁰

Po vojni je služboval na različnih glasbenih ustanovah in se ukvarjal s komponiranjem ter z najrazličnejšimi drugimi dejavnostmi, po katerih ga manj poznamo: to je s pisanjem filmskih in opernih scenarijev ter libretov, pisanjem raznih člankov in prevajanjem.

Zgodovinski arhiv Ljubljana Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto hrani precejšen del njegove zapuščine, ki sta mu jo leta 1986 velikodušno podarila sin Jurij in danes že pokojna hčerka Metka, poročena Dovečar.

Zapuščino sestavljajo izvorna dela v obliki rokopisov in tipkopisov, spričevala, diplome, priznanja, odlikovanja, ki jih je prejel za svoje delo, pisma in fotografije, časopisni izrezki ter nekaj njegovih prvih tiskanih del. Vse gradivo je shranjeno v 14 arhivskih škatlah.

Njegovo zapuščino hranijo tudi nekatere druge kulturne ustanove, na primer Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, nekaj pa tudi Glasbena šola Marjana Kozine v Novem mestu.

Kozina je pisal tudi potopise, kritike, polemične sestavke ter poljudno-strokovne spise. Preizkusil se je tudi v pisanju kratkih zgodbic za otroke. Marsikatero idejo za svoja dela tako z glasbenega kot literarnega področja je dobil na ljubljeni Trški gori, kamor je zelo rad zahajal, kjer se je spočil in uredil svoje misli.

Že v partizanih se je ukvarjal s pisanjem člankov in skečev. Ohranjen je samo skeč Štirje bratje, ki ga je januarja 1945 izdal propagandni oddelek Glavnega štaba NOV, kasneje pa je bil objavljen še v Obzorniku (leta 1952).

Članke o glasbi je začel objavljati že kmalu po vojni. Izhajali so v Slovenskem poročevalcu, kasneje v Delu, Tedenski tribuni (TT), Borcu, Naših razgledih, Glasbeni mladini itd. Prispevke je objavljajal tudi v časopisju v republikah bivše Jugoslavije, na primer v Vjesniku u sriedu, Književnih Novinah, Borbi in tudi zunaj meja Jugoslavije, na primer v Die Presse, kjer je objavil članek o Plečniku.

V arhivu hranimo med njegovimi

rokopisi tudi rokopis z naslovom Beethoven in njegov opus, ki je pravzaprav njegova priprava za predavanje študentom na Glasbeni akademije, kjer je tudi nekaj časa poučeval. V tem predavanju je razložil svoj pogled na Beethovnovne tri klavirske sonate, opus 31.¹¹

Zanimiva so tudi njegova Pisma o glasbi, ki so izhajala v Slovenskem poročevalcu leta 1954. Tu v obliki pisem Metki, očitno gre za njegovo hčerko, na zanimiv in poljuden način govori o glasbeni teoriji.

Dve deli, v katerih obravnava glasbo, pa sta izšli v samostojni knjižni obliki že za časa njegovega življenja. To je ABC glasbe, izšlo pri založbi Lipa leta 1958, in Svet operne glasbe pri Cankarjevi založbi leta 1962.

Esej Oči proč od lepote je bil objavljen nekaj dni pred njegovo smrtjo v Naših razgledih, odlomek pa v reviji Glasbena mladina Slovenije.

Zelo zanimivi so tudi njegovi potopisi, v katerih opisuje večja mesta, evropske prestolnice in pokrajine: München, Pariz, Skandinavijo in Egipt oziroma svoje dogodivščine ob obisku Kaira. Po njegovi smrti jih je uredil Severin Šali in so izšli leta 1970 pri Dolenjski založbi z naslovom Veseli potopisi. Odlomki njegovih potopisov so bili objavljeni v Delu.

Napisal je tudi veliko humoresk, ki jih je zbrala Metka Dovečar in uredil Tone Pavček z naslovom Dobra volja Marjana Kozine in sta jih tako iztrgala pozabi. Knjiga je izšla leta 1997 v Knjižni zadrugi v Ljubljani. V humoreskah je kritiziral določene nepravilnosti v družbi ter človeške lastnosti oziroma slabosti. Veliko njegovih humoresk oziroma koserij je aktualnih še dandanes. Med njimi bi izpostavila zlasti Koristna pobuda ZOS-a (Zveza organov samoupravljanja), kjer se norčuje iz samoupravljanja oziroma načina gospodarjenja in planiranja, Slikar, tu se norčuje iz moderne umetnosti, zlasti slikarstva, Penzionist – humoreska, ki je aktualna za vse čase, Novoletne želje – kaj naj bi se v letu 1958 ne dogajalo več, v kateri kritizira malomaren odnos do kulture in nekontrolirano trošenje denarja.

Veliko njegovih humoresk je izhajalo v Pavlihi. Na šaljiv način je namreč v nadaljevanjih opisal člo-

¹⁰ ZAL, NME 192, a.c. 200

vekove lastnosti, kot so: Pohlep po denarju, Požrešnost v jedi in pijači, Slavohlepnost, Turistična požrešnost, Davčna uprava, Požrešnost matere zemlje, Opravljivost, Hvaležnost, Nevoščljivost, Ljubosumnost, Skromnost in bahavost, Žeja, Veza, Lakomnost, Vremenska napoved, Mali oglasi, Loterija, Resnicoljubnost, Zavist, Birokracija, Pozabljenost, Častihlepnost, Čednost, Trma, Obračun v gostišču, Hinavstvo, Obleka, Tater, Tolažilna beseda, Zdravniška veda, Predračun, Ljubljanska resnica, Ženitovanjska ponudba, Domišljavost, Vljudnost, Dobrota, Lovstvo in ribištvo, Zasluge za javnost, Zakonska laž, Samska laž, Trgovinska mreža, Lažnivost, Otroška laž, Šolska laž, Športna laž.¹²

¹² ZAL, NME 192, a.e. 221-224

Poleg Človekovih lastnosti se je lotil tudi Človekovih dejavnosti, kjer je po abecednem vrstnem redu opisal dejavnosti oziroma poklice. Povod za to poljudno psiho-biološko razpravo, kot je sam imenuje, naj bi bilo srečanje z neznancem, ko je na železniški postaji čakal na vlak proti Dolenski.¹³

¹³ ZAL, NME 192, a.e. 233-256

Ti humoristični spisi so izšli v knjigi leta 1957 pri Slovenskem poročevalcu.

¹⁴ ZAL, NME 192, a.e. 220-224

V svojih besedilih, čeprav so bili

pisani pred približno petdesetimi leti, obravnava večno aktualne teme, kot so pokojnine, upokojenci, odnos do kulture.

Preizkusil se je tudi v pisanju kratkih zgodbic za otroke. Čudna noč govori o Tinčku, ki se je v kresni noči izgubil v gozdu in prisluškoval živalskim pogovorom, v zgodbici Medo prisrčno in duhovito opiše psa. Mako pa je zgodbica o mucu in o tem, kako je dobil ime. Klobuk je zgodbica o vrabčku in strašilu, Gobe govore o deklici Metki, ki je šla nabirat gobe za svojega očeta, v nji je slikovit opis vinogradov na Trški gori in gozda pod njo.¹⁴

Prevedel je tudi štiri knjige, in sicer iz češčine Vrtičkarjevo leto Karla Čapka, ki je izšlo leta 1953, iz nemščine Harsanjyja Zsolta Galilea Galileija leta 1958, iz angleščine Nepotešljivo hrepenje Coulterja Stephena leta 1965 in Heyma Stefana Zadevo Glasenap leta 1965.

Ves čas svojega življenja je bil Kozina poln idej, a jih je veliko ostalo le začetih, ker jih zaradi kratkega življenja ni uspel končati. 19. junija 1966 je v starosti 59 let umrl. Zapustil je bogato zapuščino, s katero se je zapisal v zgodovino za vse čase.

Odlomek iz Kozinovega rokopisnega življenjepisa. (ZAL, NME 192, a.e. 8)

Moral, prevajal razne brošure in članki, pisal jugoslavne
članki it. Ob koncu sem postal št. armado o Trst, kjer sem po
malogenjaba skupaj s tot. Korističen prešel upravn Radio fo.
staje, An sem ošal do angloameriške okupacije Trsta.
2. julija sem bil demobiliziran in sem se vrnil na
svoje staro službeno mesto o Beograd.
Nekaj meseco po tem, ko sem odšel s partizane, je bila moj
teta in plema otrokoma internirana v koncentraciji, kjer so
ostali do konca vojne.
Po politični strani nisem bil nikdar član nobene stranke,
bil sem še od svojih študentskih let prepričan marksist,
sodeloval pri naprednih, leninističnih akcijah in pomagal pri
ilegalnem delu Partije, organiziran nisem bil. Radi svojega
političnega prepričanja nisem bil nikoli član nobene stranke
nisem do bil državne službe in sem se zato moral preseliti
o Beograd.
Vojake v član jugoslavski radii službi pri nisem služil.
Demobiliziran sem bil kot rezervni poročnik (Sl. list
4-7 pa 1945 l.) Vojaske oglasbe nisem, ranjen nisem bil.
Po končanji vojni sem ostal najprej kot docent Akademije o Beograd,
1. jenu. 1948 sem bil pa imenovan za upravnika novo ustanovljene
Slovenske filharmonije. List par

ODSEVAJOČA PREHODNOST V TIŠINI PROSTORA

Slikarka Uršula Berlot razstavlja v cerkvi cistercijanskega samostana kostanjeviške Galerije Božidar Jakac

Slikarka Uršula Berlot (1973) si je izbrala svoje mesto, svoj način pripovedovanja. Na osnovi morda najbolj subjektivne in najbolj romantične poetike dvajsetega stoletja, kakršna je lirična abstrakcija, nas na prosojnih, plastičnih nosilcih izziva in priteguje z motivi, pri katerih se ne moremo upreti poetični zamaknjenosti. Tokrat na razstavi z naslovom Prehodnost, ki je že nekaj mesecev – od 6. oktobra 2006 do 15. aprila 2007 – na ogled v cerkvi cistercijanskega samostana kostanjeviške Galerije Božidar Jakac.

Berlotova, zavezana ustvarjanju podob naravnega ravnotežja in harmonije, je po končani Srednji naravoslovno matematični šoli v Ljubljani dve leti študirala samostojno filozofijo na ljubljanski Filozofski fakulteti ter obiskovala privatno šolo za risanje in slikanje Zmaga Modica. Leta 1994 je pričela s študijem slikarstva na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, kjer je leta 1994 diplomirala pri prof. Gustavu Gnamušu ter magistrirala pri prof. Lojzetu Logarju. Leta 2000 je pri prof. Bernardu Piffarettiju diplomirala na Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts v Parizu, kjer je študij tudi nadaljevala. V Sloveniji in v tujini je imela več samostojnih in skupinskih razstav. Med njimi leta 2001 samostojno razstavo v ljubljanski galeriji Equrna in kasneje samostojno predstavitev v galeriji Le Pont Neuf v Parizu. Na pariški razstavi Cite internationale universitaire je leta 2001 prejela prvo nagrado, isto leto je dobila tudi posebno nagrado tudi v mestu Sakaide na Japonskem. Slikarka, ki živi in ustvarja v Ljubljani in v Parizu, iz izpolnjuje svoje sledenje in hrepenenje po identiteti in umetnosti kot bi sledila Cezannovi misli, da slikati po naravi ne pomeni kopirati tistega kar je objektivno, temveč uresničiti svoja občutja. Čeprav razkriva naravo s stvarnimi postopki, zasnovanimi na naravnih fizikalno kemičnih procesih kristalizacije in strjevanja, se v

svetlobi, ki se pretaplja skozi presojne površine slik in skrivnostno diha, asketsko, a čutno razliva koprena doživeteja.

Slikarkina individualnost pri ustvarjanju vizualno izčiščenih objektov, ki na transparentnih nosilcih predstavljajo zapise večinoma nadzorovanih gest v obliki nanosov prav tako transparentnih smol, je spojena z njenim občutljivim odnosom do sveta, ki ga, vizualano nasičenega in do nesmiselnosti krutega, ne sprejema. Njen meditativni ustvarjalni obred, odmaknjen od vsakodnevnega življenja in prežet z zazrtostjo vase, je izrazni način za oživljanje filozofsko poglobljene in poetično občutene ideje o vzpostavitvi naravnega ravnotežja in harmonije.

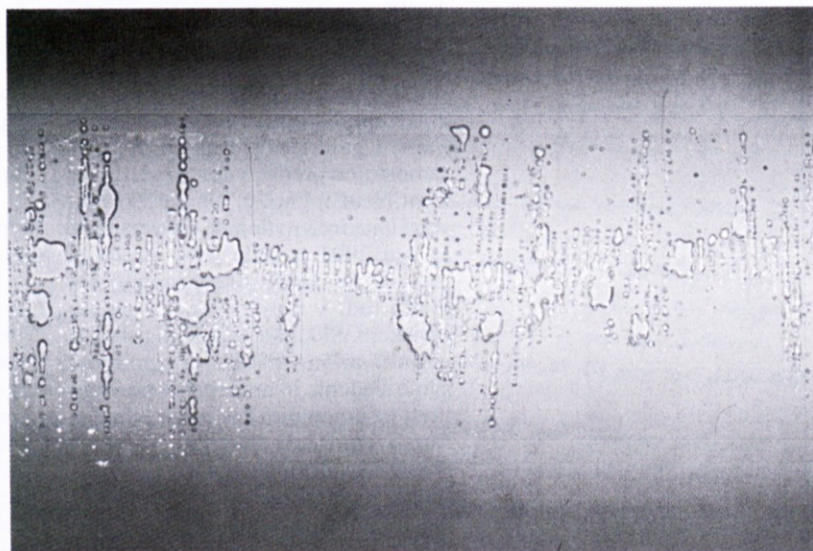
Bistvena odlika slikarkinih odzivov na stvarni svet je v načinu podajanja, ki prisili gledalca k opazovanju vsega naslikanega, v zgoščen sprehod po prostoru z nenavadno postavitvijo slik po tleh, premišljeno odmaknjenih od sten ali nanje le prislonjenih ter prosto stoječih v prostoru. Za nesnovno, presojno podlago uporablja pleksi steklo, na katero z rahlo pigmentirano umetno smolo nanaša organsko spreminjanje oblik v naravi tako, da se sence in odsevi barv prelivajo skozi prostore slik. Barva, ki jo določa dodana količina pigmenta v sicer popolnoma prozorni smoli, poudarja strukture in sence; čim manj jo je, tem večjo osvetlitev in premišljeno ozadje zahteva slika. Uporablja postopke gravitacije, včasih pusti barvo kapljati skozi mreže – velikokrat ustvarja tudi sočasno z dvema ploščama –, vedno pa so slike gotove (strjene) zelo hitro, saj se kristalizacija in polimerizacija delcev zgodita v nekaj urah. Izbrano izrazno sredstvo zaradi hitrega sušenja barve zahteva sistematično, vnaprej premišljeno ustvarjanje, vendar Uršula Berlot včasih dopušča tudi naključja. Zato so tudi posamezne oblike presojnih membran, ki nehote nastanejo, ko jih slikarka vedno bolj nesnovne spušča na brezbravno površino plek-

si stekla, v tem duhu prepoznavne in pozorno ulite kot del celote.

Narava, ki Berlotovo zanima kot prostor fizikalnih fenomenov, elementarnih stanj svetlobe in snovi, je – ustvarjena na pleksi steklu – torej umetna, in kot taka ponuja izzstop iz vsakdanjega doživljanja, hkrati pa po ustvarjalkini ideji in nenavadni izvedbi horizontalna postavitev organizacije prostora sledi logiki urejenega pejzaža. S tako ulitimi krhkimi oblikami je slikarka razširila sicer asketsko zasnovano metaforično pripoved, razširila in tudi poglobila razmerje med naravo in kulturo življenja, hkrati pa jo dvignila na dojemljiv izziv v odnosu do gledalca. Upodobitev, ki združuje naravno in umetno, minljivo in trajno, razgalja svojo bistvenost s poenostavljenostjo, ki omogoča pretakanje svetlobe. Pogled na umetno ustvarjeno naravo rojeva občutek, da postajamo njen sestavni del, in, utopljeni v posameznih oblikah, ki vsaka zase živijo svoje življenje, nehote sledimo mislim, ki se porajajo iz njene nenavadne lepote in preprostosti.

Mnogo stvari vpliva na to, kako dojemamo in kako si zapomnimo njena umetniška dela. Predvsem je to prostor, v katerem jih gledamo. Ob spremembi prostora, v katerih jih vidimo, in vsakokrat drugačnega načina postavitve v različnih galerijah, se umetničino delo večinoma zdi drugačno: novo okolje vsakokrat

znova ponuja drugačen sklop likovnih predstav. Torej leži bogastvo njenega izraza tudi v širokem razponu ponujenih prostorskih možnosti, ki omogočajo domišljjsko dograjevanje in nadgrajevanje. Svetloba, ki se razliva skozi njene slike-objekte, pritegne pozornost in postane dogodek ter na skrajno krhek način kaže soodvisnost med zunanjim in notranjim dogajanjem. Hkrati pa naslovi del, za katere uporablja različne materiale (pleksi steklo, odsevna folija, umetna smola, vrtilni motor, luči) in postopke, večinoma natančno opredeljujejo umetničin namen: Odsevajoča prehodnost (kinetična svetlobna instalacija različnih dimenzij), Neotipljiva ostrina in Subtilna presečišča (svetlobna projekcija, umetna smola na pleksi steklu), Kristalni diagram (odsevna folija in pleksi steklo, kjer igrajo vlogo tudi žive barve) in Navidezna zasteklitev (digitalna video projekcija) ter Introspekcija (radiologija – magnetno resonančni posnetek, obogaten z zvočno kompozicijo Damirja Šimunoviča). V zanjo značilnem raziskovanju zaznav in stanj zavesti Berlotova na konceptualno zasnovan način ponuja svojo zgodbo, s katero v tišini posvečenem, a mogočnem prostoru zgodnjegotske triladijske bazilike sublimno razkriva oblike med materialnim in nematerialnim, med dejanskostjo in duhovnostjo.

Jasna Kocuvan

BOGDAN BORČIČ: GRAFIKE IN SLIKE IZ CIKLA STEKLENICE

Plod sodelovanja dveh kulturnih ustanov sta razstavi znanega slovenskega grafičnega ustvarjalca in slikarja Bogdana Borčiča, in sicer je v Jakčevem domu, ki deluje pod okriljem Dolenjskega muzeja razstavljen izbor del grafičnega cikla Preproste reči ter umetnikov najnovejši, še vedno nastajajoči cikel Steklenice, ki nastaja v dialogu z istoimenskim slikarskim ciklom, razstavljenim v Kulturnem domu Krško.

Bogdan Borčič je ustvaril bogat in raznolik opus tako v grafičnem kot v slikarskem mediju, ki sta po umetnikovem prepričanju dve medsebojno vplivni področji, s katerima je vrisal globoko, neizbrisno sled ne samo na slovenski, temveč tudi na mednarodni likovni sceni. Umetnikovo kontinuirano ustvarjanje ga uvršča med najbolj vitalne, vsestranske ustvarjalce, ki so se zapisali raziskovanju in udejanjanju likovne zamisli. Za svoje ustvarjanje je prejel mnoga priznanja in nagrade, pred dvema letoma tudi Prešernovo nagrado za življenjsko delo.

Ustvarjalni opus Borčiča lahko razdelimo v vsaj tri večja obdobja: poakademijsko ustvarjanje do začetka sedemdesetih let 20. stoletja, ko enakovredno nastopata grafika in slikarstvo, obdobje med letoma 1970 in 1980, ko se umetnik posveča izključno grafiki, in obdobje po letu 1980, ko sta v umetnikovem opusu grafika in slikarstvo ponovno enakovredno zastopana. Je eden glavnih predstavnikov tako imenovane Ljubljanske grafične šole, ki zagovarja popolnost tehnične izvedbe in eksperimentiranje znotraj nje, kar je tudi ena pomembnejših značilnosti likovnega ustvarjanja skozi ves umetnikov razvoj.

V Borčičevem ateljeju je med letoma 2003 in 2005 nastal grafični cikel Preproste reči, v zadnjih mesecih pa v njem nastaja slikarski in grafični cikel Steklenice. Z njima nas umetnik popelje v svet preprostih, vsakodnevnih motivov iz naše neposredne bližine, ki so prav zaradi

tega najintimnejši in bogato izpovedni. Te najrazličnejše predmete umetnik najde v intimi svojega ateljeja, na boljšem sejmu, na slikah in grafikah velikih mojstrov ali globoko zakopane v zemlji. Borčič je dejal: »Poberem jih odvržene in zavržene... Potovale so skozi čas, te stvari, in na koncu postale čisto navadne preproste reči. Odtisnjene, sedaj lebdijo, osvobodjene težnosti, kot odmev preteklosti na belini papirja. Zdaj se lahko igram z njimi – in to je največ, kar lahko dočakaš.«

Ti majhni predmeti, ki lebdijo v neskončno belem breztežnostnem prostoru, učinkujejo kot mantra: jasna, čista, nabita z energijo, ki nas potopi v meditacijo, kjer je pomembna osredotočenost na eno točko, stekleničko ali na preprosto reč, vse ostalo je le neskončna moč beline. Tu se pokaže Borčičev izjemen občutek za izčiščenost kompozicije ter mojstrsko obvladovanje tonskega niansiranja, saj če se prepustimo, nas popelje v paletu žametno zabrisanih zemeljskih tonov, kjer v preciznem izenačevanju barvnih odtenkov občutimo energetsko valovanje posameznih barv. Tako vsi odtisi, nastali izpod Borčičevih rok, dobijo tisto tako značilno nežno, mehko teksturo, ki ga odlikuje. Izbira jedkanice, akvatinte in suhe igle kot enih najbolj zahtevnih grafičnih tehnik je pri tem videti skoraj samoumevna, saj so le-te zmožne resnično izjemno subtilnih učinkov.

V koncept razstave so smiselno vključeni tudi predmeti sami, ujeti v prozorne kocke, iztrgani iz vsakdanjosti, svojega primarnega konteksta in s pridobljeno novo vlogo dopolnjujejo grafično upodobljene predmete.

Vzporedno z grafikami ustvarja umetnik tudi slike (akril, kolaž), ki v kombinaciji z risbami-slikami (akril, voščena kreda) tvorijo diptihe. V nasprotju z grafikami, ki utelešajo minimalne tonske razlike, se je v slikarskem delu cikla Steklenice umetnik odločil za močne barvne

kontraste, ki ostro zaznamujejo posamezne dele slik. Stik barvnih ploskev je tako močan, lahko bi rekli skoraj nasilen kot udarec dveh energij, ki sta trčili druga ob drugo. Slike dopolnjujejo risbe-slike, ki nimajo značaja pripravljanih študij, temveč so estetsko gledano popolnoma samozadostna, avtonomna dela, v katerih poteka poetičen dialog med dvema tipoma del, ki se vpisujeta drug v drugega.

Z deli Bogdana Borčiča vstopamo v prečiščen, prefinjen in z matema-

tično natančnostjo stkan likovni svet, ki uteleša neznansko doslednost in stremljeva k čim popolnejši urejenosti ter čistosti likovne zamisli in kjer improvizacija ali nekontrolirana ekspresija nista zaželeni. Borčič v svojih delih upošteva to, o čemer je Maurice Merleau-Ponty v eseju *Okoliš* in duh pisal v teoriji: povezanost naše percepcije sveta, enost nas in sveta okrog nas, sinergijo čutnega in duhovnega doživetja ter posebno mesto umetnosti pri našem umeščanju v doživljeni svet.

Rasto Božič

KOMORNI ORKESTER TARTINI – UVELJAVITEV ZNANJA IN NAVDUŠENJA

Štiri leta mineva od ustanovitve novomeškega Komornega orkestra Tartini, nastalega kot podaljšek glasbenega iskanja, poustvarjanja, izpopolnjevanja ter navdušenja nad glasbo Bacha, Mozarta, Vivaldija, na splošno glasbo od baroka do klasicizma. Orkester izvaja tudi sodobno slovensko komorno glasbo.

Po vrsti nastopov doma in tujem v Italiji je postal orkester Tartini ključni dejavnik v širjenju in gojenju tako komorne kot sakralne glasbe na novomeškem območju. Vse jasneje mu pripada vodilno mesto v regiji, ustvarjalno mu je uspelo združiti najkakovostnejše in največ obetajoče glasbenike Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Njegov vpliv se kaže v povečanem zanimanju za tako imenovano klasično glasbo, v neki meri je botroval tudi ustanovitvi novomeške Orglarske šole p. Hugolina Sattnerja in uspešni dirigentski poti njenega ravnatelja, diplomanta sakralne glasbe, Aleša Makovca. Orglarska šola je pod njegovim vodstvom na dobri poti, da postane prvi slovenski glasbeni konservatorij.

Druga plat Tartinija je zanese-njaštvo. Sestavljajo ga poklicni glasbeniki, študenti akademij, nekaj čla-

nov prihaja iz Slovenske filharmonije in orkestra RTV, ter največ obetajoči učenci glasbenih šol. Njihov skupni imenovalec je kakovosten in ustvarjalni prosti čas, skupni cilj je orkester pripeljati čim dlje in do čim večjih kakovostnih projektov.

Pobudnika ustanovitve Komornega orkestra Tartini sta bila zakonca Branka in Ernest Jazbec, violinistka in oboist, flautist ter rogist, oba učitelja na Glasbeni šoli Marjana Kozine v Novem mestu. K sodelovanju sta pritegnila nekaj kolegov in najboljše učence godal. Začeli so kot godalna zasedba, iskali možnost za pestrejši glasbeni izraz, kot ga je ponujal vsakdan. V začetku jih je bilo sedem ali osem, trenutno se jedru petnajstih rednih glasbenikov pridružujejo še občasni člani, s poreklom iz celotne regije in tudi Ljubljane.

Uradno je bil Komorni orkester Tartini kot komorni godalni sestav ustanovljen leta 2003. Po potrebi so ga dopolnjevali s skupino pihal in trobil ter vokalnimi solisti. Omenjenega leta so priredili prvi božično-novoletni koncert, dirigiral je Matej Burger, nadaljevali so s pomladanskim, oba sta do danes postala tradi-

Rasto Božič
KOMORNI ORKESTER TARTINI
– UVELJAVITEV ZNANJA IN
NAVDUŠENJA

Skupinska slika po koncertu v Duomu.
(Foto: Rasto Božič)

Prof. Tanja Kuštrin. (Foto: Rasto Božič)

cionalna. Po prvem koncertu je na dirigentskem mestu Mateja Burgerja zamenjal Aleš Makovac, ki je postal tudi umetniški vodja zasedbe. Pod njegovo taktirko je orkester izvedel niz nastopov po Dolenjski, koncertiral je v Ljubljani in v Italiji, za prihodnje leto ima potrjenih kar nekaj vabil, vnovič tudi za Italijo. Tartinijev cilj je Novemu mestu in regiji ponuditi lasten abonma, saj so člani sposobni letno izvesti več različnih sporedov. Orkester se namerava odpreti tudi proti tujini.

»Naš cilj je bil, da bi tudi mi, Dolenjci, nekaj naredili. Da se ne bi vedno pojavljali le Mariborčani in Ljubljanačani. Glede nas, Dolenjcev, vedno zamahujejo z roko in nas imajo za manj sposobne glasbenike,« je ob pogovoru dejal ustanovni član orkestra Ernest Jazbec.

Zasedba se je ustalila pri šestindvajsetih članih, število se ne bo več povečevalo, nadaljevalo se bo sodelovanje z različnimi pevskimi zbori. Trenutno uspešno poteka z mešanimi pevskima zboroma novomeške orglarske šole in zborom sv. Jakoba iz Vavte vasi. Oba prav tako vodi Aleš Makovac. Sodelovanje z zboroma je doseglo vrh z nastopi v lanskem Mozartovem letu in med letošnjim, januarjskim gostovanjem v Italiji.

Na povabilo toskanskega glasbenega društva Clara Harmonia je skoraj stotinja dolenjskih, belokranjskih in posavskih glasbenikov 27. in 28. januarja nastopila v mestih Poggibonsi in Siena. V Toskano se je odpravila na povabilo prof. Tanje Kuš-

trin, v Poggibonsiju živeče Slovenke, predsednice društva Clara Harmonia. Po njenih besedah se društvo ukvarja s širjenjem sakralne glasbe in zborovskim petjem, poudarek daje predvsem delu z mladino in prirejanju koncertov v sienskem okrožju. Namen povabila je bil italijanskemu občinstvu predstaviti bogato slovensko tradicijo zborovskega petja in kakovostne mlade glasbenike. Del pobude za gostovanje pripada tudi profesorju Akademije za glasbo Ivanu Florjancu, tudi občasnemu sodelavcu novomeške orglarske šole. Lani je obiskal Tartinijev koncert na Kapitlju in sklenil, da je potrebno tako kakovosten orkester predstaviti tujini.

Za nastop v baziliki sv. Luke (San Luchesse) v Poggibonsiju je Komorni orkester Tartini pripravil tri Mozartova dela za soliste, zbor in orkester: Mašo za kronanje – Krönungsmesse K 317, Ave verum corpus K 618, Laudate dominum K 339 in nekaj božičnih pesmi različnih avtorjev, del njihovega stalnega prednovoletnega sporeda. Ob obeh združenih mešanih pevskih zborih so nastopili solisti: Novomeščanki, sopranistka Irena Akweley Yebuah Tiran in altistka Urška Damiš Burger ter tenorist Ptujčan Aljaž Farasin in ljubljanski basist Zoran Potočan. Večerni nastop je potekal v izrednem vzdušju sakralnega okolja, orkester in zbor sta pod Makovčevim vodstvom zvenela uigrano in celovito. Čutno izvedena Mozartova glasba je razvnela čustva občinstva in ga vzklikajoče spravila na noge. Da je šlo

za doživet glasbeni dogodek, je potrdil tudi profesor Maks Strmčnik, skladatelj in brezkompromisni glasbeni kritik, ki se je na pot odpravil z novomeškimi glasbeniki.

Naslednji dan, v nedeljo, so se glasbeniki in pevci brez vaje predstavili v prilagojenem sporedu, ob opoldanski maši v znameniti sienski stolnici Duomo. Častitljiva stavba, arhitekturni podvig, velja za eno najmočnejših evropskih gotskih sakralnih stavb, nastop pod njeno kupolo je posebna čast in privilegij. Koncerta se je z ženo udeležil tudi novi slovenski veleposlanik pri Vatikanu, dr. Ivan Rebernik. Po koncertu se je zavezal za vnovično gostovanje v Italiji in med možnimi povabili omenil tudi nastop v Rimu. Po koncertu so se glasbeniki in pevci zbrali na vhodnem stopnišču, navdušenemu občinstvu so se spontano zahvalili iz zvedbo nekaj slovenskih cerkvenih zborovskih pesmi.

Gostovanje je bilo organizacijsko zelo dobro pripravljeno, kar je zasluga prof. Tanje Kuštrin in društva Clara Harmonia ter predvsem Boja-

na Bencika iz novomeškega Javnega sklada za kulturne dejavnosti Republike Slovenije. Pot v Italijo sta poleg sklada podprli še Mestna občina Novo mesto in Škofija Novo mesto, nekaj lastnih sredstev je prispeval tudi Komorni orkester Tartini.

Orkester je bil doslej deležen skromne pomoči. Glede na odziv in kakovost bi veljalo pri ustreznih občinskih službah razmisliti, kam gre denar in komu ga namenjajo. Nujno je potrebno določiti nivoje in prosilce razvrstiti po dejanski kakovosti. Umetniški vodja orkestra Tartini Aleš Makovac sodi, da se njihovo delo težko ovrednoti. »Za razliko od pevskih zborov nikakor ne moremo prinesiti priznanja s kakšnega tekmovanja, ker tekmovanj za godalne orkestre in vokalno instrumentalne zasedbe ni. Zato se je ostalim, pa tudi, če gre za manj kakovostno tekmovanje, lažje ovenčati s priznanji, ki pri razpisih prinesejo točke. Mi lahko izvedemo krstno izvedbo, vendar to občina težko ovrednoti. To zagato bo treba premagati, saj gre za kulturo in ne za šport. Tam se tehtajo medalje.«

Barica Smole SPOMINI

Vladimir Braco Mušič, Otroštvo v znamenju vojne, Založba Goga, Novo mesto 2007

Nobena znanstvena ali publicistična knjiga ne more orisati časa tako, kot to lahko stori posameznikova zgodba. Sicer je to le del časa, izrez nekega življenja, a ker je bliže našemu čustvenemu doživetju, kot so to lahko suhoparni, čeprav znanstveno podkrepjeni podatki, ima tak prikaz večjo moč. Obširna knjiga spominov *Otroštvo v znamenju vojne*, ki je izšla v Gogini zbirki *AnaGoga*, je te vrste.

Vladimir Braco Mušič, urbanist, publicist in univerzitetni predavatelj, univ.dipl.inž. arhitekture (zdaj na Fakulteti za arhitekturo ljubljanske univerze predava predmete razvoj naselij in urbanistično načrtovanje), je bil rojen leta 1930 v Sevnici. Njegova mama je bila Hrvatica Erna, roj. Uzelac, oče pa zdravnik Drago Mu-

šič, sin Rozalije Mušič, roj. Clarici, torej potomec znamenite novomeške družine, o kateri smo lahko že brali, na primer v knjigah avtorjevega strica Marjana Mušiča *Novomeška pomlad* in *Karla Claricija Knjigi moje mladosti*. Obe z Otroštvom v znamenju vojne vred nudita poglobljeno podobo širše družine, ta pa poleg tega še zanimiv uvid v življenje slovenskega meščanstva in izobraženstva, pa v pojav izseljevanja, ki so ga izvajali Nemci, vojno in odpor, kot ju je doživel otrok, poveljna leta in čase mladinskih delovnih akcij. Krajevno je umeščena v Sevnico, Celje, Mokronog in Novo mesto, vsebuje pa tudi zanimive opise krajev počitnikovanja in trase cest, ki so jih gradili mladi po vojni. Tako v uvodu kot v besedilu avtor poda tudi

podatke in komentarje, ki dogajanje postavljajo v širši zgodovinski, zlasti časovni kontekst (npr. "/.../ v maju istega leta je umrl škof dr. Anton Bonaventura Jeglič, eden od ideološko temačnejših likov v slovenski kulturi. Človek, ki je zahteval odstranitev Prešernovega spomenika, požig Cankarjeve Erotike in naročil izgradnjo bahavega semenišča na steh nekdanjega pokopališča pri Sv. Krištofu."). Avtor je knjigo opremil z Uvodom in predgovorom z naslovom *Otroštvo v znamenju vojne*. V prvem piše o tehnologiji spominskega zapisa, meni, da je bil "/.../ "zraven pri velikem podvigu, podvigu, ki je na žalost zastal in se kasneje sprevrgel v nekaj, kar nismo takrat računali". V drugem piše o pobudi za pisanje; to je bilo vabilo za pisanje spominov za sevniški zbornik o izgnanstvu in begunstvu, poda pa tudi obris genealogije svoje družine (obe rodbini naj bi imeli uskoške korenine, torej Mušič in Clarici – Klarić). O družini pravi: "Z očetovim rodem sem prebil veliko časa in se tako imam kar za nekakšnega honorarnega Novomeščana. Širša družina je še živela v tesni "plemenski" povezavi, vse do prvih let po drugi svetovni vojni in nastopa novih časov /.../". To tesno zvezo potrjuje tudi pismo arhitekta Marjana Mušiča, Bracevega strica, svoji mami, ki jo je avtor klical nona, iz Šentilja maja 1941, v katerem predlaga, da se vse družine zberejo v Novem mestu in je za to priliko načrtoval nabavo rezerv hrane in gradnjo bunkerja, ki bi družino obvaroval v času vojne.

Na zavihku zadnje platnice in na njej so misli o Mušičevem spominskem pričevanju, ki so jih zapisali Miloš Mikeln, Vasja Predan in Rapa Šuklje, kar govori o avtorjevem družbenem krogu.

Delo je spisano z natančnostjo znanstvenika, osebni spomini so dokumentirani tudi s pismi in fotografijami, zato ne nudi le zanimivega branja, ampak predstavlja tudi bogat vir bodočim raziskovalcev različnih področij (npr. s socialnih in kulturno antropoloških, etnografskih, ekonomskih, pa tudi jezikovnih ...). Med številnimi prikazi življenja pred drugo svetovno vojno v Sevnici, kjer je avtor preživel najzgodnejše otroštvo,

na primer lahko preberemo, kakšne so bile higienske navade očeta, kakšno je bilo obveščanje in kako je potekala ena od obrti: "Zjutraj je še vedno prihajal gospod Štrojs, ki je očeta posadil na stol sredi kuhinje, mu nadel belo platneno pregrinjalo za ovratnik in ga z velikansko hitrostjo namilil ter potem zelo pozorno obril. Med svojim delom je povedal vse trške novice, potožil zaradi draginje ali česa drugega in na koncu vedno napovedal, koga gre obrit naslednjega" (str. 18). Tudi v pismih očeta mami in drugim sorodnikom ter kolegom zdravnikom je veliko podrobnosti, ki izražajo stisko in pomanjkanje v tistem času, pa najsi je šlo za vsakdanje potrebe, kot so nogavice ali za sanitetni material, ki ga je bila očetu, zdravniku, tudi za potrebe partizanov, pošiljala po kurirkah njegova sestra, farmacevtka in kasnejša soustanoviteljica tovarne Krka, Marta, por. Slapar. Posebej zanimivi so zapisi o šolstvu med vojno, ki so ga Mušičevi in drugi, zavedajoči se pomena izobrazbe in koristno prebitega časa otrok v strahotnem času vojne, organizirali sami. Kakšen je tisti čas bil, avtor ilustrira s faksimilom očetovega pisma, napisanega 6. junija 1944, saj zdravnik ni imel niti dovoljenja za gibanje in je imel težave, ker ni bil v stranki.

Avtorjev pristop je oseben in dokumentaren, dokumente navaja, kot so bili zapisani, zaradi avtentičnosti tudi z morebitnimi pomanjkljivostmi, zlasti pa je obširen in izčrpen. Ena njegovih vrednosti je tudi ta, ki jo napiše v drugem uvodnem spisu: "Najhuje je, da v sedanjih poskusih prevrednotenja naše polpretekle zgodovine mladih rodov ne seznanjamo več z vsem, kar se je v resnici zgodilo, in še manj, zakaj se je kaj zgodilo. Kje so meje med obsojanjem in katarzo, med neizbežnim in neponovljivim?"

Avtor *Otroštva v znamenju vojne* je na koncu Predgovora v tej knjigi napovedal še dva dela: opis obdobja med letoma 1949 in 1959, ki da je že v delu, ter po letu 1960. Glede na njegov epski zamah lahko pričakujemo zanimivi knjigi, ki bosta prav tako svojstveno in slikovito odstavili del naše preteklosti, kot to počne knjiga *Otroštvo v znamenju vojne*.

ALENKA GERLOVIČ: OKRUŠKI MOJEGA ŽIVLJENJA

Biografski zapisi o odločno samosvoji, iskrivi, neizmerno ustvarjalni osebnosti, dokončno zaljubljeni v slikanje

»Desetletja sem morala poučevati likovni pouk v šoli, da sem se lahko preživljala. Slikarstvu, ki je moja največja ljubezen, sem se lahko posvetila šele po upokojitvi. Zato mi sedaj ne pride na misel, da bi svoj čas namenjala za pisanje knjige, namesto da bi slikala.« Nekako tako je akademska slikarka Alenka Gerlovič zavrnila svojega bivšega učenca, Marjana Remica, ki je danes urednik založbe. K njej je prišel s ponudbo, da bi izdal knjigo o njenem življenju. Na srečo sta vendarle našla rešitev. Luč sveta so zagledali zapisi, ki pred nami z besedami slikajo podobo Alenke Gerlovič, njeno življenje, čas, v katerem je rasla, in njene najbližje. Ljudi, ki so jo sooblikovali, ki jih je imela rada in one druge. Avtorica je v resnici tudi junakinja svoje knjige. Svoje otroštvo je preživela v Brežicah. Zato se ima za *Breš'čanko*, kot sami sebi rečejo prebivalci Brežic.

Tako spremljamo deklico Alenko Gerlovič skozi njeno otroštvo, njen odnos do družinskih članov in sveta okoli nje. Posebno vlogo ima oče, njen atek, zdravnik. Alenka spusti bralca naravnost v svoj otroški svet. Omogoči mu pogled skozi svoje oči, saj se je (kot avtorica) sposobna živeti v nekdanjo deklico. Na posrečen način prenaša na papir vse, kar vidi ali se ji (otroku) zgodi. »Zbolela sem, dajo mi injekcijo in jaz se derem ... nočem sirupa. Zato mi atek stisne nos in porine žlico v usta ...« Ko je mamica »imela grižo« so šli otroci z varuško na počitnice v Ljubljano. Ob povratku jih je doma čakal pri mami Sine (bratec). Čez nekaj let: Sine ima dva konja: večjega in manjšega. Na večjem se guga in kriči kot Indijanec, manjšega ...«. Alenka očitno ob vsaki priložnosti organizira otročad okrog sebe in gledališče: »Jaz nastopim vedno prva in napovem, kaj bo občinstvo lahko videlo ... Nihče noče biti hudobna čarovnica, zato sem skoraj vedno jaz tista ta grda ... odrasli nas zopet nočejo priti gledati ...«

Nekoč so si otroci pripravili oder kar na prični v lopi na vrtu. »Ravno ko je bila Breda (sestra) na odru, se ji je pokrov udrl in izginila je med vrtno orodje, ki je bilo pod njim.« To je bilo takrat, ko je atek že zgradil hišo ob brežiški bolnišnici in jim ni bilo treba živeti v najetem ledenem stanovanju ob lekarni. Takrat je bil hrastinca še »ogromen hrastov gozd, kamor otroci ne smemo sami ...«. Na počitnice so potovali k stricu v Kostanjevico, kasneje pa je atek kupil lesenjačo v Pirošici. Na dopustu je včasih atka obiskal kakšen stric in potem sta ves dan in noč sedela skupaj. Drugi dan atek ves dan spi z glavo pod blazino: »Mamica pravi, da moramo biti otroci tiho in pri miru, ker ima atek mačka. Nočem gledati tja, kjer je maček. Bojim se ga!«.

Atek se je močno zanimal tudi za gradnjo vodnjakov, za odcedne vode, za gnojišča, stranišča na štrbunk ... Sicer pa je bil kot otrok pastirček in kasneje skromen študent na Dunaju. Svoje štiri otroke je imel očitno zelo rad. Potrudil se je, da so imeli na voljo vso možno izobrazbo, ki so jo lahko sprejeli: šola, tečajji tujih jezikov, plavanje, slikanje, klavir ... Starejšima dvema, Alenki in Bredi, je razkazal Dunaj in Pariz.

Otroštvo je preraslo v mladost in v študij na likovni akademiji v Zagrebu. Iz male Alenke pa je zrasla uporna, samostojna mladostnica, polna lastnih predstav o svetu okrog sebe. Že pred tem se je družina preselila v Ljubljano. Kot klerikalca so dr. Gerloviča po zmagi liberalcev za nekaj časa poslali delat v Kovin v Vojvodino. Vrnil se je čez nekaj let.

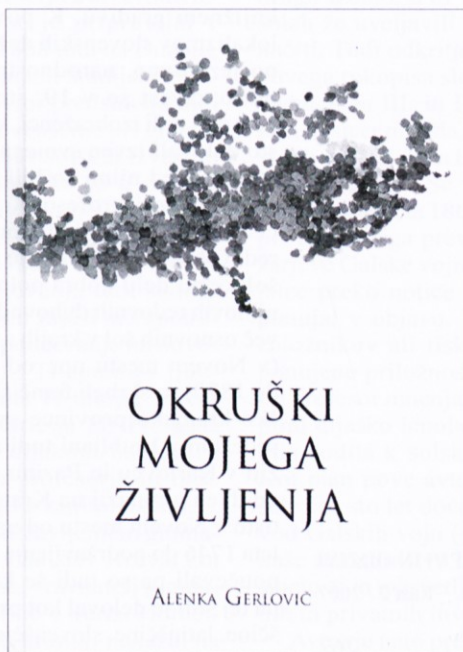
Okupacija in druga svetovna vojna sta porušili ta majhen, simpatičen malomeščanski svet. Alenka je postala ilegalca v OF. Atka pa so belogardisti (črna roka) »pospravili«. Zaradi njegovih odkritih besed! Nekoč med vojno sta ga dva odpegljala, in ker se je pred zaslišanjem upiral, sta ga zadavila z žico. To opozorilo je hči – ilegalca vzela skrajno resno in se umaknila v parti-

zane. Vojno je preživela v partizanskih tehnikah (grafikah in tiskarnah) Bele krajine in Kočevja. Srečala je celo vrsto mladih talentov, ki so kasneje postali zvezde slovenskega likovnega neba. V partizanih se je tudi poročila s slikarjem Vitom Globočnikom in, kmalu po vojni, doživela njegovo smrt. Prvič je Alenka sprejela razmišljanje o smrti, tudi svoji. Na smrt ni resno pomislila nikoli prej, niti med hiranjem svojega moža.

Skozi ves zapis spremljamo bitje, ki ima v sebi trdno zasidrane predstave o svetu, o moralnih kategorijah in ljudeh. Pogosto je rahlo cinična, vendar očitno sploh ne zna biti zlobna. Nekatere slabe človeške lastnosti je v sebi mogoče zatrla ali pa jih je vsaj pri pisanju odločno odrinila na stran. Bralec ne bo našel nikjer obsodb, užaljenosti, zavisti, maščevalnosti, zlobe ... Pa bi marsikdaj imela vzrok za vse to. Umirjeno pripoveduje o grozotah, kot so umor očeta ali prijateljic med vojno ter moževa smrt. Ravno tako stoično pove, da so jo pogosto odrinili, da ni dorasla scenografskemu delu v gledališču, da ni dovolj natančno rezljala kopije linorezov za grafike, da so bili nekateri mladi umetniki v tehniki boljši od nje, začetnice ... Ta njena skromnost nikakor ne more biti hlinjena, ker je Alenka Gerlovič pre-

več odkrit in neposreden človek. Ne pretvarja se! Kljub takemu stališču je napisala priročnik o pouku likovne vzgoje in se vso svojo delovno dobo borila za modernizacijo tega pouka. Nasprotje je že v tem, da je pravzaprav svoje poučevanje vedno dojemala kot tlako. Zaradi nje je lahko (po lastnih besedah) šele po upokojitvi ustvarila vse, kar se zdi njej vrednega.

Izplača se prebrati knjigo Alenke Gerlovič Okruški mojega življenja, ki je izšla pri založbi Forma 7 iz Ljubljane. Gre za svojevrsten literarni avtoportret nekega plodnega življenja. V njem nastopa osebnost, ki je nekoč zgrožena ugotovila, da ni nebes. Kot bralka (tudi) Vinetuja je sklepala, da potem Indijanci ne bodo nikoli poplačani za krivico in gorje, ki so jim jo storili belci. Sklep je bil: »Nebes ni, pravice ni, vendar jaz še vseskozi držim z Indijanci!« Nikoli se ni nikomur dobrikala, nikoli ni slikala zaradi naročila, nikoli ni odstopila od svojih načel in se ni dala odgnati od svojih umetniških prepričanj. Še vedno je neizprosno zvesta slikanju v naravi, kamor jo zapelje Fernandel II., z vzdevkom Lepi. To je njen spaček (že drugi), star skoraj štirideset let. Tolaži se: »Tudi jaz nisem več mlada!«. Oja, pa je! Alenka Gerlovič je v duši še vedno dovolj mlada. Tudi v svojem 87. letu.

PATER LACKO – DOLENJSKA GIMNAZIJSKA LEGENDA

Matej Hriberšek: *Življenje in delo p. Ladislava Hrovata, (Zbirka Documenta/ISH: 15), Ljubljana: ISH publikacije*

Dolenjska gimnazijska legenda pater Lacko ima biografijo! To, kar je načrtoval Fran Levec že kmalu po letu 1884, je dobro stoletje pozneje nam v »poduk in spodbudo« uresničil mladi latinist z ljubljanske filozofske fakultete, izdala pa Fakulteta za podiplomski študij / Institutum Studiorum Humanitatis / ISH. Dr. Matej Hriberšek se je po obravnavi pregleda pouka klasičnih jezikov v slovenskem šolstvu 1848–1945, ki ga je objavil leta 2005, lotil še monografske obdelave avtorja prvega učbenika za klasične jezike v slovenščini. To je bila obsežna (kar 329 str.) Latinska slovnica za slovensko mladež, v založbi Slovenske matice leta 1874 v Novem mestu pri tiskarju V. Bobnu natisnjeno delo p. Ladislava Hrovata (1825–1902), ki so mu gimnazijci rekli kar p. Lacko. Ta avtor z markantnim opusom je pritegnil zanimanje dr. Hriberška, ki je v osebi p. Felicijana Pevca v knjižnici Frančiškanskega samostana v Novem mestu našel kar duhovnega mecena z bogatim gradivom za svojo raziskavo. Ta temelji na treh škatlah zapuščine ter na drugem arhivskem in knjižnem gradivu. K povezovanju lokalizmov slovenskih dežel v skupno jezikovno, narodnostno in kulturno zavest so v 19. stoletju pripomogli tudi izobraženci, ki so pogosto delovali izven svojega rojstnega okolja: med njimi so bili učitelji in srednješolski profesorji, tudi frančiškani, ki so bili tedaj pravi šolski red. Okoli leta 1830 se je posvečala šolskemu delu dobra polovica vseh njihovih redovnih duhovnikov. Poleg več osnovnih šol v krajih s samostani (v Novem mestu npr. od leta 1668 do 1870) so skrbeli frančiškani hrvaško-kranjske province sv. Križa s sedežem v Ljubljani tudi za gimnaziji v Karlovcu in Pazinu ter za eno od dveh gimnazij na Kranjskem: za tisto v Novem mestu od ustanovitve leta 1746 do podržavljenja leta 1870, poučevali pa so tudi še kasneje. In na tej šoli je deloval kot profesor grščine, latinščine, slovenščine in nem-

ščine p. Ladislav Hrovat od leta 1855 do upokojitve leta 1890. Tega leta je bil tudi »križan in kronan«, ko je za svoje 36-letno pedagoško delo prejel tudi visoko cesarsko odlikovanje: zlati križec s krono za zasluge. Čeprav je kdaj kar običajno omenjati kakšne katoliške avtorje kot prezrte, pa ima ta spominski plošči na rojstni hiši in v župnijski cerkvi, le njegov grob je po prenosu pokopališča označen le s "sobratje umrli pred l. 1925". Še večkrat kot nasprotno ideologije, ki bi vedno znova rade kaj od minule resničnosti kar izbrisale, poskrbi za pozabo sama naravna minulost let. *Kaj znancev že zasula je lopata* in zraven še spomin na njihova delovanja. Dokler kakšnega znanstvenika spet ne navduši delo katerega od prednamcev! S to knjigo kot da se je uresničil zadnji verz pesniške čestitke starosti profesorjev novomeške gimnazije leta 1889: »Hvalo ti bodo vedli sinovi matere Slave, / Unuka hvaležno sree stavlo ti bode spomin.«

P. Ladislav Hrovat izvira iz vasi Veliki Hrib v Tuhinjski dolini pri Kamniku iz družine, kjer se je že v začetku 19. stoletja doma veliko bralo in so imeli osupljivo veliko knjižnico. Vpliv prosvetne dejavnosti frančiškanov v Kamniku, ki so s skrbjo za osnovnošolski pouk dečkov (trirazredna tako imenovana glavna šola) do 1882 marsikomu omogočili prve korake pri nadaljnjem študiju, je bil obojestranski. Tudi kakšen njihov učencec se je odločil za življenje v njihovem redu, tam pa prevzel tudi učiteljsko delo, kot je bil primer prav pri dveh Tuhinjcih iz družine Hrovat: p. Ladislav je bil gimnazijski profesor, njegov nečak p. Florentin (1847–1894) pa ljudskošolski učitelj in pisatelj v Novem mestu.

V knjigi so predstavljena mladostna, učna in študijska leta Jožefa / p. Ladislava Hrovata od kamniške glavne šole, ki jo je obiskoval med letoma 1837 in 1839, nato ljubljanske gimnazije in kasnejših višjih študij. Razen lepih ocen res ni veliko

podatkov o tem, kako je Jožef Hrovat od jeseni leta 1839 preživel v Ljubljani gimnazijska leta. V arhivskem gradivu pa lažje spremljamo njegove ljubljanske naslove kakor spoznamo njegove dijaške razmere.

V knjigi spremljamo, kako je Jožef Hrovat v šestem, po tedaj zadnjem razredu gimnazije 1844/45 vstopil k frančiškani (v red manjših bratov) in pri njih po noviciatu nadaljeval v letih 1846 in 1850 "domače" dveletne filozofske študije in nato dveletne teološke študije v samostanu na Kostanjevici pri Gorici. A ta študij na privatni fakulteti ni potekal po domače, saj lahko spoznamo iz knjige, da je bil urejen in nadzorovan z državno skrbjo, za ravnatelja pa določen goriški nadškof. Teološki študij je p. Ladislav nadaljeval še dve leti v Ljubljani. Ker so frančiškani skrbeli za svoj gimnazijski profesorski kader in pošiljali mlajše patre na univerzitetni študij, je p. Ladislav Hrovat opravil v letih od 1852 do 1854 na Dunaju še študij klasične filologije in slavistike. Tedaj so bili dunajski študentje tudi Janez Trdina, Sebastijan Žepič in Matija Valjavec. V knjigi je tako predstavljen tudi univerzitetni študij in posebej usposobljenostni izpit za pouk grščine in latinščine, ki ga je opravil 24. septembra 1854. leta.

Poglavje o Hrovatovi profesuri v Novem mestu vsebuje prikaz poti od suplenta do profesorja z državnim izpitom, na kar se je pripravljaval v obdobju 1857–1858 tudi na Dunaju, kot pričajo ohranjeni študijski zapiski. Hkrati pa avtor predstavlja tudi uveljavljanje slovenščine pri gimnazijskem pouku in v šolskih izvestjih leta 1862 in 1863, ko so o slovenskem pisanju imen krajev polemizirali tudi v tisku. Kadar le more avtor rad poleg arhivskih dokumentov pritegne k sodelovanju tudi sodobnike s časopisnimi zapisi in s spomini na šolanje in poučevanje na novo-meški gimnaziji. Ti spomini ljubljanskega župana Hribarja, pričevanja Karla Claricija ali Picigasa odkrivajo tudi dijakom naklonjen značaj učenega profesorja in naše branje popestrijo z zanimivostmi.

Prav pred podržavljenjem gimnazije je postal p. Ladislav Hrovat kot zadnji frančiškan – ravnatelj gimnazije in leta 1870 je v verzu Horacijevih od v šolski kroniki nakazal na

državno, politično prizadevanje za vpliv nad šolo: »Iz tega vira vrela je poguba / na ljudstvo in na domovino. // Hoc fonte derivata clades / in patriam populumque fluxit.« Je politično podrejanje šolstva res le davna zgodovina? Od frančiškanov so ostali štirje profesorji z državnimi izpiti, med njimi p. Lacko. Prikazu njegovih profesorskih obveznosti in posebej dela ob maturi ter sledi v knjigi prikaz zadnjih let p. L. Hrovata in nato obravnava njegovega strokovnega dela. Peto poglavje Opus je nato z naslednjim Pomen in osebnost tako osrednji del knjige. Delo p. Ladislava Hrovata obsega področje klasične filologije, slovenistike in slavistike, nabožnih spisov in drugih mdr. obrtniških spisov. Avtor se je naprej pozorno lotil področja klasične filologije in izpostavil že omenjeno Latinsko slovnico za slovensko mladež, v kateri je skladnja (sintaksa) večinoma njegovo lastno delo. V njej je uvodoma zapisal, da tudi klasični jeziki »morajo se učiti v materinskem jeziku«. Ob tem lahko zaslutimo, kako težko je šlo slovenščini kot učenem jeziku in kako pomembno delo je opravila njegova generacija: prav vse za napredek slovenščine. Obsežno Hrovatovo slovnico so uporabljali na kranjskih gimnazijah kakšnih deset let, ko je v knjigarnah tudi pošla. Kot nam odkriva knjiga, je p. Lacko po upokojitvi res pripravljaval tudi krajšo drugo izdajo, a ni izšla, saj so se v šolah že uveljavili reformirani učni načrti. Tudi odkritje 162 strani Lackovega rokopisa slovensko-latinske vadnice za III. in IV. letnik gimnazije, ki sicer ni izšla, je novost. O prevodih p. Ladislava Hrovata naj navedemo le enega. Še večja zanimivost je namreč iz leta 1869 ohranjen rokopis Lackovega prevoda celotne Cezarjeve Galske vojne, ki ga je prevajalec preko notice v Novicah tedaj ponujal v objavo. Najbrž nihče od založnikov ali tiskarjev ni zgrabil ponujene priložnosti, pozneje pa je bil profesor mnenja, da bi s tem podpiral dijaško lenobo, saj so ta besedila sodila k šolskemu prevajanju. Kot nam pove avtor, smo Slovenci šele čez sto let dočakali knjižni prevod Galskih vojn (1970). Tu je bilo naše zamudništvo le v pomanjkanju smelosti in razsvetljenosti pri oblastnih in privatnih investitorjih.

Avtor je nato predstavil znanstve-

ne in strokovne prispevke p. Ladislava od prvega v izvestju novomeške gimnazije leta 1856 naprej ter posamezna neohranjena in delno ohranjena dela. Od slednjih je zanimiv neizdani latinsko-slovenski slovar, ki ga je pripravljala Janko Pajk in je nastajal hkrati s latinsko-hrvaškim slovarjem, ki sta ga pripravljala dva slovenska jezikoslovca Matija Valjavec in Sebastijan Žepič. Pri Pajkovem slovarju je sodeloval tudi p. Ladislav vsaj z delom črke P. Kot ugotavlja avtor, bi bil slovar sicer v primerjavi z drugimi skromen dosežek, a tedaj največ, kar se je dalo doseči. O pomenu tega pripevka p. Lacka priča tudi naslovnica izdane knjige, ki se ponaša prav z odlomkom njegovega rokopisa za ta slovar.

Knjigi je dodano še poglavje o p. Florentinu Hrovatu, šolniku in prevajalcu mladinske literature K. Šmida, čemur slede še dragocene priloge: kronološka in vsebinska bibliografija p. Ladislava Hrovata, ocena njegovega strokovnega izpita iz leta 1854 iz latinščine in nemščine (transkribirana objava vira v nemščini) ter skrbno narejen popis obeh osebnih zapuščin v samostanu v Novem mestu. Ob tem malo pogrešamo poleg stvarnih elementov popisa še kakšen dodatni namig na vsebino na primer pisem, a to je lahko tudi lepo povabilo k virom. Posebej skrbno je izbranih in dokumentiranih več kot sto s

temo povezanih ilustracij, od fotografij do dokumentov.

Knjiga ima tudi imensko in stvarno kazalo, ki bo lahko marsikomu v pomoč. Čeprav je Novo mesto prav posebej omenjeno na 35 straneh, pa pravzaprav vsa knjiga govori o različnem delu novomeškega gimnazijskega profesorja patra Lacka za "slovenš'no celo".

Knjiga je napisana živahno in kdaj kot v pogovoru z bralcem, saj je avtor raziskoval prav z veseljem, s svojim davnim filološkim kolegom je prav domač in o p. Lacku tako tudi pripoveduje, a hkrati piše strokovno korektno in vseskozi bogat z napotili na vire. Gotovo bo objavljeni popis gradiva še koga zvalil k bogastvu arhiva in knjižnice frančiškanskega samostana v Novem mestu. V knjigi bo lahko kaj drugega prebral jezikoslovec, kot latinist ali slovenist, spet kaj drugega zgodovinar kraja ali šolstva ali ljubitelj krajevne zgodovine, a za vsakogar bo nekaj zanimivega o naši narodni rasti v drugi polovici 19. stoletja: nekaj, kar vemo, kar smo že malo pozabili, in marsikaj, za kar še slišali nismo. To, kar imamo Slovenci danes, je zraslo tudi z dolgoletnimi vnetimi pedagoškimi prizadevanji posameznih šolnikov za narodni kulturni razvoj in pouk v slovenščini: prispevek tega novomeškega manjšega brata k vsemu temu ni bil najmanjši.

Marica Škorjanec

TEMNO ZELENJE VINKA RODETA

Izbrane pesmi in prozni zapisi. Izdala in založila Mohorjeva družba, Celje 2005. Izbor in spremna beseda France Pibernik.

“Šinilo mi je skozi zavest spoznanje, da tudi sam nimam domovine. Klatim se po svetu in v resnici ne vem, kje je moj dom, na tej ali na oni strani velike luže. Tu so korenine, a tam je brstenje in cvetenje.” Te besede, ki jih je književnik, argentinski Slovenec, zapisal v dnevniku ob obisku stare domovine po skoraj petdesetih letih izgnanstva, vsebujejo osnovno občutje njegovega bivanja pa tudi literarnega snovanja.

Kot trinajstletnik je bil iztrgan iz prijaznega patriarhalnega kmečkega

sveta, iz domače Rodice, vsa družina se je po končani vojni odločila za beg, sprva v Avstrijo, kjer so živeli v zbirnem taborišču, kasneje pa so se preselili v Argentino v Buenos Aires. O duhovnih stiskah, rojenih iz domotožja in negotovosti, pričajo zajetni literarni poskusi in prva knjiga, *Pesmi iz Pampe*, ki sta jo izdala skupaj s Tincom Debeljakom mlajšim. Vinko Rode se je po končani srednji šoli vpisal v bogoslovje, vendar se je kasneje odločil za študij filozofije in postal profesor na višjem učite-

ljišču v Lincolnu, bil je predavatelj na univerzi, končno pa ravnatelj in profesor na šoli v Lamosu.

V svojo drugo pesniško zbirko *Nekje je stvarnost* prozorna je uvrstil predvsem refleksivne pesmi, ki pričajo o razdvojenosti med religioznostjo, s katero je bil prežet od zgodnjega otroštva, in razsežnostjo novih razgledov, ki mu jih odpira preučevanje modernih filozofskih tokov, zlasti eksistencializma. Zelenina rodne pokrajine, travnikov, gozdov in planin v pesnikovem duhovnem videnju sicer ostaja, vedno močnejše korenine pa ga priklepajo tudi na novo domovino. Preplavlja ga zelenje južnoameriške narave, sij zlata na nebu, žgoči sijaj barv, /.../“ ogenj v sipinah / pesek – ognjene puščice”. V naročju bujnega rastja, pokrajin, ki s svojo barvitostjo in neizmernostjo prevzemajo pesnikov bit, začuti utripe nekdanjega, že davno odmrlega življenja. V pesmi *Reka Dolores* pravi: “Vode pod mano drse / po istem davnem kamenju, / v dalji žarijo gore / v luči žarkov večnih. / Jaz pa meljem težke / misli v mlinih indijanskih.”

Prevzelo ga je tudi novo kulturno okolje in ga napajalo iz živega jezikovnega vira kastiljščine, ki zanj ni več samo sredstvo sporazumevanja, ampak mnogo več: možnost za izražanje najglobljih miselnih spoznanj in občutij. Tretja pesniška zbirka *Soles y soladades* (1993) je napisana v španskem jeziku.

Izbor pesniškega dela je v zbirki *Temna zelenina* razdeljen v sedem ciklov, delno po kronološkem, delno po tematskem načelu. Na začetku so pesmi o samoti in samotnosti, o praznini in brezizhodnosti. Blizu mu je eksistencializem (Sartre): “Gnus ti leze v kosti, / v srce”. Pesnika plašijo dalje, ki se odpirajo pred njim: “Čim dlje greš, dlje ti kažejo” – kar ne pomeni le geografskih, ampak tudi duhovne razsežnosti, v nasprotju s kraji otroštva, kjer je bil “čas bogat in prostor odmerjen”. Pesnik zavevstveno išče samoto in povabljenici, ki si sledijo v njegovem življenju, so Homer, Platon, Orfej.

“Lastno eksistenco držim razpeto v času /... / misli so dane s kamnite in suhe / kot zemlja mendoška /... /” S temi besedami izraža svojo negotovost in brezizhodnost.

V naslednjih ciklih se pesnik vra-

ča v novo deželo, ki postaja vedno bolj znana in se z njo istoveti. Opažovanje narave mu je pogosto izhodišče za razmišljanje. Curek žive vode v tolmunu je simbol stika med kronosom – časom, ki beži, in mirom. Ob pogledu na dolino La Punilla pesnik razmišlja o stalnosti narave in menjavah posameznikov, ki kljub časovnim razdaljam čutijo in mislijo enako kot njihovi nekdanji predhodniki. Sončna svetloba, veter v vrhovih cimpres, pogled proti nebu, sončni zahod in večerni hlad – vse to vodi pesnika po poti iskanja k Bogu. Hvalnica v pesmi *Laudes* zveni podobno kot *Sončna pesem Frančiška Asiškega*. Za razumevanje njegovega pesniškega sveta je ključen verz: “Hvala ti za sestro muzo, ki daje peruti modrovanju”. Torej pomeni Rodeltu poezija le ali predvsem pesniško izpoved ideje.

Komaj slutena so bližnja srečanja s sočlovekom kot neminljivo sorodstvo src, vendar o ljubezenskih čustvih v poeziji skorajda ni sledu.

Lirični zven odmeva iz pesmi, ki je posvečena očetu in materi kot zahvala za vse, kar sta mu dala v čustveno bogatem otroštvu. Sveže podobe iz narave vrejo iz globlin nezavednega, z nizanjem drobnih doživetij, ki so temelj njegovega notranjega sveta; to so travniki, jelše, potonike, iskri konji v praznični opremi, zlato-plavi kačji pastirji, vse, kar ga je v varnem okolju kmečkega doma in družine osrečevalo in polnilo z navdušjočim vznemirjenjem.

“Hvala ti, mati, / za zvrhan pehar sreče / ob vzhajanju kruha...” / “Joj, kako sta mi naložila / ta voz življenja / z dišečim zeliščem!”

V himnično vznesenem slogu se pesnik prepusti neposrednemu čustvovanju brez razumskih zavor, brez patetike in deklarativnosti, ki pa jo zaznamo v nekaterih drugih manj osebnih pesmih z retoričnimi prvimi. V sedmi cikel so uvrščene pesmi, v katerih si avtor zastavlja večna vprašanja o biti in smislu (Biti, Premirje, Tu – sem)

“Tu – sem, tu mi poletava misel, / tu se v stiski zgnete zavest, / da sem v veselju brezmejno sam.”

Kljub navidezni sprizajzenosti in premirjem, ki ga sklepa z nemirnim iskalcem v sebi, se pesnik ne neha spraševati: “Zakaj prav jaz, / zakaj prav tu, prav zdaj? / Odkod dar živ-

ljenja in luči?"

Veljavnih odgovorov ni. Smisel je najti tudi v blišču trenutka, "ko še ni bila rojena beseda", in v zamaknjenosti, ki jo občuti ob večnih spremembah v naravi, čeprav se razumsko zaveda, da ni prav nič novega pod soncem (Nil novi sub sole).

Vinko Rode je gotovo najizrazitejši slovenski pesnik – filozof, o čemer priča večina v izboru predstavljениh pesmi. Kljub pomanjkanju jezikovnega poetološkega zaledja in dotoka sprotnih informacij o sodobnih tokovih pesništva na Slovenskem je njegova pesniška govorica tekoča in jasna, prevladuje svobodni verz, rime so redke, umetne pesniške oblike so zastopane s sonetom.

Dobršen del knjige zapolnjujejo štiri besedila v prozi: Otok miru, Deltaši, Snidenje in najobsežnejši tekst Nazaj v planinski raj. Avtor je tudi publicist, urednik, opravljal pa je pomembno kulturno poslanstvo v osrednji zdovski organizaciji Slovenska kulturna akcija. Bil je urednik revije Meddobje, v njej je objavljал pesmi in prozo.

Otok miru, s podnaslovom Počitniški zapis, je reportaža o tridnevni pohodniški turi po slikovitih gorskih pokrajinah nedotaknjene narave, ki je polna sonca, žuborenja voda in ptičjega petja, kot otok miru v morju moderne civilizacije. To je svet nekdanjih ameriških indijanskih ljudstev, kjer pa skoraj ni več sledov o nekdanjih prebivalcih.

Deltaši so kronika, ki stvarno poroča o življenju slovenskih izseljencev na porečju reke Parana; zgodovina kolonistov, ki so se desetletja borili z neukročeno naravo, si uredili posestva, gradili hiše in gospodarska poslopja, zasadili topole in borovce. Vendar se narava ni dala ukrotiti. Po petnajstih letih neusmiljenega boja se zruši vse upanje – požar s stepe jim uniči mlade nasade, pripravljene za sečnjo. Kar se je rešilo ognjene ujme, so uničile poplave. V neenakem boju so ljudje poraženci. Delo dveh generacij je bilo zaman.

Pomembno mesto zavzema potopisno, deloma esejistično zasnovano besedilo Nazaj v planinski raj, napisano leta 1992 ob potovanju v Evropo in prvem obisku domovine po sedemdesetih letih. Domotožje in hrepenenje, da bi še enkrat videl domači kraj, sorodnike in vrstnike, ki

so ostali v domovini, je po osamosvojitvi Slovenije sprožilo v njem odločitev za potovanje v stare kraje, kjer je bil nekoč njegov dom. Zanj je bilo to potovanje h koreninam rodu in k viru njegove biti. Za pot se odloča poln malodušja kot za noro pustolovščino. Po daljšem postanku v Parizu sledi vrnitev v domačo vas, ki je zaradi vseh sprememb v zadnjih desetletjih skoraj neprepoznavna v primerjavi z njegovo spominsko predstavo. V sebi je nosil nedotaknjeno bukolično podobo vasi, in tu ni bil pripravljen na modernizacijo slovenskega, zlasti gorenjskega podeželja, spremembe, s katerimi se je moral na vsakem koraku soočati. Toplina, s katero so ga sprejemali sorodniki, in pokrajina z gozdovi in polji, razgled po nekoč tako znanih planinah, očaranost nad lepoto Slovenije, vse to mu pomaga premostiti časovno oddaljenost in ga napolnjuje z občudovanjem, radostjo, domačnostjo. Na svojem romanju po Sloveniji, zlasti, ko se udeleži spominske slovesnosti v Kočevskem Rogu, se ob razmišljanju o povojnih grozotah in pobojih Slovencev izpred pol stoletja razboleva: "Kot hudournik se je žalost razlila po vseh stezah mojega popotovanja."

Razmišlja o tragičnem pečatu brezdorstva, izgnanstva in izgubljene domovine. Šele v tujini so begunci spoznali, da so ostali sami, da nimajo zaveznikov in so prepuščeni sami sebi. Od nekdanjega sveta so mu poleg razgleda na planine, polja in gozdove ostali razpoznavni nekoč domači zvoki in vonji: zvonjenje farinih zvonov, kosovo petje, vonj pokošene trave in vonj po hlevu. Potovanje v rodne kraje pa kljub sončnim slikam avtorja ni povsem izpolnilo, o tem priča tudi pesem, ki jo je napisal v španščini ob vrnitvi v Argentino. Še vedno ostaja brodolomec na samotni obali brez obzorja in njegovo romanje k izviru se mu zdi Tantalova obsodba.

Mohorjeva družba nam je z izborom del Vinka Rodeta predstavila na Slovenskem premalo znanega književnika, ki ima velike zasluge za ohranjanje slovenske kulture med izseljenci v Argentini, njegovo pesništvo pa razodeva svojsko, občutljivo samotno osebnost misleca, razpetega med dve domovini, ki sta mu obe po svoje dragi, a hkrati tuji.

Snovanja. Zbornik ob 60-letnici Društva upokojencev Novo mesto, št. 4. Novo mesto 2006.

Zbornik Snovanja 2006 Društva upokojencev Novo mesto je izšel ob 60-letnici obstoja in delovanja tega nepogrešljivega novomeškega zbiratelja tistih, ki so zaradi delavnih let ali drugih razlogov zapustili svoja delovna mesta, ritem dela tovarn, zadrug, storitvenih dejavnosti, ustanov, uradov in podobno ter se znašli v objemih časa, ko jim je bilo možno svoje osebno življenje na nek način na novo premisliti in zastaviti. V njem, ki ga zaznamuje številka štiri, je prikazana pot društva, se pravi, aktivnost članstva od skromnih začetkov, zdravega zorenja in zlahnega dozorevanja v razvejeni duhovni hram bogate in plodne ustvarjalnosti. Prikazana zgodovina društva in predstavitev njegovega utripa danes, vse to izpričuje znano modrost, kako je človek vse do zadnjega dne, če je dejaven, sposoben dan za dnem sebi in drugim podarjati oporo, toplino in smisel življenja.

Zbomik bralcu podrobneje predstavi organiziranost društva v zadnjih desetih letih, ko je članstvo že preseglo število tri tisoč in ima številna poverjeništa po večjih krajih novomeške občine oziroma v podeželskih krajevnih skupnostih, kot so Bela Cerkev, Birčna vas, Brusnice, Kamenca, Otočec, Podgrad, Prečna in seveda tudi v Domu starejših občanov Novo mesto. Njegove dejavnosti obsegajo socialno-zdravstveno, športno-rekreativno, kulturnoizobraževalno področje, v njem pa je poskrbljeno tudi za klubsko življenje, ko člani ob druženju prebirajo časnike, revije, se prepuščajo družabnim igram ali razpravam, pogovoru in čisto navadnemu klepetu. Marsikdo išče tudi ustrezen pravni nasvet, ki ga zlahka dobi v društveni pravni posvetovalnici. Vse našete dejavnosti zrealijo dve karakteristični potezi. Prva kaže približevanje vsebin človekovemu notranjemu svetu, človeku kot osebi v starejših letih, ko mora kaj več zvedeti o ohranjanju zdravja, o kroničnih boleznih starostnikov, ko si želi telesnega gibanja, ki bi ga krepilo in osebno osrečevalo, kot so recimo pohodni, planinstvo, ali

pa ga duhovne žilice dramijo in neustavljivo vabijo k ubesedovanju, likovnemu izpovedovanju, glasbenemu nastopanju. Druga poteza pa članstvo društva povezuje z družbeno problematiko, zlasti tisto, ki se dotika ali neposredno zadeva upokojence, njihov položaj in položaj prihodnjih upokojenih rodov, skratka življenjsko raven starejših. Tako iz zbornika razberemo, kako je društvo po svojih članih prav zaradi teh dveh svojih zelo izrazitih potez izredno intenzivno in duhovno zrelo vključeno v socialno in duhovno življenje v novomeški občini in kako je kulturno in politično, slednje, ko gre za socialno politiko, tudi širše vpeto v slovenski prostor.

Posebno pozornost vzbudi bralcu predstavitev društvenega pevskega zbora. Ta deluje že od 1956. leta in ima zdaj 39 pevcev in pevk. Na leto ima do petnajst nastopov in je med upokojenskimi zbori med boljšimi v Sloveniji. Pol stoletja torej že ohranja domačo pesem in jo širi med domače in slovensko občinstvo. V kakovost njegovega petja so vložili svoje znanje in trud Boris Savnik, Tone Markelj, Franc Milek in po letu 1983 zborovodkinja Sonja Pirc.

Če je prvi del zbomika posvečen društvu skozi čas, še poprej pa čestitkam uglednih ljudi iz javnega življenja ter zahvali sedanje predsednice društva Ane Bilbije vsem, ki so pred njo vodili in krojili njegovo življenje ali pa so k njegovi kakovostni rasti dali svoj nesebični prispevek, je drugi del zbomika pravzaprav nekakšno literarno in likovno duhovno ogledalo njegovega zdajšnjega žitja in bitja. Ne da bi se spuščal v izpovedno globino in širjavo literarne besede, ujete v pesniški in prozni izraz, ali v krajinske podobe različnih likovnih tehnik, lahko povem, da sežejo tenkočutnemu človeškemu srcu tjakaj, kjer zmorejo njegove strune vzbuditi glase mile v melodijo lepote ali krikniti k človeškosti ali pa se razdati šegavi, čeprav grenki hudomušnosti. Nedvomno sta besedni in likovni duhovni vir novomeškega društva upokojencev tisti društveni

mladiki, od katerih lahko pričakujemo v prihodnje še veliko žlahtnih plodov.

Zbornik ni le po vsebini, ampak tudi oblikovno in jezikovno kakovostno spričevalo zgledega dela in visokih standardov, s katerimi se

njegovo vodstvo in članstvo umešča visoko na področju društvenega življenja na Slovenskem. Takšno tudi vzdržuje stike s sosednjimi društvi in okoliškimi ustanovami starejših občanov ali pa z njimi tesneje sodeluje.

Rasto Božič

VISOK NIVO DOMAČEGA JAZZA

Jazzon 2006, Skladateljska nagrada IV, Goga Musica – LokalPatriot 2007

Kaja Draksler. (Foto: Rasto Božič)

Prva letošnja glasbena izdaja novomeške Založbe Goga je lanski dolg. Gre za četrto ploščo iz serije Skladateljska nagrada Jazzon, za posnetke lanskega leta in skladbe lani prispele na natečaj za najboljšo slovensko jazz skladbo, ki je potekala v sklopu poletne LokalPatriotove mednarodne delavnice Jazzinty.

Odziv na lanski natečaj je bil izredno dober. Na razpis je prispelo dvajset jazzovskih skladb, žirija v sestavi Janez Gregorc, Lojze Krajncan in Jure Pukl je izbrala sedem skladb in finalistov: Decision to Make in Kristijana Krajncana, Pure Spirit Mihe Koretiča, Vsakdan Klemena Smoleja, Pravljičjo Črta Remica, Gospoda Falajka Kaje Draksler, Pheasant Song Igorja Lunderja in Finally Roberta Jukiča. Izmed sedmih skladb sta mednarodna strokovna žirija, razširjena z mentorji Jazzintyja: John Abercrombie (ZDA), David Boato (Italija), Ratko Zjaca (Nizozemska), Daniel Noesig (Avstrija), Janez Gregorc in Jure Pukl (Slovenija), ter občinstvo izbrala tri zmagovalne. Občinstvo je nagradilo skladbo mlade obetajoče pianistke Kaje Draksler, Gospod Falajk, strokovna žirija pa ji je za to skladbo podelila tudi drugo nagrado. Prvo nagrado in malo plastiko Jazzon 2006 je prisodila skladbi Kristijana Krajncana, Decision To Make – Odločitev.

Vseh sedem skladb je izvedel Lovro Ravbar »Jazzon« Sextet, za-

sedba, sestavljena iz posavskega saksofonista Lovra Ravbarja, nizozemskega trobentača Arthurja Finka, Ravbarjevega rojaka in klaviaturista Roka Lopatiča, španskega kitarista Tonyja Moraea, domačega kontrabasista Mateja Hotka in bobnarja Janeza Gabriča.

Vse skladbe izražajo visok nivo ustvarjanja, temu ustrezna je bila tudi izvedba 18. avgusta lani zabeležena v veliki dvorani Kulturnega centra Janeza Trdine v Novem mestu. Poleg skladateljev je opozorila na kakovostne dolenjško – posavske jazzovske glasbenike, ki se postavljajo ob bok redkim novomeškim. Vodja zasedbe Lovro Ravbar je tudi ustanovni član posavske pop/rhythm and blues/rock/elektro skupine Leeloo-jamais in član vrhunskega slovenskega velikega jazz orkestra The Fool Cool Jazz Orchestra. Njegova zasedba, nekoliko drugačna od Jazzon Sexteta, bo letos pri Založbi Goga izdala prvenec. Ravbar, ki glasbeno znanje izpopolnjuje na študiju v Rotterdamu, je letos tudi eden izmed izvajalcev LokalPatriotovega Jazzinty abonmaja »Vzhod sreča zahod«.

Posnetkom na plošči Jazzon 2006 je dodana izvedba skladbe Jureta Pukla, Hubschrauber, predlani ovenčana s 1. nagrado strokovne komisije Jazzon 2005. Ploščo odlikuje lep zvok, nedvomno zasluga novomeškega tonskega mojstra Simona Žizka.

Lucijan Rešič: Iz cikla ZGODNJI LUČKO, olje na platnu.

**Marinka
Dražumerič**

ZGODOVINA IN RAZVOJ KONSERVATORSTVA (2)

Na Dolenjskem in v Beli krajini od njegovih začetkov do leta 1945

Drugo obdobje delovanja Centralne komisije 1873–1911

Centralna komisija je 21. julija 1873 doživela prvo reorganizacijo in bila preimenovana¹ v Centralno komisijo za raziskovanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov (»Der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale«). Do reorganizacije so pripeljali tako politični kot tudi strokovni razlogi. Prvi so bili povezani z dualistično preureditvijo države leta 1868, drugi pa z razvojem arheologije, umetnostne zgodovine in zgodovine kot samostojnih znanosti, pa tudi z izkušnjami preteklega dela Centralne komisije, pri katerem so se pokazale določene pomanjkljivosti.

Organiziranost in naloge

V svojem reorganiziranem spomeniškovarstvenem programu si je Centralna komisija zadala za nalogo širiti zanimanje za preučevanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov, pospeševanje dela strokovnih društev, popularizacijo spomenikov in njihovo varovanje pred propadom.² Pri svojem strokovnem, raziskovalnem in popularizacijskem delu se je trdno naslonila na dunajsko umetnostnozgodovinsko šolo, katere najpomembnejši predstavniki so bili Franc Wickhhoff, Alois Riegel, kasneje tudi Max Dvořak, iz nje pa so pričeli prihajati prvi strokovno usposobljeni konservatorji.

V novem statutu Centralne komisije je bilo strokovno delo razdeljeno v tri sekcije. Prva (I.) je obravnavala prazgodovinske in antične spomenike, druga (II.) arhitekturne, kiparske, slikarske in grafične spomenike od srednjega veka do konca 18. stoletja, tretja (III.) sekcija pa srednjeveške in novoveške pisne spomenike do konca 18. stoletja. Tako je imela prva sekcija arheološki, druga umetnostnozgodovinski in tretja sekcija arhivski spomeniškovarstveni značaj.³ Medtem ko sta bili prva in tretja sekcija usmerjeni predvsem v muzejski in arhivski način dela, pa je druga, umetnostnozgodovinska sekcija varovala in obnavljala spomenike v njihovi krajevni in likovni prvobitnosti.

Delovanje Centralne komisije je tudi po reorganizaciji slonelo na predstavnikih javnih oblasti, zlasti pa na konservatorjih in korespondentih, ki so bili imenovani za posamezne sekcije. Tudi v tem obdobju je bilo njihovo delo vezano predvsem na stavbe v lasti Cerkve ali države. Pri teh stavbah se je njihov vpliv povečal, saj je Centralna komisija lahko za obnovo spomenikov dodeljevala finančno podporo, a le na podlagi predhodnih raziskovalnih del, ki so jih

opravili konservatorji ali od Centralne komisije pooblašteni gradbeni uradniki. Na ta način je lahko Centralna komisija tudi pogojevala svoja obnovitvena načela in načrte.

Konservatorji in korespondenti so še vedno izhajali predvsem iz vrst učiteljstva, duhovščine in uradništva, tudi slikarjev. Dejstvo, da niso imeli poklicne konservatorske ali umetnostnozgodovinske izobrazbe, lahko pojasnimo s tem, da je bil vpliv obeh velikih teoretikov dunajske umetnozgodovinske šole, Riegla in Dvořaka, v drugem obdobju delovanja Centralne komisije na Dolenjskem skoraj zanemarljiv. V slovenskih deželah so pričeli prvi univerzitetno izšolani umetnostni zgodovinarji prihajati med konservatorje v prvih letih 20. stoletja. Pri tem sta bili pred Kranjsko v prednosti Koroška (Paul Hauser) in Štajerska (Avguštin Stegenšek). Kranjska je svojega prvega poklicnega konservatorja dobila šele po drugi reorganizaciji Centralne komisije, ko je bil leta 1913 v Ljubljani ustanovljen deželni spomeniški urad. Za njegovega vodjo je bil na Dvořakovo pobudo imenovan France Stele, ki je bil tudi eden naših prvih akademsko izšolanih umetnostnih zgodovinarjev.

Na tem mestu moram omeniti še dolenjsko spomeniško specifičnost, to je velika samostanska arhitektura.⁴ Ob koncu 19. stoletja sta dva velika samostana, cistercijanski samostan Stična in kartuzija Pleterje, z nakupi prišla nazaj v redovne roke. Da pa bi v njih znova steklo redovno življenje, jih je bilo treba temu primerno urediti. Pri kartuziji Pleterje je to pomenilo celo odstranitev stare in pozidavo nove samostanske arhitekture. Pri tem pa so le zaradi intervencije konservatorja Franceta Avsca ohranili staro samostansko cerkev in ob njej del križnega hodnika.

Tretji veliki dolenjski samostan, cisterca v Kostanjevici, je ostal v državni lasti, v njem pa so bili nameščeni državni uradi. V prvih letih 20. stoletja je Centralna komisija na svojih sejah in na pobudo konservatorja Franceta Avsca večkrat obravnavala kritično stanje njegovih streh,⁵ leta 1905 in 1906 pa tudi odobrila 525 in 400 kron za njihovo obnovo.⁶

V devetdesetih letih 19. stoletja so bile, predvsem po zaslugi konservatorja Konrada Črnologarja, v marsikateri dolenjski podružnici najdene srednjeveške stenske poslikave, v širši okolici samostana Stična tudi freske Janeza Ljubljanskega. Tako je razumljivo, da je bila pozornost Centralne komisije v letih do prve svetovne vojne posvečena njihovem odkrivanju in restavriranju.⁷ Tako so bile leta 1903 odkrite in restavrirane freske v ladji danes porušene cerkve sv. Jurija nad Studencem pri Igu. Leta 1910 je slikar in konservator Matej Sternen po nalogu Centralne komisije restavriral stensko poslikavo v cerkvi sv. Petra na Vrhu nad Želimljami. Leto kasneje je Hans Lukesch dokončal restavriranje srednjeveške poslikave v cerkvi sv. Nikolaja v Žužemberku, s katerim je pričel že leta 1908.⁸ V letih 1910-1912 je Centralna komisija odobrila tudi sredstva za odkrivanje in restavriranje srednjeveških fresk v ladji cerkve sv. Mihaela v Iški vasi, v cerkvi sv. Simona in Juda Tadeja v Pijavi Gorici in v cerkvi sv. Nikolaja na Visokem pod Kureščkom.

Pri drugem obdobju delovanja Centralne komisije moram omeniti, da sta bili v tem času do Kočevja (1892) in Novega mesta (1894) speljani železniški progi, za gradnjo belokranjske železnice pa so potekale intenzivne priprave, v katere je bila vključena tudi spomeniško varstvena stroka. Tako se je leta 1911 Josip Mantuani⁹ kot

zastopnik Centralne komisije udeležil obhoda trase železniške proge Novo mesto – Metlika in pri tem »stabilil nasvete, kako naj se varujeta pokrajinska slika in domači hišni slog«. ¹⁰

Ob koncu 19. stoletja in v letih pred prvo svetovno vojno se je poleg inventariziranja spomenikov vedno bolj kazala tudi potreba restavriranja posameznih umetnin, katerih obnova je bila nujna zaradi njihove starosti ali mehanskih poškodb. ¹¹ Zato se je v spomeniškem varstvu poleg konservatorja pričel uveljavljati tudi poklic restavratorja. Pri nas je bil to slikar Matej Sternen, ki je že pred prvo svetovno vojno po nalogu Centralne komisije izvrševal restavriranje nekaterih srednjeveških fresk, kasneje pa je postal tesen terenski sodelavec konservatorja Franceta Steleta.

V drugem obdobju delovanja Centralne komisije je popisovanje spomenikov začelo preraščati v umetnostnozgodovinske topografije. ¹² Tako je bila leta 1889 kot prva v avstro-ogrski monarhiji izdana topografija za Koroško, ¹³ gradivo zanjo pa je bilo najprej objavljeno v Izvestjih Centralne komisije. Pri topografijah nemškega govornega območja, v katere pa je delno vključeno tudi slovensko ozemlje, moramo omeniti še umetnostnozgodovinsko topografijo Georga Dehija, ki je izhajala v letih 1905-1912 ¹⁴ in katere posodobljene izdaje za posamezna manjša področja izhajajo še danes. Vanjo sta v Avstriji zajeti tudi slovenska Koroška in Štajerska.

Slovenske dežele (Štajerska) so svojo prvo umetnostnozgodovinsko topografijo, napisano v slovenščini, dobile v primerjavi z Avstrijo zelo zgodaj. Zasluga za to gre Avguštinu Stegenšku, ki je leta 1905 na svoje stroške izdal Dekanijo Gornji Grad in nato leta 1909 še Konjiško dekanijo. Dežela Kranjska je svojo prvo umetnostnozgodovinsko topografijo dočakala šele leta 1929.

Pri kratki predstavitvi drugega obdobja delovanja Centralne komisije moram omeniti, da je bilo leta 1894 v Ljubljani ustanovljeno Društvo za krščansko umetnost, ki je delovalo do leta 1931. Bilo je prvo umetnostnozgodovinsko usmerjeno društvo na Slovenskem in je v okviru ljubljanske škofije skrbelo za ohranitev in preučevanje sakralnih spomenikov, vodilo in nadzorovalo pa je tudi gradnjo novih cerkva. ¹⁵

Konservatorji in korespondenti za Dolenjsko in Belo krajino

V drugem obdobju delovanja Centralne komisije, se pravi med letoma 1873–1911, je bilo vanjo imenovanih več konservatorjev in korespondentov, ki so delovali tudi v dolenjskih političnih okrajih. Ob koncu leta 1881 sta bila kot konservatorja na Kranjskem imenovana Karl [Dragotin] Dežman, kustos muzeja v Ljubljani v I. sekciji, in Avgust Dimitz, predstojnik finančnega ravnateljstva v Ljubljani v III. sekciji, nezasedeno pa je ostalo mesto konservatorja v II. sekciji [umetnostnozgodovinski]. ¹⁶ Toda že leta 1883 sta bila v tej sekciji kar dva konservatorja: slikar Janez Franke, učitelj risanja na gimnaziji v Kranju za politične okraje Ljubljana, Kranj, Radovljica, Kamnik, Lož in Postojna ter za okolico Ljubljane, torej za Gorenjsko in Notranjsko; **Joseph Leinmüller**, višji inženir v Novem mestu, pa za okraje Litija, Krško, Novo mesto, Kočevje in Črnomelj, torej za Dolenjsko in Belo krajino.

V januarju leta 1904 sta bila za dolenjske politične okraje kot konservatorja II. sekcije imenovana: **Franc Avsec**, župnik v Šentjuriju pod Kumom, za okraje Krško, Litija in Novo mesto, ter **Josef**

Obergföll, profesor na gimnaziji v Kočevju, za okraje Črnomelj, Kočevje, Lož in Postojna.¹⁷ Med korespondenti, ki pa niso bili razporejeni v posamezne sekciji, je bil med drugimi (Janez Flis, dr. Franc Komatar, dr. Walter Schmidt) imenovan tudi **Ivan Šašelj**, župnik v Adlešičih.¹⁸ Medtem ko bom konservatorja Franceta Avsca predstavila v posebnem poglavju, pa o delovanju Josefa Obergfölla zaenkrat nimamo drugih podatkov, saj v Izvestjih Centralne komisije ni njegovih poročil.

O adlešičkem župniku Ivanu Šašlju (1859–1944) naj na kratko povem le to, da je bilo njegovo zanimanje usmerjeno bolj v etnografsko področje. S tem lahko pojasnim, zakaj v strokovnih glasilih spomeniške službe ni njegovih poročil. Kljub temu pa moram omeniti, da je bil vnet zbiralec, predmete (npr. ljudska oblačila, vezene), zbrane v Adlešičih in okolici, pa vestno pošiljal tako v Rudolfinum kot tudi v nastajajoči škofijski muzej v Ljubljani. Zbiral je tudi ljudsko ustno izročilo,¹⁹ slovarsko gradivo ter raziskoval cerkveno in krajevno zgodovino.²⁰ Šašelj je bil leta 1907 imenovan tudi za poverjenika Rudolfinuma v Ljubljani.²¹

Pri vrednotenju Šašljevega dela pa se dostikrat spregleda, da velja za začetnika zvonoslovja na Slovenskem. Že okoli leta 1880 je začel dokaj sistematično popisovati zvonove v Beli krajini in na Dolenjskem, svoje izsledke o njih pa je redno objavljajal od leta 1889 dalje. Pri svojem delu se je opiral na list za cerkveno umetnost *Kirchenschmuck*, predvsem pri sestavljanju prvega seznama zvonarjev, ki so delovali v naših krajih ali pa so bili njihovi zvonovi v naših cerkvah. Sodeloval je tudi z ljubljanskim zvonarjem Albertom Samasso, ki mu je pošiljal podatke o starih zvonovih, ki jih je dobil v prelitje.²²

Leta 1909 je bil kot konservator v II. sekciji za dolenjske politične okraje Krško, Litija in Novo mesto ponovno imenovan župnik **Franc Avsec**, konservatorsko mesto v okrajih Črnomelj, Kočevje, Lož in Postojna je ostalo nezasedeno. Kot korespondent je bil ponovno imenovan tudi adlešički župnik **Ivan Šašelj**.

Konservatorji, ki so že pred tem običajno delovali kot korespondenti, so bili imenovani za dobo petih let, njihovo imenovanje pa se je lahko večkrat ponovilo. Delovanju posameznih korespondentov oziroma konservatorjev lahko sledimo po njihovih objavah v Izvestjih Centralne komisije, zaenkrat pa še nisem uspela izluščiti točnih datumov njihovega imenovanja. Nedvomno pa je drugo obdobje delovanja Centralne komisije na Dolenjskem zaznamovalo spomeniškovarstveno udejstvovanje učitelja Konrada Črnologarja in duhovnika Franca Avsca. Preden pa se podrobneje posvetim predstaviti njunega spomeniškovarstvenega dela, moram na kratko omeniti še nekaj njihovih predhodnikov oziroma sodobnikov.

Omenila sem že, da je bil leta 1883 za konservatorja v II. sekciji imenovan gradbeni inženir **Joseph Leinmüller**, ki je služboval v Novem mestu. Njegov konservatorski delokrog je obsegal politične okraje Litija, Krško, Novo mesto, Kočevje in Črnomelj, tako rekoč vso Dolenjsko in Belo krajino. Spomnim naj, da je Leinmüller že pred letom 1883 objavljajal prispevke o dolenjskih stavbnih spomenikih v Izvestjih Centralne komisije. Kot konservator je leta 1884 objavil kratko notico o župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika na Mirni. Na kratko je navedel nekaj letnic, stilno opredelil gotske elemente arhitekture in opozoril na slabo stanje portala.²³ Povsem razumljivo je, da je Leinmüller kot gradbeni inženir poznal kartuzijo Pleterje,

o kateri je že leta 1862 tudi pisal v Izvestjih Centralne komisije. Zanimivo pa je, da je bil pozoren tudi na njej pripadajoče dislocirane stavbe. Tako je leta 1884 na kratko opozoril na nekdanjo, iz kamna zidano pletersko viničarijo pod cerkvijo sv. Helene pri Beli Cerkvi. Poslopje, ki ga danes ni več, je bilo takrat že v slabem stanju, a iz Leinmüllerjevega poročila izvemo o nekaterih detajlih, ki dokazujejo njeno srednjeveško poreklo, pa tudi to, da so bili nekateri stavbni elementi (portal) vzidani v bližnjo cerkev sv. Helene na Dragi. Leinmüller še pove, da je bil vanjo prenesen tudi zvon z letnico 1618.²⁴

Pomen Leinmüllerjevega dela je gotovo v tem, da je med prvimi opozoril strokovno javnost na še danes ključne spomenike srednjeveške sakralne arhitekture na Dolenjskem (cerkvi v Šentrupertu in na Mirni, kartuzija Pleterje in njena gotska cerkev), pa tudi na detajle, ki opredeljujejo njihov gotski značaj (zakramentalna hišica in letnica nad portalom v šentrupertski, sedilije v pleterski cerkvi). Dragocene so tudi njegove risbe, ki so za razliko od Beneschevih izrisane v merilu.

Omeniti moram tudi slikarja in kartografa **Ladislaua Benescha** (1845–1922), od leta 1885 tudi korespondenta Centralne komisije.²⁵ S slovenskimi deželami se je seznanil pri opravljanju vojaškega poklica, v krog dopisnikov Centralne komisije pa ga je pritegnil Dragotin Dežman, ravnatelj Deželnega muzeja v Ljubljani in osrednja osebnost Centralne komisije na Kranjskem.²⁶ Beneschevo delovanje je bilo v besedi in risbi vezano predvsem na Gorenjsko, dokumentiral²⁷ pa je tudi nekatere ključne spomenike srednjeveškega stenskega slikarstva na Dolenjskem. Na Dežmanovo povabilo si je leta 1887 ogledal novodkrito poslikavo v gotski kapeli gradu Turjak. Izdelal je njene akvarelne skice, ki nimajo samo velike dokumentarne vrednosti, ampak omogočajo tudi rekonstrukcijo poslikave.²⁸ Benesch je prvi poročal tudi o stenski poslikavi v cerkvi sv. Nikolaja na Visokem pod Kureščkom in dokumentiral signaturo Janeza Ljubljanskega. Njegovo poročilo in skica Janezovega podpisa imata toliko večjo težo, ker votivna slika, na kateri je ta bil, ni več ohranjena.²⁹ Beneschev priljubljeni risarski motiv so bili gradovi, njihove razvaline in romantična lega v pokrajini. Mogoče ga je prav zato pritegnil grad Luknja pri Novem mestu. Upodobil ga je v lavrirani risbi in tako ohranil njegovo romantično podobo v ozki udorni dolini ob enem od izvirov reke Temenice.³⁰

Čeprav Beneschevo spomeniškovarstveno delo ni imelo raziskovalnega značaja, je zaradi dokumentarnih risb kljub temu izredno dragoceno. Zavedati se moramo, da je bila fotografija šele na začetku svojega razvoja, zato je bila Centralni komisiji dobrodošla vsaka risba, ki je pričala o nekem spomeniku. Beneschevo delovanje je pomembno tudi zato, ker v tem času v slovenskih deželah ni bilo dovolj akademske izobraženih moči, ki bi se lahko vključile v raziskovanje in dokumentiranje spomenikov, v njem pa sta bila posrečeno združena za tisti čas tako značilen poklic oficirja in umetnika.

V drugem obdobju delovanja Centralne komisije moram omeniti tudi **Paula Hauserja** (1868–1914).³¹ Čeprav Dolenjska ni bila njegovo izrecno konservatorsko območje, pa se je med prvimi ukvarjal z dolenjskim gotskim slikarstvom. Benesch je bil tisti, ki je prvi opozoril na Janeza Ljubljanskega in njegove freske v cerkvi na Visokem pri Kureščku, Hauser pa je prvi objavil resen strokovni članek o slikarstvu Janeza Ljubljanskega v cerkvah na Visokem in Mu-

ljavi.³² Ta prispevek je bil osnova za kasnejše raziskovalno delo Franceta Steleta. Hauser je tudi prvi strokovno ovrednotil srednjeveško poslikavo v cerkvi sv. Petra na Vrhu nad Želimljami,³³ leta 1907 pa tudi danes večinoma uničene freske v cerkvi sv. Nikolaja v Žužemberku.

Konrad Črnologar in njegovo konservatorsko delovanje

Drugo obdobje Centralne komisije in delovanje njene II. sekcije je na Dolenjskem v letih 1891–1904 zaznamovalo izredno aktivno delo Konrada Črnologarja (1860–1904). Rojen je bil v Višnji Gori kot najmlajši od štirih sinov nadgozdarja na Taufferjevi graščini.³⁴ Zaradi slabih družinskih gmotnih razmer je v Višnji Gori napravil le dva razreda šole, nato pa se je v Ljubljani učil knjigoveštva.³⁵ Kljub šibkim finančnim razmeram je vstopil v ljubljansko učiteljsko in ga leta 1883 tudi končal. Tu sta nanj spodbudno vplivala zlasti Fran Levec³⁶ in profesor Jurij Kozina.³⁷ Črnologarjevo prvo delovno mesto je bilo na šoli v Podgabu,³⁸ kjer je ostal štiri leta. Leta 1887 je bil nastavljen za učitelja v Šentvidu pri Stični in nato leta 1891 prestavljen na šolo v Šmarje. Tu je, kljub večjim pričakovanjem,³⁹ opravljal službo učitelja vse do prezgodnje smrti aprila leta 1904.

Črnologarja naj bi že kot otroka pritegnile razvaline višnjegorskega gradu, pa tudi druge graščine, ki jih v okolici Višnje Gore ne manjka. Kot učitelj v Podgabu je pričel raziskovati stiški samostan, popisovati cerkve in gradove, tudi arhive bližnjih graščin in med ljudmi nabirati knjige iz stare samostanske knjižnice. Med svojim delom se je Črnologar seveda srečal z arheološkimi izkopavanji in pomagal pri delu starinokopu Jerneju Pečniku. Spoprijateljil se je s Simonom Rutarjem,⁴⁰ ki je leta 1892 nadzoroval Pečnikovo izkopavanje na Magdalenski Gori in vplival na Črnologarjevo delo. Da je Črnologar dobro poznal arheologijo, potrjuje podatek, da je med velikonočnimi počitnicami leta 1904 pripravljala natančen zemljevid s prazgodovinskimi izkopavališči Kranjske.⁴¹

Za korespondenta Centralne komisije je bil Črnologar imenovan leta 1890.⁴² Iz nekrologa v Domu in svetu lahko razberemo, da je bil za konservatorja v političnem okraju Višnja Gora imenovan že leta 1887. Toda ta podatek verjetno ni točen, saj se Črnologarjeve objave v Izvestjih Centralne komisije pričnejo šele leta 1891, a pri njih ni naveden njegov status.⁴³ Z nazivom korespondent je prvič omenjen šele leta 1895, ko je poročal o arhivskem gradivu samostana Kostanjevica.⁴⁴ Emilijan Cevc sicer piše, da je Centralna komisija imenovala Črnologarja za častnega konservatorja, a o tem ne pove kaj več.⁴⁵ Do nejasnosti prihaja tudi pri podatku, da je bil Črnologar pred veliko nočjo leta 1904 imenovan za konservatorja v političnem okraju Črnomelj.⁴⁶ Ko se je odpeljal pogledat tri cerkve (Tri fare?), naj bi se na poti čez Gorjance prehladil in nekaj dni zatem tudi umrl. Toda po objavi v Izvestjih Centralne komisije je bil leta 1904 za konservatorja v črnomaljskem okraju imenovan Josef Obergföll.

Črnologar je bil med najbolj delavnimi, pa tudi pismenimi konservatorji svojega časa. Svoje raziskovalne izsledke je objavljala v *Mittlungenen des Musealvereins für Krain*, v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko in seveda tudi v Izvestjih Centralne komisije. V njih je objavljala tako kratka poročila kot tudi daljša besedila, skoraj študije, predvsem o srednjeveških cerkvah v širšem zaledju Stične, pa tudi na širšem območju Dolenjske.⁴⁷ Tako je strokovni javnosti

predstavil cerkve sv. Lamberta na Pristavi pri Stični, Marijinega rojstva na Primskovem, sv. Mihaela v Gornji Dragi, Marijino cerkev na Muljavi, cerkev sv. Marije Magdalene na Magdalenski gori, Marijino cerkev v Trebnjem, cerkve sv. Simona in Juda na Viču pri Ljubljani, sv. Jakoba v Strahomeru, sv. Uršule v Lanišču, sv. Simona in Juda na Pijavi Gorici, sv. Martina v Biču, sv. Nikolaja na Gradišču, sv. Mihaela v Grosupljem, o cerkvenem kompleksu v Dednem Dolu, cerkvi Sv. Duha v Gumnišču, sv. Petra na Dvoru pri Polhovem Gradcu, sv. Urha v Zavogljah pri Sostrem. Svoja poročila je Črnologar običajno opremil z grafično dokumentacijo, predvsem s tlorisi cerkva, na katerih je označil posamezne stavbne faze. Iz njegovih zapisov in tlorisov dobimo tako tudi nekaj dragocenih podatkov o srednjeveški arhitekturi župnijskih cerkva sv. Kancijana v Mirni Peči, sv. Martina pri Litiji in sv. Petra v Radečah, ki so jih v začetku 20. stoletja nadomestile nove cerkvene stavbe, pozidane v historicističnem stilu.

Črnologar seveda ni mogel prezreti samostana Stična. V primerjavi z drugimi spomeniki mu je posvetil največ truda in pri tem tudi dosegel svoj strokovno najbolj poglobljeno raven. Zbiral naj bi tudi gradivo za knjigo o zgodovini stiškega samostana. Tako je že leta 1891 pri opisu samostana in rekonstrukciji prvotne podobe samostanske cerkve s pogloblitimi fazami njenega stavbnega razvoja ovrgel Valvasorjevo in Pucljevo tezo o tem, da je dal opat Reinprecht pozidati cerkev povsem na novo.⁴⁸ Štiri leta kasneje je Črnologar označil tudi njene kasnejše prezidave samostanske cerkve.⁴⁹ O stiškem samostanu in njegovi redovni cerkvi je Črnologar objavil obsežnejši prispevek tudi leta 1900. V njem se je posvetil predvsem opisu opreme in podrobni predstavitvi nagrobnikov stiških opatov in Viridine grbovne plošče.⁵⁰

Čeprav je bilo Črnologarjevo udejstvovanje vezano na II. sekcijo, pa njegovo zanimanje ni bilo omejeno samo na stavbne spomenike. Ukvarjal se je tudi z raziskovanjem arhivskega gradiva. Tako je objavil vrsto izpiskov iz višnjegorskega mestnega arhiva,⁵¹ podatke o cehih in privilegijih nekaterih dolenjskih trgov in mest,⁵² o knjigah in knjižnicah⁵³ in pisal tudi o zanimivostih iz domače zgodovine.⁵⁴

Črnologar je obiskal, preiskal in opisal veliko spomenikov v okolici Višnje Gore, Stične, Šentvida, Trebnjega in Novega mesta, zapisal marsikateri danes izgubljeni arhivski podatek ter svoja dožnanja vestno objavljaj v tedanjih strokovnih glasilih. Toda vsebina njegovih besedil je večinoma ostajala le pri opisih in izrisih posameznih stavbnih spomenikov ter prepisih posameznih arhivskih listin. To lahko pojasnimo s pomanjkanjem primerne strokovne izobrazbe. Čeprav je Črnologar dokončal ljubljansko učiteljsišče, je bil na spomeniškovarstvenem področju le samouk, čeprav nadarjen in sposoben. Način njegovega konservatorskega dela je bil v bistvu zamudniški, saj se je pri svojem delu opiral na izhodišča Centralne komisije in na shemo z 11. točkami za opis posameznega spomenika, ki jih je ta začrtala že ob svoji ustanovitvi leta 1853. Njegov za takratni čas že malce zastareli način dela, se kaže tudi v tem, da je izredno podrobno opisal nagrobne spomenike v stiški samostanski cerkvi,⁵⁵ predstavil pa je tudi nagrobno ploščo na cerkvi v Dolenjskih Toplicah.⁵⁶ Njegovo zanimanje za nagrobne plošče v stiški cerkvi lahko povežemo s tem, da je nameraval napisati zgodovino samostana. Na drugi strani pa moramo spomniti na dekret dvorne pisarne

iz leta 1812, ki je naročal, da je potrebno dvornemu antičnemu in numizmatičnemu kabinetu pošiljati prepise napisov ne le na antičnih, ampak tudi na drugih nagrobnih kamnih.

Kljub temu moramo priznati, da je Črnologar na stiški samostanski cerkvi prvi lucidno prepoznal zakonitosti njenega stavbnega razvoja in tudi izrisal njeno rekonstrukcijo pred barokizacijo. Bil je tudi prvi, ki je strokovni javnosti predstavljal dolenske sakralne spomenike, med katerimi so nekateri vse do danes (poleg Stične npr. tudi cerkev na Muljavi) ohranili visoko ne le umetnostnozgodovinsko, ampak tudi spomeniškovarstveno vrednost. Ponovno moramo omeniti tudi, da je Črnologar opisal in grafično dokumentiral nekatere kasneje porušene cerkve, katerih stavbne značilnosti poznamo danes le iz njegovih objav. Z njegovim delom so se pričela sistematična spomeniškovarstvena raziskovanja srednjeveških spomenikov dolenske stavbne in arhivske dediščine, ki so bila prekinjena zaradi njegove prezgodnje smrti, toda pri obravnavi nekaterih ključnih spomenikov srednjeveške sakralne arhitekture ne moremo spregledati njegovega konservatorskega doprinosu.

Franc Avsec in njegovo konservatorsko delovanje

Franc (Frančišek) Avsec (1863–1943) je po končani gimnaziji v Novem mestu obiskoval bogoslovje v Ljubljani. Po letu 1888 je kot kaplan služboval v različnih krajih (Metlika, Škocjan, Trebnje, Radovljica), bil leta 1899 župnik v Velikih Brusnicah pri Novem mestu, v letih 1900–1919 v Podkumu in nato vse do smrti v Lescah na Gorenjskem.⁵⁷ Že v bogoslovju se je navdušil za cerkveno umetnost, ki ji je posvetil svoj prosti čas tudi na službenih mestih, ukvarjal pa se je tudi s tehničnimi in gospodarskimi vprašanji. Poglobljaj se je tudi v njihovo konservatorsko problematiko in bil leta 1904 imenovan za konservatorja Centralne komisije v njeni II. sekciji. Od leta 1913 je bil zaupnik Deželnega konservatorskega urada za Kranjsko, nato tudi Spomeniškega urada za Slovenijo, ki ga je štel med svoje najbolj delovne zaupnike.⁵⁸ Bil je aktiven član Društva za krščansko umetnost in deloval v njegovem odseku za stavbarstvo.

Avsec je bil zagret za stavbarstvo in je med drugim sam premeril in izrisal večino pomembnejših cerkva na Kranjskem, do leta 1898 kar 141.⁵⁹ Na Dolenjskem je tako dokumentiral skoraj vse župnijske cerkve, nekaj pomembnejših podružnic oziroma romarskih cerkva, na primer cerkev sv. Uršule na Golobinjeku nad Mirno Pečjo, Marijinega vnebovzjetja v Straži, Tri fare pri Metliki ter samostansko arhitekturo oziroma njene posamezne dele v Stični in Pleterjah ter fasado frančiškanske cerkve v Novem mestu. Izredno dragoceno je njegovo grafično dokumentiranje nekdanje v osnovi še romanske župnijske cerkve v Šmarjeti, ki jo je v prvi četrtini 20. stoletja nadomestila nova cerkvena stavba. Na osnovi Avščevega izrisa je Zadnikar v stari šmarješki cerkvi prepoznal cerkev s kornim zvonikom, ki je predstavljala v dolenski romanski arhitekturi izjemen primer, pogojen z nemško kolonizacijo freisinške posesti na Dolenjskem.⁶⁰

Žal pa Avsec svoje grafične dokumentacije ni objavljajl in je v veliki meri ostala izrisana le s svinčnikom. Zato ima danes bolj ali manj le dokumentarno vrednost. Pri tem moramo poudariti, da so bili nekateri njegovi izrisi kasneje uporabljeni kot osnova, na podlagi katere so posamezni konservatorji in raziskovalci srednjeveške arhitekture razvijali svoje teze, predvsem Marijan Zadnikar. Kot sem

že omenila, je bilo tako pri stari župnijski cerkvi v Šmarjeti, kjer je arhitektka Marica Detoni po Avščevih izmerah narisala njen tloris in južno fasado. Njegove risbe po Pragerjevem načrtu so bile tudi osnova za rekonstrukcijo cenobitičnega dela srednjeveške kartuzije Pleterje, ki ga je izrisala Špela Valentinčič Jurkovič.⁶¹

Avsec se je ukvarjal tudi z dolensko samostansko arhitekturo. Kot je bilo že povedano, je Centralno komisijo opozarjal na kritično stanje streh opuščenege cistercijanskega samostana v Kostanjevici in izposloval finančna sredstva za njihovo obnovo. Njegova zasluga je tudi, da so pri pozidavi novih stavb kartuzije ohranili njeno staro gotsko cerkev, v kateri je prepoznal spomeniškovarstvene kvalitete. Bil pa je tudi prvi, ki je o njeni arhitekturi objavil resen strokovni članek. V njem je opozoril na njeno »aritmično pravilnost«, zasnovano na sorazmerjih njenih mer, prispevek pa opremil tudi s tlorisom cerkve in nekaterih poslopij ob malem križnem hodniku ter risbo njene južne zunanjščine.⁶² Kasneje so Avščeve ugotovitve in načrte pleterske cerkve uporabili v svojih člankih tudi drugi pisci, na primer zgodovinar Josip Gruden⁶³ ter konservator in umetnostni zgodovinar Jože Gregorič.⁶⁴

Velik odmev je doživela Avščeva razprava o cerkvenih umetninah ljubljanske škofije, v kateri je svetoval tudi njihovo vzdrževanje.⁶⁵ Pri tem je opozarjal tudi na spomeniškovarstvene kvalitete in umetnostnozgodovinski pomen nekaterih danes eminentnih dolenskih gotskih cerkva na primer v Šentrupertu, Novem mestu, Stični, Kostanjevici, Pleterjah, ter na njihove kamnoseške detajle, pri samostanskih cerkvah pa tudi na njihovo neprimerno funkcijo,⁶⁶ in pozival k popisu oziroma topografiji umetnin in spomenikov. Ko je služboval v Lescah, je tudi sam zbiral gradivo za umetnostnozgodovinski topografski opis radovljiškega okraja, a dela ni utegnil dokončati.⁶⁷

Avsec pa se ni ukvarjal le s preučevanjem in grafičnim dokumentiranjem spomenikov, ampak je risal tudi načrte za društvene domove, gospodarska poslopja, stanovanjske hiše, pa tudi cerkve. Tako naj bi bila leta 1905 po njegovem načrtu pozidana nova cerkev v Polšniku, arhitekt Trumler pa je pri tem »posodil« samo svoje ime.⁶⁸

Duhovnik France Avsec in učitelj Konrad Črnologar sodita s slikarjem Ivanom Frankétom v prvo generacijo naših konservatorjev. Prvi se je razvijal pod vplivom prelata Jožeta Smrekarja⁶⁹ ter umetnostnega zgodovinarja in škofijskega generalnega vikarja Janeza Flisa,⁷⁰ na drugega sta vplivala zgodovinarja Fran Levec in Jurij Kozina, pa tudi Simon Rutar. Črnologar je raziskoval arhive in opisoval spomenike ter tako nabiral gradivo za topografsko predstavitev spomenikov na Dolenjskem, Avsec je bil predvsem praktik in je reševal gradbeno substanco spomenikov. Črnologar je bil izjemno ploden pisec in je svoja dognanja objavljaval v nemškem in slovenskem strokovnem tisku, Avsec je objavil le tri študije, a te so doživele velik odziv. Črnologar je bil dober risar in je svoje prispevke tudi opremljal z grafičnim gradivom, ogromna Avščeva grafična dokumentacija je ostala več ali manj neobjavljena, je pa kasneje služila kot izhodišče konservatorjem in umetnostnim zgodovinarjem za njihovo strokovno delo. Črnologar je delo konservatorja opravljal relativno kratek čas, le dobrih deset let, Avsec je bil konservator skoraj štirideset let in je tvorno sodeloval tudi z mlajšimi, umetnostnozgodovinsko izšolanimi konservatorji.⁷¹

Tako za Črnologarja kot Avsca, pa tudi njune konservatorske sodobnike in predhodnike, je značilno, da so opozorili na marsikateri umetnostni spomenik, ga opisali, opredelili in dokumentirali, večkrat tudi rešili pred propadom in popularizirali spomeniškovarstveno dediščino. Toda njenega umetnostnega vrednotenja niso zmogli. Prav tako niso zmogli zajeti spomeniškovarstvene ideje v celoti, še manj pa izoblikovati celovitejši umetnostnozgodovinski raziskovalni program.⁷² To je lahko opravila le umetnostno izšolana moč, na Kranjskem v osebi Franceta Steleta, prvega deželnega konservatorja. Kljub temu pa ne smemo podcenjevati njihovega dela, ampak priznati, da sta Črnologar in Avsec s svojim konservatorskim delovanjem opravljala pionirsko delo, ki pa je žal premalo poznano in ovrednoteno.

Cerkev sv. Nikolaja v Žužemberku

Cerkev sv. Nikolaja na Bregu je skromna vaška podružnica, prvičkrat omenjena leta 1526 v popisu kranjskih cerkvenih dragocenosti.⁷³ Izročilo pripoveduje, da je bil pri njej prvotni sedež žužemberške župnije in da je bilo okoli nje protestantsko pokopališče. Prvo gotovo ni res, vprašljivo pa ostaja tudi drugo izročilo. Nedvomno pa je imela cerkev vsaj v srednjem veku večji pomen, kot ga ima danes. O tem pričajo tudi ostanki srednjeveške poslikave v njeni notranjščini in nad glavnim portalom.⁷⁴ Poslikava je bila odkrita in restavrirana v prvih letih 20. stoletja, ko je bila cerkev tudi temeljito popravljena. Kljub prizadevanjem konservatorjev in Centralne komisije pa so ravno ti posegi v veliki meri izničili njeno spomeniško pričevalnost.

Vsaj v začetku 20. stoletja je bilo stanje cerkvenih zidov tako slabo, da so nameravali cerkev podreti in na njenem mestu postaviti novo. Toda konservator France Avsec je leta 1907 Centralno komisijo opozoril na njeno srednjeveško stavbno zasnovo in vse pozornosti vredno stensko poslikavo. Njegovo poročilo je istega leta nadgradil umetnostni zgodovinar in referent Centralne komisije Paul Hauser. Ta je poslikavo v cerkveni notranjosti in na zunanosti ovrednotil in določil njene ikonografske prizore. Ugotovil je tudi, da je naslikana kar v treh časovno različnih plasteh. Najstarejša poslikava je po njegovem mnenju nastala na prehodu iz XIV. v XV. stoletje in bila nato preslikana ob koncu XV. stoletja, prezbiterij pa je bil v XVIII. stoletju še enkrat, torej tretjič poslikan.⁷⁵

Ugotovitve obeh konservatorjev, priučenega Avsca in umetnostnozgodovinsko izšolanega Hauserja, so bile tako prepričljive, da je Centralna komisija leta 1907 izdala navodila za restavriranje poslikave in določila, da je potrebno odkriti, očistiti in fiksirati spodnjo, najstarejšo plast fresk. Pred tem je treba sneti srednjo plast poslikave, z izjemo pasijonskih prizorov na zahodni steni ladje. Predlagala je, da se sneto namesti na prazna mesta v cerkvi ali pa odda v zbirke deželnega muzeja v Ljubljani. Za zgornjo, baročno poslikavo je v primeru, da se najde pod njo starejša plast, dovolila odstranitev. Pri tem se je zavzela za ohranitev enega prizora, na primer Označenja na zunanji slavoločni steni, ki naj se ohrani kot vzorčen primer. Leta 1908 je verjetno na podlagi teh navodil restavratorska dela v prezbiteriju cerkve izvajal Hans Lukesch. Poročal je, da je odkril zazidana gotska okna, v njihovih ostenjih pa dobro ohranjene figure svetnic in podobo donatorja. Vzhodno steno ladje so pokrivali prizori iz pasijona.

Za poslikavo na severni steni ladje, ki so jo morali zaradi slabega gradbenega stanja porušiti, je Centralna komisija leta 1908 izdala dodatno navodilo. V njem je določila, da se prizor pohoda Svetih treh kraljev pred poružitvijo stene po možnosti sname in nato prenese na novo pozidan zid. Toda slikar Viertelberger, ki si je istega leta ogledal cerkev sv. Nikolaja, je presodil, da bo to sila težavno, saj poslikani omet ni bil raven. Zato je predlagal, da se snamejo in na novo steno prenesejo le tisti deli kompozicije, ki določajo čas in stil njenega nastanka.

Centralna komisija je pravi čas izdala natančna navodila za raziskavo, ohranitev in restavriranje stenske poslikave. Ljubljanska nadškofija je leta 1909 sporočila, da je za obnovo oziroma pozidavo cerkve zbranih 4000 kron,⁷⁶ Ministrstvo za uk in bogočastje pa je za statično sanacijo zidov in restavriranje poslikave leto kasneje namenilo še 2000 kron subvencije,⁷⁷ leta 1913 pa za ostala dela še 87 kron 59 helerjev.⁷⁸ Toda kljub vsem dobrim namenom so bili rezultati porazni.

Kot je bilo že povedano, so s prvimi restavratorskimi deli pričeli že leta 1908, zaključena pa so bila junija leta 1911, kar sporoča tudi napis v prezbiteriju. Toda, ko si je decembra leta 1911 France Stele ogledal cerkev sv. Nikolaja, je ugotovil, da je bilo restavriranje poslikave v prezbiteriju, delno tudi v ladji in na zunanjsčini cerkve opravljeno strokovno neprimerno. Lukesch je namreč pri svojem »restavriranju« poslikavo popolnoma preslikal oziroma naslikal na novo po starih konturah s tendenco, ponarediti njen značaj.⁷⁹ S tem je izbrisal tako pričevalnost srednjeveških fresk kot tudi freske same, za katere je stroka leta 1911 zapisala, da »kažejo na malem prostoru ves razvoj kranjskega nastenskega slikanja«. ⁸⁰ Še več. Ker se restavrator ni držal navodil Centralne komisije, je uničil tudi baročno poslikavo na slavoločni steni in oboku prezbiterija.

Toda uničujoči posegi na spomeniku s tem še niso bili končani. V letih do prve svetovne vojne so podrli in na novo pozidali južno in severno steno ladje. Pri tem so seveda uničili tudi poslikavo, prav tisto, za katero je Centralna komisija že leta 1908 predlagala, da se jo sname in nato namesti na novo pozidano steno. Pri rušitvenih delih so bili poškodovani tudi nekateri prizori v cerkveni notranjosti. Ko je Stele leta 1923 ponovno obiskal cerkev sv. Miklavža, je lahko le ugotovil porazne rezultate obnove cerkve in restavriranja fresk, ki so po njegovem ohranile le še ikonografsko vrednost.⁸¹

Pričetek arheoloških izkopavanj

V drugem obdobju delovanja Centralne komisije so se na Dolenjskem razmahnila arheološka izkopavanja. Arheološke spomenike je pokrivala I. sekcija. Zanimanje za arheološka, predvsem prazgodovinska najdišča je gotovo spodbudilo odkritje kolišč na Ljubljanskem barju pri Igu leta 1875, leta 1877 so prišle na dan prve najdbe na Vačah, že leta 1879 so v okolici Šmarjete pričeli s prvimi izkopavanji prazgodovinskih gomil. Trajala so pet tednov, vodil pa jih je Ferdinand Schulz,⁸² preparator Deželnega muzeja v Ljubljani. Izbor najdb so si lahko ogledali tudi udeleženci prvega srečanja avstrijskih antropologov in prazgodovinarjev, ki je bilo v Ljubljani istega leta.⁸³

Eden najaktivnejših izkopavateljev na Dolenjskem in v Beli krajini je bil Jernej Pečnik (1835–1914). V svoji skoraj tri desetletja dolgi karieri starinokopa je raziskal nekatere najpomembnejše

železnodobne nekropole in pri tem dodobra napolnil zbirke ljubljanskega in dunajskega muzeja. Pečnik je z delom pričel leta 1883, ko mu je za izkopavanje rimskega Neviodunuma (Drnovo pri Krškem) Centralna komisija dodelila 100 goldinarjev podpore. Kasneje je med drugim izkopaval tudi v okolici Mokronoga (Slepšek, Beli Grič) in Žužemberka (Vinkov Vrh, Valična vas), v Dobrniču, na Magdalenski gori pri Šmarju, v okolici Šmarjete in Meniške vasi. Leta 1887 je kot pomočnik Josefa Szombathya, kustosa Naravoslovnega dvornega muzeja, sodeloval pri izkopavanjih pri Podzemlju v Beli krajini, s katerim je samostojno nadaljeval naslednje leto. V kasnejših letih pa je izkopaval še v Loki pri Črnomlju in Dragatušu ter okolici.⁸⁴

Eden od pomembnejših dolenskih starinokopov je bil tudi Ignacij Kušljan (1857–1930) iz Šentjerneja, ki je po letu 1897 izkopaval v okolici Šentjerneja, Žužemberka in Šmarjete, tudi na Strmcu pod vinorodnim Vinjim vrhom pri Beli Cerkvi in v Mihovem pri Šentjerneju odkril veliko latensko nekropolo.⁸⁵

V konec 19. stoletja spada tudi začetek arheoloških izkopavanj v Novem mestu. Pomembna odkritja tega časa so bila izkopavanje keltsko-rimskega grobišča na območju Kolodvorske ceste leta 1890 in okrajnega glavarstva leta 1902, izkopavanje dveh halštatskih gomil na Kapiteljski njivi leta 1894 in nato leta 1905 še Malenškove gomile in gomile v Smolovi hosti. Rezultati teh izkopavanj so pokazali, da sodi Novo mesto med bogata arheološka najdišča. V dobrih sto letih je bilo tako na mestnem območju Novega mesta opravljenih preko šestdeset arheoloških terenskih raziskovanj, ki so dala številne in dragocene najdbe, osvetlila pa so tudi obdobja iz najstarejše zgodovine mesta.⁸⁶

Čeprav je v Beli krajini ob koncu 19. stoletja izkopaval že Jernej Pečnik, pa je dosti bolj velikopotezna izkopavanja vodila v letih 1906–1907 vojvodinja Mecklenburška.⁸⁷ V veliki plani nekropoli v Stražnem dolu pri Goleku je izkopala kar 346 grobov. S temi najdbami, pa tudi z onimi iz dolenskih najdišč, je znatno obogatila svojo lastno zbirko, ki je pričela nastajati na gradu Bogenšperk.⁸⁸

Za omenjena arheološka izkopavanja, pa tudi za druga, je bilo značilno, da so jih pod nadzorom muzejskih kustosov in konservatorjev Centralne komisije izvajali domači izkopavalci (starinokopi). Zanje so izkopavanja pomenila zaslužek, saj so najdbe prodajali ljubljanskemu in dunajskemu muzeju. Zato so tudi iskali čim bolj atraktivne predmete, pri tem pa so običajno zanemarili vse drugo. Dogajalo se je celo, da sta muzeja pri odkupu konkurirala drug drugemu. Ker pa je bil dunajski muzej običajno boljši plačnik, so najdbe odtekale iz dežele. Ker je Pečniku za izkopavanja Deželni muzej v Ljubljani namenjal preskromna sredstva, se je ta leta 1897 celo odločil, da bo najdbe oddajal izključno samo v dunajski Naravoslovni muzej. Omeniti moram še to, da je Pečnik sodeloval tudi s Centralno komisijo in na njeno željo leta 1889 svoja spoznanja o arheoloških najdiščih Dolenske in Bele krajine združil v šest arheoloških kart, ki pa niso bile nikoli objavljene.

Poseben problem so predstavljala izkopavanja vojvodinje Mecklenburške, saj ni o svojih namerah obveščala niti ljubljanski niti dunajski muzej. Ker je imela zasombo celo v najvišjih političnih krogih, Centralna komisija kot najvišja spomeniškovarstvena inštitucija ni ukrepala. Nemočna je bila tudi zato, ker še ni bilo

zakona, ki bi urejal arheološka izkopavanja.⁸⁹ To je gotovo pripomoglo k temu, da so iz naših dežel nekontrolirano odhajali predmeti, pomembni za domačo arheološko znanost in muzealstvo.

OPOMBE

¹ Temu je sledilo tudi preimenovanje strokovnega glasila.

² BAŠ 1955, cit. n. 1, p. 26.

³ BAŠ 1955, cit. n. 1, p. 21; Walter SEMETKOWSKI, *Vergangenheit und Gegenwart der Österreichischen Denkmalpflege*, ZUZ, n. v., V/VI, Ljubljana 1959, p. 546.

⁴ Cistercijanski samostan Stična je bil ustanovljen leta 1136, kostanjeviški leta 1234, kartuzija Pleterje leta 1404, zaradi jožefinskih reform pa so bili vsi trije razpuščeni v zadnji četrtini 18. stoletja.

⁵ Dne 11. novembra in 30. decembra 1903. *Mitteilungen der K. K. Zentral-kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, III. F., III, 1904

⁶ *Mitteilungen der K. K. Zentral-kommission derr Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, III. F., IV, 1905; III. F., V, 1906.

⁷ Pri tem naj omenimo, da je našo prvo razpravo o tehnologiji ohranjanja starih slikarij napisal Michelangelo baron Zois, *Über die Erhaltung alter Gemälde*, *Mitteilungen der K. K. Zentral-kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, III. F., IX, 1910, pp. 75–80.

⁸ Ponesrečeno reševanje tega spomenika bomo predstavili v posebnem poglavju.

⁹ Josip Mantuani (1860–1933), muzikolog in umetnostni zgodovinar, je bil v letih 1909–1924 direktor Narodnega muzeja v Ljubljani in je leta 1911 postal tudi član spomeniškega sveta Centralne komisije za varstvo spomenikov.

¹⁰ Milan PAJK, Poročila c. kr. Centralne komisije april, maj, junij 1911, *Carniola*, n. v., II., Ljubljana 1911, pp. 340–342.

¹¹ Tako je npr. dunajski restavrator Ritschl restavriral Tintorettovo sliko sv. Miklavža iz novomeške kapiteljske cerkve in Kremerschmidtovo sliko Zadnja večerja iz cerkve v Gornjem Gradu.

¹² Prva umetnostozgodovinska topografija »Kunst-Topographie Deutschlands«, katere avtor je bil Wilhelm Lutz, je izšla v Nemčiji. Njen prvi del iz leta 1862 zajema geografsko severnonemško, drugi iz leta 1863 južnonemško regijo, vanjo pa so vključeni tudi nekateri kraji na Koroškem, Štajerskem in Kranjskem.

¹³ *Österreichische Kunsttopographie: I. Herzogthum Kärnten*, poznana tudi kot »Kunst-topographie des Herzogthum Kärnten.« Po Höflerju je njen avtor Albert Ilg.

¹⁴ Georg DEHIO, *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler*, Berlin 1905–1912.

¹⁵ Emilijan CEVC, s. v. Društvo za krščansko umetnost, *ES*, 2, Ljubljana 1988, p. 361.

¹⁶ VII. Bericht der k. k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1881. *Mitteilungen der K. K. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, N.F., VIII, 1882, p. III.

¹⁷ Na Gorenjskem je bil za politična okraja Kamnik in Kranj ponovno imenovan Janez Franke, ki je v teh okrajih kot konservator deloval že od leta 1882, za okraja Ljubljana in Ljubljana–okolica Janez Šubic, ravnatelj Obrtne šole v Ljubljani, ki je v njih kot konservator deloval že od leta 1897, in podobar Janez Vurnik za politični okraj Radovljica.

¹⁸ Personalstand vom 25. März 1905, *Mitteilungen der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, III. F., III, 1904, p. XIX.

¹⁹ Objavil ga je v *Bisernicah iz belokranjskega narodnega zaklada*, I., Ljubljana 1906; II., Ljubljana 1909.

²⁰ *Zgodovina Šempeterske fare na Dolenjskem*, Ljubljana 1886; *Zgodovina Adlešičke fare na Belokranjskem*, Ljubljana 1887; *Trška gora*, Novo mesto 1932; *Marijina božja pot Zaplaza na Dolenjskem*, Novo mesto 1932.

²¹ Personalstand des Landesmuseums Rudolfinum im Jahre 1907, *Carniola*, n. v., I., Ljubljana 1908, p. 2.

²² Matjaž AMBROŽIČ, *Zvonarstvo na Slovenskem*, Ljubljana 1993 (*Acta ecclesiastica Sloveniae*, 17), p. 28.

²³ Notizen, *Mittheilungen der K. K. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der*

Kunst- und historischen Denkmale, N.F., XIII, 1887, pp. LVII–LVIII.

²⁴ Notizen, *Mittheilungen der K. K. Central-Comission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, N.F., X, 1884, p. XXX. Opozoriti moramo, da so ravno na letnico na zvonu v novejšem času raziskovalci stavbne zgodovine cerkve sv. Helene opirali eno od njenih časovnih opredelitev.

²⁵ Prvenka TURK, Ladislau Benesch, *Kronika*, XXI/2, 1973, pp. 113–114.

²⁶ Benesch je za Dežmana z risbami opremil tudi njegovo razpravo o prazgodovinski naselitvi in grobiščih na Kranjskem.

²⁷ Okoli 350 njegovih risb je v Narodnem muzeju v Ljubljani.

²⁸ Kapela in z njo poslikava sta bili močno poškodovani med drugo svetovno vojno.

²⁹ Notizen, *Mittheilungen der K. K. Central-Comission zur Erforschung und der Kunst- und historischen Denkmale* N.F., XV, 1889, p. 269; *ibid.*, XXI, 1895, p. 198.

³⁰ Grad Luknja, ki je bil opuščen že ob koncu 19. stoletja, je danes le še močno zarasla razvalina.

³¹ Hauser je bil po rodu Korošec in je leta 1905 na dunajski univerzi promoviral iz umetnostne zgodovine. Delal je v konservatorski službi in bil od leta 1912 tudi deželni konservator za Štajersko. Bil je prvi, ki se je resno ukvarjal z gotskim slikarstvom na Koroškem, v Izvestjih Centralne komisije pa je objavil tudi članke o freskah na Slovenskem.

³² Paul HAUSER, Die Filialkirche zu Muljava und der Freskomaler Hans von Laibach, *Mitteilungen der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*, III. F, X/12, 1911, pp. 599–604.

³³ Paul HAUSER, Die Filialkirche St. Peter bei Vrh (Krain), *Mitteilungen der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*, III. F, X/5, 1911, p. 226. O poslikavi je prvi pisal Matija SLEKOVEC, Podružnica sv. Petra na Vrhu v želimeljski fari, *IMK*, V, 1895, pp. 8–16. Leto kasneje je Slekovec v isti reviji pisal tudi o freskah na Visokem.

³⁴ J. L., Konrad Črnologar, *Dom in svet. List s podobami za leposlovje in znanstvo*, XVII, 1904, pp. 311–313.

³⁵ Črnologar naj bi že kot otrok rad risal in rezbaril ter hotel postati kipar, a mu družinske razmere tega niso mogle omogočiti.

³⁶ Fran Levec (1846–1916), literarni kritik in zgodovinar, urednik in šolnik; France BERNIK, s.v. Levec, Fran, *ES*, VI, 1992, pp. 157–158.

³⁷ Josip MAL, s. v. Črnologar, Konrad, *SBL*, I, Ljubljana 1925, p. 110.

³⁸ Podgaber je danes zaselek vasi Veliki Gaber.

³⁹ Črnologar je po smrti šmarskega nadučitelja Borštnika za nekaj časa prevzel vodenje šole. Zato je tudi pričakoval, da bo imenovan za nadučitelja, vendar se to ni zgodilo. Ostal je le učitelj, kar pa mu je menda zelo zagrenilo bivanje v Šmarju.

⁴⁰ Simon Rutar (1851–1903), zgodovinar, geograf in arheolog, je v letih 1889–1902 poučeval kot profesor na več gimnazijah v Ljubljani in bil leta 1889 imenovan za konservatorja I. sekcije na Kranjskem. Spada med utemeljitelje slovenskega znanstvenega zgodovinopisja v drugi polovici 19. stoletja. Je tudi utemeljitelj pokrajinske zgodovinske monografije in s F. Kosom zagovornik uveljavljanja slovenske zgodovinske koncepcije, Milan NATEK, s. v. Rutar, Simon, *ES*, X, Ljubljana 1996, pp. 360–361.

⁴¹ J. L. 1904, cit. n. 76, p. 312.

⁴² Notizen, *Mittheilungen der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, N. F., XVII/ 1890, pp. 275.

⁴³ Njegova prva objava sta obsežni poročili o srednjeveških cerkvah sv. Duha na Malih Vrhah (župnija Krka) in sv. Lenarta v Novi vasi pri Višnji Gori. *Mittheilungen der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, N. F., XVIII, 1891, pp. 66–68.

⁴⁴ *Mittheilungen der K. K. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale*, N. F., XXI, 1895, p. 60–61.

⁴⁵ Emilijan CEVC, s.v. Črnologar, Konrad, *ES*, II, Ljubljana 1988, p. 162.

⁴⁶ J. L. 1904, cit. n. 76, pp. 312–313.

⁴⁷ Črnologarjeva bibliografija je objavljena v nekrologu, *MMK*, XVII, 1904, pp. 214–216.

⁴⁸ K. Č., Kunstgeschichtliches aus Unterkrain, *MMK*, IV, 1891, p. 2. Črnologarjevo pisanje o samostanu Stična je podrobneje analiziral Marijan ZADNIKAR, *Stična in zgodnja arhitektura cistercijanov*, Ljubljana 1977, pp. 65–67.

⁴⁹ Konrad ČRNOLOGAR, Cerkev in samostan v Stični, *IMK*, V, 1895, pp. 129–138, 229–237.

⁵⁰ Konrad ČRNOLOGAR, Sittich, *Mittheilungen der K. K. Central-Comission für*

Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale, N.F., XXVI, 1900, pp. 168–175.

⁵¹ Aus dem Wichselburger Archive, *MMK*, X, 1897, pp. 67–74, pp. 91–94, pp. 122–129; Aus dem Weichselburger Stadtarchive, *MMK*, XI, 1898, pp. 66–76, pp. 92–100.

⁵² Die Schneiderzunft in Rudolfswert 1758 (resp. 1711), *MMK*, IX, 1896, pp. 186–194; Die Handwerker – Zünfte zu Weichselburg, *MMK*, X, 1897, pp. 95–100; Aus den Schriften der Schuhmacher-Zunft der Stadt Weichselburg,

MMK, XI, 1898, pp. 16–18; Die Schmiedezunft in Weichselburg, *MMK*, XII, 1899, pp. 47–51.

⁵³ Die Schlossbibliothek in Weissenstein, *MMK*, XVI/1–2, 1903, p. 33; Aus der Bibliothek von Weissenstein,

MMK, XVI, 1903, pp. 129–136.

⁵⁴ Zwei Pest-Erlässe vom Jahre 1713, *MMK*, XIV, 1901, pp. 17–23; Die Viehseuche in Krain in den Jahren 1713, 1714, *MMK*, XV, 1902, pp. 171–173.

K. ČRNOLOGAR, Ein Grabstein in Töplitz bei Rudolfswert, Caecilia Comes Draškovič, *MMK*, XIII, 1900, p. 133.

⁵⁵ Razen že omenjene predstavitve v Izvstjih Centralne komisije leta 1900 je stiške nagrobne plošče predstavil že leta 1895; K. Č.; Grobni spomeniki v Stični, *IMK*, V, 1895, pp. 49–56, 89–94.

⁵⁶ Emilijan CEVC, s.v. Avsec, Franc, *ES*, I, Ljubljana 1987, p. 136; *SBL*, I, Ljubljana 1925, p. 20.

⁵⁷ Emilijan CEVC, s.v. Avsec, Franc, *ES*, I, Ljubljana 1987, p. 136; *SBL*, I, Ljubljana 1925, p. 20.

⁵⁸ Viktor STESKA, Franc Avsec, *ZUZ*, XIX, 1943, pp. 59–60.

⁵⁹ Početek inventarizacije cerkvenih umetnin na Kranjskem. Četrto *Izvestje Društva za krščansko umetnost v Ljubljani* za leta 1903–1906, Ljubljana 1907, p. 60.

⁶⁰ Marijan ZADNIKAR, *Romanika v Sloveniji*, Ljubljana 1982, pp. 389–394.

⁶¹ Valentinčičeva je v osemdesetih 20. stoletja vodila prenovo stare samostanske cerkve. Resno je razmišljala tudi o rekonstrukciji malega križnega hodnika, pri tem pa se je poleg najdb v zemlji, opirala tudi na Avščevo dokumentacijo.

⁶² Frančišek AVSEC, Stara kartuzijska cerkev v Pleterskah, Četrto *Izvestje Društva za krščansko umetnost v Ljubljani* za leta 1903–1906, Ljubljana 1907, pp. 48–52.

⁶³ Josip GRUDEN, Cerkevne razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije, Ljubljana 1908, p. 89.

⁶⁴ Jože GREGORIČ, Srednjeveška cerkvena arhitektura v Sloveniji do leta 1430, *ZUZ*, n.v., I, 1951, pp. 16–18.

⁶⁵ Franc AVSEC, Pogled na cerkvene umetnine naše škofje in primeren nasvet, Drugo *Izvestje Društva za krščansko umetnost v Ljubljani* za leto 1897 in 1898, 1898, pp. 9–14.

⁶⁶ Pletersko gotsko cerkev so uporabljali kot shrambo za stare sode, pluge, slamo; ob križnem hodniku na severni strani cerkve so bili hlevi, v katerih so voli in krave občudovali gotске oboke in ostanke gotških slikarjev po stenah.

⁶⁷ Je pa objavil članek o zvoniku cerkve v Lescah, v katerem je predstavil listino (pogodbo) o njegovi zidavi iz leta 1522, France AVSEC, Zvonik Naše Ljube Gospe v Lescah, *ZUZ*, IV, 1924, pp. 194–197.

⁶⁸ Viktor STESKA, Franc Avsec, *ZUZ*, XIX, 1943, p. 60.

⁶⁹ Jože Smrekar (1842–1910) je v ljubljanskem bogoslovju predaval cerkveno zgodovino in kanonsko pravo in bil pravi polihistor ter velik poznavalec krščanske arheologije. Bil je predsednik Društva za krščansko umetnost, popisal je zgodovino orgel v ljubljanski stolnici in napravil dispozicijo za nove. Josip DOSTAL, Prelat Jožef Smrekar, Peto *Izvestje Društva za krščansko umetnost v Ljubljani* 1907–1912, 1913, pp. 45–48.

⁷⁰ Janez Flis (1841–1919) je v ljubljanskem bogoslovju predaval cerkveno umetnost in ob tem poudarjal njeno spomeniško varovanje. Je utemeljitelj slovenske arhitekturne terminologije, s knjigo *Umetnost v bogočastni službi* (1908) je podal zgodovinski pregled razvoja cerkvene in liturgične opreme v skladu s cerkvenimi predpisi. V zbirki *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild* je popisal umetnost na Kranjskem od renesanse dalje. Med drugim je bil tudi dopisnik dunajske Centralne komisije in je leta 1907 vodil obnovo ljubljanske stolnice, Emilijan CEVC, s. v. Flis, Janez, *ES*, III, 1989, p. 126.

⁷¹ Tako sta z Jožetom Gregoričem julija leta 1937 raziskovala ter merila kapiteljsko in frančiškansko cerkev v Novem mestu. Pri tem sta odkrila, da je bila frančiškanska cerkev prvotno triladijska dvoranska stavba, v zidovih ladje kapiteljske cerkve pa sta zasledila

zazidana okna. Te izsledke, pa tudi Avsčeve florise je Gregorič uporabil v svojih razpravah. Spomin na njuno sodelovanje je ohranjen v enem od pisem Jožeta Gregoriča, katerih izpiski so v kapitljskem arhivu na proštiji v Novem mestu.

⁷² Emilijan CEVC, »Vse življenje sem bil konservator ...«, *VS*, XX, 1975(1976), p. 60.

⁷³ Anton KOBLAR, Kranjske cerkvene dragocenosti I. 1526, *IMK*, V/5, 1895, p. 204.

⁷⁴ Janez HÖFLER, *Srednjeveške freske v Sloveniji. Okolica Ljubljane z Notranjsko, Dolenjsko in Belo krajino*, Ljubljana 2001, pp. 226–230.

⁷⁵ France STELE, Sv. Nikolaj v Žužemberku, tragičen primer »varstva spomenikov«, *Starinar*, XX (Bučičev zbornik), 1962, pp. 355–362.

⁷⁶ Tätigkeitsbericht, *Mitteilungen der K. K. Zentral-kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst-und Historischen Denkmale*, III. F., VIII, 1909, p. 300.

⁷⁷ Tätigkeitsbericht, *Mitteilungen der K. K. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst-und Historischen Denkmale*, III. F., IX, 1910, p. 207.

⁷⁸ Seisenberg, St. Nikolauskirche, *Mitteilungen der K. K. Zentral-kommission für Denkmalpflege*, III. F., XII, p. 35.

⁷⁹ France STELE, Žužemberk, cerkvica sv. Nikolaja, *ZUZ*, III, Ljubljana 1923, p. 148.

⁸⁰ Milan PAJK, Poročila c. kr. Centralne komisije april, maj, junij 1911, *Carniola n.v.*, II, 1911, p. 341.

⁸¹ France STELE, Varstvo spomenikov od I. IV. do I. X. 1923, *ZUZ*, III, 1923, p. 148.

⁸² Zanimivo je, da se je rodil v Šentjerneju, se izučil za trgovskega pomočnika, a je od leta 1875 do upokojitve opravljal posle preparatorja v Deželnem muzeju v Ljubljani.

⁸³ Janez DULAR, *Halštatske nekropole Dolenjske*, Ljubljana 2003, pp. 28, 33.

⁸⁴ *Ibid.*, pp. 41–62.

⁸⁵ *Ibid.*, pp. 62–68.

⁸⁶ Tone KNEZ, *Sto let arheoloških raziskovanj v Novem mestu*, Novo mesto 1990.

⁸⁷ Vojvodinja Mecklenburška je izkopavala tudi na petih dolenjskih najdiščih, od njih sta mogoče najbolj znani Stična in Magdalenska gora.

⁸⁸ Vojvodinja Mecklenburška je izhajala iz znane rodbine Windischgrätz, ki je imela od leta 1853 v lasti tudi grad Bogenšperk.

⁸⁹ Mecklenburška zbirka je bila zaradi nezainteresiranosti jugoslovanskih oblasti leta 1934 prodana v Peabody Museum, Harvard v Združenih državah Amerike in v Ashmolean Museum, Oxford v Veliki Britaniji.

Lidija Markelj **KRONIKA**

Januar – februar 2007

KOČEVJE, 6. januarja – Vokalna skupina Cantate domino je povabila na božični koncert v župnijsko cerkev sv. Jerneja.

NOVO MESTO, 6. januarja – V stolni cerkvi Kapitelj je bilo mogoče prislunhiti koncertu ob sklepu Mozartovega leta. Pod taktirko dirigenta Aleša Makovca so nastopili Komorni orkester Tartini, zbor Orglarske šole iz Novega mesta in zbor iz župnije Vavta vas ter solisti Irena Yebuah Tiran, Urška Damiš Burger, Aljaž Farasin in Zoran Potočar. – V Frančiškanski cerkvi je bil božični koncert Ženskega pevskega zbora Jasmin. Kot gost je nastopil Mešani pevski zbor z Dvora - oba vodi Marjanca Dobovšek.

PLANINA PRI SEVNICI, 7. januarja – KUD Slovenija je poskrbelo za koncert božičnih pesmi v Kulturnem domu.

RAZBOR, 7. januarja – KD Radeče je v Domu krajanov uprizorilo komedijo Županova Micka.

KRŠKO, 9. januarja – V Čebel'n'aku Mladinskega centra so odprli razstavo slik Jožeta Voduška. Slikar zaradi telesne prizadetosti slika z usti.

METLIKA, 10. januarja – Pevka Nuša Derenda je bila gostja Zimskih uric v Hotelu Bela krajina.

NOVO MESTO, 10. januarja – V Dolenjskem muzeju je bilo mogoče prislunhiti predavanju dr. Petra Turka Bobri Janeza Jalna med pisateljjevo domišljijo in arheološko realnostjo.

KRŠKO, 11. januarja – V Dvorani v parku so odprli skupinsko fotografsko razstavo Ujeti trenutki 1111-letnice, z dogodkov ob lanskem praznovanju prve pisne omembe Brestanice in Krškega.

SEVNICA, 11. januarja – Z razstavo olj se je v Lekos galeriji Ana predstavila Milan Rožmarin iz Slovenske Bistrice.

TREBNJE, 11. januarja – Lutkovno gledališče Maribor je v Kulturnem domu pripravilo otroško predstavo Pika Nogavička.

HROVAČA, 12. januarja – Na skednju Škrabčeve domačije je bil literarni večer z Manco Košir in Ferijem Lainščkom. Pogovor je obogatil harmonikar Rihard Zadavec.

NOVO MESTO, 12. januarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila humanitarna prireditev Z roko v roki za Terapevtsko skupnost Tav pri Sveti Družini v Starem trgu ob Kolpi.

MIRNA, 13. januarja – Gledališka skupina KUD Vesel teater iz Dolenjskih Toplic je v Domu TVD Partizan uprizorila komedijo Kriza pri Novakovih.

NOVO MESTO, 13. januarja – Frančiškanski komorni zbor iz župnije sv. Lenart in Mešani pevski zbor sv. Mihaela iz Šmihela sta v stolni cerkvi sv. Nikolaja pripravila koncert, katerega osrednji del je bila kantata Matije Tomca Slovenski božič. Zbor je vodil Matej Burger.

Koncert v stolni cerkvi sv. Nikolaja v Novem mestu.

Mag. Gorazd Šimenko na svoji razstavi v Galeriji Krka.

NOVO MESTO, 16. januarja – Novomeški likovni ustvarjalec Marjan Maznik se je v Kulturnem centru Janeza Trdine predstavil s slikarsko razstavo Portreti. O umetniku je spregovoril umetnostni zgodovinar Jožef Matijević. – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bil koncert Komornega godalnega orkestra Akademije za glasbo.

BRDO, od 17. do 21. januarja – Med desetimi uveljavljenimi likovnimi umetniki iz Slovenije in tujine je kot edini z območja širše Dolenjske na 4. likovnem srečanju sodeloval tudi akademski kipar Jožef Vrščaj iz Črnomlja.

METLIKA, 17. januarja – Gost Zimskih uric v Hotelu Bela krajina je bil predsednik uprave Kolpa Mirjan Kulovec.

BREZOVSKA GORA, 18. januarja – V Hramu Vrbovega loga je arheologinja Alenka Jovanovič predavala o ornamentiki na prazgodovinski keramiki.

ČRNOMELJ, 18. januarja – V okviru prireditev ob 45-letnici Knjižnice Črnomelj je bila na ogled predstava Muca Copatarica na obisku. Predstavo so ponovili tudi v Semiču.

NOVO MESTO, 18. januarja – Knjižnica Šolskega centra je pripravila zanimivo literarno srečanje s prizanim besednim ustvarjalcem, pesnikom, pisateljem, dramatikom in publicistom Milanom Deklevo, lanskim Prešernovim nagrajencem. Z gostom se je pogovarjala Lea Retelj. – Plesni studio Mojce Horvat je v Kulturnem centru Janeza Trdine pripravil plesno predstavo Martin Krpan. – Slavka Kristan je v Knjižarni Mladinske knjige vodila knjižno čajanko Na pomoč: nove knjige o pomenu medsebojnega razumevanja in sožitja. – Klub LokalPatriot je povabil na koncert skupine Ethnodelia Jam v okviru Jazzinty abonmaja.

ČRNOMELJ, 19. januarja – V Pastoralnem centru je potekala osrednja prireditev in razstava ob 45-letnici Knjižnice Črnomelj z naslovom Knjižnica Črnomelj skozi čas. O pomenu knjižnice je spregovoril mag. Janez Kramarič. V kulturnem programu so nastopili: pevski zbor Samospev, učenci Glasbene šole Črnomelj ter recitatorji. – Mladinski kulturni klub je povabil na rock koncert hrvaške skupine Bilk.

KRŠKO, 19. januarja – Pihalni kvintet SNG Maribor je imel komorni koncert v Kulturnem domu Krško.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 20. januarja – Na romskem kulturnem večeru v Gostišču Moving Pub so nastopili: plesne skupine Habibi iz Novega mesta, Čhaja iz Krškega in iz Prekmurja. Nastopila je tudi glasbena skupina Torpedo, zavrteli pa so še film Romski tabor 2006 Luksuz produkcije Društva zaveznikov mehkega pristanka Krško.

NOVO MESTO, 20. januarja – Stand up komedijanska skupina iz Maribora je v klubu LokalPatriot zaigrala predstavo Loža.

BREŽICE, 23. januarja – Mestno gledališče ljubljansko je v Prosvetnem domu gostovalo s predstavo D. Chalema Reci moji hčeri, da sem šla na potovanje.

ČATEŽ OB SAVI, 23. januarja – V predverju Hotela Terme so odprli razstavo likovnih del učencev osnovnih šol iz Posavja, ki so sodelovali na 19. mednarodnem Lions likovnem natečaju za plakat miru 2006/2007. – V Hotelu Terme so odprli razstavo akademskega kiparja mag. Bojana Mavsarja iz Vrhnike, po rodu Brežičana. Predstavil se je z razstavo grafičnih listov z naslovom Hommage Cankarju in kiparskim portretom Ivana Cankarja.

NOVO MESTO, 23. januarja – Z nastopom mednarodnega jazz kvarteta Next Music Ensemble so v Galeriji Krka odprli letošnjo prvo likovno razstavo, na kateri se je predstavil akademski umetnik mag. Gorazd Šimenko. O umetniku je spregovorila umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe, o svojem ustvarjanju pa je v pogovoru z Ireno Potočar Papež spregovoril tudi avtor.

METLIKA, 24. januarja – V Hotelu Bela krajina je bil gost Tonija Gašperiča na Zimskih uricah novinar, radijski voditelj in urednik Jože Musa.

BLANCA, 25. januarja – V Kulturni dvorani je bil večerni pogovor z znanimi Slovenci: Tonijem Gašperičem, Ičo Putrih, nastopili pa so še Godba Bliški vinogradniki, ljudski pevci z Blance in OŠ Blanca.

BREŽICE, 25. januarja – Družinsko gledališče Kolenc je v klubu Mladinskega centra zaigralo otroško predstavo Čarovnica Lili na lovu za izgub-

ljenim zakladom. – V Kavarni Rosca so odprli prvo samostojno likovno razstavo Andreje Pinterič. Program ob otvoritvi je prispeval River jazz quartet.

KRŠKO, 25. januarja – V Čebeln'aku Mladinskega centra je bil literarni klubski večer.

NOVO MESTO, 25. januarja – V Narodnem domu so predstavili Snovanja, publikacijo Društva upokojencev Novo mesto, ki jo je uredila Marjana Štern. Nastopila je dramska skupina DU Mirna, zapel je društveni pevski zbor, literati so prebirali svoje stvaritve, stene prireditvenega prostora pa so likovniki opremili z razstavo svojih del.

STRAŽA, 25. januarja – V Kulturnem domu so se šolarji s pesmijo in plesom podali v leto 2007.

ČATEŽ POD ZAPLAZOM, od 26. do 28. januarja – V Domu Čebelica je pevka, pravljíčarka in zbirateljica slovenskega ljudskega izročila Ljuba Jenčevodila delavnico Umetnost pripovedovanja pravljíc.

KRŠKO, 26. januarja – V Čebeln'aku Mladinskega centra je potekal filmski večer Luksuz produkcije Društva zaveznikov mehkega pristanka s projekcijo izbora kratkih filmov, nastalih na različnih filmskih delavnicah. Sledil je koncert skupin The Lift in Crazy Farmers.

NOVO MESTO, 26. januarja – Anton Podbevšek Teater je povabil na premiero intimnega plesnega spektakla Sun City Gorana D. Bogdanovskega v izvedbi Fičo Baleta ter v koprodukciji z APT. Predstavo so ponavljali še dva naslednja dneva.

Prizor iz plesnega spektakla Sun City v izvedbi Fičo baleta v Anton Podbevšek Teatru v Novem mestu.

RIBNICA, 26. januarja – Barvni prostori je naslov razstave Tomaža Gorjupa, ki so jo odprli v Galeriji Miklova hiša. Avtorja in dela je predstavila likovna kritičarka Nadja Gnamuš.

BREŽICE, 27. januarja – V klubu Mladinskega centra je bil koncert alternativne glasbe Mondo brutal festival.

ČRNOMELJ, 27. januarja – Mladinski kulturni klub je povabil na rock koncert Moonlightsky.

KRŠKO, 27. januarja – SLG Celje je v Kulturnem domu gostovalo s situacijsko komedijo Vinka Moederndorferja Šah mat ali šola moralne prenove za može in žene.

NOVO MESTO, 27. januarja – Uroš Fürst je v Kulturnem centru Janeza Trdine zaigral monokomedijo Roba Beckerja Jamski človek. Igro je režirala Nataša Barbara Gračner.

TOSCANA, 27. januarja – Novomeški Komorni orkester Tartini je z združenim pevskim zborom Orglarske šole Novo mesto in sv. Jakob iz Vavte vasi nastopil pred italijanskim občinstvom. V dveh mestih se je predstavil z Mozartovimi deli ter skladbami drugih avtorjev pod taktirko Aleša Makovca.

TREBNJE, 27. januarja – Gledališka skupina Od Daleč Lepši je v Kulturnem domu pripravila gledališko predstavo Cyrano de Bergerac.

VIDEM – DOBREPOLJE, 27. januarja – V Jakličevem domu je Zveza društev pihalnih orkestrrov in godb Dolenjske in Bele krajine organizirala 2. revijo pihalnih orkestrrov.

ČATEŽ POD ZAPLAZOM, 28. januarja – V Kulturnem domu je potekalo

JANUAR

čateško pravljico popoldne.

BREŽICE, 29. januarja – V Glasbeni šoli je bil koncert mlade pianistke Lovorke Nemeš Dučar v sklopu Eptinega cikla Pianissimo, s katerim se promovirajo mladi glasbeni talenti.

KRŠKO, 31. januarja – Mini teater je v Kulturnem domu zaigral lutkovno predstavo za otroke Vovk in kozlički.

METLIKA, 31. januarja – V Hotelu Bela krajina je bila gostja Zimskih uric novinarka Dolenjskega lista Mirjam Bezek Jakše.

LJUBLJANA, januarja – Od srede prejšnjega meseca je bila v galeriji Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov na ogled razstava Valujoče harmonije, razstava izbranih akrilov in pastelov akademskega slikarja Jožeta Kumra iz Dolenjskih Toplic.

METLIKA, januarja – V Ganglovem razstavišču so odprli razstavo likovnih del, nastalih na slikarsko-kiparski koloniji na Vranovičih, v Drašičih in Adlešičih. O umetniškem ustvarjanju je spregovoril vodja kolonij Slavko Čečura, v kulturnem programu ob otvoritvi pa je nastopil mladi harmonikar Aljaž Simonič.

MIRNA, januarja – V prostorih osnovne šole je potekal seminar, ki se ga je udeležilo 48 mažoret iz različnih krajev Slovenije, vodila pa ga je trenerka Maja Zgiman z asistentkama.

MIRNA PEČ, januarja – Mešani pevski zbor Valovi, ki ga vodi Marija Parkelj, je z božičnim koncertom v farni cerkvi sv. Kancijana obeležil enajstletnico delovanja.

MOKRONOG, januarja – Izšla je knjižica Pravljičica o roki vsestranskega kulturnega delavca, pisatelja in glasbenika Staneta Pečka. Igrico je že zaigrala lutkarska skupina Mokre tačke, ki deluje v okrilju KUD Emila Adamiča.

NOVO MESTO, januarja – V dolenski prestolnici je nekaj deklet ustanovilo prvo mažoretno glasbeno skupino, ki bo delovala kot Mažoretni klub Takt Novo mesto. Prva informativno srečanje je bilo v OŠ Bršljin.

RIBNICA, januarja – V Galeriji Miklova hiša se je s svojimi violinami in loki predstavil domačin Jože Šobar iz Kočevja.

BREŽICE, 25. januarja - V kavarni Rosca se je s svojimi slikami predstavil član likovne družine KD Franc Bogovič Dobova Andrej Pintarič. Umetnika je predstavila dr. Ivanka Počkar ter Črt Škodlar in Ruža Pahlin. Dogodek je pospremil nastop River Jazz Quarteta in Črta Škodlarja.

BREŽICE, 31. januarja - KD Franjo Stiplovšek iz Gimnazije Brežice je v Prosvetnem domu uprizoril biblijsko Visoko pesem, ki jo je režirala prof. Alenka Šet, plesna koreografija pa je delo prof. Zdenke Senica Grubič.

FEBRUAR

NOVO MESTO, 1. februarja – Robert Petrič je v Kulturnem centru Janeza Trdine predaval o venetski teoriji in etnogenezi Slovanov; razprava je potekala pod vodstvom dr. Antona Perdiha.

SENOVO, 1. februarja – Gledališka skupina DKD Senovo je v Domu 14. divizije pripravila krstno izvedbo komedije Toneta Partljiča Zveze in partnerstva v režiji Bože Ojsteršek. Ponovili so jo čez dva dni na domačem odru, sredi meseca pa tudi v Kulturnem domu Krško kot abonmajsko predstavo.

KRŠKO, 2. februarja – Steklenice je naslov slikarske razstave akademskega umetnika Bogdana Borčiča, ki so jo postavili v Kulturnem domu.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 2. februarja – V Kulturni dvorani je bil koncert ansambla Rosmarin s pevcem Harryjem Schagerlom, ki so ga ponovili tudi v Kulturni dvorani Sevnica.

METLIKA, 2. februarja – V Ganglovem razstavišču so odprli fotografsko razstavo Bruna Pagotta Tuaregi in puščava.

NOVO MESTO, 2. februarja – V Jakčevem domu so odprli razstavo grafik iz ciklov Steklenice in Preproste reči Bogdana Borčiča. Umetnika je predstavila kustosinja Jasna Kocuvan. Dogodek je popestril Jože Bogolin s Senovega z igranjem na marimbi. – Folklorna skupina Veseli Marki iz OŠ Beltinci je popestrila otvoritev razstave umetniških del, nastalih na likovni koloniji Izak Lipovci 2006, v Kulturnem centru Janeta Trdine. Kolonijo in razstavo je predstavil predsednik Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov Peter Vernik. – Klub LokalPatriot je povabil na koncert skupine Avtomobili in

predstavitve albuma Mesta železniških postaj.

ARTIČE, 3. februarja – Osnovna šola in KUD Otona Župančiča sta s koncertom v Kulturnem domu proslavila desetletnico domače otroške folklorne skupine.

BLANCA, 3. februarja – Na prireditev ob slovenskem kulturnem prazniku je v Kulturno dvorano povabila OŠ Blanca.

BOŠTANJ, 3. februarja – V boštanjski farni cerkvi se je uradno pričelo praznovanje visokih jubilejev: 150-letnice sedanje cerkve v Boštanju in 500-letnice ustanovitve župnije. Združeni pevski zbor (Mešani pevski zbor Orglarske šole v Novem mestu in Mešani pevski zbor Sv. Jakob iz Vavte vasi) je ob spremljavi Komornega orkestra Tartini in pod taktirko Aleša Makovca izvedel Mozartov Kroenundgsmesse K 317. Gledališka skupina Trg Sevnica je zaigrala predstavo Pod svobodnim soncem, praznovanje pa so obeležili tudi z revijo dekanijskih pevskih zborov.

GRADAC V BELI KRAJINI, 3. februarja – V Kulturnem domu je bila na ogled projekcija filma Kristine in Uroša Ravbarja Z avtom okoli sveta.

SEMIČ, 3. februarja – V Kulturnem domu si je bilo mogoče ogledati komedijo Moliere, L'Improvissations.

SEMIČ, od 4. do 20. februarja – Občina Semič in tamkajšnje KD Orel sta v okviru Krakarjevih dnevov pripravila kar pet prireditev: predstavitev pesniške zbirke članov Literarnega kluba Metlika Potovanje srca 4, proslavo ob kulturnem prazniku, koncert ob 20-letnici pevskega zbora Sv. Štefan, recital pesmi Lojzeta Krakarja in koncert pevskih zborov in pritrkovalcev. Na zadnjem dogodku je bila slavnostna govornica dr. Boža Krakar Vogel, hčerka pesnika, prevajalca, esejista in literarnega zgodovinarja dr. Lojzeta Krakarja.

ČRNOMELJ, 5. februarja – Prešernove poezije iz leta 1896 in ostala dela je bil naslov tematske razstave, ki so jo odprli v Knjižnici Črnomelj. – V Glasbeni šoli so nastopili učenci šole, ki so se pozneje udeležili regijskega tekmovanja.

NOVO MESTO, 5. februarja – Na OŠ Drska so praznični teden kulture začeli s prireditvijo, na kateri so nastopili učenci in gostje, med njimi albanska in romska skupina. V šoli so na ogled postavili tudi likovno razstavo novejših barvnih keramičnih reliefov likovnega pedagoga Branka Šustra iz Novega mesta.

BREŽICE, 6. februarja – Dr. Ivanka Počkar je bila slavnostna govornica na prireditvi v počastitev slovenskega kulturnega praznika v Prosvetnem domu. Podelili so tudi priznanja in odličja ZKD Brežice. – V Posavskem muzeju je arheolog Borut Olič predaval na temo Brežice pod Brežicami.

ČRNOMELJ, 6. februarja – Recitatorski krožek je v Srednji šoli pripravil Večer s Simonom Gregorčičem.

METLIKA, 6. februarja – Na osrednji prireditvi ob kulturnem prazniku je v Kulturnem domu nastopila gledališka skupina Zavoda za izobraževanje Črnomelj s predstavo Hrup za odrom.

NOVO MESTO, 6. februarja – V čitalnici oddelka za odrasle Študijske knjižnice je bilo srečanje krožka Berem z Manco Košir v okviru Univerze za tretje življenjsko obdobje Novo mesto. Člani so brali svojo in tujo poezijo. – V Upravnih prostorih Šolskega centra Novo mesto so na ogled postavili likovno razstavo Pokrajina v akvarelih, na katerih se je z izbranimi slikami predstavila nekdanja knjižničarka šole Marinka Starc.

SEVNICA, 6. februarja – Lutkovno gledališče Maribor je v Kulturni dvorani gostovalo z lutkovno predstavo Zverinice iz Rezije.

BUČKA, 7. februarja – Ob kulturnem prazniku so povabili na prireditev v Kulturni dom. Nastopili so šolarji in otroci iz vrteca, dekliška pevka skupina Mesečina, skupina Askalonca z Rake, Jelka Tršinar pa je predstavila projekcijo fotografij o kulturni dediščini Bučke z naslovom Bučka skozi objektiv.

ČRNOMELJ, 7. februarja – Na osrednji proslavi ob kulturnem prazniku so v športni dvorani OŠ Mirana Jarca podelili Župančičeva priznanja.

DOLENJSKE TOPLICE, 7. februarja – Člani Društva upokojencev so v šoli predstavili svojo novo knjigo društvenih literatov Pesmi za mojo dušo.

KRMELJ, 7. februarja – Domača mladina, ženski pevski zbor Lokvanj, moški pevski zbor Lira in študenti Univerze za tretje življenjsko obdobje Sevnica so oblikovali prireditev ob kulturnem prazniku z naslovom Pesnikov

navdih v Domu svobode.

KRŠKO, 7. februarja – Na proslavi ob slovenskem kulturnem prazniku so v Kulturnem domu podelili Prešernove plakete. Slavnostni govornik je bil Drago Gradišek. Zlata plaketa je šla v roke Jožetu Terašu iz Brestanice. Kulturni program so oblikovali KD Svoboda Brestanica, Big band Krško, kostanjeviška plesna skupina Harlekin, KD Leskovec pri Krškem in drugi.

METLIKA, 7. februarja – Gost Zimskih uric v Hotelu Bela krajina je bil domačin, poznavalec narodne in narovno zabavne glasbe, Jože Gomolj.

MIRNA, 7. februarja – V Domu TVD Partizan so pripravili proslavo ob slovenskem kulturnem prazniku.

NOVO MESTO, 7. februarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine so odprli likovno razstavo in projekcijo filmov novomeškega rojaka, ilustratorja Marjana Mančka. Na otvoritvi sta sodelovala Komorni orkester Tartini in pravljíčarka ter pesnica Anja Štefan, zavrteli pa so še štiri Mančkove animirane filme. – Glasbeni abonma se je v Kulturnem centru Janeza Trdine nadaljeval s koncertom Marjane Lipovšek (mezzosopran), Alfreda Burgstallerja (bas) in Anthonyja Spirija (klavir).

POTOK, 7. februarja – V predverju banke in pošte so odprli razstavo spominkoy umetnostnega varilca Jožeta Lisca iz Kočevja.

SEMIČ, 7. februarja – V Kulturni dom so povabili na proslavo ob kulturnem prazniku.

SEVNICA, 7. februarja – Prešernov dan so počastili s proslavo, na kateri je bila osrednja govornica podžupanja Breda Drenek Sotošek. Nastopili so: vokalna skupina Corona, glasbeniki Glasbene šole Sevnica in drugi.

ŠENTJERNEJ, 7. februarja – Na proslavi ob kulturnem prazniku so v dvorani šole nastopili učenci, malčki iz vrta in Šentjernejski oktet.

TREBNJE, 7. februarja – KUD Zarja Trnovlje – Celje je v Kulturnem domu gostovalo s Partljičevo komedijo Ščuka, da te kap.

ZUŽEMBERK, 7. februarja – Na predvečer kulturnega praznika so v telovadnici šole žužemberški šolarji pripravili program v spomin na velikega pesnika. V mali dvorani so odprli razstavo del akademske slikarke Cecilije Grbec.

BREŽICE, 8. februarja – KUD Franc Bogovič iz Dobove je povabil na prireditev Prešernov dan v klub Mladinskega centra Brežice. Slišati je bilo mogoče poezijo Terezije Toporišič in članov literarne sekcije Beseda, za glasbo pa so poskrbeli člani mešanega pevskega zbora in ljudski pevci.

ČRNOMELJ, 8. februarja – V Galeriji Artoteke so odprli razstavo slik Ars longa, vita brevis Andreje Verderber iz Jelševnika pri Črnomlju, študentke ljubljanske Likovne akademije. Kulturni program je oblikovala tamburaška skupina OŠ Dragatuš.

DOLENJSKE TOPLICE, 8. februarja – Prav na Prešernov dan so v novo zgrajenem Kulturno-kongresnem centru pripravili slovesnost ob slovenskem kulturnem prazniku. Nastopili so: mešani pevski zbor topliškega KUD, učenci šole in Vesel teater, v avli centra pa so svoja dela razstavili ljubiteljski slikarji iz topliške občine.

DVOR, 8. februarja – V podružnični osnovni šoli so odprli izposojevališče novomeške Knjižnice Mirana Jarca.

KOČEVJE, 8. februarja – Pokrajinski muzej Kočevje je imel dan odprtih vrat.

KRŠKO, 8. februarja – V Kulturnem domu je bila na ogled komedija Eiphrama Kishona Bil je škrjanec.

METLIKA, 8. februarja – V Kulturnem domu je potekalo srečanje literatov – članov društev upokojencev Dolenjske in Bele krajine.

NOVO MESTO, 8. februarja – V počastitev slovenskega kulturnega praznika je bil v športni dvorani Marof tradicionalni koncert Novomeškega simfoničnega orkestra pod taktirko Sandija Franka. Nastopili so še solisti Tadej Božič, Irena Yebuah Tiran in Andreja Brlec ter učenci Glasbene šole Marjana Kozine.

SEVNICA, 8. februarja – V Kulturni dvorani je bilo mogoče prisluhniti koncertu vrhunskega mladega violinista Teofila Milenkovića in pianistke Urške Roškar.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 8. februarja – V avli Term so odprli fotografsko

Scena iz Möderndorferjeve komedije Dohodnina v izvedbi igralcev gledališke skupine KD Otočec.

razstavo Zvonimira Dujmovića iz Zagreba. Kulturni dogodek je popestrila pianistka Katja Nosan.

ČATEŽ, 9. februarja – V Termah je bil koncert orkestrov Glasbene šole Brežice.

ČRNOMELJ, 9. februarja – Pastoralni center je povabil na večer o Prešernu v sliki in besedi skozi čas ter recitacije prevodov Prešernovih pesmi.

KOČEVJE, 9. februarja – Otroški pevski zbor Piki Jakob OŠ Zbora odposlancev Kočevje je imel v Šeškovem domu svoj 2. letni koncert.

KRŠKO, 9. februarja – V Čebeln'aku je bil koncert dua Vasko Atanasovski in Simine Zanchini.

METLIKA, 9. februarja – Pod naslovom Dajmo malo fušat je potekalo 3. srečanje resnično amaterskih in neprofitnih vokalno-instrumentalnih skupin Bele krajine.

TREBNJE, 9. februarja – Mag. Franc Žnidaršič je bil slavnostni govornik na svečani akademiji ob slovenskem kulturnem prazniku v Kulturnem domu. V programu so nastopili: Trebanjski oktet, Jerica in Urška Steklasa ter učenci in mentorji Glasbene šole Trebnje.

ČATEŽ POD ZAPLAZOM, 10. februarja – V Kulturnem domu je potekalo Prešernovanje z ogledom filma Ujeti zajca.

ČRNOMELJ, 10. februarja – V Mladinskem kulturnem klubu je bil bebop, reggae in jazz koncert Mr. T-bone & The Lions iz Italije.

DRAGOMLJA VAS, 10. februarja – Večer ljudskih napevov je v Gasilskem domu oblikovala Marija Jerele s Podgorjanskimi prijatelji.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 10. februarja – Pusti besedam, da odlete je bil naslov osrednje občinske prireditve ob kulturnem prazniku v Kulturnem domu.

KRŠKO, 10. februarja – Ekstaza je bila predstava avtorice Jasne Devič, ki jo je v Čebeln'aku Mladinskega centra zaigrala gledališka skupina Teater Č'belca.

MOKRONOG, 10. februarja – Na osrednjem občinskem dogodku ob kulturnem prazniku so v Kulturnem domu nastopili člani KUD Emila Adamiča in igralska skupina KS Franc Požun Zabukovje z zborovsko spevoigro Kam je veselje slo.

NOVO MESTO, 10. februarja – V Klubu LokalPatriot je bil koncert skupine God Scard in predskupine Obduction.

OTOČEC, 10. februarja – Gledališka skupina KD Otočec je v Kulturnem domu zaigrala komedijo Vinka Möderndorferja Štirje letni časi. Režiser predstave je Jernej Strgar. Igro so na domačem odru ponovili še čez teden dni, z njo pa so se predstavili tudi v OŠ Šentjernej.

RADOVICA, 10. februarja – v Gasilskem domu je bilo mogoče prisluhniti večeru pesmi in melodij učencev harmonikarja Andreja Bajuka.

RAZBOR, 10. februarja – Na Razborskem večeru v Domu krajanov so nastopili oktet Deseti brat ter osrednji gost dr. Tone Strojín.

RIBNICA, 10. februarja – V Miklovi hiši je potekal literarni večer v okviru Mednarodnega festivala zgodbe - Fabula. Roman Evnuhova senca sta predstavila avtor Jaume Cabre in prevajalka dr. Simona Škrabec. Za glasbeno spremljavo je poskrbela Glasbena šola Ribnica.

SEMIČ, 10. februarja – Moški pevski zbor Sveti Štefan je ob desetletnici delovanja povabil na koncert v cerkev sv. Štefana.

SEVNICA, 10. februarja – V Mladinskem centru so pripravili zabavno literarno-glasbeno predstavitev pesniške zbirke avtorjev Toneta Kregarja in Jerneja Dirnbeka, sicer prvih vokalov glasbene skupine Mi2.

ŠKOCJAN, 10. februarja – Ob slovenskem kulturnem prazniku so osnovnošolci pod mentorstvom dirigenta Milana Pavliča poskrbeli za spevoigro Rdeča kapica in jo predstavili v prostorih šole. Pianistka je bila Cvetka Krampelj. Nastopil je mladinski pevski zbor OŠ Frana Metelka Škocjan.

VINICA, 10. februarja – V rojstni hiši Otona Župančiča so odprli fotografsko razstavo Krajinski park Kolpa.

LESKOVEC PRI KRŠKEM – 11. februarja – Na dobrodelni prireditvi v osnovni šoli ob svetovnem dnevu bolnikov so nastopili Nuša Derenda, Joži Kališnik, Božo Matičič, Pšenični klas, ansambel Pogum in humorist Janez Hafner. Predstavili so knjigo Iz pekla nazaj v zemeljski raj domačinke Janje

Primarij dr. Peter Kapš ob svojih knjigah.

Blatnik.

NOVO MESTO, 12. februarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine se je pričela likovna slikarnica za otroke pod mentorstvom Mladena Stropnika. – V klubu LokalPatriot so odprli slikarsko razstavo Lava Jurija Kelharja.

TREBNJE, 12. februarja – Na prireditvi v počastitev kulturnega praznika so v Knjižnici Pavla Golie predstavili zbornik V objemu Temenice in Mirne, ki ga je uredil Marko Kapus.

BREŽICE, 13. februarja – SNG Nova Gorica je v Prosvetnem domu gostovalo s komedijo Radoslava Zlatana Dorića Kako smo ljubili tovariša Tita.

KRŠKO, 13. februarja – Valvasorjeva knjižnica Krško je ob slovenskem kulturnem prazniku povabila na prireditev Mesto besed. Z gostoma, pesnico in novinarko Tamaro Vonta, ter pesnico Majo Vidmar se je pogovarjala Stanka Hrastelj. Glasbeni program sta oblikovali učenki Glasbene šole Krško Pia Kržan (violina) in Jerneja Vakselj (violina).

MIRNA, 13. februarja – Krajevna knjižnica je povabila na večer glasbe in literature Ljubezen nima let.

NOVO MESTO, 13. februarja – Ob 260-letnici Gimnazije Novo mesto in kulturnem prazniku je Gledališka skupina Goga povabila v Kulturni center Janeza Trdine na predstavo Zgodovina gimnazije v sliki in besedi avtorice profesorice Natalije Petakovič, Suzane Krvavica in Vladimire Korošec, slednja je igro tudi režirala.

KRŠKO, 14. februarja – V Kulturnem domu je bila na ogled igrana lutkovna predstava za otroke Vila Malina. – V Dvorani v parku so odprli fotografsko razstavo o brstenju in prebujanju zemlje.

KRŠKO, od 14. do 15. februarja – Na Glasbeni šoli je potekalo regijsko tekmovanje mladih glasbenikov Slovenije, ki se je zaključilo z večernim koncertom izbranih najboljših mladih glasbenikov. Za območje širše Dolenjske je bilo podeljenih 22 zlatih in devet srebrnih priznanj.

METLIKA, 14. februarja – Dr. Peter Kapš je v Ljudski knjižnici predstavil svoje nove knjige.

OTOČEC, 14. februarja – V Restavraciji Tango je bil večer šansonov Ničesar ne obžalujem v izvedbi pevke Nike Vipotnik in harmonikarja Zmaga Štiha.

BREZOVSKA GORA, 15. februarja – Na Hramskem večeru v Hramu Vrbovega loga je šege med zimo in pomladjo predstavila raziskovalka slovenskega izročila Bernardka Zorko.

ČRNOMELJ, 15. februarja – Slovenska krajina je naslov razstave slik ljubiteljskega likovnega ustvarjalca Kostje Viranta, po rodu iz Novega mesta, ki so jo odprli v prostorih Nove Ljubljanske banke. Nastopile so pevke OŠ Komandanta Staneta Dragatuš.

NOVO MESTO, 15. februarja – V Knjigarni Mladinska knjiga je potekala knjižna čajanka Pregovori - odgovori. – Mini teater iz Ljubljane je v Kulturnem centru Janeza Trdine zaigral lutkovno predstavo Rdeča kapica. – V Gostišču Loka je bila multimedijaska predstavitev knjižnega kompleta Drobci naše preteklosti Toneta Jakšeta. Odlomke iz knjig sta brala Vesna Žist in Boris Stuhne. V kulturnem programu sta nastopila violinist Matija Krečič in Gašper Banovec na klaviaturah. – V Salonu pohišstva Termotehnika so predstavili knjige primarija Petra Kapša: Odzivi organizma na med, Čokolada kot hrana in zdravilo ter Hrana in rak. – Klub LokalPatriot je povabil na intervju s skupino Moveknowledgment.

SEVNICA, 15. februarja – S komedijo Sarmica so v Kulturni dvorani gostovali Roman in Maja Končar ter Konrad Pižorn – Kondi.

BRESTANICA, 16. februarja – Gledališka družina KD Svoboda Brestanica je v Domu svobode premierno zaigrala komedijo Vasje Ocvirka Tretje ležišče v režiji Margarete Marjetič. Predstavo so ponovili naslednji dan.

BREŽICE, 16. februarja – Naša prihodnost je naslov koncerta v dvorani Glasbene šole.

ČRNOMELJ, 16. februarja – V Pastoralnem centru so odprli razstavo Valvasorjevih zemljividov in knjig z naslovom Valvasorjeva Bela krajina. – V Mladinskem centru so predstavili dokumentarni film Mladost za ogleдалom.

KRŠKO, 16. februarja – Klub Kulturnega doma je gostil jazz pevko Kri-

stino Oberžan in skupino Grooveyards. – V Dvorani v parku so dijaki Šolskega centra Krško-Sevnica pripravili prireditev ob valentinovem.

NOVO MESTO, 16. februarja – V galeriji Dolenjskega muzeja so odprli razstavo dr. Mitje Ference Prikrito in očem zakrito o prikritih grobiščih 60 let po koncu druge svetovne vojne. Otvoritve sta se udeležila tudi predsednik DZ RS dr. France Cukjati in minister za pravosodje dr. Lovro Šturm, ki je razstavo tudi odprl. – V OŠ Drska so podelili odličja in priznanja Zveze kulturnih društev Novo mesto. Odličja so šla v roke Petri Nograšek iz Folklornega društva Kres, Francu Oberču kot vodji skupine Fantje z vasi ter Andreju Pelku iz Mešanega pevskega zbora Krka.

SLAMNA VAS, 16. februarja – V Domu gasilcev in krajanov so odprli fotografsko razstavo Janeza Pezdireca z naslovom Zima v Slamni vasi.

STRAŽA, 16. februarja – V dvorani Kulturnega doma so nastopili vavtovški učenci s Povodnim možem, pevski zbor straških upokoјencev, Vaški zvon in straški folkloristi.

KRMELJ, 17. februarja – KUD Šentrupert je v Domu Svobode uprizorilo komedijo Grevia lahko na morje? v režiji Ane Rokvič.

NOVO MESTO, 17. februarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je potekalo Regijsko srečanje tamburašev in mandolistov Dolenjske, Posavja in Bele krajine. Nastopilo je devet tamburaških zasedb.

RAZBOR, 17. februarja – V Domu krajanov je bil gost večera bibliotekar Drago Samec. V kulturnem programu je nastopila vokalna skupina Pegazove muze iz Rogaške Slatine.

SEMIČ, 17. februarja – V Kulturnem domu je bil koncert pevskih zborov in pritrkovalcev iz semiške občine.

STARI TRG OB KOLPI, 17. februarja – V telovadnici osnovne šole je bil večer z Markom Kobalom in Tomažem Plahutnikom.

VINICA, 17. februarja – Gledališka skupina Zavoda za izobraževanje in kulturo Črnomelj je v telovadnici osnovne šole zaigrala predstavo Hrup za odrom.

ZAGREB, 18. februarja – Na mednarodnem tekmovanju za mlade violiniste in pianiste Mladi virtuoz - Etude in lestice so učenci slovenskih glasbenih šol, med njimi tudi iz šol z območja širše Dolenjske, pobrali večino nagrad.

BREŽICE, 19. februarja – Ko strune citer zapoje je bil naslov koncerta v Prosvetnem domu v organizaciji Glasbene šole Brežice.

ČRNOMELJ, 19. februarja – V kavarni so odprli fotografsko razstavo članov Fotokluba Črnomelj z naslovom Črnomelj – moje mesto.

NOVO MESTO, 20. februarja – Ob zvokih tria Atanasovski - Golob - Levačić so v Galeriji Krka odprli razstavo del slikarke Ksenije Čerče. Avtorico in njena dela je predstavila umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Petja Grafenauer Krnc.

SEMIČ, 20. februarja – V cerkvi sv. Štefana je bila maša v počastitev rojstva Lojzeta Krakarja, sledil je recital Krakarjevih pesmi.

ČRNOMELJ, 22. februarja – V Knjižnici je potekalo tretje srečanje druge skupine Knjižnih moljčkov.

NOVO MESTO, 22. februarja – Tamburaška skupina Klasje je povabila na predstavitev prve zgoščenke z naslovom *Ispod svete Gere*, ki so jo predstavili v Kulturnem centru Janeza Trdine. Sodelovali so še Alen Slavica, Drašički voščači in skupina Malibu. – V klubu LokalPatriot je bil koncert skupine Fatima Spar & Die Freedom Fries v okviru Jazzinty abonmaja. – V Narodnem domu je Društvo Novo mesto predstavilo načrte za publikacijo oziroma turistični vodnik Zgodovina za prihodnost – sprehod po starem mestnem jedru.

SEVNICA, 22. februarja – V Galeriji Ana so razstavili gobeline in otroške risbe.

ČRNOMELJ, 23. februarja – V Mladinskem kulturnem klubu so predstavili dokumentarni film Taste of Europe.

DOLENJSKE TOPLICE, 23. februarja – Nedeljsko gledališče Veseli oder je v dvorani Kulturno-kongresnega centra zaigralo komedijo Cilka in Drašek.

HROVAČA, 23. februarja – Dragocena pot jezika - slovenski jezik danes in jutri je bil naslov srečanja s štipendisti Škrabčeve ustanove na skednju

Po otvoritvi je dr. Mitja Ferenc, avtor razstave Prikrito in očem zakrito, po razstavi popeljal goste otvoritvene slovesnosti, med njimi tudi predsednika Državnega zbora Republike Slovenije dr. Franceta Cukjatija in ministra za pravosodje dr. Lovra Šturma.

Škrabčeve domačije.

NOVO MESTO, 23. februarja – V Kulturnem centru Janeza Trdine je bila na ogled komedija Roba Beckerja Jamski človek.

BUČKA, 24. februarja – Gledališka skupina KD Studenec je v Kulturnem domu zaigrala ljudsko burko s kriminalnim priokusom Vinka Möderndorferja Na kmetih.

MOKRONOG, 24. februarja – V Kulturnem domu je bil zaključni gala koncert festivala "(ah), TE ORGLICE" z nastopom najboljših s tekmovanja ustnih harmonikarjev in s koncertom ansambla ustnih harmonik Harmonica quartet Austria.

SEVNICA, 24. februarja – Na First chance festival 2007 so v Mladinskem centru nastopile mlade, še neveljavljene skupine.

KRŠKO, 25. februarja – V Kulturnem domu je bilo mogoče prisluhniti koncertu orkestra Big band Krško z gosti Tadejo Molan, Primožem Grašičem in Davorjem Križičem.

TREBNJE, 25. februarja – Gledališka skupina Vesel teater iz Dolenjskih Toplic je v Kulturnem domu zaigrala komedijo Kriza pri Novakovih.

NOVO MESTO, 27. februarja – V Gostišču Dežmar so odprli razstavo slik akademskega slikarja Franceta Slane. Avtorja je predstavil umetnostni zgodovinar Jožef Matijević, v kulturnem programu pa je nastopila violinistka Petra Božič.

NOVO MESTO, 28. februarja – Bralni krožek Bibliofil Gimnazije Novo mesto je v sodelovanju z Društvom slovenskih pisateljev v knjižnici pripravil literarni večer z Ifigenijo Simonovič, pesnico, publicistiko, oblikovalko in urednico. Večer so s kulturnim programom popestrili gimnazijci.

ČATEŽ OB SAVI, februarja – Ob kulturnem prazniku je Glasbena šola Brežice v Termah Čatež pripravila koncert svojih orkestrrov.

ČRNOMELJ, februarja – Na prireditvi ob kulturnem prazniku so nastopili: Godba na pihala Črnomelj, Tamburaški orkester Dobreč s pevko Judito Henič, Tino Kocjan in Tonetom Grahkom, sekstet Matejke Kure, Kresnice iz Adlešičev, Komorni zbor Župnije Črnomelj in godci iz Folklorne skupine Dragatuš.

GLOBOKO, februarja – Ljudski pevci Globoko, Oktet Orlica iz Pišec, instrumentalni duet Ajdreja Zlatič in Daniel Ivša, trobilna sekcija Gasilskega orkestra Loče in naravnozabavni ansambel Posavski muzikanti so pred marčevskim odhodom na tridnevno turnejo k našim rojakom v Berlin pripravili prijeten koncert v Kulturnem domu.

KOPRIVNIK, februarja – Kipar in keramik Matjaž Matko je izdal katalog Zgodbe iz Roga, v katerem je predstavljen izbor njegovih keramik.

KOSTANJEVICA, februarja – Slavnostni govornik na prireditvi ob slovenskem kulturnem prazniku je bil predsednik Društva slovenskih pisateljev Vlado Žabot. Nastopil je Mešani pevski zbor OŠ Jožeta Gorjupa, plesna skupina Harlekin in domači pihalni orkester. S Kabarejem simplozij se je predstavil Andrej Rozman Roza. Trije mladi so ob spremljavi harmonike in klavirja interpretirali pesmi različnih avtorjev.

KRŠKO, februarja – Luksuz produkcija Društva zaveznikov mehkega pristanka je med zimskimi počitnicami pripravila videofilmsko delavnico.

MIRNA, februarja – KUD Klas Mirna je v knjižnici pripravilo večer z naslovom Ljubezen nima let, na katerem je pet avtoric prebiral svoje pisanje o ljubezni. Za glasbeni premor so poskrbeli mirnski mladi hramonikarji iz Glasbene šole Trebnje.

NOVO MESTO, februarja – Novomeški pesnik Smiljan Trobiš je izdal novo pesniško zbirko z naslovom Beli krog. Izšla je pri ljubljanski Založbi Špes.

RADOVICA PRI METLIKI, februarja – Na že drugem Večeru pesmi in melodij so se predstavili učenci harmonikarja Andreja Bajuka, tamburaška skupina OŠ Metlika, člani Literarnega kluba Metlika, domači vaški pevci, godca Stanko Matekovič in Tone Papič.

RINŽA, februarja – Učenci in učitelj OŠ Ob Rinži so pripravili prireditev Leto kulture.

ZBURE, februarja – Na občnem zboru PGD Zbure se je prvič predstavil mešani gasilski pevski zbor, ki ga vodi Aleksandra Barič Vovk.

Branko Banovec, zmagovalec mednarodnega tekmovanja orgličarjev na festivalu "(Ah), TE ORGLICE", med nastopom na gala koncertu v Kulturnem domu v Mokronogu.

Vse foto v Kroniki: Milan Markelj

RAST

REVILJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
LETNIK XVIII., APRIL 2007, št. 2 (110), ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Alojz Muhič
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje, Žužemberk in Založba Goga
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Ida Zagorc (Šentjernej), Aleksander Rupena (Mirna Peč), Stane Peček (Trebnje) in Mitja Ličen (Založba Goga)
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), mag. Marinka Dražumerič (namestnica odgovornega urednika, Kultura), Ivan Gregorčič (Literatura), dr. Marko Koščak (Družbena vprašanja), Barica Smole (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Seidlova c. 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@novomesto.si.
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman – Uradne ure ob sredah od 9. do 13. ure, tel.: 041-845-729.
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina za fizične osebe je 18,80 EUR, za pravne osebe 31,30 EUR. Ta številka stane v prosti prodaji 4,20 EUR. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Želena je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, rtf ali txt.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** MiM
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
- Izhaja dvomesečno
- PODPORNIKI:** Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, občine soizdajateljice, Krka, d. d., Komunala Novo mesto in Trimo Trebnje.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Rasto Božič, publicist, Novo mesto

Živa Deu, doc., dr., Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana

Marinka Dražumerič, mag., univ. dipl. umet. zgodovinarica in univ. dipl. etnologinja, konservatorska svetovalka, ZVKDS, OE Novo mesto, Novo mesto

Tatjana Fink, generalna direktorica tovarne Trimo Trebnje, Trebnje

Jože Hudales, dr., Univerza v Ljubljani Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana

Mihaela Hudelja, univ. dipl. etnologinja in prof. sociologije, dokumentalistka, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana

Nejc Gazvoda, študent AGRFT Ljubljana, Novo mesto

Ivan Gregorčič, prof. slovenskega jezika in književnosti, OŠ Mirna na Dolenjskem, Rakovnik pri Šentrupertu

Aleš Iglič, izr. prof. dr., Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta, Ljubljana

Ivan Kastelic, univ. dipl. novinar, kustos pedagog, Posavski muzej Brežice, Krško

Jasna Kocuvan, univ. dipl. umetnostna zgodovinarica, kustodinja v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Straža

Janez Kolenc, prof. slovenskega jezika in književnosti, Novo mesto

Marko Koščak, dr. geografskih znanosti, vodja projekta Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine, Trebnje

Veronika Kralj – Iglič, izr. prof. dr., Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta, Ljubljana

Marija Makarovič, dr. etnologije, Ljubljana

Lidija Markelj, univ. dipl. novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto

Rajko Muršič, izr. prof. dr., predstojnik OEKA, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana

Stane Peček, glasbenik, kulturni delavec, Mokronog

Tatjana Pregl Kobe, univ. dipl. umet. zgodovinarica, samostojna kulturna ustvarjalka, likovna kritičarka, esejistka, pesnica, Ljubljana

Christian Promitzer, dr., Institut für Geschichte, Abteilung für südosteuropäische Geschichte, Karl Franzens Universität, Graz, Avstrija

Mojca Rapo, prof. filozofije in ruščine, Karlovec

Lucijan Reščič, slikar in ilustrator (1946 – 2003)

Jože Simčič, svobodni novinar, Novo mesto

Zorka Skrabl, prof. zgodovine in sociologije, arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino, Novo mesto

Barica Smole, pisateljica in prevajalka, Trebnje

Franci Šali, prof. sociologije, Vavta vas

Milan Šelj, sodelavec iz Ljubljane

Marica Škorjanec, prof. slavistike, Ljubljana

Branko Šuštar, dr. zgodovine, muzejski svetovalec v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani

Miha I. Zadnikar, univ. dipl. etnolog in prof. sociologije, Ljubljana

Jože Zupan, prof., kulturni delavec, Šentrupert

Veronika Zupančič – Kralj, Fakulteta za elektrotehniko, Univerza v Ljubljani, Ljubljana

82
RAST 2007

KNJIŽNICA M. JARČA
Demotransniški oddelček

200900575, 2

COBISS c

RAST — APRIL 2007

MESTNA OBČINA NOVO MESTO